

Dağları yarıb çıxan
Yanları məxmər kimi
Yosunlara bürünmüş
Kastalı çay, axır
Sən Nisey dağlarının
Ətəyində yerləşən
Yaşıl meynəliklərin
İçində görünürsən.
Ey Dionis, hər yandan
Müqəddəs şənlik səsi
Səni daim bürüyür.
Ey xalqımın hamisi,
Şən gözəl Fiv şəhrinin
Meydanına gəlirsən...

İKİNCİ STROF

Ey Dionis, gəl yetiş!
Sən öz ildirəm vuran
Ananı sevən kimi
Sevirsən Fiv şəhrini.
İndi bizim bu şəhər
Çox ağır xəstəliyə
Düçar olduğu zaman
Ya sıldırım dağların
Aşıb ətəklərindən,
Ya dərin boğazların
Yarıb dalğalarını,
Tez özünü yetir, tez!

İKİNCİ ANTİSTROF

Ey səmada – ulduzlar
İşığında yaşayan,
Orda dövr edən bütün
Səma canlılarının
Xoş nəğməli xoruna

Daim başçılıq edən,
Gecələrə şölə, nur
Saçan qadir hökmdar!
Zevsin nəslı, övladı -
Mərhəmətli Dionis!
Öz füsunkar nəğməli,
Şux gülən, şux oynayan
Kahinələrinlə gəl!

EKSOD

Birinci səhnə

Birinci qasid

(təcili)

Amfion²¹ yurdunun Kadm qəsrinin
Varisi olanlar! İnsan nə qədər
Diridir, heç onun gələcəyini
Bilmək mümkün deyil! Tale uşaq tək
Şıltaqdır. O bəzən bir talesizi
Murada çatdırır. Bəzən də onu,
Yenə bədbəxt edir tezəcə, yenidən.
Odur ki, insanlar arasında heç
Gələcəyi bilən adam tapılmaz!
Qibtə edilməli insandır Kreont,
Kadm torpağını o, düşmənlərin
Hücumundan xilas etdi hünərlə,
Hörmətli, müqtədir hökmdar oldu.
Şərəfli nəsil də yetirdi, lakin
İndi hər şey tamam məhv olub getdi.
İnsan səadəti, sevinci əgər
İtirsə o artıq diri deyildir -
Bir cansız meyitdir. Belədir, hərgah
Xoş günün yox isə, böyük qulluğun
Sərvətin, dövlətin nə mənası var?

Korifey

Hökmdar nə kimi bir fəlakətə
Tutulmuş, nə kimi qara xəbər var?

Birinci qasid

Onlar artıq ölmüş, fəqət bu işdə
Müəssir sayılır diri qalanlar.

Korifey

De görək öldürən, ölən kimlərdir?

Birinci qasid

Həmon öldürülmüş qanlı əllərlə.

Korifey

Söylə, özününmü, atasınınmı
Qanlı əllərilə öldürülmüş o?

Birinci qasid

Qızın ölümünə qəzəblənərək,
Özünü öldürmüş öz əllərilə.

Korifey

Sənin dediklərin, ey qoca hatif,
Həqiqət düz imiş...

Birinci qasid

Madam ki, belədir, lazım deyilmi
O biri haqqında məsləhətləşək?

K o r i f e y

Lakin hökmdarın əziz zövcəsi -
Evridika xanım, odur, gəlir, bax!
Güman ki, eşidib fəlakətini
İstəkli oğlunun. Ona görə də
Saraydan çıxaraq, buraya gəlir.

Evridika gəlir.

İkinci səhnə

E v r i d i k a

Vətəndaşlar, nədir eşitdiklərim?
Məbədə gedirdim – Afınaya – mən
İbadət etməyə, dua etməyə
Qapını açaraq çıxmaq istərkən,
Bizim ailəyə üz vermiş olan
Qara xəbər gəldi qulaqlarıma.
Tez o dəm qorxudan cariyələrin
Qolları üstünə düşdüm şüursuz.
Açın, deyin mənə bilim hər nə var!
Ağır fəlakət də baş vermiş olsa
Onu soyuqqanlı dinləyəcəyəm.

B i r i n c i q a s i d

Ey qadın hökmdar, öz gözlərimlə
Görmüşəm, hər nə var olduğu kimi
Açıb söyləyəyəm, danmaq nə üçün?
Mən sənə yalandan təsəlli versəm,
Sonra də həqiqət aydın olanda
Bəs mənə yalançı deməzsən onda?
Hər hansı hadisə bir həqiqətdir,
Danmaq mümkünmüdür həqiqətləri?
Hökmdar yaxından yola düşəndə,
Düşdüm arxasınca dabanbasma mən.

Mən də bir xidmətçi olduğum üçün,
Çıxdıq təpəsinə kiçik bir dağın.
Nə gördük? Hələ heç basdırılmamış
Yazıq Polinikin eybəcər halda
İtlərə yem olan cənazəsini.
Mərhumun günahı azalsın deyə,
Yalvarıb Plutona²² həm də Heqkaya
Mərhmət dilədik. Sonra qüsl edib,
Qalan sür-sümüyü göy budaqların
Üstündə yandırdıq. Sonra də həməən,
Dəfn etdik o doğma torpaqda onu,
Sonra məskəninə döndük Aidin.
Qızın yaşadığı sərdabəyə biz,
Enmək istəyirdik kim isə birdən
Bir fəryad eşidib yerin altından,
İşarə elədi tez Kreonta.
Kreont sərdabəyə tərəf yönəldi,
O eşidən kimi bu iniltini
Köksünü ötürdü. Yanar vulkan tək
Qopdu sinəsindən alovlu sözlər:
“Yazıq bədbəxt canım, arif olmadın...
İndi çox çıxılmaz yola düşmüşəm,
Nədir qulağımı oxşayan, nədir?
Oğlumun mehriban səsidirmi bu?
Tez olun qaldırın bu sal daşları,
O səs Hemonundur. Görün odurmu
Yoxsa xəyalatdır məni aldadan?”
Hökmdar həyəcanla belə deyərəkən,
Mən bu mağaranın küncünə qədər
Getdikdə nə gördüm: incə tul kimi
Parçadan eşilmiş ilməkli bir ip,
Bir də meyitini Antiqonanın.
Meyit tək deyildi, onun yanında
Hələ gözlərinin qanlı yaşları
Tamam qurumamış bir meyit vardı.
Qəmli cöhrəsində biz o cavanın,
Aydın oxuyurduq kini, qəzəbi.

Oğlunu bu halda görəndə Kreont,
Onu qucaqlayıb fəryad elədi:
“Ey bədbəxt, nə üçün özün özünə
Belə qəsd elədin! Yalvarıram, dur!
Dur, buradan gedək!” Doğrudur, Hemon
Hələ ölməmişdi, fəqət dinmədi.
Kinli gözlərini zillədi düz bir
Qəmli gözlərinə öz atasının
Birdən qılıncını çıxarıb Hemon
Qəzəblə endirdi. Lakin onacan
Atası qılıncın önündən qaçdı.
Bir az da hiddəti artdı Hemonun
Özünün qarnına soxdu qılıncı...
Hələ şüurunu itirməmiş o,
Hələ soyumamış əli, ayağı,
Basdı öz bağına Antiqonanı.
Qızın rəngi qaçmış yanaqlarına
Çilədi al qanı, yazıq oğlanın -
Üstünə sərildi meyit meyitin.
Yeraltı aləmdə – Aid allahın
Qara dünyasında belə toy oldu -
Bir kəbin kəsildi, məşum bir kəbin...
Bir qərara gəlmək lazımdır indi,
Bizi təhlükələr gözləyir hələ...

Evrídika gedir.

Üçüncü səhnə

K o r i f e y

Nə oldu? O qadın pisdən, yaxşıdan
Bir kəlmə deməmiş buradan getdi?..

B i r i n c i q a s i d

Təəccüb edirəm... Bəlkə oğlunun
Ölümü olduqca onu yandırır!
Bəlkə, istəmədi bu camaatın,

Gözü qarşısında haray salmağı,
Saraya getdi ki, cariyələri
Toplayıb başına ağlaşma qursun?!

K o r i f e y

Mən bir şey bilmirəm. Lakin hər halda
Uzun müddət susmaq özü də mənə
Uzun müddət yersiz ağlamaq qədər
Ağırdır. Xoşuma gəlməz adətən.

B i r i n c i q a s i d

Mən gedib, bilərəm qəsrə dönməkdə
Məqsədi nə imiş? Bəlkə qəlbində
Gizli bir sirri var? Doğru buyurdun
Xeyli qorxuludur susmaq adətən!

Dördüncü səhnə

K o r i f e y

Budur, əllərində əsaslı sübut,
Zavallı hökmdar gəlir buraya,
İcazə verilsə demək olar ki,
Özü törətmişdir bu fəlakəti
Çəkir cəzasını özü də indi.

Kreont Hemonun meyiti qolları üzərində daxil olur.
Onun arxasınca Antiqonanın meyitini gətirirlər.

K O M M O S

K r e o n t

Ey fəhmsiz ağıl, ey ağır günah!
Təəssüf edirəm... üç şən həyatın
Məhz siz oldunuz məhvində bais...
Bu qatıl, bu məqtul qan qohumları
İndi bir siz baxın! Təəssüf... mənim

Bu məşum, bu qara fikirlərimdən
Fəlakət üz verdi, nəhayət mənə.
Heyhat!.. əziz oğlum, mehriban oğlum,
Sən hələ cavankən tərkdin bizi...
Yox, özün ölmədin bu daş qəlbimdə
Səni mən öldürdüm, günahkar mənəm.

K o r i f e y

Təəssüf... görünür sən həqiqəti
Çox gec dərk edirsən, çox gec duyursan...

K r e o n t

Təəssüf... mən bədbəxt indi anladım.
O zaman allahın kini, qəzəbi
Elə bil aqlımı aldı başımdan.
Əyri yola düşdüm. Xoş günlərimiz
Tezcə külə döndü. Heyf insanın
Çəkdiyi mənasız, boş zəhmətlərə!

İkinci qasid daxil olur.

Beşinci səhnə

İ k i n c i q a s i d

Hökmdar sağ olsun, bu necə işdir,
Göz aç bilmirsən heç fəlakətdən?
Burda qurtarmamış birindən hələ,
Digəri sarayda səni gözləyir.

K r e o n t

Bundan ağır da bir fəlakət varmı?

İ k i n c i q a s i d

Hökmdar, Hemonun anası yazıq
Ölmüşdür... görünür elə bu saat
Yenicə qəsd etmiş bədbəxt canına,
Yarası hələ də istidir onun.

K r e o n t

Uf!.. Dəhşət!.. Uf!.. Dəhşət, amansız ölüm,
Aid, sən nə üçün məhv etdin bizi?¹

(Qasidə)

Ey bədxəbərlərin məşum carçısı!
Dəhşət... bu bəd, qara xəbərlərinlə!
Məni bədbəxt edib pis günə qoydun.
Söylə, doğrudanmı oğlum Hemonun
Ölümündən hələ bir gün keçməmiş
İndi də məhv oldu istəkli zövcəm?

K o r i f e y

Buyur, öz gözünlə görə bilərsən!
Budur, gətirirlər Evridikani.

Qəsrin orta qapısı açılır. Evridikanın cənazəsi görünür.

K r e o n t

Uf!.. Mən taleyi kəm budur, yenidən
Dəhşətli səhnələr görürəm deyə,
İndi hansı tale gözləyir bizi.
Hələ qaldırmamış cənazəsini
Qollarım üstündən əziz oğlumun
İndi də başqa bir tabut görürəm -
Ah, qadın!.. Ah, yazıq, zavallı ana!
Uf!.. Əziz övladım, istəkli balam!..

İ k i n c i q a s i d

Xanım xatırladı uşaqlarını -
Qabaqca şöhrətli oğlu Mageri,
Sonra də Hemonu, ağladı yazıq.
Lakin çox çəkmədi ordaca birdən,

Ölüm qaranlığı çökdü gözünə
Yıxıldı mehrabın yaxınlığına.
Övlad qatilinə – hökmdar, sənə
Lənətlər oxuyub yumdu gözünü,

K r e o n t

Qorxudan, heyrətdən titrəyirəm mən,
Halıma acıyan bir kəs olsaydı
Qılıncı köksümə saplardı mütləq!
Bilirəm mən yazıq bu müsibətdən,
Təəssüf olsun ki, qaçan deyiləm.

İ k i n c i q a s i d

Xanım həm özünün, həm də oğlunun
Fəlakətə düşər olmasında, bil
Hökmdar, müqəssir sayırdı səni.

K r e o n t

De görüm o bədbəxt qadın özünü
Necə həlak etdi?

İ k i n c i q a s i d

Xanım elə ki,
Bildi ölümünü oğlunun, o dəm
Qılıncı özünün köksünə çaxdı.

K r e o n t

Siz, ey vətəndaşlar! Özgəsi deyil,
Onu mən öldürdüm! Mən əzab çəkən!
Siz də xidmətçilər! Tez olun məni
Götürün buradan! Məhv olduq artıq –
Daha bu dünyada yoxdur Kreont!!!

K o r i f e y

Daha bir mənası yoxdur durmağın,
Zərərdən nə fayda gözləmək olar?
Canını nə qədər tez bu dünyadan,
Qurtarsan o qədər faydalı olar!

K r e o n t

Gəl, ey ölümlərdən gözəl ölümüm,
Gəl yetiş, hardasan? Ayrı bir günü
Görmək istəmirəm, özünlə mənim
Gətir son günümü, durma, tez ol, gəl!

K o r i f e y

Sabahı gələcək özü göstərər,
Ölümü allahlar düşünsünlər qoy.
İndini – bu günü düşünmək gərək!

K r e o n t

Mən bütün arzumu, diləklərimi
Bu son dualarda ifadə etdim.

K o r i f e y

Dua filan etmə! Qara taledən
Xilas olmaq üçün insanlara heç
Bir yerdən zərrəcə bir imdad yoxdur!

K r e o n t

Aparın buradan sərsərinini tez –
Ağlımı itirdim, məni aparın!..
Öldürən mənmiyəm, ey oğul, səni?
Zövcəm, bəxti qara, talesiz qadın.

Sənin ölümünə səbəb kim oldu?
Yox, heç yerdə daha sevməzlər məni,
Kül oldu dövlətim, hökmranlığım
Taleyim öz qara hökmünü verdi.
Əzab çəkməyə də taqətim yoxdur.

Hemonun tabutu üzərinə əyilir.

K o r i f e y

(*tamaşaçılara*)

Əgər istəyirsən bədbəxt olmamaq,
Müdrək ol, sərvaxt ol sən əzəl başdan.
Kimsə allahları şərəfsizliklə
Təhqir edə bilməz! Onlara qarşı
Təkəbbür edənlər, lovğa natiqlər
Onların zərbinə düçar olanda,
Çox gec olsa belə, ağıllanırlar...

S o n

ELEKTRA

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

E g i s f – Miken hökmdarı

K l i t e m n e s t r a – onun arvadı

E l e k t r a –

X r i s o f e m i d a –

O r e s t –

} Klitemnestranın
birinci ərindən
olan uşaqları.

P i l a d – Kritsey hakiminin oğlu, Orestin
dostu.

T a l f i b i – Aqamemnonun köhnə
xidmətçisi, Orestin tərbiyəçisi.

K o r i f e y } – Miken qızları
X o r }

K l i t e m n e s t r a n ı n k ə n i z l ə r i .

O r e s t i n x i d m ə t ç i l ə r i .

Səhnə Miken qalasının qabağını təsvir edir. Qarşıda Atridlər sarayının zəngin və qorxunc fasadı görünür. Ortalıqda, iki sütun arasında tunc rəngli geniş qapılar var. O, örtüldür. Qapının yuxarısında, kirəcdən tökülmüş və zaman-zaman qaralmış, iki şir şəklini andıran üçbucaq bir sal qoyulmuşdur. Sarayın sağ və sol tərəflərində Apollonun və Artemidanın üzləri bir-birinə çevrilmiş çox qədim bütləri durur. Apollon çıpaqdır. Artemida isə uzun, qırıq-qırıqlı alt paltarındadır. Hər ikisinin qolları yana salınmış, bir ayaqları qabağa atılmış və üzlərində təbəssüm donmuşdur. O yanda, səhnənin hər iki tərəfində, Hermesin və Heranın bütləri durur. Uzaqlarda dağlar görünür. Dan yeri ağaran vaxtdır.

Birinci səhnə

Qərib adam qiyafəsində qoca Talfibi, onun arxasınca da iki nəfər cavan oğlan – Orest və Pilad daxil olurlar.

T a l f i b i . Ey Troya ətrafındakı Axey qüvvələri sərkərdəsinin oğlu! Ürəkdən arzuladıqlarını indi sən öz gözələrlə görə bilərsən. Sənin sevimli Arqosun buradadır, buradadır qəzəbli İonun müqəddəs Seyvanı; odur, bax, mənim əzizim, qurd qıran allahların Likey meydanı: ondan sol tərəfdə şöhrətli ilahə Heranın ibadətگاهی durur.

Budur, düz qabağımızda isə Mikenin qızıl meydanını, al qana qərq olmuş Pelopidlər evini görürsən.

Sənin atan burada həlak edilmişdir. Onun qətlə yetirildiyi gün mən səni bacından aldım, buradan qaçırıb, bir qəhrəman olaraq boya-başa yetirdim ki, atanın qatillərindən intiqam alsan.

İndi sən, Orest və sən, möhtərəm qonağımız Pilad, nə edəcəyimiz haqqında tezliklə bir qərara gəlin. Artıq günəş doğmaq üzrədir, onu qayğısız bülbüllərin nəğmələri səhər salamilə qarşılayır və ulduzlu gecənin qatı qaranlığı yer üzünü tərk edib çəkilir. Çox keçməz, adamlar çıxacaqlar. Tez olun – məsləhət görün. Bu vəziyyətdə, biz gecikə bilmərik, hərəkət etmək lazımdır.

O r e s t. Ey mənim əziz xidmətçim, sən öz sədaqətini nə qədər aydın sübut edə bilərsən! Cins at ölüm qarşısında ikən öz başını əymir: uzaqda döyüş səsləri eşitdikdə o, qulaqlarını mis kimi şəkəlyir və dəhşətə qarşı qorxu bilmədən irəliləyir. Sən də eləsən. Bizə cəsaret verirsen, qabaqda gedənlər sırasında, birinci olaraq döyüşə girməyə can atırsan! Mən öz fikrimi bu saat sənə deyim. Sən isə onu yaxşı düşün, nöqsanlarımı düzəlt.

Mən, Delfidə Febə müraciət edib, atamı öldürənlərdən necə intiqam almağı soruşmuşdum. O vaxt allah tərəfindən mənə belə bir səda gəlmişdi ki, mən öz əlimlə, heç bir kəsə arxalanmadan, hiyləgər oğru kimi, qanlı intiqam almaqda qəhrəmanlıq göstərməliyəm.

İndi biz hamımız allahın rəyini bildik; siz də eşidin və bunun ifasına kömək edin.

Əlinə fürsət düşdükdə sən evə girərsən, orada nələr baş verdiyinin şahidi olarsan – və doğru xəbərlə yanıma qayıdarsan. Onlar səni tanıya bilməyəcəklər: sən oradan neçə illərdir ki, çıxmısan və o zamandan bəri lazımcına qocalmısan: gümüş kimi ağarmış saçlarını görsələr, səndən əsla şübhələnməzlər də. Onlara belə bir nitq söylə: guya ki, fokeyli Fanotey tərəfindən xəbər gətirmisən (bu adam onların yaxın qonaqlarıdır), çalış onları inandır ki, Orest ölmüşdür (burada and içməkdən də çəkinmə.) Onları inandır ki, Orest taleyin pozulmaz rəyilə Pifiya cıdırında sürətlə gedən gərdünədən yığılıb əzilmişdir.

Budur sənin deyəcəyin sözlər. Onları yadında yaxşı saxla.

Biz allahın itaətkar bəndələri isə, atamın qəbrinə gedək, qəbrinin üzərinə müqəddəs hədiyyələr və kəsilmiş saç hörükləri tökməklə, onu ziyarət edək. Ondan sonra isə biz də, əlimizdə (mənim əvvəlcədən kolda gizlədiyim) mis urna olaraq qayıdıb oraya gələrik, Orestin yandırılıb kül edilməsi haqqında yalan quraşdıraraq, əvvəlcədən onlara

deyilmiş yalan xəbəri təsdiq edərik. (*Qeyri-ixtiyari olaraq diksinir, sonra tez özünü doğruldur*). Qorxmaq nə üçün? Mən yalnız danışdıqda ölürəm, işdə isə – həyat və şöhrət qazanıram. Faydalı sözdə qorxmalı bir şey yoxdur. Ağıllı və çoxbilmiş adamlar haqqında mən az şeylər eşitmişəm; eşitmişəm ki, onlar öz ölümləri haqqında əvvəlcə yalan xəbər yaymış, sonradan isə qayıdıb gələrək, ikiqat artıq şöhrətlə, yüz illərcə yaşamışlar.

Allah eləsin ki, qorxunc danışqların zülməti içərisindən mən də ulduz kimi parlayaraq, düşmənin üzərinə enə bilim!

Siz də, ey ata-babalarımızın allahları, ey mənim doğma torpağım, mənim gəlməyimə xeyir-dua edin, yalvarıram; sən də həmçinin, ey mənim ata evim. Mən, allahın iznilə sənə keçmiş parlaqlığını qaytarmaq üçün həqiqət deyib gəlmişəm. Sən mənim buradan namussuzcasına qovulmağıma yol vermə; atamın hökmranlığını mənə qaytar və onun nəslini bu hökmranlıqda yenidən əsaslandırmaq üçün imkan yarat!

İndi kifayətdir. Sən get, qoca, həlledici dəqiqəni itirmə. Biz də gedirik: yaranmışların bütün müəzzəm işlərini həll edəcək xoş saat bizi gözləyir.

İstəyir getsin, bu anda saraydan səs gəlir.

E l e k t r a n ı n s ə s i. Of, yazıq mənim halıma, yazıq!
T a l f i b i. Eşidirsənmi, oğlum? İçəridən kəninin ah-vay səsi gəldi.
O r e s t. Bu, yazıq Elektranın hiçqırıqları deyildimi? Onun nəyə kədərləndiyini eşitmək pis olmazdı.

T a l f i b i. Olmaz. Heç şeylə yubanmadan, Febin buyruğuna əməl etmək – bizim borcumuzdur. Atanın məzarına getmək – bu, birinci vəzifədir. Bizim gücümüz və gəlməyimizin qalibiyəti bundadır.

O sağ, tərəfə, Orest ilə Pilad isə sol tərəfə gedirlər.

İkinci səhnə

Gün çıxmış. Sarayın ağır tunc qapıları yavaş-yavaş açılır. Elektra içəridən çıxır. O 20 yaşlı, gözəl üzlü, solğun və ciddi bir qızıdır; saçları boynunun dalına kimi qırılmışdır, əynində sadə qara matəm paltarları var. Onun gəlməsinin və bundan sonrakı bütün səhnəni həzin yürüş marşı müşayiət edir.

E l e k t r a. Sən, ey qaralmaq bilməyən günəş, ey yer ilə birləşən aydın üfük, siz acı göz yaşlarının şahidisiniz, siz, dan yeri ağaran vaxtı qanlı əllərlə yorğun köks qəfəsinə endirilən ağır zərbələrin şahidisiniz! Gecələr mənim nələr çəkdiyimi, yuxudan necə ləzzət aldığımı isə, sarayın nifrətə layiq olmuş yorğan-döşəyi bilir ki, mən onun üçün – bədbəxt atam üçün əbədi olaraq göz yaş tökürəm. Qana yerikləyən Ares onu düşmənlər torpaqlarında öldürüb qoya bilmədi. O, öz doğma anamızın və onun xain dostunun əlində, alınına endirilən qanlı qiymə-keş altında odun parçası kimi düşərək həlak oldu. Heyf sənə, ata, sənün ölməyin nə yaman oldu! Bu yetim qalmış qızın Elektradan başqa heç kəs sənün üçün ağlamağa belə cəsarət etmir. Ancaq bunun müqabilində, mənim ah-naləmdən doğan kədərli nəğmələr isə, gecənin almaz ulduzları batmayınca, səhərin parlaq şüaları gözümə görünməyincə susmur! Mən, meşələrdə dincəlmək bilmədən cəh-cəh vuran ana quşcuğaz kimi, ata kəşənlərindən eşidilən tutqun əks-sədalar kimi, öz igid nəğmələrimi əbədi olaraq təkrar edəcəyəm.

Sən, ey Persefonlar sarayı²³ Aidlər seyvanı, sən, ey yeraltı Hermes və lənət ruhları, ey allahların qızları, müqəddəs erinilər! Siz ki, zülmət içərisində yurd dağıdanlar yığıncığını görürsünüz! Kömək edin, zahir olun, yazıq atamın namussuzcasına öldürülməsinin intiqamını düşmənlərdən alın! Və tezliklə mənim qardaşımı mənə göndərin! Mən artıq gücdən düşmüşəm, gündən-günə artan ələm və kədər yükünü tək daşıya bilmərəm.

O, axırıncı duanı diz üstə çökərək oxuyur və müqəddəs qüvvələrin diqqətini cəlb etmək məqsədilə, açıq əlini yerə çırpır. Bundan sonra o, yorğun halda yerə düşür və ahəstəcə ağlayır.

PAROD

Musiqi Elektranın ağlamasını müşayiət edir. Onun xəbəri olmadan səhnəyə Miken qızları girir, bunlar Elektranın dostları, faciənin xor dəstəsidir. Elektranın səsi gəldikdə qızlar onu əhatə edib, aşağıdakı nəğməni oxuyurlar. Musiqi nəğməyə uyğun olaraq münasib yerlərdə dəyişilir. Elektra qalxır.

X o r

Ey dostumuz Elektra,
Sən, ey yazıq, bədbəxt qız!
Mümkündürmü axşam-səhər ağlayan aramsız?
Necə illər keçir ki, quraraq çirkin hiylə

Öldürmüşlər atanın–ananın əməlilə.
Bir qorxağın əlində həlak oldu qəhrəman,
Lənətə gəlsin onu! allah, keç günahımdan!

E l e k t r a. Alicənab ataların uşaqları, görürəm siz kədərliyə təsəlli vermək üçün gəlmişsiniz; ah, mən sizin cəhdinizi yaxşı anlayıram, ancaq mən ağlamalıyam, dərddli atamın ölümünə mən mütləq ağlamalıyam. Əziz rəfiqələrim, hər bir nəzakəti mənim məhəbbətimə çevirən sizsiniz, ancaq rica edirəm, mənim kədərli nəğmələrimə mane olmayın!

X o r

Gücsüzdür ah və fəryad,
Mümkün deyil sən inan.
Əbədi yuxusundan atan dönsün Aidin.
Əbəsdir, əzizim, bunca xiffət edirsən,
Aramsız qüssələrlə tələf olub gedirsən.

E l e k t r a. Doğma valideyninin xəyanətlə həlak olmasını ağılsızlar unudar! Mən qəlbimi, yorulmaq bilmədən kolluqlarda İtiya–İtiya deyə, səslənən quşa, Zevsin xəbərçisinə vermişəm.

Ey daş qəbirdə göz yaşları qurumayan, əbədi əzablara məhkum olunmuş ana – Niobeya, mənim allahım indi sən sən!

X o r

Tək sənəmi, rəfiqəm,
Kədər olmuşdur zindan?
İbrət götürsənə sən, doğma bacılarından!
Bir gör Xrisofemida, yaxud İfianasa
Necə xoş yaşayırlar, batmadan qəmə–yasa!
Bir də, körpəliyindən alqışlanan bir gənc var:
Çox keçməz, dönər bu gənc – bizə sevinc qaytarar.
Tezliklə gələr Orest, kömək etsə Zevs əgər:
Şəhər doğma oğlunu çiçəklərlə bəzəyər.

E l e k t r a. Əbəs şeydir ki, illər uzununu onu gözləyərək, mən, evsiz-övladsız tələf oluram, təsəllisiz qəm yükünü özümlə çəkərək, aramsız göz yaşları tökürəm. O, öz oğulluq borcunu və mənim nəsihətlərimi unutmuşdur; yalnız mənə yalan xəbərlər göndərir! Doğrudur, o da kədərlənir, ağır qüssə çəkir, bununla belə yenə də dönməyə tələsmir.

X o r

Cəsur ol sən, rəfiqəm! Zevs eləyər mərhəmət,
Odur hər şeyi görə, onda var böyük hikmət,
Tapşır ona kinini, əfv etmədən düşməne;
Həddindən artıq bu kin lazım deyildir sənə!
Zəmanə allahında – əmniyyət var, ümid var,
Axeront dalğasında kinlidir qara ruhlar –
Eləcə də, inan sən, unutmamış bu dağı,
Aqamemnonun oğlu – Parnasların qonağı.

E l e k t r a. Ah, uzun illər ümidimi qırıb aparmışdır! Günlər keçir, mübarizə etməyə artıq təqətim yoxdur. Sevimli ərin oxşamasını bilmədən, neçə illərdir ki, yetim – kimsəsiz, köməksiz inləyirəm, öz doğma atamın evində ola-ola qara cındır içində, qədir–qiymətsiz bir qul kimi səfillik edirəm, gecənin bir aləmində boş dolablardan loxma–tikə toplayıram!

X o r

Gecənin bağrından qopdu inilti,
Sızıltı saraya hökmran oldu,
Qiyməkeş endikdə onun başına,
İşgəncə otağı qan ilə doldu.

Üstün gəldi ehtiras, baş tutdu alçaq hiylə;
Çox dəhşətli bir yaddaş qaldı bütün nəsilə,
Dilbər olmuş bu xainlərin əlindən,
Allah da qurtarmazdı bu cinayət felindən.

E l e k t r a. Ox, o qara gün! Bütün günlərdən artıq mənim qəlbimdə nifrət oyadan o gündür.

Of, o qanlı gecə!

Sən, ey dillərə düşməmiş xörək süfrəsi, əbədi kədər yükü!

Onu orada öldürdülər, o, öz ikiqat ölümünü ikilərin əlindən orada aldı! Sizi lənətə gələsiniz, əllər! Siz mənim həyatımı məhv etdiniz. Sizi görüm göylər hakimi Zevs ikiqat ağır cəzaya məhkum etsin, sizi görüm dəhşət zoğlarınızdan sevinc ağacı bitib, qol-qanad açmasın!

X o r

Saxla sözünü! Bir gör
Nədən baş verir xətər:
Qiyam tufanı səni
Günah işə sürüklər.

Bədbəxtlik kasasını doldurmusan, qismən, sən,
Düşmənçilik odunu coşdurmaqla qəlbindən.
Anla ki, sahibinə yanaşmaq düşmənliklə
Faydasız igidlikdir, heç şey gətirməz ələ.

E l e k t r a. Ah, dəhşət! Dəhşət sıxır qəlbimi! Şübhəsiz, mən – ruhən inadkaram. Bağışlayın. Dəhşət məngənəsi arasında ikən, mən günah etməyə bilərəm, mənim həyatım hələlik bunun üzərində dayanır. Yox, yox! İş-işdən keçmişdir. Mənim ümid çiçəklərim solmuş və əbədi olaraq məhv olub getmişdir.

Kimdir mənə inam sözünü pıçıldayan? Hansınızın qəlbində canlı həyat qığılcımı var?

Əl çəkin, əl çəkin mənə təsəlli verməkdən: mənim qəza və qədərimin düyünü möhkəm çəkilməmişdir, mən amansız kədərdən can qurtara bilməyəcəyəm, göz yaşlarım əbədi olaraq qurumayacaqdır!

X o r

Ana məhəbbətilə,
Dost sözü deyirəm mən
Bir günahdan, ikinci
Günahı doğurma sən!

E l e k t r a. İşıq yolu olmayan qüssənin sonu varmı? Öləndən üz döndərmək – namusdandırımı? Əgər mən atama verəcəyim borcu yerinə yetirmərəmsə, onda qoyun məni həyasız adlandırsınlar, onda qoyun mənim qəlbimdəki son xeyirxah çıraq da sönsün və şikayət qanadlarım yanıma döşənsin! Odur, düşmənlərinin əlilə o, külə döndərilmiş və bir heç olaraq məzarda yatır; qatillər isə, onun qanı müqabilində hələ də öz cəzalarına çatmamışlar. Yazıq insan övladı üçün burada qorxmaq və yaxud həya etmək mümkün olan şeydirmi?

BİRİNCİ EPİSODI

Birinci səhnə

Musiqi dayanır. Getdikcə artan bir təlaş içərisində xora cavab verən Elektra, əhayət, əllərilə üzünü örtüb ağlayır. Korifey Miken qızlarından ayrılır və qayğılı halda Elektraya yaxınlaşır.

K o r i f e y. Əziz rəfiqəm, biz ümumi fayda üçün yanına gəlmişik. Əgər haqlı deyiliksə – qalib çıx: biz sənin tərəfindəyik.

E l e k t r a. Rəfiqələrim, mən əbədi göz yaşım ilə sizi kədər-ləndirdiyim üçün, qarşınızda xəcalət çəkirəm; ancaq mərhəmətli olun! Ah, mənim ixtiyarım öz əlimdə deyil, inanın mənə. Alicənab nəsil-dən olan bir qız üçün atasına qarşı eşidilmiş bu qədər ağır bir zülmün təh-qirinə dözmək mümkün olan şeydirmi? Mənim üçün isə bu təhqir, gündən-günə və gecədən-gecəyə nəinki solub azalır, hətta, əksinə olaraq, çiçəklənib açılır və artıb çoxalır.

Hər yanda yalnız qəm var; qüسسə, kədər, ələm var.

Doğma anamın məni görməyə belə gözü yoxdur. Mən öz sarayım-da atamın qatillərilə yaşamalı olmuşam. Onların hər əmrinə kor-korənə baş endirməli, ac qalıb onlardan bir tikə çörək ummalı olmuşam. Bir düşünün, atamın hökmdar libasını geyinərək, onun taxtında əyləşən Egisfi gördükcə, xain, öz cinayət işlərinin şahidi olan ocağa öldürül-müş hökmdar kasasından allahlar namına müqəddəs maye tökdükcə, mənim üçün necə bir gün doğur? Bütün bu rüsvayçılığa əlavə olaraq, alçaq qatilin bədbəxt anamla qucaqlaşdığını və onunla birlikdə, doğma atamın yorğan-döşəyinə girdiyini belə mən görməliyəm... Bu, kifayətdir! Onun qucağında yuxulayıb yatan adamı mən ana deyə çağıra bilərəmmi?

Yox, görünür sayıq Erinilərin qəzəbini unutmuş bu qadına əclaf ilə yaşamaq kimi günah və bədnamlıq dəxi az imiş; – atam onun hiyləsinin qurbanı olaraq, həlak edildiyi bir anda, o, öz bədəfkar işlərinə gülürmüş kimi, yenidən fürsət tapır, qoyun gətirir, yallı düzəldir və bir aylıq camaat duası ilə “allahların nicatı” adlandırdığı günün yığıncağını keçirir. Bütün bunların hamısını mən görməliyəm, qapı-bacanı arxamca basdırıb bağladığım, ahu kimi hönkür-hönkür ağladığım havayı deyil, atamın adı ilə dillərə düşmüş o ziyafətə lənətlər oxuyaraq, diz üstə çökürəm, ağlayıram – dərdimi göz yaşımıla tökürəm; ancaq həzin-həzin ağlamağa belə onlar mənə qoymurlar. O, hər yerdə ləyaqətdən basıb bağlayan qadın, görün mən yazığı necə ağır sözlərlə təhqir eləyir.

“Ay allahsız heyvan! Dünyada atasız qalan bircə sən sənmi? Səndən başqa heç kədərli olan adam yoxdurmu? Səni görüm parça-parça olub çürüyəsən! Sənin bu kədərini cəhənnəm allahları da canından çıxarmasınlar!”

Budur onun mənə qarşı nəzakəti. Əgər oğlunun qayıdıb gəlməsi haqqında birisi ona işarə belə edərsə, dərhal özündən çıxır, vəhşi kimi nəre çəkərək üzərimə yüyürür: “Bütün bu işlərin müqəssiri sən deyilsənmi? Budur sənə deyirəm və yadından çıxarma, səni olduqca ləyaqətli bir cəza gözləyir!”

Bundan sonra çirkin sözlər bir-birinin dalınca yağdırılır, onun dediklərini isə, sayğısız əri – o qorxaq, qadın əlilə döyüş aparan azar parçası – tutuquşu kimi təkrar edir.

İndi gözləyirəm. Görüm Orestin müqəddəs intiqam odu nə vaxt çıxacaq – gözləyirəm və gözləməkdən də quruyub tələf oluram. O, mütləq gecikir, keçmiş və gələcək ümidlərimin kökünü qurudur. Belə bir bədbəxtlikdə, əlbəttə ki, hörmətə və xoş xasiyyətə yer yoxdur, əzizlərim, təəccüblü deyildir ki, bədxah taledən bədxah da fikirlər doğur.

K o r i f e y. Sən mənə bir şeyi de: Egisf yaxındadırmı? Bizim söhbətimizi eşidirmi, yoxsa evdən çıxıb bir yana getmişdir?

E l e k t r a. Əlbəttə, getmişdir. Əgər o evdə olsaydı, mən sizinlə bir yerdə ola bilməzdim. O, uzaqda – tarladadır.

K o r i f e y. Çox sağ ol. İndi mən cəsərlə səndən soruşa bilərəm.

E l e k t r a. Ürəyin hər nə istəyirsə, hamısını soruş.

K o r i f e y. Mənə başa sal görüm: qardaşın haqqında nə kimi danışıqlar var? O, gəlməyə tələsirmi, yoxsa hələ ləngiyəcəkdirmi?

Bunları mən bilmək istəyirəm!

E l e k t r a. Gəlməyə hazırdır, – ax, o, çoxdan hazırdır!
K o r i f e y. Allah hər şeyi dərhal yaratdır.
E l e k t r a. Fəqət mən onun həyatını xilas etmişəm.
K o r i f e y. O, alicənab adamdır. Ümidini kəsmə!
E l e k t r a. Mənim də həyatım bir ümidə bağlıdır.
K o r i f e y. Sənin doğma bacın Xrisofemida evdən çıxdı; əlində yeraltı allahlara salam vermək üçün ehsan qabı var.

İkinci səhnə

Xrisofemida evdən çıxır. Xarici görünüş etibarilə o, Elektradan çox cavandır. eyirxah üzündə bir o qədər də dərin ifadə əlamətləri yoxdur. Geyimi hökmdar qızına layıqdır. Sol əlində köksünə sıxılmış urna var. Bir müddət qapının ağzında dayanıb, diqqətlə Elektraya baxdıqdan sonra, pilləkənləri enir və ona yaxınlaşır.

X r i s o f e m i d a. Sən yenə də qapının ağzındasan, bacım, və öz əski qüssəli nəğmələrini yenə də oxuyursan. Bu coşqunluğa ürək verməkdən zaman hələ də səni çəkəndirmədimi? Məni həyatın bu gedişi sıxır, əgər məndə lazımi güc olsaydı – onlara necə mərhəmətsiz bir hökm verəcəyimi dərhal görərdilər. Fəqət nə etmək, bizə xoş külək əsmir, – və biz də öz yelkənimizi salıb, onlara kar etməyən açıq hücum xülyasını başımızdan atmalıyıq. Belə bir qərara gəlməyi sənə də təlqin etmək istərdim. Doğrudur, həqiqət mənim sözlərimi deyil, sənin düşüdüklərini təsdiq edir, ancaq azad yaşamağa böyük ehtiyacım var. Azadlıq isə – yalnız itaətə bir hədiyyə ola bilər.

Elektra göz qırpmadan bacısına baxır və öz kəskin nəzərlərilə onu utandırır.

E l e k t r a. Doğurdanmı sən öz doğma at atanı tamamilə unutmusan və birçə ananın qeydinə qalırsan? Aydındır ki, bu sözlərin hamısı – yalnız onun sənə keçdiyi dərslərdir: özündən isə sən mənə yeni bir şey deyə bilmədin. Nə edim, özün bil! Hər halda, iki şeydən mütləq birini seçməlisən: ya boynuna almalısan ki, bütün bu işləri şüursuz olaraq görürsən və yaxud da, təsdiq etməlisən ki, şüurlu olaraq öz təbii dostlarından üz döndərirsən. İndicə deyirdin ki, “əgər gücüm olsaydı, onlara öz qəzəbimi bildirərdim”. Bəs nə üçün atamızın namusu uğrunda ayıq olaraq mənə kömək etmək istəmirsən? Yox, sən məni də yolumdan azdırmaq, namusunu itirmiş bir arsız eləmək istəyirsən! Nə üçün?

Söylə, ya da ki, mən ağlamasam, məni hansı hədiyyələr gözlədiyini özüm sənə deyə bilərəm. Mən yazıq olmuşam, gözləmirəm, ancaq belə yaşaya bilərəm. Nə etmək? Mənimki belə imiş. Fəqət, mən onlara əzab verərəm və bununla da atam üçün sevinc çələngi hörərəm – qoy o, qaranlıq dünyada mənim məhəbbətimi duysun.

Sənin qəzəbin onlar üçün yalnız sözdə qorxuludur. İşdə isə sən, onlarla – atamın qatillərilə əbirsən. Sənə bunca əziz olan o şeylərin hamısını mənə versələr belə, mən onların qarşısında öz başımı əyməyəcəyəm. Dəbdəbəli xörək masalarını, həm də ağzına kimi dolu həyat kasalarını sənə bağışlayıram. Qoy mənim xörəyim düşmənlərin işgəncəsi olsun, bu sənin şərəflərindən daha dadlıdır. Əgər sənin ağlın başında olsaydı, özün də belə bir qərara gələrdin. Bir düşün: sən, “atasının hökmdar qızı” adlana bilərdin, ancaq “anasının qızı” adlanmağı özünə layiq gördün! Xoş gəldin. Atanı və ümumi qan qohumluğunu satmaqla, sən bütün el içərisində özünü bədnam eləmişən!

X r i f e y. Allahların xatirinə, qəzəblənmə! Hər ikinizin sözündə həqiqət vardır, siz cəsarətlə bir-birinizdən öyrənə bilərsiniz.

X r i s o f e m i d a. Ax, əzizlərim, mən onun ağır sözlərinə öyrənmişəm... Bu dəfə də səsimi kəsərdim və danışmazdım. Ancaq görürəm, onun üçün elə bir fəlakət qorxusu var ki, ah-vay edərək tökdüyü göz yaşları öz-özünə quruyacaqdır.

E l e k t r a. Söyləsənə, necə fəlakət? Onsuz da mənim həyatım başdan ayağa fəlakətdir. Əgər bundan pis olacaqdırsa, söylə, sənənlə razılaşaram.

X r i s o f e m i d a. Mən bildiklərimin hamısını sən də biləcəksən. Onlar belə bir qərara gəlmişlər ki, əgər aramsız şikayətlərindən əl çəkməsən səni yeraltı həbsxanaya məhkum etsinlər, orada gün üzü görə bilməyəcəksən, doğma vətənin xaricində, məzar divarları arasında yaşayaraq, qəmli nəğmələrini özün üçün oxuyacaqsan. Özündən muğayat ol, bədbəxtlikdə məni təqsirləndirmə, artıq ayrılmaq vaxtıdır.

E l e k t r a. Mənimlə belə rəftar etməyi onlar qət etmişlərimi?

X r i s o f e m i d a. Bəli, Egisf qayıdan kimi.

E l e k t r a. Allah salamat qaytarsın – istəyir lap bu saat gəlsin!

X r i s o f e m i d a. Nə danışdığını bir düşün, gör nəyə dua edirsən?

E l e k t r a. Onun qayıdıb gəlməsinə və öz əmrini yerinə yetirməsinə.

X r i s o f e m i d a. Öz əmrini yerinə yetirməsinə? Nə üçün? Ağlın çaşıbdırımı?

E l e k t r a. Sizdən uzaqlaşmaq, üzünüzdən qurtarmaq üçün!
X r i s o f e m i d a. Demək, sən öz həyatını puç etmək istəyirsən?
E l e k t r a. Bəh-bəh, əcəb gözəl həyatım var!
X r i s o f e m i d a. Əgər ağlını başına yıqsaydın, gözəl olardı.
E l e k t r a. Yenə də mənə xainlik öyrədirsən?
X r i s o f e m i d a. Sənə, amansız qüvvə qarşısında güzəştə getməyi öyrədirəm.

E l e k t r a. İtaət mənim xasiyyətimə yabançı şeydir.

X r i s o f e m i d a. Düşüncəsiz olaraq yığılmaqdan bizə nə fayda var ki?

E l e k t r a. Atamızın intiqamını alaraq, lazım gələrsə, ölə də bilərik!

X r i s o f e m i d a. Mən əminəm ki, atam bizi bağışlar.

E l e k t r a. Yalnız qorxaqlar özünə belə təsəlli verirlər!

X r i s o f e m i d a. Demək, sən məni eşitmək istəmirsən?

E l e k t r a. Allah eləməsin ki, o dərəcədə ağılsız olam!

X r i s o f e m i d a. Onda bağışla! Məni qulluğa göndərmişlər.

E l e k t r a. Hara gedirsən? O ehsan payı kimin üçündür?

X r i s o f e m i d a. Anam buyurmuşdur ki, bunları atama ehsan verim.

E l e k t r a. Ola bilməz! Özü ədavət bəsləyərək...

X r i s o f e m i d a. Öldürdüyü şəxs üçün – fikrini tamamlayıram.

E l e k t r a. Bu qərarı ona kim təlqin edə bilər ki?

X r i s o f e m i d a. Gecə qorxulu yuxular görmüşdür.

E l e k t r a. Ey allahlar! Heç olmasa indi dadıma yetin!..

X r i s o f e m i d a. Onun qorxmasını səni şücaətləndirir?

E l e k t r a. Sən yuxunu mənə söylə, sonra deyərəm.

X r i s o f e m i d a. O barədə mən çox az eşitmişəm.

E l e k t r a. Barı onu söylə. Biz bəzən bu az sözlərdən ölüm, ya həyat qazanırıq.

X r i s o f e m i d a. Danışın belədir. O, yuxusunda görmüşdür ki, atam yenidən yaşamaq üçün qayıdıb gəlmiş və indi Egisfin sahib olduğu öz hökmdarlıq əsasını alaraq, yerə sancmışdır. Yerə sancılan əsa cücərib – zoğ atmış, bu zoğlar isə tez bir zamanda böyümüş, böyümüş və nəhayət yamyaşıl bir kölgə olaraq bütün Miken diyarının üstünü almışdır.

Anam, gördüyü həmin yuxunu, günəşə açmış, orada olan şahid, bu sözləri ondan eşitmişdir, nəhayət onlar mənim də qulağıma çatmışdır. Artıq bir şey bilmirəm. İndi anamın, bu qəbirüstü hədiyyələri

göndərməsinə səbəb, həmin qorxulu yuxudur. (*Elektra bacısını böyük bir maraqla dinləyir. Sonra birdən-birə yerə çökür və açıq əlini üç-dörd dəfə yerə çırpır. Bu halı görən Xrisofemida qorxuya düşərək, Elektranı güclə yerdən qaldırmağa çalışır.*) Elektra! Səni and verirəm doğma allahların adına, məni dinlə, razı olma ki, ağlın səni yıxıb məhv etsin. Budur deyirəm əgər indi sən məni özündən rədd edərsənsə, sonra, gözü yaşlı olaraq, geriye çağıracaqsan.

E l e k t r a. Bacım! Atamın qəbrini bu arvadın hədiyyələrilə mürdərəlməyə. Ədalət və möminlik canı arvadından ona pay aparmağına dözə bilməz. Səpələ onları, küləklər aparsın: ya da ki, quma basdır, ancaq dərin olsun ki, atamın rahatlığını pozmasın və anamızın öləcəyi günə qalsın. Əgər o, qadınlar içərisində ən qəddar bir canı olmasaydı, bu bir damcı qəbir üstü səpməsi ilə öz ölmüş ərinin qəzəbini satın almağı ağlına belə gətirə bilməzdi! Özün düşün: məzarın dibində yuxulmuş atam onun paylarını mərhəmət iləmi qəbul edər?

Atamı onun özü öldürmüşdür və təhqir edilmiş düşmən kimi, qollarını çapıb yanına salmışdır, bundan sonra isə, ləkəni öz üstündən yumaq niyyətilə, qiyməkeşin qanlı ağzını ölünün başına silmişdir! Budur, indi o, sənə xidmətindən istifadə edərək, qatillik damğasını öz üstündən təmizləmək istəyir.

Yox, belə ola bilməz! Bunların hamısını at, atam üçün isə, hörrüyünü kəs; məndən də miskin bir hədiyyə – onun qızının var-yox dövləti olan – sadə bir kəmər və bir büküm də nəzarətsiz qalmış baş tükü əlavə et. Duanı qəbrin üzərinə əyilərək oxuyarsan ki, o yerin qaranlıq tərkindən bizə, düşmənlərinin üzərinə getmək üçün kömək göndərsin – onun oğlu Orest sağ-salamat gəlsin və od parçası kimi şığıyaraq, xəbis düşmənlərin başlarını bədənlərindən salsın. Belə olarsa, biz gələcəkdə onu daha səxavətlə yad edə bilərik. Mən inanıram, bəli mən inanıram ki, bu arvada sevinc gətirməyən yuxu atamın buyruğundan kənar olan bir şey deyildir. Hər halda, bacım, həm mənim, həm də sənə faydamıza olaraq mənə qulaq as, öz məhəbbətini yaranmışların ən əzizi olan insandan – ruhu cənnətə vasil olmuş atamızdan əsirgəmə!

K o r i f e y (*Xrisofemidaya*). Ah, qızıcığaz mömin kimi danışır. Ağillı ol, ona qulaq as.

X r i s o f e m i d a (*bir az tərəddüddən sonra, qəti*). Olsun, qulaq asıram. Həqiqət tərsliyi və mübahisəni sevmir – ona iş ilə xidmət edirlər. Ancaq siz, əzizlərim, dilinizi dinc qoymaqla məni müdafiə

edin və bu işdə mənə ürək-dirək verin; belə olmazsa – anam əhvalat-
dan xəbər tutar və mən ağır cəzalara məhkum edilərəm.

O, qorxulu nəzərlə ətrafa boylanaraq, əlində urna sol tərəfə gedir. Elektra şadlıqla
onun arxasınca baxır. Stasim zamanı Elektra Artemidanın bütünə söykənir.

BİRİNCİ STASİM

X o r

Kamildir sə ağılım, deyilsə naqis,
Uzaqgörəndirsə – düşünmürsə pis,
Gələr uğrumuza müqəddəs qüvvət -
O doğru xəbərçi, o pak həqiqət.
Çox keçməz, çatacaq imdada haman
Həqiqət, alacaq qan yerinə – qan!

Dadlı ümidlər ilə, köksümdə var şücaət,
Görülən yuxularda duyulur ulu qüvvət.
Demək, unutmamışdır düşməni doğma ər -
Ellinlərdə yuxulamış o böyük şanlı rəhbər,
Köhnə mis qiyməkeş də unutmamış onları -
Hədsiz ağır günahla, öldürən düşmənləri.

Eşidirəm zülmətdən gələn misin səsini,
Görürəm yumruqlarda intiqam həvəsini,
Gəlirlər Erinilər!
Həqiqəti sevənlər üçün böyük dəhşət var!
Cüt cəlladın toyu dönüb olur qanlı yas -
Başlanır artıq qisas!
İnanıram: bu yuxu zalım və cəlladlara
Vuracaq dərin yara!
Varsa əgər həqiqət
Qorxulu yuxulardan:
Keçən gecəki kölgə çıxarır bizi dardan.
Gülümsər bizə şəfqət!

* * *

Ey, dəniz üstündə
Atını çapıb gedən –
Pelop, ey göz yaşıyla
Yerləri sirab edən!
Qəmlə adını anar

Bu diyar,
Qızıl gərdünə nur saçır
Dalğaların üstündən;
Qızıl çərxlindən suya
Mirtili tulladın sən;
Dodaqlarında döndü,
Onun küskün naləsi...

O gündən
Günahla dolmuş evdən
Gəlir ağlaşma səsi.

İKİNCİ EPİSODI

Birinci səhnə

Sarayın qapısı yenə də açılır, gözəl geyinmiş Klitemnestra səhnəyə çıxır. Bir əlində hökmdarlıq əsası, o biri əlində isə maye kasası var. O, 40 yaşlarında, əvvəlki gözəllik əlamətlərini saxlamış bir qadındır, təkəbbürlülüyü və rəhmsizliyi üzündən bellidir. Arxasınca gələn kənz səpmə maye bardağını və içi qurban hədiyyələrilə dolu olan səbəti götürür. İkinci kənz isə Apollonun məbədinə yaxınlaşır və onun üzərində ocaq yandırır. Apollonun bütünə yaxınlaşan Klitemnestra, Elektranın kəskin nəzərini gördükdə, istər-istəməz diksindir və yerində dayanır. Qurban vermə zamanı Elektranın onu görməsi, Klitemnestraya olduqca pis təsir bağışlayır. Fəqət o, qızını buradan rədd etmək iqtidarında deyildir. Öz istehzal gözələrini bir an belə anasından çəkməyən Elektra, kəskin baxışları ilə onu təqib edir və arabir qabağa atdığı hər addım ilə Klitemnestranı geriye çəkilməyə məcbur eləyir.

K l i t e m n e s t r a. Görürəm, yenə də sərbəst gəzirsən, nə edim!
Egisf burada deyil: öz doğma ailəni el içərisində rüsvay etməkdən sənin cilovunu o çəkə bilirdi. Fəqət indi o burada deyil, mənə də ki – qulaq asmaq istəmirsən...

Hər halda sən çoxlarının qarşısında məni pisləyirsən. Deyirsən ki, səni nahaq yerə danlayıram, sənün kədərini haqsız, səbəbsiz və lovğalıqdan söyürəm. Lovğalıq mənə yabançıdır, səni söyüb təhqir eləməyim isə, sənün təhqiredici sözlərinin qarşılığıdır...

Həmişə dava salmaq üçün, atan sənə bir bəhanə olmuşdur. Deyirsən ki, o mənim əlimlə qətlə yetirildi. Bəli, o, mənim əlimlə ölmüşdür! Danmaq istəmirəm: mənim əlimlə onu həqiqət özü yıxdı. Sən dəxi ağıllı ol, gərək həqiqətə kömək etməyi sən də özünə lazım biləydin...

Unutma ki, o, həmişə xatırlayıb ağladığını atan öz rəhmsizliyiylə el-linlərin hamısını ötüb keçmişdi. O sənün bacını allahlara qurban kəsdi. Bəxtəvər ata! Körpə uşağımıza can verərkən mənim kimi yanmamışdı; Onun beli-buxunu – doğmaq əzabını mənim kimi dadmamışdı...

Söylə, sən özün söylə, nə üçün, kimin xatiri üçün o mənim balamı kəsdi? Deyəcəksən ki, arqıvlərin xatiri üçün? Yoxsa öz qardaşı Menelayın xoşuna gəlsin deyə, mənim körpəmi onun xatiri üçün qurban verdi? Həqiqətə qalarsa Menelay yalnız öz balalarına ixtiyarlıdır! Özün söylə. Menelay ki, iki uşağın atası idi! Analarımın böyük müharibəyə səbəb olan günahını yumaq üçün, hər kəsdən qabaq, onlardan biri ölməli idi! Bəlkə mənim körpəmin cavan qanına kölgələr hökm-darı Aid çoxdan susayırmış?

Bəlkə də, Menelay öz arvadının uşaqlarına can yandırdığı bir zamanda, sənün atan öz qızına qarşı nifrət bəsləyirmiş? Görürsənmi, o öz daşqəlbliyiini harada göstərmişdir!

Mənim düşündüyüm belədir, qoy sənə yad olum, bunun əvəzində ölən qızım mütləq mənimlə şerikdir. Sənə isə məsləhət görürəm: əgər ananı pisləmək istəyirsənsə, heç olmazsa, özün yaxşı ol!

E l e k t r a. İndi, sənün bu sözlərin mənə nəvazişsiz bir təsir bağışlamır. Bununla belə, əgər razı olsaydın mən həm atam haqqında, həm də mərhum bacım haqqında işin həqiqətini deyə bilərdim.

K l i t e m n e s t r a. Raziyam, de gəlsin – əgər qabaqlarda da sən mənimlə belə hörmətlə danışmağı bacarsaydın, diqqətlə səni həmişə dinləyə bilərdim.

E l e k t r a. Mənim deyəcəyim sözlər belədir. Atamı sən öldürmüşsən, bunu özün dedin. Bundan daha qorxunc bir etiraf ola bilməz. Doğrudanmı sən onu haqlı olaraq öldürmüşsən, yoxsa yox? Fəqət mən gözünlün içinə demək istəyirəm ki, sənün gördüyün bu işdə həqiqətin əli olmamışdır, sən bu cinayət işi, indi özünə ər edərək yaşadığın xə-bisin nəvazişinə uyaraq görmüşsən!

Ov allahı Artemidadan soruş, gör nə üçün o bizə qəzəbləndi, nə üçün külək qoşunları Avliddə sıxışdırıb saxladı... Bir də ki, sən onu sorğu-suala çağırma bilməzsən; yaxşısı budur ki, mən özüm sənə deyim: qulaq as! Mənə deyildiyinə görə, atam Artemidanın meşəsində gəzirmiş: ayağının şıqqıltısı ilə xallı maralı ürktülmüş, nişan alaraq vurub onu öldürmüş, sonra isə sevindiyyindən bir neçə lovğa sözlər də demişdir. Bunu görən Artemida bərk qəzəblənmiş, heyvanın intiqamı əvəzində, atam ona öz balasını qurban gətirməyincə – arxeyliləri Avliddə gözləməyə məcbur etmişdir və qoşuna qırğın azarı salmışdır. Mənim bacımın həlak edilməsinə səbəb olan şey də budur: çünki onların yolu həm Troya tərəfə getmək, həm də geriyyə qayıtmaq üçün Artemida tərəfindən bağlanmış imiş. Demək ki, atam Menelayın xatiri üçün deyil, bu ağır vəziyyətdən çıxmaq məcburiyyəti altında, bacımın qurban verilməsinə razı olmuşdur.

Yaxşı, fərz edək ki, sən haqlısan; fərz edək ki, o Menelayı yüksəltmək istəmişdir. Nə olsun? Ona görə də o, sənin əlinləmi ölməli idi? Belə qanunu sən haradan tapıb çıxarmısan? Bir düşün! İnsan övladına belə bir ölüm hökmünü icra etdiyin üçün sən özünə həddindən ziyadə günah və fəlakət toplayırsan. Əgər biz hər öldürəni öldürməli olarıqsa, onda doğrudan da növbə sənin özünə çatmışdır və indi, birinci olaraq, sən ölməlisən.

Ancaq yox. Bu məhmləri sən özün üçün düzəltmişən. Əgər mən səhv edirəmsə, onda mənə də görüm özünü belə bir rüsvayçılıq çirkabına batırmağın hansı intiqamın müqabilidir? Nə üçün əlbir olaraq atamı öldürdüyün səfil ilə ər-arvadlıq edirsən? Nə üçün ona oğul-uşaq doğursan, öz qanuni ərindən olanları isə – yad hesab edirsən? Sən belə işlərinə nə ad vermək olar? Bəlkə burada da deyəcəksən ki, bunları ölən qızının acığına edirsən? Bunu etiraf etməyə, utan! Əgər bunları ölən qızının xeyrinə etmiş olsan belə xəbis düşməni özünə “ər” deyəcəyirəmsən, murdar və yuyulmaz bir rüsvayçılıqdır!

Hələ bu harasıdır ki! Sən mənə danışmağa belə imkan vermirsən; həmişə səndən: “anana böhtan atırsan” – deyər töhmət eşidirəm. Mən də ki, səni öz uşaqlarının nəinki anası, bəlkə atası hesab etməli olmuşam. Hüzurunda bir qul kimi yaşayıram; həm səndən, həm də sənə dost çıxmış adamdan gələn hər incikliyə dözüürəm. Əlindən güc ilə qaçıb qurtarmış oğlun Orest isə yadların içərisində mühacir olaraq

yaşayır. Onun haqqında da sən mənə gün-dirilik vermirsən. “Onu, məndən intiqam almaq üçün yetişdirirsən” – deyər, mənə danlayırsan. Bəli, burada sən haqlısan: əgər lazımı qədər gücüm olsaydı, onun intiqamına mən daha böyük bir həvəslə ilham verərdim, bunu bil!

Bu qədər; mənim deyəcəyim bunlardan ibarət idi. İndi, istər mənə hamının qarşısında axmaq adlandır, istər davakar, istərsə həyasız; bu sənənin öz işidir. Əgər doğrudan da eləyəmsə, mən nə edim? Sən isə anam deyilsən.

K o r i f e y. Görürəm, Klitemnestra çox qəzəblidir. Ancaq o, öz qəzəbində haqlıdır mı ya yox, budur məsələ.

K l i t e m n e s t r a. Belə qızın, hörməti artıq olsun, anasını qəsd-qərəzdən təhqir edir; bu ki hələ ağzından süd iyi gələn uşaqdır! Siz özünüz görürsünüz ki, o, hər şeyin ustasıdır, onda həya və utanmaq deyən bir şey yoxdur.

E l e k t r a. Doğru deyil. Mən utanıram, qəlbimin içərisinə qədər utanıram. Mən özüm yaxşı bilirəm ki, hərəkətlərim qız hərəkətləri deyil; ancaq başqa bir çıxış yolu varmı? Sənənin böhtanların qırmızıdır, sənənin hərəkətlərin mənə belə davranmağa məcbur eləmiş. Pis iş, daima pis mühitdən doğar.

K l i t e m n e s t r a. Bas-bağla, ədəbsiz, mənim sözlərim və rəftarım sənəni qorxuya salır!

E l e k t r a. Təqsirin də budur. Çirkin işləri görürsən, sözün də çirkin rəng alır.

K l i t e m n e s t r a. Müqəddəs Artemida bilir ki, Egisf gəlsə sənə divan tutacaq!

E l e k t r a. Yenə də hədələndim. Mən ki sənədən danışmağa söz almışdım, özün qulaq asmağı bacarmırsan, korlayırsan.

K l i t e m n e s t r a (rişxəndlə). Söz almışdım! Barı indi icazə verərsənmi ki, xilaskara bir az dua oxuyum – pərəstiş edim?

E l e k t r a. Buyur, oxu. Ümumiyyətlə sən məndən razı qalacaqsan: bundan sonra cınqırım belə çıxmayacaqdır.

Geri çəkilib və Artemida bütünün yanında əvvəlki vəziyyətdə dayanır. Klitemnestra ikinci kənz ilə, Apollonun üzərində gur ocaq qalanmış mehrabına yaxınlaşır. Dua və pərəstiş zamanı o, bir-birinin dalınca ocağa gah çaxır çiləyir, gah duz qatışıqlı vələmir, gah da bir sıra quru meyvələr atır. Bütün bu işlər görülərkən Elektra anasına elə kəskin bir nifrətlə baxır ki, Klitemnestra arabir duanı dayandırır ona baxır və qorxur.

K l i t e m n e s t r a. Kənizim, meyvə səbətini buraya ver. Sahibim Febə dua oxumaq istəyirəm: qoy o gecəki yuxunun əzabını mənim qəlbimdən çıxarıb rədd etsin. (*Dua oxumağa başlayır*)

Nəzakətsiz mühit içindəyəm mən,
Ey himayəkarım, ey Feb, amandır,
Eşit mənim gizlin iltimasımı -
Onlar gərək sənə aydın-əyandır.
Dərdimi söz ilə açə bilmirəm,
İnadçı qızımın olduğu yerdə:
O, şadlıqla nərə çəkib, bu sirri,
Salar dildən-dilə bütün şəhərdə.
Yox, sən belə eşit – mən deyən kimi:
Yuxuda gördüyüm əmmalı xəyal
Dostum isə əgər, ey parlaq allah -
Bir dost kimi onu himayənə al;
Düşmən isə əgər rəhm elə mənə, -
Sən onu bir düşmən surətinə sal!
Və gizlində, məni taci-taxtımdan
Salmaq üçün qurulursa xəyanət -
Özün yardıma gəl, qoyma bəxtimdən
Əlin çıxsın – tarac olsun səltənət;
Mənə baş endirən dostlar içində,
Bundan belə dəxi sağ və salamat
Hökmranlıq edim, əlimdə qalsın
Bu Atridlər evi – əsai – dövlət.
Xeyir-dua elə balalarım -
O balam ki, mənə yaman baxmayı, -
Düşməncilik etmir, öz anasına -
Zəhər olub ürəyimə axmayı!
Lütf elə Apollon – Likey allahı -
Duamız səbəbsiz qalmasın barı!
Və bil ki, içimdən əriyirəm mən:
Görür bunu Zevsin öz oğulları!

O, əlini bükür, buxur ilə doldurub ocağa atır, ocaqdan tüstü bulud kimi qalxır. Apollonun bütü və səhnə görünməz olur. Klitemnestra dua oxuyan bir vəziyyətdə əllərini yuxarıya qaldırıb dodaqlarını titrədərək, yerində dayanmışdır. Tüstünün buludu çəkildikdə, Apollonun bütünün yanında dayanmış Talfibi görünür.

İkinci səhnə

Klitemnestranın dua oxuduğunu gören Talfibi,
yaxındakı qızlardan birinə müraciət edir.

T a l f i b i. Vətəndaşlar – qızlar, mən necə bilim, Egisf hökmdar,
buradamı olur?

K o r i f e y. Burada olur, ey qonaq özüdür ki var.

T a l f i b i. Səhv etmirəmsə, bu dua oxuyan qadın gərək onun
zövcəsi olsun: suyumundan hakimlik yağır, görünüşündən – hökmdardır.

K o r i f e y. Yenə də sözlərində sən haqlısan.

Talfibi, hörmətlə Klitemnestranın ibadətdən qalxmasını gözləyir,
dua bitdikdən sonra, o, Klitemnestraya yaxınlaşır.

T a l f i b i. Gözün aydın olsun, sevin, hökmdar! Doğru bir kişidən
xoş-xəbərim var.

Bu söz Elektranın diksindirir. O, qorxulu bir şey duyaraq əlini köksünün üstünə sıxır və
yavaşca danışanlara yaxınlaşır. Talfibi ilə məşğul olan Klitemnestra onun yaxınlaşdığını
görmür.

K l i t e m n e s t r a (*gülümsəyərək*). Təşəkkür etməyə boyun oluram;
hər halda, sənə birinci sualım budur: səni buraya göndərən kimdir?

T a l f i b i. Fokeyli Fanotey, mühüm xəbərlə.

K l i t e m n e s t r a. Nə xəbər, qonağım? Dostumdan yəqin sən dosta
layiq sözlər deyəcəksən?

T a l f i b i. Orest öldü; budur sözün qıtası.

E l e k t r a (*nalə çəkib yerə düşür*). Bu gündən mənim həyatım
pozuldu!

K l i t e m n e s t r a (*özünü itirmiş halda*). Nə dedin, qonağım? Onu
dinləmə!

T a l f i b i. Orest sağ deyildir – təkrar edirəm.

E l e k t r a. Çırağım qaraldı! Sönüb gedirəm.

K l i t e m n e s t r a (*Elektraya*). Rədd ol buradan! Qonaq, sən dü-
zünü de, hansı ölüm ilə o həlak oldu?

T a l f i b i. Bu saat söyləyim. Məni bunun üçün buraya gön-
dərmişlər. (*Klitemnestra Talfibini səhnənin sol tərəfindəki Artemida*

bütünün yanına çəkir və üzü ona, arxası isə – Elektraya tərəf dayanır. Yerə düşmüş Elektra başını qaldırıb Talfibinin nağılını dinləyir və ara-bir dərin ah çəkməklə onun sözlərini kəsir. Talfibi davam edir) O, Delfi oyunlarında iştirak etmək üçün şanlı Ellin yarış meydanlarına gəlmişdi. Budur, cıdırın nəticəsi haqqında carçının səsi eşidildikdə o, camaatın qarşısında, hamını heyrətə salan parlaq bir gənc olaraq tanındı və təbiətin lütfü cıdırın nəticəsini haqlı olaraq başa vurdu, Parnas cığırını o, şanlı qələbə çələnglərilə qoyub getdi.

Mən, az sözümlə çox böyük işləri ifadə etmək istəyirəm: tək bir kişinin özünə bu qədər şan-şöhrət qazandığını indiyə kimi görməmişdim, yalnız bircə şeyi xatırla: oyun nəzarətçiləri hansı bir müsabiqəni araya sürmüşlərsə, bunların hamısında qalibiyyət çıxəyini sənin oğlun dərməşdir. Hər dəfə carçı: “birinciliyi – şöhrətli qoşun dəstələrini bütün Elladalara çəkmiş Aqamemnonun oğlu, Orest adlı arqivli oğlu qazanmışdır” deyə elan etdikdə, hər tərəfdən şadlıq səsi eşidilirdi.

Xoşbəxt dəqiqə!

Ancaq insana allah düşmən olsa – əcəldən nə igid, nə hakim qurtarar.

O günlər keçdi. Günəş yenidən doğdu, yüksəldi və atıcılar gəlib oraya çıxmışdı; onun ətrafında isə təcrübədən keçmiş at sürənlər dəxi az deyildi. Burada axeyli var idi, spartalı var idi, yanımıza, öz gərdunələri və atları ilə, uzaq Liviyadan iki nəfər gəlmişdi; bu adamların arasında beşinci o idi, öz Fessaliya atları ilə gəlmişdi: sonra – dörd kəhər ilə gələn etolialı idi; yeddinci adam – maqnetlərin dağlıq vilayətindən gəlib çıxmışdı; səkkizinci – tünd gümüşü atların sahibi, enian sürücüsü idi; allahın yaratdığı Afinadan gələn doqquzuncu idi; bütün bunların sırasını dolduran onuncu rəqib isə – beotialı idi.

Püşk atdılar. Püşkün göstərməsinə riayət edərək, yarış nəzarətçilərinin göstərdiyi qayda ilə, sıraya düzüldülər. Budur, boru səsləndi – cıdır başlandı. Sürücülər hay-küy salaraq, atları cilov qayıqları ilə dəhmərlədilər; gərdunələr xışiltı ilə ötüb, qabağa atıldılar və cıdır meydanında toz qaldıraraq, güllə kimi irəli cumdular. Əvvəlcə onların hamısı bir topada gedirdi, ancaq hər kəs qabaqlamaq istəyən gərdunənin böyründən ötmək və kişnəşən atların başlarını arxada buraxıb keçərək, sərbəstliyə çıxmaq istəyirdi. Bunun üçün onlar öz qamçılarını aramsız şaqıldadır, cərgə ilə qaçan atların yanbızlarını dalayırdılar: qamçılarının yeri zol-zol dururdu, heyvanların ağızlarından daşlanan ağ

köpük onların bel-buxunlarını və arabanın təkərlərini batırırdı. Öz cıdırını çox ustalıqla idarə edən Orest idi: o, sağ cinahdakı ata tam sərbəstlik verir, sol cinahdakı atın cilovunu isə dartaraq, hədəf dairəsini həmişə sıx-sıx dolanırdı. Beləliklə, bir müddət onların hamısı bir topada olaraq qabağa uçurdular. Birdən enianlının atları tərsliyə düşdü, onlar cilovu gəmirərək sağ tərəfə burxuldular – bu, altıncı və yaxud yeddinci dönüş idi – enianlının sağa burxulan atları, döngənin tam qurtaracağında – təpələri üstə liviyalının gərdunəsinə dəydilər; arxadan gələnlər də bir-birinin dalınca onların üzərinə qalandı. Taqqıltı və şaqıltıdan, dad və haraydan quluq tutulurdu. Göz yumub açan dəqiqədə Krisey çözü əzilib parçalanmış at və arabalarla doldu.

Başqalarının fəlakətini uzaqdan görəndən və haqq-hesabını yaxşı anlayan Afina sürücüsü atlarının başını sağ tərəfə dartdı – qaynayan girdabın böyründən yel kimi ötüb keçdi.

Bizim Orest lap axırda gəlirdi. O, son qalibiyyətə ümid bağlayaraq, atları qovub yormağ istəmirdi. Bütün rəqiblərdən yalnız birinin salamat qaldığını gördükdə, o, qamçısını qaldırdı və onu atların qulağının dibində elə dəhşətlə şaqıltıdatdı ki, atlar tozanaq kimi qabağa atılıb, həmin saat özlərini rəqibə çatdırdılar. Budur, onlar yanaşmışlar və yanaşı olaraq qovurlar: rəqiblər – ciddi rəqib idilər. Hərdən bir gah bu atın, gah da o birisinin yalnız başı qabaqda görünə bilirdi. Sürətlə gedən gərdunənin üzərində ayaq üstündə şax durmuş Orest, demək olar ki, bütün döngələrdən müvəffəqiyyətlə keçmişdi.

Bədbəxt! Hədəfin axır döngəsini burularkən, sol əlindəki cilov yerə düşdü, gərdunənin oxu dikdirə dəydi. Çulka dərhal parçalandı: o, gərdunədən yığılıb, dişlədə qayıqlara dolaşdı, atlar isə hürüşərək səhra tərəfə götürüldülər. Bu hadisəni gördükdə hamının içərisindən bir dəhşət naləsi qopdu; bu qədər qəhrəmanlıqlar göstərmiş misilsiz gəncin axırda belə bədbəxtliyə düşməsinə hamı qan-yaş tökərək ağlayırdı.

Atlar isə onu, quru daş və kəsəklərə çırpa-çırpa sürüyüb daha da uzaqlara aparırdılar. O, gah üzünü üstə çevrilir, gah da arxası üstündə, boş torpaqda sürünərək, çarəsizlikdən dizlərini rəhmsiz göyə doğru qaldırırdı. Süvarilər, dəli kimi qaçmaqda olan atları, nəhayət, böyük bir çətinliklə dayandıra bildilər və onu qayıqlardan açıb çıxardılar. Biçarənin qana qərqli olmuş sir-sifəti dostları üçün belə tanınmaz olmuşdu.

Tezliklə qəhrəmanı oda verdilər, külünü xırdaca bir urnaya doldurdular; pəhləvanın, öz qəbrilə, doğma yurdunda xatırlanması üçün, Fokey

məmləkətinin seçilmiş adamları indi onun miskin külünü yanınıza gətirəcəklər.

Orestin ölməsi belə olmuşdur. Bu fəlakət hələ sözdə bu qədər acınacaqlıdır: biz şahidlər üçün isə bu, həyatda gördüyümüz bütün bədbəxtliklərin hamısından yamandır.

K o r i f e y. Of, yazıq bizim halımıza! Əsl sahibimizin evi indi tamamilə tar-mar oldu.

K l i t e m n e s t r a. Ya Zevs! Mən sənin bu qərarını necə adlandıırım? Doğrudanmı bu, xoşbəxtlikdir? Yoxsa bu bədbəxtlik, fəqət xilasedici bir bədbəxtlikdir? Ey təsəllisiz qürə! Mən, öz kədərimlə – öz həyatımı xilas edirəm!

T a l f i b i (*imtahanedici tərzlə*). Gətirdiyim xəbərimi səni qəmgin edir?

K l i t e m n e s t r a. Dəhşət burasındadır ki, onu – mən doğmuşam! Dünyada elə bir rəncidəlik yoxdur ki, ana öz balasına nifrət etsin.

T a l f i b i. Görürəm, mənim gəlişim nahaq imiş.

K l i t e m n e s t r a (*öz hissini boğaraq*). Nahaq imiş? Yox! Sən elə sözü demə! Məndən olub, mənim südümdən və mənim məhəbbətimdən kənar çəkilməmiş, yad əllərdə və yad adamlar arasında böyümüş şəxsin qəzaya uğraması haqda sən mənə xoş xəbər gətirmisən. Doğma yurduunu ataraq, o, məni bir dəfə də olsun belə görməmişdir; məni atasının qatili adlandırmış və dəhşətli intiqamla təhdid etmişdir; nə gecələr gözümü şirin bir yuxu ilə yummuşam, nə də gündüzlər sevincli bir istirahət görmüşəm, yaşadığım hər yeni saat, mənə ölümdən yalnız qısa bir möhlət kimi keçmişdir.

Fəqət, bu gün mənə azadlıq qayıtdı. Bu gündən onun... (*Elektra ağlayır. Klitemnestra dönüb şad nəzərlə ona baxdıqdan sonra, sözünə davam edir*). ... Və bunun qorxusu mənim canımdan çıxdı. Bu mənim üçün böyük bir azar olmuşdu. Mənimlə yaşayaraq, qanıma ciyərimin içərisindən çəkib sorurdu. İndi kifayətdir! Bunun hədələri artıq məni qorxutmaz və istirahətimi pozmaz.

E l e k t r a. Yazıq mənim halıma! İndi sənin ölümünə, Orest, mən ikiqat ağlamalıyam. Siz, ey allahlar, doğrudanmı bizimlə ləyaqətli davranmışınız?

K l i t e m n e s t r a (*rişxəndlə*). Səninlə yox, ancaq onunla olduqca ləyaqətli davranmışlar.

E l e k t r a (*hirs ilə əlini yerə çırpır*). Eşit, ey ölənlərin istinadgahı, Nemezida!²⁴

K l i t e m n e s t r a. O, haqlı duanı eşitmiş və hər şeyi haqlı olaraq həll etmişdir.

E l e k t r a. İndi sən bizim məzhəbimizi cəsərlə söylə bilərsən: bundan belə hökmranlıq sənə əlindədir.

K l i t e m n e s t r a. Mənim hökmranlığımı Orest ilə sən kəsmir-sənmi?

E l e k t r a (*Həyəcanlı yerindən sıçrayır və anasının qarşısında elə ciddi bir vəziyyətdə dayanır ki, Klitemnestra istər-istəməz geri çəkilir və Talfibiyə arxalanır. Qısa fasilədən sonra*). Bizim öz ümidimiz əbədi olaraq kəsilmişdir: sənə azğınlığını kəsən biz olmayacağıq!

K l i t e m n e s t r a (*Talfibiyə*). Sənə gəlişin, qonaq, məhz ona görə xeyir-dua edilməlidir ki, bu bayquşun səsini əbədi olaraq kəsədin!

T a l f i b i D e m ə k, mən arxayın gedə bilərəm?

K l i t e m n e s t r a. Yox. Elə şey yoxdur: bu cürə qayıdıb getsən, həm bizim xatirimizə dəyərsən, həm də səni buraya göndərən adamın. Yox: gedək evə, onu isə qoy qalsın bu meydanın ortasında ürəyi istəyən qədər həm özünə ağlasın, həm də dostlarına.

Evə gedir və Talfibini də özü ilə aparır. Elektra,
onun arxasınca lənət işarəsi göndərir.

Üçüncü səhnə

E l e k t r a (*xora*). Bu da ana! Gördünüzmü, yazıq, öz doğma oğlunun ağır fəlakətlə ölməsini eşidib, kədərinə dəli oldu və ağlını itirmiş halda bütün meydan dolusu dad-fəryad qopardı. Elə deyilmi? Əlbəttə, yox! Yalnız qəh-qəh çəkib getdi! Yazıq mənim halıma, yazıq! Orest, əzizim, sən öz ölümünlə məni məhv etdin. Mən, sənə bir gün parlaq intiqam ildırımını kimi çaxacağına, məzardakı atamızın və mən bədbəxtin intiqamını alacağını gözləyirdim; sən mənim qəlbimdəki son ümid ışıqlığını da söndürdün! İndi nə edim? İndi mən bu işıqlı dünyada atasız, qardaşsız qalmışam. Yenədəmi xain cəlladlara qul olmalıyam! Ey allahlar, siz mənimlə ləyaqətli rəftar etdinizmi? Yox, mənim artıq onlarla bir divar arasında yaşamağa təqətim qalmamışdır: nə qədər ki, nəfəsim ağızımdan çıxmamışdır, burada, qapı ağzında, ailədən kənar olaraq yatmaq istəyirəm. Əgər ev qulluqçularından birisi mənim bu vəziyyətimə tab gətirməzsə, qoy məni öldürsün və canımı qurtarsın. Mən ona

yalnız sağ ol deyərəm. Həyat mənim üçün artıq dözülməz bir yük olmuşdur: onda arzulanacaq daha heç bir şey qalmamışdır!

Tağıtsız bir halda Apollon bütünün qabağında yerə yıxılır. Sakitlik.

İKİNCİ STASİM

Musiqi çalınır. Xor Elektraya müraciət edir.

X o r

Haradasınız, ey günəşin
Qəzəblənmiş şuaları?
Sən, ey Zevsin ildirimi,
Görmürsənmi zülmkarı?

E l e k t r a. Of, yazıq mənim halıma, yazıq!

X o r. Nə üçün qanlı yaşlar axır?

E l e k t r a. Fəlakət!

X o r. Dayan sən, ah-zar etmə!

E l e k t r a. Rəhm elə!

X o r. Nə dedin!

E l e k t r a. O, yerin altındadır, bunu özün bilirsən. Əgər qəlbimin ümid çırağını sən yenidən yandırarsansa – dərdim daha ağır olacaq – qaralmış fəlakətim qaradan rəng alacaq.

X o r. Qulaq as: Amfiaray adında bir hökmdar varmış, o, arvadının bəd əməlinə rast olmuş, həlak edilmiş və zülmətlər sarayına göndərilmiş.

İndi həmin hökmdar ölümlər arasında...

E l e k t r a. Of, yazıq mənim halıma, yazıq!

X o r. Qüdrətlə hökmranlıq edir!

E l e k t r a. Fəlakət!

X o r. Bəli, fəlakət. Qatil...

E l e k t r a. Cəzalandı?

X o r. Bəli!

E l e k t r a (*fasilədən sonra, məyusənə*). Bilirəm onu intiqamçı cəzalandırdı: atasının kədərini oğlu söndürdü. Elə bir intiqamçı bizdə də var idi, onu allahlar götürdülər!

X o r. Ax, heyf sənın həyatına, heyf!

E l e k t r a. Mən onun səfasını gördüm. Ay dalınca ay ötən kimi, qara günlər bir-birinin dalınca, məyusanə bir silsilə kimi gəlib keçdilər!

X o r. Sənın qüssəni biz bilirik.

E l e k t r a. Sən də lal olsana, məhəbbət sədası! Görürsənmi orada yoxdur...

X o r. Nə yoxdur?

E l e k t r a. Ümid yeri yoxdur ki, doğma qəhrəman atamın qanına qan alınsın.

X o r. Bütün yaranmışlar üçün müəyyən bir ölüm saati hökm olunmuşdur.

E l e k t r a. Cıdır meydanında cilovların torundan asılmaq, ümitsiz və imdadsız olaraq, quru torpaqda sürünmək və son nəfəsini əzab içərisində buraxmaq dəxi hökm olunmuşdurmu?

X o r. Səndə intihəsiz böyük kədər var!

E l e k t r a. Məndə olmayıb da kimdə olacaq? Mənsiz o ev düşmənlərə qalacaq.

X o r. Əfsus!

E l e k t r a. Bədbəxt qardaşımı oda verdilər: təsəlli nəğməsinin səsi kəsildi!

ÜÇÜNCÜ EPİSODI

Birinci səhnə

Xrisofemida sol tərəfdən tələsik gəlir, ətrafa nəzər salıb
Elektrani tapır və onu qucaqlayır.

X r i s o f e m i d a. Bacıcan, sevinclə qanadlanaraq uçub yanına gəlmişəm. Ədəb-ərkanı unuttum ki, tezliklə səni xəbərdar edim. Gətirdiyim xəbər isə – şadlıq və sənın canını bu ağır dərd-qəm əzablarından qurtaran bir şeydir.

E l e k t r a (*tutqun*). Mənim dərdim çarəsiz dərdədir; sən məni bu dərd-qəmədən qurtarmağa qadir deyilsən: sözlərinin mənası nədir?

X r i s o f e m i d a. Xəbərdar ol! Bizim Orestimiz buradadır: məni öz qarşında gördüyün kimi – onun də burada olduğuna inana bilərsən!

E l e k t r a. Görünür sən aqlını itirmisən: həm mənim, həm də özünün bədbəxtliyini istəhzaya qoyursan!

X r i s o f e m i d a. Atamın ocağına and olsun! Mən bunu istehza üçün yox, aydın bir həqiqət olaraq deyirəm: o buradadır!

E l e k t r a. Vay, yazıq! Sən kimin sayıqlamalarına belə qeyd və şərtsiz olaraq inandin?

X r i s o f e m i d a. Mən özgə sözünə yox, öz gözlərimə inanıram: bundan mötəbər sübut ola bilməz.

E l e k t r a. Ah, mötəbər sübut olmalıdır! Əl çək! Yalançı ümid odilə xəstə ürəyi qızdırmaqdan əl çək!

X r i s o f e m i d a. Səni and verirəm allahlara, heç olmazsa dinlə! Sonra məni ağıllımı və ya ağılsızımı adlandırmaq lazım gəldiyini özün bilərsən.

E l e k t r a. Nə edim, əgər danışmaq xoşuna gəliirsə, danış.

X r i s o f e m i d a. Gözümlə nə görmüşəmsə hamısını sənə söyləyəcəyəm.

Mən atamın köhnəlmiş kurqanının yanına gəldim. Bir də nə gördüm, gördüm ki, tərəciyin üzərinə yeni tökülmiş ağappaq süd ağzı aşağı axır. Onun ətrafı işə, yer üzərində bitən bütün çiçəklərlə, al-əlvan bəzənmişdir. İşdən baş açə bilməyib nəfəsimi dərdim, yaxınlarda adam olub-olmamağını bilmək niyyətilə ətrafa göz gəzdirdim. Heç kəsi görmədim: hər yanda sakitlik idi. Daha yaxın gəldim. Birdən qəbrin üstündəki ocaq yerinin yanında, bıçaq ilə kəsilmiş bir dəstə cavan saç tükünü gördüm. Mən bunu görəni kimi elə bil ildırım çaxdı: ruhlar tərəfindən bəslənmiş, yaranmışlar içərisində ən sevimli olan Orestimizin surəti, dərhal gəlib bütün parlaqlığı ilə gözümün qabağında dayandı: bu saç hörüyünü o, qoyub getmişdir! Əlimə götürdüm, sevincimdən çıxırmaq istədim... Ancaq yaramazdı. Ora müqəddəs yerdir, şadlığım-dan yalnız gözlərimi yaş bürüdü.

Bacım, buna mən, orada olduğum kimi, indi də inanıram. İnanıram ki, həmin qəbri belə misilsiz hədiyyələrlə yalnız o bəzəyə bilər. Yoxsa belə bir möminlik etməyə kim məcbur olmuş ki? Sən, bir də mən. Ancaq mən özümü bilirəm, bilirəm ki, iş sahibi mən deyiləm. Sən olmadığına da inanıram. Bilirəm ki, sən hətta dua eləmək üçün belə, evdən bir yana çıxə bilməzsən, üzərində dəhşətli tufan ildırımları çaxar. Anam haqqında düşünməyə belə dəyməz. O, belə bir ruhun sahibi deyil və ağılım kəsmir ki, bu işdə o özünü gizlətsin. Yox, bu Orestin işidir: bu şərəfli işi o atam üçün etmişdir.

Beləliklə, sən özünə təsəlli verə bilərsən, əzizim. İnsanın taleyi həmişə işgəncəli olmaz. Xəbis qadın indiyə kimi bizə qaşqabaq edirdi: bunun əvəzidir ki, nəhayət, şadlıq günü gəlib yetmişdir!

E l e k t r a. Yazıq sənin divanə halına!

X r i s o f e m i d a. Yenədəmi məni danlayırsan? Dediklərim səni sevindirmirmi?

E l e k t r a. Sən öz ruhunun hansı torpaqlarda, hansı xəyali kölgələrin arxasında dolaşdığını belə bilmirsən.

X r i s o f e m i d a. Öz gözümlə gördüyümün nə olduğunu mən bilmirəmmi?

E l e k t r a. Bədbəxt, o artıq bu dünyada deyil! Bizim ümidgahımız həlak olmuşdur. Ondan təsəlli gözünü çək!

X r i s o f e m i d a. Sən nə danışırsan? Bu xəbəri kim gətirmişdir?

E l e k t r a. Onun həlak olmasını yaxından gören adam.

X r i s o f e m i d a. Kül başıma, o adamın özü haradadır ki?

E l e k t r a. Anamın sevimli qonağı olaraq evə girmişdir.

X r i s o f e m i d a. Yazıq bizim halımıza! Bəs onda atamın kuranını bu qədər namuslu adama məxsus hədiyyələrlə kim bəzəmişdir?

E l e k t r a. Yəqin onları, Orestin ölməsinə xatirə olaraq, onun kənar torpaqlardakı dostlarından biri gətirmişdir.

X r i s o f e m i d a. Ax, yazıq qardaşım! Mən axmaq da, böyük kərdərin bu qədər yaxında olmasını bilməyərək, sevincli xəbərlərlə buraya, sənin yanına yüyürdüm. Budur, indi mən buradayam, ancaq?.. Əvvəlki qüssəmin üzərinə biri daha əlavə olundu.

Kədərli kənara çəkilir və yerə oturub, ahəstəcə ağlayır. Elektra ona yaxınlaşır və dostcasına əlini onun çiyinə qoyur.

E l e k t r a. Bəli, bunların hamısı həqiqətdir. Sən gəl mənim məsləhətimi qəbul et, onda amansız bədxahlığın ağır yükündən özün də xilas ola bilərsən.

X r i s o f e m i d a (*tutqun*). Ölən adama mən həyat qaytara bilərəmmi?

E l e k t r a. Onu demək istəmirəm! Mən hələ ağlımı itirməmişəm.

X r i s o f e m i d a. Bəs nə buyurursan, mənim gücüm çatan işdirmi?

E l e k t r a. Çatar, ancaq bu şərtlə ki, nəsihətlərimin ifasında möhkəm olasan!

X r i s o f e m i d a. Faydalı nəsihətdirsə möhkəm olaram.

E l e k t r a. Sən bilirsən ki, zəhmətsiz bal yemək olmaz.

X r i s o f e m i d a. Bilirəm: zəhmətimi də əsirgəməyəcəm.

E l e k t r a. Onda mənim qərarımı dinlə. Sən özün bilirsən ki, dostlardan bizə yardım olmayacaq, çünki bizim artıq dostumuz yoxdur. Kimimiz vardırısa, hamısını Aid əlimizdən aldı, biz yalnız atılıb qalmışıq. Nə qədər ki, qardaşım qolunun qüvvətlənən bir çağında yaşayırdı, mən onun simasında öz ümidgahımı görürdüm. Görürdüm ki, o doğma qardaşığızım atamın qanını almaq üçün vəd olunmuş bir intiqamçıdır. Artıq o yoxdur, bu gündən gözümlü sənə dikmişəm. *(Xrisofemida cəld qalxır və şaşqın bir halda geriə çəkilir; Elektra onun arxasınca gedir və qolundan tutur).*

Sən bu cürətli qollarınla mənə – doğma bacına Egisfi yıxmaq işində kömək etməlisən, bizim aramızda artıq heç bir gizli iş olmamalıdır!

Bir düşün! Sülh qayğısızlığı ilə sən çoxmu gözləmək istəyirsən? Bir ümid yeri bilirsənmi? Mən səni gözü yaşlı görürəm: görürəm ki, sən atamın bütün mirasını itirmisən, neçə illərdən bəri ərsiz və uşaqsız olaraq solub gedirsən. Arxayın ol, bundan belə daha da pis olacaqsan, ərsiz və övladsız qalacaqsan: əgər belə olmazsa, demək, sənin, və ya mənim nəslimizin davamına yol verməyən Egisf, açıqdan-açığa özünə quyu qazmış olar!

İndi, sən bir qərara gəl: məni cürətlə izlə! Bununla də həm atamızın və qardaşımızın ruhunu şad edərsən, öz namus borcunu vermiş olarsan, həm də, anadan doğulduğun vaxtlardakı kimi, yenə də sərbəst olaraq tanına bilərsən. Bundan sonra isə, özünə layiq ər taparsan: aydın bir şeydir ki, insanlar həmişə alicənablığa doğru can atırlar. Bəs şan, bəs şərəf! Əzizim, məgər sən öz hərəkətinlə mənə və özünə necə əbədi bir şərəf tacı qazanacağını görmürsən? Hara getsək, adamlar – vətəndaşlar və qonaqlar bizi böyük ehtiramla qarşılayacaqlar: “Budur, deyəcəklər, dostlar, atalarının tar-mar olmuş evini yenidən quran, öz canlarından keçərək, qatil düşmənlərinin döşlərinə, onların qələbə saatında intiqam xəncərini soxan bacılar! Alqış və salam olsun onlara hörmət və ehtiram! Allahların bayramlarında, camaat yığıncaqlarında, cəsurluqlarına görə onlara eşq olsun!

Ax, əzizim! Sən mənim sözlərimə qulaq as. Atamıza yardım etmək, qardaşımıza təsəlli vermək sənə və mənə kədərsiz istirahət qazanmaq xatirinə qərarımı qəbul et”!

Gözəllik üçün yaranmışa çirkin əzab işgəncələri altında yaşamaq qəbahətdir!

K o r i f e y (*Xrisofemidaya*). Belə yerdə dərin düşüncəli olmaq, həm məsləhət verən, həm də məsləhət alan üçün faydalı şeydir.

X r i s o f e m i d a. Ax, rəfiqələrim, əgər onda ağıl olsaydı, ağzını açmazdan qabaq qadınlığın vəzifələri haqqında düşünərdi. Fəqət yox, o, bunu tamamilə unutmuşdur. Sən o qədər hünəri haradan aldın ki, özün xəncərin dəstəsindən yapışırsan və məni də bu işə sövq edirsən? Özü-nün kişi yox, qadın doğulduğunu, əllərinin isə düşmən xəncərindən zəif olduğunu sən görmürsən? Sən görmürsənmi ki, onları müdafiə edən ruh onların tərəfini saxlayır, bizimki isə alçalmış və bizə mərhəmət gözü ilə baxmır? Belə bir düşmənlə açıq vuruşmağa başlayaraq, işin bizə sevinc gətirəcəyinə ümid bağlamaq olarmı? Əgər onlar bizim bu sözlərimizi eşidərlərsə, şübhəsiz, bədbəxtlik yükümüz daha da ağır olacaq və təsəlli gətirməyəcək. Ölüm qorxulu şey deyil, o, bizə çox xoş olardı, ancaq namusla ölməyə onlar bizi qoymazlar.

Yalvarıram sənə, bacım, kökümüzün kəsilməsinə, evimizin boş qalmasına yol vermə: qızgınlığından əl çək? Sənin sözlərini unudaq: fərz edək ki, onlar mənim qulağıma belə çatmamışlar. Ancaq sən, doğma bacım, heç olmazsa indi, gec də olsa aqlını başına yığ: gücsüzsən, güclünün qarşısında güzəştə get!

K o r i f e y (*Xrisofemidaya*). Sən özün güzəştə get! Uzaqgörənlik və mərifət allah tərəfindən insana verilmiş ən gözəl bir hədiyyədir!

E l e k t r a. Sənin sözlərin gözlənilməz deyildi: mən çox yaxşı bildirdim ki, sən mənim fikrimin əleyhinə çıxacaqsan. İndi ki belə oldu, mən işi öz əlimlə, tək olaraq, ifa edəcəyəm: qəlbimin coşqunluğu havayı getməyəcəkdir.

X r i s o f e m i d a. Ax! Nə üçün atam öldürülən dəqiqələrdə sən belə deyildin? Ona böyük yardım edə bilərdin.

E l e k t r a. O vaxt mən ruhən yox, əqlən zəif idim.

X r i s o f e m i d a. Sənin o vaxtkı aqlını allahlar həmişə saxlaydılar!

E l e k t r a. Görürəm, səndən mənə köməkçi olmayacaqdır.

X r i s o f e m i d a. Yaman fikir – nəticə ilə bağlıdır.

E l e k t r a. Sənin aqlına həsəd aparmaq olar, qorxaqlığına isə yox.

X r i s o f e m i d a. Söyüşə dözmüşəm tərifi də dözəcəyəm.

Elektra. Belə qorxudan sən artıq ötüşmüşsən!
Xrisofemida. Qabaqda hələ çox günlər var: onlar göstərərlər.
Elektra. Xoş gəldin! Mən səndən fayda gözləmirəm
Xrisofemida. Fayda olardı, əgər sən istəsəydin.
Elektra. Get və ananı xəbərdar et!
Xrisofemida. Yox, mən bir o qədər də sənə nifrət bəsləmirəm.

Getmək istəyir. Xrisofemidanın yumşaqlığından utanan Elektra, yüyürüb onun qolundan yapışır, dərin bir nəzərlə uzun müddət onun gözüünün içinə baxır.

Elektra. Anla ki, sənin qərarın namussuzluq qərarıdır.
Xrisofemida. Mənim qərarımda namussuzluq yox, yalnız qayğı var.

Elektra. Demək, mən sənə istədiyini təbii olmalıyam?

Xrisofemida. Ağıllı olsan mən də sənə arxasınca gedərəm.

Elektra. Sənə parlaq sözlərinə ayrı fikirlər gizlədir.

Xrisofemida. Öz xəstəliyini haqqında çox tutarlı şey dedin.

Elektra. Mənim haqlı olduğumu doğrudanmı sən görmürsən?

Xrisofemida. Bəzən həqiqət özü də zərər gətirir.

Elektra. Belə qanunları mən tanımaq istəmirəm!

Xrisofemida. İstədiyini işə başla, onda tezliklə tanıyarsan.

Elektra. Arxayın ol, başlayacağam, məndə qorxu yoxdur.

Xrisofemida (*ürəkdən*). Və bu qərarı dəyişməyəcəksən ki, doğrudanmı?

Elektra. Öz qərarını dəyişməkdən də nifrətləyici bir şey yoxdur.

Xrisofemida. Mənim dediklərimi də ki, ağılına vurmaq istəmirsən?

Elektra. Tutduğum yolun cizgisi mənim üçün çoxdan çəkilmişdir.

Xrisofemida (*qəmgin*). Onda bağışla! Nə sənə qızgınlığın mənə xoş gəlir, nə də mənim düşüncəm sənə.

Elektra. Əlvida, bacım! Sən qüسسə içərisində inləyəcək olsan belə, mənimki sənənlə tutmayacaq. Boş kölgə arxasınca yüyürmək ağılsızlıqdır.

Xrisofemida. Nə edim, əgər qarşında ağıllı bir şey görürsənsə, onun arxasınca yüyür; o səni sürükləyib bədbəxtliyə düşür elədikdə isə, mənim məsləhətlərimi özün təsdiq edərsən.

Qəmgin saraya girir. Elektra xəyal içərisində onun arxasınca baxır

ÜÇÜNCÜ STASİM

Keçən danışığılar zamanı xor, Elektranın tərəfini saxlayır. Xrisofemidanın cəsarətsizliyini məzəmmət edirdi. Bu nəğmədə isə o, ümdə olaraq nəğmənin ikinci yarısında Elektranın cəsurluğuna xeyir-dua oxuyur

X o r

Buludların altında
Süzər idraklı quşlar:
Onların valideynə
İncə nəzakəti var:

Yaz zamanı onları
Doğan, elmlə doyuran
Valideyni yad edər -
Unutmazlar heç zaman.
Niyə biz onlardan almırıq ibrət ?

Yox, bizə ildırımın
Çaxması müqəddəsdir.
Elə də, mələklərin
Həqiqəti bir dərstdir.
Yox, bizdən ötüb keçməz məşəqqət!

Ey axirət dünyasının
Xəbərçisi ulu səs!
Səslən: yerin təkində
Bilsin Atridlər: əbəs
Tökülür qanlı yaşlar, -
Haqsızlıq var, ələm var!

Sən onlara söylə ki: eviniz olur bərbad;
Düşmüş yaman ayrılıq; iki bacı olmuş yad.
Barışmağa artıq qalmamış güman!

Qüssə dəryasındadır.
Elektra, solur tək...
Bülbül kimi, aramsız
Qəmli fəqan edərək.

Atasının dərindən:
Yad olmuş ona canı,
İşıqlı gün görməyir -
Məhv etməkçin düşmanı;
Varmı üstün bir şey namusluluqdan?

Həyatın çirkabında
Bulandı pak, şanlı ruh, batsın onların adı
Cəhənnəm girdabında!

Sənin yolunsa, quzum, göz yaşınla yuyulmuş.
İşıqlanmış, tovlanmaq sənə yabançı olmuş.
İndi ikiqat namus ilə artmış hörmətin:
Biri ağlındır sənin, biri – qız məhəbbətin!

Nə qədər ki, düşmənin
Səni sıxıb, alçaldır,
Ondan daha güclü ol -
Başını uca qaldır!

Səni kədərdə tapdım, yazıq bir taleyinlə;
Ancaq ki, allahların həqiqətindən, hələ,
Ən müqəddəs və əziz – balalıq borcunu sən,
Dərin məhəbbət ilə ödəməyi bilirsən!

DÖRDÜNCÜ EPİSODİ

Birinci səhnə

Sol tərəfdən Orest ilə Pilad və onların arxasınca da Orestin iki nəfər xidmətçisi yaxınlaşırlar. Xidmətçilərin birinin əlində mis urna var. Nə Elektra onları, nə də onlar Elektranı tanımayaraq, qızlara müraciət edirlər.

O r e s t (*nəzakətlə*). Vətəndaşlar, bizə doğrumu yol göstəriblər və biz istədiyimiz yerə düzmü gəlib çıxmışıq?

K o r i f e y. Nə üçün gəlmisən və nəyi bilmək istəyirsən?

O r e s t. Köhnə sualı təkrar edirəm: Egisf harada yaşayır?

K o r i f e y. Yol göstərən cəzaya gəlməz: budur, burada yaşayır.

O r e s t. İkinci bir sualım var: bizim xeyir xəbərlə gəlməyimizi kim ona deyə bilər?

K o r i f e y (*Elektranı göstərərək*). Hökmran ailənin bir üzvü olaraq o xəbər verir.

O r e s t (*Elektraya*). Ay qız, get söylə ki, Fokeydən gələn qonaqlar hökmdar Egisfi görmək istəyirlər.

E l e k t r a. Ax, bədbəxtliyi duyuram! Siz o dəhşətli xəbərin açıq sübutunumu gətirmişsiniz?

O r e s t. Sən hansı xəbəri deyirsən, bilmirəm; qoca Strofi Orest haqqında mənə tapşırıq vermişdir.

E l e k t r a. Nə tapşırıq, qonaq? Mən qorxumdan titrəyirəm.

O r e s t. Bu gördüyün qulplu bardaqlarda biz ölmüş adamın acınacaq qalıqlarını gətirmişik.

E l e k t r a. Ox, allah məni öldürsün! İndi heç bir şübhəm qalmadı! Bədbəxt hadisənin bütün ağır nəticəsi artıq gözümün qabağındadır.

O r e s t. Əgər Orestin fəlakəti səni kədərləndirirsə, onda bil: bu qabın içindəki onun külüdür.

E l e k t r a. Ox, səni and verirəm allaha, qonaq, əgər bu bardaqladakı onun külüdürsə, ver onu mənim əlimə, özümü və bizim bütün bədbəxt ailəmizi onun üzərində gözyaşı tökməklə yad edim.

O r e s t (*xidmətçilərə*). Urnanı, tanımadığınızı bu qıza cəsarətlə verə bilərsiniz. Aydın ki, onu bu işə sövq edən düşmənçilik fikri deyil, ya dostluq, ya da qohumluqdur.

Xidmətçilər urnanı Elektraya verirlər.

E l e k t r a. Salam olsun sənə, ey yaranmışların ən əzizi olan Ores-tin külü, onun ruhunun mirası! Sən mənim ümidlərimi necə aldatdın! İndi sən bir heçsən, əllərdə dolaşan boş bir şeysən, mən isə səni evdən yenicə çiçəklənən bir adam olaraq yola salmışdım. Mən öz əlimlə səni oğurlayıb, uzaq torpaqlarda tərbiyə almaq üçün qatillərin əlindən xilas etdiyim dəqiqədə, allah mənim canımı alaydı! Onda sən həmin günü öldürülərdin, qəbirlərin birində basdırılaraq, öz doğma torpağında qalardın, indi isə sən, bədbəxt qaçqın, yad torpaqlarda, bacının əli çatmayan bir yerdə işgəncəli ölümlə tələf oldun. Müqəddəs yuyucuxa-nada səni öz əllərimlə təmiz-təmiz yuya bilmədim: qızgın odun, hər şeyi yandıran alovların içərisindən mən sənə yazıq qalıqlarını öz əlimlə qəbul edərək, bacılıq borcumu yerinə yetirə bilmədim: özgələrin əlilə toplanmış və qaba tökülmüş bir ovuc kül olaraq gəlib çıxdın!

Heyif olsun mənim vaxtilə sərf etdiyim havayı nəzarətə! Heyf olsun mənim yorulmaq bilmədən sənə çəkdiyim ləzzətli əməklərə!

Can, qardaş! Sən mənə olduğun qədər, anam üçün əziz olmamı-san. Hani sənə o şirin-şirin körpə danışdıqların? Bircə mənə deyə, bircə də mənə bacı deyə çağırırdın və o qədər xoşbəxt günləri sən indi tək özünlə aparıb getdin! Can, əziz qardaşım, can! Sən tozunaq kimi hər şeyi özünlə süpürüb apardın. Atamız məzarda idi, sən mənə də məzara qoydun və özün də həyatdan əl üzüb, qaranlıq dünyaya getdin. Düşmənlər güllür, daş qəlbli anan özündən çıxaraq nəşə çəkir... Bəs sən, mənə, ondan intiqam alacağın haqda gizli xəbərlər göndərirdin! Görünür bizim – sənə və mənim allahımız bədbəxtlik allahı imiş, o, bizim bütün ümidlərimizi qırdı, sevimli bir can əvəzində, səni belə bir ovuc kül və vahiməli bir kölgə olaraq mənə göndərdi.

Of, fəlakət,
Acınacaq, fəlakət,
Qorxunc və dəhşətli fəlakət!

Yolların qorxuncdur, əziz qardaşım. Mənə də sən özünlə məhv elədin. Mənə də özünlə apar, qardaşım, al yanına: indi mən də heçəm, mən sənənlə birgə, bir məzarda yatmaq istəyirəm.

Sən dünyaya gələn gündən, qardaşım, mənim fikrim sənənlə bağlanmışdı: indi o, mənə yanına qəbul edər, bizi məzarda bir torpaq örtəydi.

K o r i f e y. Sən, ölümə məhkum olan atadan doğulmusan. Elektra, qardaşın da ölümə məhkum olan bir insan idi: sakit ol! Onların nəsibi olan bu kədərli pay bizim hər birimizin nəsibimiz olacaqdır.

Elektra urnanın üzərinə əyilib ağlayır.

O r e s t. Nə eləyim? Qəlbimi çırpındıran bu mübarizədən çıxış yolu varmı? Mənim artıq sirr saxlamağa taqətim yoxdur.

E l e k t r a (*başını qaldıraraq*). Sənin dərдин nədir ki? Nə demək istəyirsən?

O r e s t. Mən, şöhrətli Elektranın surətini görürəm?

E l e k t r a. Elektranın? Bəli, yazıqlar yazığı Elektra mənəm!

O r e s t. Mən nə qorxunc bir dərdə düşdüm!

E l e k t r a. Mənəmi yazığın gəlir, a qonaq?

O r e s t. Of, yazıq sənin puç olmuş gününə!

E l e k t r a. Bu yaman sözləri, mənəmi atırsan, qonaq?

O r e s t. Sən sevincsiz, evsiz, uşaqsız solursan!

E l e k t r a. Sənin elə baxışın nə üçündür və nə üçün sən belə ah çəkirsən?

O r e s t. Öz dərdimi belə çəkə bilmirdim!

E l e k t r a. Yeni kədər sənə haradan gəldi?

O r e s t. Səni yas libasında görməyimdən!

E l e k t r a. Mənim kədərimin sən nəyini bilirsən ki?

O r e s t. Bu halından aydın deyilmi?

E l e k t r a. Onda bil, qonaq: mən qatillərlə bir evdə yaşayıram!

O r e s t. Ox, kimin qatililə, söylə?

E l e k t r a. Atamın qatillərilə: özüm də ki, dönüb bir qul olmuşam!

O r e s t. Səni ayaq altına salan kimdir?

E l e k t r a. Onun adı anadır, fəqət xasiyyətcə o ana deyil.

O r e s t. Nə üçün? Zorluğu iləmi, yoxsa sənə verdiyi əzablar ilə?

E l e k t r a. Həm zori lə, həm də hər bir şey ilə.

O r e s t. Məgər sənin heç bir köməkçin yoxdur?

E l e k t r a. Biri vardı, ancaq onu bu gün sən, kül olaraq, urnada gətirmisən!

O r e s t. Aman, aman, bədbəxt qız! Sənə yazığım gəlir.

E l e k t r a. İndiyə kimi, qonaq, mənə yazığı gələn olmamışdır, heç kim mənim dərdimə sənə kimi qalmamışdır.

O r e s t. Doğrudur, doğrudur, elədir! Mənim dərdim dəxi səninkindəndir.

E l e k t r a. Bəlkə də sən bizə qohumsan, qonaq?

O r e s t. Can-başla deyərdim, nə edim; ancaq... qızların dili dinc durarmı?

E l e k t r a. Açmazlar, bu qızlar mənə sadıqdirlər.

O r e s t. Onda urnanı ver, işi bilərsən.

E l e k t r a. Yox, yox, yalvarıram! Onu əlimdən alma!

O r e s t. Sözlərimə inan, onlar doğrudur.

E l e k t r a. Amandır, mənim təsəllimi əlimdən alma!

O r e s t (*urnanı dartıb alır*). Nahaq yerə yalvarma!

E l e k t r a. Can, mənim əziz Orestim! Sənin külünü belə əlimdən alırlar!

O r e s t. Haqsız danışma! Sən kədərlənməyə haqlı deyilsən.

E l e k t r a. Həlak olmuş qardaşım haqqında kədərlənməyə haqqım yoxdurmu?

O r e s t. Elə danışmağa sən haqsızsan!

E l e k t r a. Demək, sən təsəllimdən belə məhrum edildimmi?

O r e s t. Mərhum edilməmişən, urna sənə deyil!

E l e k t r a. Vaxta ki bunda Orestin külü var, nə üçün mənim deyil?

O r e s t. Orada Orestin külü yoxdur? Söz bir olar.

E l e k t r a. Bəs onda yazığa kurqanı siz harada qurmusunuz?

O r e s t. Heç yerdə. Sağ adama kurqan qurulmaz.

E l e k t r a (*özünü itirmiş halda*). Nə danışsən?

O r e s t. Bu, müqəddəs həqiqətdir, inan.

E l e k t r a. Demək, o sağdır, mənim şahinim?

O r e s t. Əgər sağdırsa, o da mən özüməm.

E l e k t r a. Sən, sən Orestsən?

O r e s t (*üzüyunü ona göstərir*). Atamın möhürünü tanıyırsanmı? Bax, gör düz deyirəm, yoxsa yox?

E l e k t r a (*onun qolundan yapışır*). Ey böyük şadlıq günü!

O r e s t. Bəli, şadlıqdır, inanıram.

E l e k t r a. Can, sənə sevimli səsinə qurban olum, qardaş!

O r e s t. İndi qardaşını tanıya bildinmi?

E l e k t r a. Doğrudanmı mən əlimlə səni tutmuşam?

O r e s t. Kaş həmişə bir-birimizi belə tuta biləydik.

E l e k t r a (*xora*). Əziz rəfiqələrim, vətəndaşlar – qızlar, Orest buradadır! O buradadır, ölüm bir hiylə imiş, həmin hiylə ilə də o, qayıdıb, yenidən işıqlı dünyaya gəlmişdir.

K o r i f e y. Doğrudan da, əzizlərim, xoşbəxtliyin birdən-birə üz verməsini gördükdə adamın gözü sevinc yaşları ilə dolur!

Elektranın şadlığına uyğun musiqi başlayır. Elektra hələ də Orestin əlini buraxmayaraq, onun gözlərinə baxır.

E l e k t r a. Ey mənim əzizim, ey mənim gözümlərin nuru, pəhləvan qardaşım! Mənim qarşımda duran sənsənmi? Sən buradasanmı, qardaşım, görürsənmi məni – yetim bacımı?!

O r e s t. Mən buradayam, ancaq sən bir az hay-küy salma, danışma, səbir elə, dayan!

E l e k t r a. Səbir elə! Danışma?

O r e s t. Danışmamaq yaxşıdır: evdə bizi eşidə bilirlər!

E l e k t r a. Yox, Artemidanın qəzəbi mənim üçün dəhşətlidir: yox, ana torpağın üzərində mən, faydasız bir ağırlıq olaraq qalmaq istəmirəm, qadınlar qarşısında mən titrəməyəcəyəm!

O r e s t. Elə demə! Qadın da öz əlilə ölüm saça bilər: bunu sən yaxşı bilirsən – başına gələn təcrübəni yəqin ki, unutmamısan.

E l e k t r a. Of! Amansız kədər nəğmələri! Ax, Atridlər nəslinə dəyən sağalmaz və unudulmaz yaranı sən yenə də mənim yadıma saldın!

O r e s t. Onu da bilirəm. Qoy saati gəlib yetişsin, hamısını, evimizdə baş vermiş bütün fəlakətləri biz xatırlayacağıq.

E l e k t r a. Of, hər saat, indi hər saat onun taleyini həll etmək üçün işləyir; həqiqət bunu tələb edir. İndi, indi mənim iradəm və ixtiyarım artıq işıqlanmışdır!

O r e s t. Bilirəm işıqlanmışdır: barı sən onu müdafiə et, saxla!

E l e k t r a. Necə edim?

O r e s t. Vaxtından əvvəl bu qədər danışmaq olmaz!

E l e k t r a. Sən parlaq bir şölə olaraq mənim qarşımda durmusan, səsimi kəsməklə onu qaraltmaq mənəmi qalmışdır? Axı mənim ümid çırağım aləm içərisində əbədi olaraq sönməyib qalmışdır.

O r e s t. Allahların dəyişilməz səsi məni yerimdən qımıldatdığı dəqiqədə o yenidən yandı.

E l e k t r a. Nə böyük şadlıq! Demək səni allah özü mənim yanıma göndərmişdir. Sənin yenidən mənim yanıma dönməyin möcüzələr içərisində görülməmiş bir möcüzədir!

O r e s t. Doğrudur, bacım. Sənin şadlığını kəsməyə heyfim gəlir, ancaq ona həddindən artıq tabe olmaq isə qorxulu şeydir.

E l e k t r a. Neçə müddətdir ki, gözlərimi yoluna dikib səni gözləmişəm, qardaşım: nəhayət, bu gün gəlib çıxmağınla mənə sevinc gətirmisən: dözülməz qəm dəryasına qərqlənməyimi isə, özün gördün, amandır, rəhmsiz olma!

O r e s t. Mən, rəhmsizəmmi, bacım?

E l e k t r a. Məni şadlığımdan ayırma!

O r e s t (nəzakətlə). Başqası olsaydı, bunu da bağışlamazdım!

E l e k t r a. İcazə olarmı?

O r e s t (gülümsəyərək). Əlbəttə, olar!

E l e k t r a (Orestin boynunu qucaqlayır). Can, qardaşım! O xəbər məni ildırım kimi vurmuşdu, ancaq bütün ağrını mən öz qəlbimdə saxlayaraq dözürdüm; nitqim tutulmuşdu, nalə çəkə bilmirdim. İndi sən mənimləsən. Səni sevib oxşamaqla məst oluram. Bu böyük şadlığı mən həyatımın ən ağır günlərində belə yadımdan çıxarmıram.

Başımı Orestin sinəsinə qoyur. Orest onu nəzakətlə oxşayır. Sükut. Musiqi dayanır. Orest yavaşca bacısının qolunu öz boynundan çəkir.

O r e s t. İndi, lazım olmayan uzun danışıklardan əl çək; ananın sənə verdiyi ağır əzablardan, ata irsimizin Egisf tərəfindən dəlicəsinə əzilib dağılmasından və tar-mar olmasından hələlik danışma; belə danışlarla məşğul olsaq, bizi gözləyən dəqiqəni unuda bilərik. İndi sən mənə de görüm işə necə başlamaq lazımdır: haraya getmək və özümü-zü harada gizlətmək lazımdır ki, düşmənlərin qəhqəhə səsi əbədi olaraq kəsilsin? Sonra, bir şey də var. Biz evin içərisinə girməliyik: özünü gözlə ki, üzündəki sevinc əlamətləri bizi ələ verməsin. Sən, eşitdiyən bədbəxt xəbər doğru imiş kimi, kədərlən, ağla və ah-nalə et! İşimiz baş tutan kimi – istədiyimiz qədər danışıb gülə bilərik.

E l e k t r a. Can, qardaşım! Sən lazım bilən şeylərin hamısı mənim üçün qanundur: bu şadlığı mənə bağışlayan sən sən. Mənim canım da sənindir. Əzizim, dünyanı mənə versələr belə, onu sənin xırdaca bir incikliyinə dəyişməyəm. Əgər sənin arzuna qarşı cüzi bir maneçilik edə-

rəmsə, bu əlbəttə ki, bizi yuxarıya qaldıran allaha pis xidmət ola bilər. O ki qaldı bizim işlərimizə onları sən özün yaxşı bilirsən; Egisfin burada olmadığını və anamın evdə tək qaldığını eşitmişən; anam da ki mənim üzümdə xoşbəxtlik əlamətini görə bilməz; ona bəslədiyim köhnə nifrətin izləri hələ də üzümdə durur; bundan əlavə, səni görəndən bəri, gözlərimdən aramsız sevinc yaşları axır və bu sevinc yaşları necə axmaya bilər ki, bir gəlişinlə, sən mənim qarşımda həm ölü, həm də diri olaraq dayandın! Sən elə bir möcüzə göstərdin ki, əgər atam belə qayıdıb yanıma gəlsəydi, mən buna təəccüb etməzdim və gözlərimlə gördüyümə tərəddüdsüz olaraq inanardım! Budur, nəhayət sən buradasan, arzum başa çatmışdır, bu gündən sən mənim əmredicimsən. Əgər mən tək qalsa idim, onda, inan iki şərəf tacından mütləq birini almalı idim: ya mərdliklə öz həyatımın hakimi olardım, ya da ki mərdliklə ölərdim.

O r e s t (*alçaq səslə*). Bacım, yavaşca danış! Addım səsi eşidirəm, qapıya tərəf gələn var.

Piladın və xidmətçilərin yanına çəkilir. Elektra əvvəlki pərişan vəziyyətini alır.

E l e k t r a (*bərkdən*). Evə girin, yadelli qonaqlar, bu sarayın qapısı sizə açıqdır; siz özünüzlə kədərli, fəqət zəruri bir hədiyyə gətirmişsiniz.

İkinci səhnə

Sarayın qapıları açılır və bütün bu səhnə boyunca açıq qalır. Talfibi qayğılı halda içəridən çıxır və Elektraya fikir vermədən, Orest ilə Pilada müraciət edir.

T a l f i b i. Siz dəli olmusunuzmu! Burada nə oyun çıxardırsınız. Məgər öz canınızın qədir-qiyətini bilmirsiniz? Yoxsa ki, anadangəlmə ağılınız indi başınızdan çıxıbdı. Bir düşünün, siz burulğanın kənarında durmamışsınız, qayığınız girdabın düz içindədir, amma siz, hələ də öz uğrayacağınız fəlakəti görmürsünüzmü? Əgər mən həmişə sizin sadıq gözətçiniz olaraq, keşiyinizdə durmasaydım, özünüzdən qabaq işiniz gəlib saraya yetişərdi. Bunu bilin. Mən öz qeydkeşliyimlə üstünüzü alacaq böyük bir qorxunu rədd etdim; uzun danışmağı bir yana buraxın, doyub-dolanmaq bilmədiyiniz şadlıq hay-küyündən əl çəkin!

Evə girin. Bizim işimizdə gecikmək qorxulu şeydir. Hələdici saat gəlib yetişmişdir!

O r e s t. Ancaq bilmirəm, mənim gəlməyimi atamın evi necə qarşılacaqdır?

T a l f i b i. İşlər yaxşı qurulmuşdur; səni heç kim tanımır.

O r e s t. Yəqin ki, sən mənim ölüm xəbərimi vermişən?

T a l f i b i. Onlar səni indi axirət dünyanın orta göbəyində hesab edirlər.

O r e s t. Bəs özləri nə ilə məşğuldurlar? Gülürlərmi, yoxsa ağlayırlar?

T a l f i b i. Sonra deyərəm. Hələlik onu bil ki, onlar üçün işlər yaxşılaşmışdır və bir də ki, əgər onlar belə düşünməsəydilər bizim üçün pis olardı.

Əvvəlcə Talfibidən qorxan və pis xəbər gətirdiyi üçün bir müddət ona düşmən nəzərlə baxan Elektra, indi onun Orestə yaxın adam olduğunu anlayır.

E l e k t r a. Sevimli qardaşım! Bu qonaq kimdir?

O r e s t (*gülümsünərək*). Tanıya bilmədinmi?

E l e k t r a. Ağlım işləmir.

O r e s t. Məni kimə tapşırıldığını xatırlamırsanmı?

E l e k t r a. Nə danışırısan?

O r e s t. Bəs məni Fokidə aparan, sənin ağıllı sözlərini və arzularını yerinə yetirən kimdir ki?

E l e k t r a. Ey allahlar! O vaxt öldürülmüş atamdan, bu günə kimi, öz sədaqətini kəsməyən vahid adam budurmu?

O r e s t. Özüdür ki var. Budur bütün sualların cavabı.

E l e k t r a (*Talfibinin əlini sıxır*). Ah, həyatımızın işığı, evimizin vahid xilaskarı! Sənimi görürəm? Onu və məni sən qədər bəlalardan şücaətlə saxlamısan! Ah, səmimi əllər, unudulmaz xidmətlər görmüş ayaqlar! Ay insafsız, neçə vaxtdır ki, sən buradasan, ancaq bu sirri hələ də mənə açmamısan! Mənə intahasız sevinc verəcək bir iş ilə gəldiyin halda, dediyin sözlərlə məni öldürüb qurtardın! Salam olsun, sənə, ata! Sənin simanda mən həqiqətən də doğma atamı görürəm! Alqış sənə, ata! Və onu da bilməlisən ki, bir günün içərisində sənə ən acı nifrətlər bəsləyən mən idim, hamıdan artıq səni sevən də mən oldum.

T a l f i b i. Danışığı qurtarmaq lazımdır. Göy öz fırlanması ilə, Elektra, bizə çox günlər göndərəcək; onda sən burada deyib tamamlaya

bilmədiyın sözlərin olduqca parlaq nəticəsini öz gözünlə görə biləcəksən. Sizə isə, dostlar, yenə də təkrar edirəm: işin vaxtı çatmışdır! İndi Klitemnestra təkdir və bu saat kaşanədə heç bir kişi yoxdur. Cəld olun! Yoxsa sayca ötkün və ağılca kəskin olan düşmən gəlib üstümüzü alar.

O r e s t. Gedək, Pilad; həlledici saat yetişəndə uzun danışmaq yaramaz. Yuxulamadan qapılarımızın keşiyində duran bütün bu doğma allahlara salam verərək, tezliklə saraya girməliyik.

Talfibi, gənclər ilə bərabər, Apollonun, Artemidanın, Heranın və Hermesin bütələrinə yaxınlaşır və dodaqlarının altında onlara salam verib, dua oxuyur. Elektra, böyük bir təlaş ilə, Apollonun ayaqlarına düşür.

E l e k t r a. Eşit onların duasını, hökmdar Apollon; eşit mənim də and-amanımı! Neçə dəfələrlə mən sənə ehtıamamlı əllərimlə, gücüm çatan qədər pay gətirmişəm: İndi də sənə gücüm çatan qədər hörmət edərək yalvarıram, dua edirəm və and verirəm: ey Likey Apollonu! Öz mərhəmətinlə, bizə başladığımız bu işdə köməkçi ol! Qoy bütün insanlar bilsinlər ki, bədbəxtlik törədənlərə kərim allah tərəfindən necə hədiyyə gəlir!

Dua qurtardıqdan sonra hamısı saraya tərəf yollanırlar: qabaqda Talfibi gedir, onun arxasınca Orest ilə Pilad, sonra, xidmətçilər, lap axırda isə – Elektra. Bu qayda ilə onlar pilləkənləri qalxır və sarayın yarımqaranlıq seyvanında gözdən itirlər; onların arxasınca qapılar möhkəm bağlanır.

DÖRDÜNCÜ STASİM

Sakit və qəmgın bir musiqi başlayır. Xor ortalıqdakı bütələrin arasında dayanmış və aramsız olaraq sarayın bağlanmış qapılarına tərəf baxır.

X o r

Odur, görürəm, gedir, qabaqcıldır isti qan
Allahı ovçu – Ares; alınacaq intiqam!
Köpək Erinlər də, hiss edərək araya
Düşür qədim, günah qan doluşdular saraya.
Bıtdı təlaş, məşəqqət!

Qəlbimdəki yuxular, bir anda, qarşımızda
Olacaqdır həqiqət!
Odur, mərhumlar dostu gizlicə, sinə-sinə,
Girdi qədim hökmran ata kaşanəsinə
İtilənmiş xəncəri çıxmaq istər qınından –
Almaq üçün qana qan.
Yetişdi axır saat!
Əzib onu hiyləgər, kinli, tutqun bir zülmət
Hermes gedir onunla,
Hədəf keçmişdir ələ!

EKSOD

Birinci səhnə

Qapı bir az açılır, Elektra yavaşca sivişib oradan çıxır. O, təlaşından özünü bilməyərək müvazinətini itirir, söykənəcək bir şey axtarır və arxasını gircəkəkdəki sütuna verib toxtayır. Musiqi davam edir və getdikcə daha da qorxunc bir ahəng alır, axşamdır.

E l e k t r a. Sakit olun, rəfiqələrim, səs salmayın! Onlar artıq hədəfin üstünü almışlar; iş bir dəqiqədə tamam olacaqdır!

K o r i f e y. Bəs orada nə işlər baş verir?

E l e k t r a. Anam urnanı əklillərlə bəzəyir! Onlar qarşısında durmuşlar, başının üstündə isə...

K o r i f e y. Bəs sən nə üçün çıxdın?

E l e k t r a. Mən gözetləməliyəm ki, iş vaxtı Egisf onların üstünü almasın.

K l i t e m n e s t r a n ı n s ə s i. Ah, evim! Qanlı evim vay! Dost-larım uzaqda qalmış, canilər üstümü almış!

E l e k t r a. Ay! Fəryad səsi gəldi, eşitdinizmi, rəfiqələr?

X o r

Nalə sədasi gəlir dəhşət gətirir səsi...
Dözülməzdir bu fəryad!

K l i t e m n e s t r a n ı n s ə s i. Bədbəxt canım vay! Haradasan Egisf, harada qalmısan?

E l e k t r a (*Egisfin adını eşitdikdə dərhal qəddini düzəldir*). İkinci fəryad!

K l i t e m n e s t r a n ı n s ə s i. Bala! Anana yazığın gəlsin, bala!

E l e k t r a. Sənin ona yazığın gəlmişdimi, sən onun atasına rəhm etmişdinmi?

X o r

Məhv oldu xain arvad.

Ey şəhər, ey kədərdə təcrübələnmiş nəsil!

Bu gündən son qoyuldu yaman taleyinə, bil!

K l i t e m n e s t r a n ı n s ə s i. Vurma, bala, dayan, dur!

E l e k t r a. Gücün varkən, bir də vur!

K l i t e m n e s t r a n ı n s ə s i. Fəlakət!

E l e k t r a. Bəli, Egis ilə sənin üçün!

X o r

Qəza bitdi, qurtardı; tapdı yeni bir həyat

Qara yerin altında gömülmüş hökmdar o pak zat;

Vurduğu yara ilə, yara almışdır cəllad;

Qan qusur qan yerinə, son dəfə edir fəryad!

İkinci səhnə

Qapı yenə də açılır. Orest ilə Pilad çıxırlar.

Orestin əlində təzə qana batmış xəncər var

K o r i f e y. Onlar çıxdılar, əllərində qurban nəmişliyi var. Onları biz danmamalıyıq.

E l e k t r a (*başını qaldırmadan*). Tamam oldumu, Orest!

O r e s t (*tutqun*). Apollonun mərhəmətli buyruğu ilə, sarayda işlər yaxşı getdi.

E l e k t r a. Tələf oldumu?

O r e s t. Arxayın ol! Ananın namussuzluğundan və sənə əzab verəcəyindən artıq qorxmaya bilərsən.

E l e k t r a. Atamın ölümünü və sənin kədərlərini o öz qanı ilə yudu.

O r e s t. Qoy onunla birlikdə nəslimizdəki lənət damğası da rədd olsun!

X o r. Danışiq kifayətdir; mis parıltısı gəldi yəqin Egisf buraya tələsir.

O r e s t. Gəlsin, xoş saatla! Mən onu qəbul etməyə çox şadam.

E l e k t r a. Orest, sən uzaqlaş!

O r e s t. Onu harada görürsən? Yaxındırmı buraya?

E l e k t r a. O, şəhər civarından nəşə ilə yığışib, nəşəsiz yola düşdü.

X o r

Tez olun. Qapıların dalına girin!
Bir işi şadlıqla vurdunuz başa -
İkinciyə indi edək tamaşa!

O r e s t. O da baş üstə!

E l e k t r a. Tez öl saraya gir.

O r e s t (*Pilad ilə saraya girərək*). Mən getdim.

E l e k t r a. Onu mən özüm qəbul edəcəyəm.

X o r

Düşmən eşidəcəkdir həlim-həlim sözünü,
Sızıldayan səsində bir yaltaqlıq görəcək;
Öz yaxın ölümünü duymayaraq, vəhşi tək
Cumacaq həqiqətin sərt toruna girəcək!

Üçüncü səhnə

Elektra yenə də Orest ilə Piladın girdiyi qapı ağzında dayanmışdır. Sol tərəfdən, Egisf gəlir. O, əvvəlcə Elektraı görməyərək xora müraciət edir. Musiqi dayanır.

E g i s f. Kim deyər mənə, gərdunələrin uğradığı qəzada Orestin öl-məsi haqqında xəbər gətirən fəkeyli qonaqlar haradadırlar?

Elektraı görərək. Mənim sualım sənədir: hə, sənə – sənənin adət etdiyim ədəbsiz hazırcavablığının axırı nə oldu? Bu xəbər hamıdan artıq səni narahat etmişdir və bu barədə hamıdan yaxşı sən bilməlisən!

E l e k t r a. Sən haqlısan; mən öz dostlarımla böyük sevinclərinə yabançı qala bilərdimmi?

E g i s f. Bəd yadellilər haradadırlar? Yerlərini de!

E l e k t r a. Qonaqpərvər evdarımızın şərifində.

E g i s f. Ölüm haqqında onlar doğrumu sözlər danışirlar?

E l e k t r a. Əlbəttə, hətta özlərilə meyiti belə gətirmişlər.

E g i s f. Onu öz gözümlə görə bilərəmmi?

E l e k t r a. Əlbəttə, sənə kim bir söz deyə bilər ki?

E g i s f (*etimsiz*). Səndən çıxmayan iş, sözlərində sevinc əlaməti var!

E l e k t r a. Nə edim, sevinməli yerdə sevinmək lazımdır!

E g i s f. Hamınız səsinizi kəsin! Açın qapıları, taybatay eləyin: qoyun onun meyitini bütün mikenlilər və bütün arqoslular görsünlər. Əgər vətəndaşlardan zəkəsiz olaraq öz ruhuna ümid təsəllisi verən varsa, qoy bu hərəkətsiz meyiti öz gözü ilə görsün və başını, bir daha donquldanmadan, mənim cilovuma salsın; qoy bundan belə, o gözləməsin ki, sonradan–sonraya başına gələn ağılı, onu mənim sərt cəzalarımından rəf edə biləcəkdir!

E l e k t r a. Məsələn, mənim kimi, görürsənmi, mən daha ağıllanmışam. Sənin gücün qarşısında ikiqat olub baş əyirəm.

Dördüncü səhnə

Elektra qapıları taybatay açır. Sarayın içi məşəllərlə işıqlanmışdır; qapının ağzında, üstü cecim ilə örtülmüş və ayaqları ilə qapıya tərəf uzadılmış meyit görünür. Ölünün baş tərəfində Talfibi, ondan bəridə, qapının yaxınlığında iki nəfər xidmətçi, ölünün ayaq tərəfində isə Orest ilə Pilad durmuşlar. Hamısının xəncəri plaşlarının altındadır. Qapıları açıqdan sonra Elektra Egisfi meyitin qarşısında qoyub, özü pilləkənlərlə aşağıya, xorun yanına enir.

E g i s f (*öz-özünə*). Ya Zevs, mən onumu görürəm? O, həlak olmuşdur. Mən xoşbəxtlik içərisində ikən, allahın həsədinə layiq olduğum bir vaxtda ikən – Nemezida, sənin nifrətini qazanmaq istəmirəm. (*Orestə və Pilada*) Siz isə, meyitin örtüyünü götürün, doğma övladıma özüm də ağlamaq istəyirəm.

O r e s t. Onu sən öz əlinlə götürməlisən: burada ağa mən deyiləm ki, sənsən. Ölüyə bir nəzər sal və ona mehribanlıqla salam verib hörmət et.

E g i s f (*pilləkənləri qalxaraq*). Doğru sözdür, elə də olmalıdır, onda sən get Klitemnestraya de buraya gəlsin.

O r e s t. O, yaxındadır və çağırmaq da lazım deyil.

Orest, Pilad ilə bərabər pilləkənləri enib, səhnəyə düşür və meyitin qarşısında Egisfə yer verirlər. Egisf, bir az tərəddüddən sonra cəld hərəkətlə meyitin üstündəki örtüyü atır və Klitemnestranı tanıyır.

E g i s f (*qorxaraq*). Allahlar! Mən nə görürəm?

O r e s t. Kimi görmək istəyirdin ki?

Egisf qaçmaq istəyir. Orest ilə Pilad xəncərlərini siyirib, onun yolunu kəsirlər. Egisf geriye, sarayın içinə doğru qaçır, ancaq burada da onu siyirməxəncər Talfibi ilə xidmətçilər qarşıyırlar. O, dəhşətdən özünü itirərək, pilləkənlərdə dayanır və Oreste baxır.

E g i s f. Siz kimsiniz! Necə olmuşdur ki, mən hiyləgər xainlərin toruna düşmüşəm?

O r e s t. Sən, həmişə diri adamı ölü adlandırdığını bilmirdinmi?

E g i s f. Anladım, anladım! Artıq heç bir şübhə qalmamışdır: ox, yalançı, hiyləgər! Bilirəm, sən Orestsən!

O r e s t. Bununla da belə, ey peyğəmbər, sən uzun müddət öz-özünü aldatdın?

E g i s f. Ax! Ölüm artıq üstümü almışdır! Yalvarıram sənə, heç olmazsa bir kəlmə söz deməyə mənə imkan ver!

E l e k t r a. Səni and verirəm allaha, qardaşım, söz deməklə, ona öz həyatını uzatmaq imkanını vermə. Sayğısız xainin öz zəruri ölümünü bir an belə olsun uzatmasından bizə nə fayda var ki? Bu dəqiqə onu öldür, meyitini isə, gözümüzdən tezliklə rədd etmək üçün ləyaqətlə qəbir qazanlara tapşır; belə olmazsa, işgəncələr çəkmiş qəlbimizin ağrısı kəsməyəcək.

O r e s t (*xəncəri ilə içəri qapını göstərərək*). Tez ol, gir saraya! İndi boş sözlərin vaxtı deyil; mənə sənənin həyatın lazımdır.

E g i s f. Nə üçün saraya? Bu qədər şöhrətli qəhrəmanlığını sən qaranlıq içərisində basdırmaq istəyirsənmi? Məni burada öldür!

O r e s t. Mənə öyüd-nəsihət lazım deyildir. Sən orada, atamın qiy-məkeş ilə həlak edildiyi yerdə ölməlisən!

E g i s f. Ey Allah, Pelopidlərin qəza və qədərinə belə ölümü yazılmışdır?

O r e s t. Yox, yalnız səninkinə. Burada sənın peyğəmbərin mənəm.
E g i s f. Bu çoxbilmişlik sənə atanın mirası deyildir!

O r e s t. Cavab verməklə sən yalnız öz ölüm dəqiqəni ləngidirsən,
yeri!

E g i s f. Apar!

O r e s t. Qabağıma düş!

E g i s f. Mənim qaçacaq yolunu kəsmək istəyirsənmi?

O r e s t. Yox. Ölümün yolu sənın üçün həmişə açıqdır: sən onun
bütün acılığını dadmalısən! Ancaq bircə burası pisdır ki, xəbislər öz bəd
əməllərinin qarşısında dərhal öldürülmürlər: bununla da namussuzların
nəsili törəyir və artır.

Orestin yenidən əmr işarəsini görəndə Egisf, başını aşağı salır və sarayın içərisinə
tərəf gedir. Orest və Pilad onu izləyirlər. Qapılar bağlanır. Elektra pilləkənin başına yü-
yürüb, sükuta söykənir və saraydan uzaqlaşan adamların ayaq səsləri gəlir; sonra isə,
dəhşətli bir bağırma ilə bərabər ağır bir insan cəsədinin yerə düşdüyü eşidilir. Yenə də
sakitlik olur. Bir az fasilədən sonra qapılar təybatay açılır. Qapının ağzında Egisfin və
Klitəmnestranın yanyana döşənmiş meyitləri görünür. Orest, qanlı xəncərini aşağı sa-
laraq onların yanında durmuşdur. Qalanları isə kənardadırlar. Bu səhnəni görəndə Elektra,
şadlıq bağırması ilə qardaşının boynuna sarılır. Bütün bu hadisələr zamanı səhnə yava-
yavaş adamlarla dolmuşdur, onlar Oresti və Elektranı təbrik edirlər. Musiqi marş çalır.

K o r i f e y. Siz, ey Atridlərin nəvələri, azadlıq yolu ilə hərəkət edərək,
çox ağır kədər və fəlakətlərdən keçdiniz, işıqlı dünyaya yol açdınız.
İndi siz xoşbəxtsiniz!

Camaat və xor şadlıq içərisində dağılışıb gedirlər, qapılar bağlanır.

S o n

EVRIPID

E.ə. 480-406

Evrripid yunan dramaturgiyasının üçüncü görkəmli şəxsiyyətidir. Yunanilər hər üç dramaturqu məşhur Salamin qalibiyətilə bağlamışlar. Məlumdur ki, Esxil bu vuruşda şəxsən iştirak etmiş və yaralanmışdı. Sofokl həmin qalibiyət üçün nəğmə qoşmuş, öz xoru ilə ifa etmişdi. Evripid isə Salamin vuruşu ilində anadan olmuşdur.

Evrripidin həyatı çoxlu əfsanələr və rəvayətlərlə doludur. Xüsusilə, məşhur yunan məzhəkəsi Aristofan məzhəkələrində Evripidi gülünc vermək üçün, onun həyatı haqqında bəzi şeylər uydurmuşdur ki, bunlar bir çox zənlərin, fərziyyələrin doğmasına səbəb olmuşdur.

Evrripid 480-ci ildə Salamin adasında anadan olmuşdur. Bir rəvayətə görə, onun atası Mnesarx kiçik alverçi, başqa rəvayətə görə zadəgan sinfinə mənsub imiş. Evripid yaxşı təhsil almışdır. Onun o dövr üçün zəngin kitabxanası varmış. İlk əvvəllər idman işlərinə, sonralar rəsmə, xüsusilə karikaturaya həvəs göstərən Evripid, sonralar fəlsəfə ilə maraqlanmış, öz dövrünün məşhur filosofları olan Anaqsaqor, Arxelay sofistlərdən Protaqor və Prodik ilə yaxın dost olmuşdur.

Qədim “tərcümeyi-hal” yazanlar onu tərki-dünya bir adam kimi təsvir edirlər. O, cəmiyyət və dövlət işlərindən uzaqlaşaraq, guya Salamin adasında bir mağarada öz əsərlərini yazarmış. Lakin bütün bu rəvayətlərə baxmayaraq, onun əsərlərində dövrünün ən mühüm ictimai hadisələri, siyasi və fəlsəfi toqquşmaları öz əksini tapmışdır. Hətta Sofokldan fərqli olaraq günün ən başlıca və ən vacib məsələlərinin əks-sədasını onun əsərlərində tapmaq mümkündür. Evripid, səhnəni siyasi ideyaların təbliği üçün bir xitabət kürsüsünə çevirmişdi. Bu cəhəti ilə Evripid həm Esxildən, həm də Sofokldan fərqlənirdi.

Evrripid yaradıcılığının bir hissəsi Afina quldarlıq demokratiyasının ən çiçəkli dövrünə, ikinci hissəsi isə Peloponnes müharibəsi (431-404) illərində həmin demokratiyanın ağır böhran keçirdiyi və düşüdüyi dövrə təsadüf edir.

Onun tərəddüdləri birinci növbədə siyasi görüşlərində özünü göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, Evripidin Afina demokratiyasına mü-

nasibəti ikili xarakter daşıyırdı. O, sıx-sıx Afina demokratiyasını azadlıq və bərabərlik quruluşu kimi tərifləyir. Tiranlığı, oliqarxiya, tək hakimiyyət quruluşunu pisləyir. O biri tərəfdən, rəiyyət və xalqın həqiqi demokratiya uğrunda mübarizəsi, bir sıra radikal tələbi onu təşvişə salırdı. Bunu biz Evripidin “Xahiş edənlər” əsərində aydın görə bilərik. Evripidin ideallaşdırdığı əsəri Afina hökmdarı Fesey belə deyir: “Üç sinif vətəndaş var. Birincisi varlılardır ki, onlardan heç bir fayda gözləmək olmaz. Onlar həmişə öz varlarını artırmağa çalışırlar. İkincisi, yoxsullardır. Onlar varlılara qarşı öz paxıllıqları ilə qorxuludurlar. Həmişə pis rəhbərlərin aldadıcı nitqlərinə uyaraq dövləti daimi qorxu içərisində saxlayırlar. Üç sinifdən dövlətin dayağı orta sinifdir. Bu sinif həmişə müəyyən edilmiş dövlət qanun-qaydalarını gözləyir”. Tezeyin bu mühakimələri, hər şeydən əvvəl, Evripidin öz ictimai görüşlərinin əsasını təşkil edir. Evripid orta siniflərə qarşı rəğbətini “Orest” adlı faciəsində də vermişdir. Afinanın yürütdüyü işğalçılıq siyasətinə düşmən olan Evripid, eyni zamanda, Spartanın düşməni və Afinanın ehtiraslı vətənpərvəri idi.

Onun qullara və quldarlığa qarşı münasibəti də maraqlıdır. Dramaturq öz əsərlərində qulların ağır və acınacaqlı həyatını təsvir edərək göstərir ki, bu əsərlər onlarda ən yüksək və insani hissləri öldürür. Qul bir sıra mənəvi xüsusiyyətlərilə azad vətəndaşlardan çox-çox yüksəkdə dayanıb bilər. Əsərlərində qul, siyasət, fəlsəfə məsələləri haqqında mühakimə yürüdür.

Misal üçün, “Medeya” əsərində deyir ki: “Ax, bu hökmdarların çalğın iradələri nə müdhişdir! Onlar öz ehtiraslarına qalib gələ bilmirlər. Qulları həddindən artıq çox, qarşılarında duracaq kimsə yox! Yox, yox, mən əminəm ki, qanun qarşısında hamı bərabərdir. Arzum bu idi ki, qocalıq günlərimi təntənə və dəbdəbədən, hökmdarlardan uzaq bir guşədə sakit və asudə keçirə idim. Zira həqiqəti dildə tərifləmək yaxşıdırsa, işdə göstərmək daha xoşdur”. Bu sözləri deyən xalq nümayəndəsidir. Hadisələrin gedişindən hiss olunur ki, həmin fikirlər dramaturqun özünə aiddir.

Fəlsəfi görüşlərilə Evripid sofist deyildi. Ümumiyyətlə, onun siyasi görüşləri kimi fəlsəfi görüşləri də ardıcıl olmamaqla bərabər, eyni zamanda, müəyyən bir sistem təşkil etmədi. Ancaq heç şübhəsiz, Evripid materialist olmamışdır. Onun əsərləri fəlsəfi mühakimələr ilə dolu idi. Ona görə qədim yunanilər Evripidi səhnə filosofu adlandırmışlar.

Evrripidin yaradıcılığı antik qəhrəmanlıq faciəsinin sonuna təsadüf edir. Yunan filosofu Aristotelin rəvayətinə görə, Sofokl özü ilə Evripidi müqayisə edərək demişdir ki: “Əgər mən olmasın zəruri gördüyüm hadisələri verirsə, o, olmuşları və olanları verir”. Doğrudan da, Evripid Esxilə və Sofokla nisbətən realist idi, xüsusilə Evripid götürdüyü əsəri mövzuları real həyat ilə real insan ruhu ilə uyğunlaşdırmış, allahların və yarımallahların sifətində real insan hissələri, ehtirasları vermişdir. Onun əsərlərində allahlar əksəriyyətlə mənfi ehtirasları, inadları, tərslikləri və sərtliklərilə, yolunu azmış insanların ruhunda canlanırlar.

O, qəhrəmanlıq səciyyəsinə yumşaldır, buna uyğun real səhnə şəraiti yaradır. Əsəti, müəllifin əlində sadəcə bir bəhanə olur. Onun faciələrinin bir çoxu dram dərəcəsinə enir. Əsərlərinin bir çoxu xoşbəxt nəticə ilə bitir.

Sofokla nisbətən, Evripidin faciələrində bütöv kompozisiya, hərəkət vəhdəti də yoxdur. Təsadüfi və yandan gəlmə hadisələr bəzən süjetin gedişini dəyişdirir. Əksinə, intriqanı Evripid çox mükəmməl yaradır. Bəzən olur ki, faciənin sonunda mürəkkəbləşmiş intriqanı açmaq üçün müəllif allahların müdaxiləsindən istifadə edir; belə ki, allah nazil olur, dolaşmış işləri açır. Qədim dövrdə buna “maşından allah” deyirdilər. Çünki səhnə şəraitində allah manca naq vasitəsilə səhnəyə enirdi.

Evrripid mükəlimə ustadıdır. Əsərlərində mükəlimə həqiqi kəskin fikir mübadiləsinə çevrilir. Onun dili, heç şübhəsiz, sələflərinin dilindən nisbətən sadədir. Onun əsərlərini xorsuz da vermək olar, çünki artıq burada xor, hadisələrə təkən verici və həlledici rol oynamır.

Rəvayətə görə, Evripid doxsana qədər əsər yaratmışdır. Ondan bizə 18 əsər gəlib çıxmışdır (19-cu sayılan “Res” əsəri indi də şübhəlidir). Bizə çatan əsərləri təxminən sıra ilə bunlardır:

“Siklov” (satirik dram), “Alkesta”, “Medeya”, “İppolit”, “Gekube”, “Heraklidlər”, “Andromaxa”, “Herakl”, “Xahiş edənlər”, “İon”, “Troya qadınları”, “Elektra”, “İfigeniya Tavriddə”, “Yelena”, “Finikiya qadınları”, “Orest”, “Vaxxanki”, “İfigeniya Avlidə”. Adlarından da görünür ki, Evripid qədim yunan əsətinin bütün silsilələrindən mövzu götürərək istifadə etmişdir. Həyatda ikən, Evripidin o qədər ədəbi hörməti olmamışdır, lakin ellinizm dövründə yunan teatrlarının əsas repertuarını, demək olar ki, onun əsərləri təşkil edir. Aristotel onu səhnədə “Şairlərin ən tragiki” adlandırmışdır.

ALKESTA

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

A p o l l o n	F e r e t – Admetin qoca atası
Ölüm iblisi	H e r a k l – Arqos hökmdarı Evrisfeyin vassalı, Admetin dostu
A d m e t – Fessaliyada Fer hökmdarı	A d m e t i n x i d m ə t ç i s i
A l k e s t a – onun gənc arvadı,	A l k e s t a n ı n x i d m ə t ç i s i
İolk hökmdarlarından Peliyin qızı, Akastın bacısı	(qadın)
E v m e l	X o r – Fer əhalisi
P e r i m e l a	

} – onların uşaqları

PROLOQ

Səhnə Fessaliya Ferində sarayın ön tərəfini təsvir edir. Sübh vaxtıdır.

Birinci səhnə

Apollon saraydan çıxır. Paltarının üstündən ox qabı asılmışdır, əlində kaman vardır.

A p o l l o n. Əlvida, ey hökmdar Admetin evi! Zevsin iradəsi ilə mən bu evdə nökrərlərlə pay bölmüşəm. O mənim oğlum Asklepi vurduda, mən də qəzəblənib onun üçün dəhşətli qılınc hazırlayan sikkələri məhv etdim. Zevs məndən müdhiş bir qisas aldı: məni yer üzünə göndərdi, burada gah qoyun otardım, gah ev qorudum. Nəcib hökmdara nəcabətlə xidmət etdim. Mələklərə hiylə gələrək hökmdarın həyatını ölümdən qurtardım. Moyrılar mənə söz verdilər ki, əgər Feret oğlu Admet öz yerinə başqa bir adam tapıb qurban versə, özü ölümdən qurtara bilər. O, hamını yoxladı, qoca atasına və anasına da müraciət elədi, amma heç biri ona kömək etmədi. Ancaq bircə arvadı onun halına yandı, ərinin yerinə ölməyə, Aidlər zülmətinə getməyə razı oldu. İndi Alkesta həyatla vida etməkdədir. Artıq onun son dəqiqələridir. Mən də bu əziz evdən getməyə tələsməliyəm ki, mənfur ölümü gözüm görməsin. (*Qara geyimli böyük Ölüm iblisi səhnəyə gəlir, dodaqları qıpqırmızı qızarmışdır, əlində böyük qara bir qılınc*

vardır) Budur, Ölüm iblisi ölümlər kahini gəlir. Qadını Aidlər mənzilinə aparmağa hazırlaşır. Bu elə gözetçidir ki, ölüm dəqiqəsini, əcəl saatını heç gözdən qaçırmaz.

İkinci səhnə

Apollon və Ölüm iblisi

Ölüm iblisi (*Apollona yaxınlaşmadan*). Hə! Yenə sən sən... Appolon! Nə axtarırsan? Burada dayanmaqda məqsədin nədir? Yoxsa yenə mənim qurbanımda gözün vardır? Admeti ölümdən xilas etdiyən bəs deyilmi? Mələkləri aldadıb hiylə işlətdiyin yetməzmi? Bu ox-kaman taxmağın nədir? Peliyin qızı özü ərinin əvəzinə ölməyə razılıq vermədimi?!

A p o l l o n. Nə bilirsən, elə. Mən həqiqət aşiqiyəm.

Ö l ü m i b l i s i. Həqiqət, bəli! Bəs bu ox-kaman nədir?

A p o l l o n. Ey iblis, bu bir adətdir.

Ö l ü m i b l i s i. Admeti hiylə ilə xilas etmək də bir adətdirmi?

A p o l l o n. Dostların pis günü mənə ağır gəlir.

Ö l ü m i b l i s i. Sən məni ikinci meyitdəndəmi məhrum edəcəksən?

A p o l l o n. Mən birincini də səndən zorla almamışdım.

Ö l ü m i b l i s i. Nə olursa olsun, o indi məzarda deyil, yer üzündədir.

A p o l l o n. Arvadı onun əvəzinə öləcək... Sən də onun dalınca gəlmisən, deyilmi?

Ö l ü m i b l i s i. Bəli, onu yerin alt qatlarına aparmağa gəlmişəm.

A p o l l o n. Apar, səni qandırmaq çox çətindir.

Ö l ü m i b l i s i. Aparmaq mənim vəzifəmdir.

A p o l l o n. Ölüm astanasında yubananı apar.

Ö l ü m i b l i s i. Çox gözəl razıyam.

A p o l l o n (*bir qədər susduqdan sonra*). Demək, sən Alkestaya qocalmağa imkan verəcəksən.

Ö l ü m i b l i s i (*başını yırğalayaraq*). Ölüm töhfəsi hörmətli olur.

A p o l l o n. Sənə bir can lazımdır, deyilmi?

Ö l ü m i b l i s i. Gənc ömür daha şərəflidir.

A p o l l o n. Qocanın dəfni gözəldir.

Ö l ü m i b l i s i. Sən zənginləri nəzərdə tutursan.

A p o l l o n (*istehza ilə*). Mərhəba, mərhəba, heç sözüüm yoxdur!

Ö l ü m i b l i s i (*davam edərək*). Zənginlər qocalana qədər ölüm-
dən yaxa qurtarırlar...

A p o l l o n (*sükutdan sonra*). Demək, sən Alkestanı mənə vermir-
sən?

Ö l ü m i b l i s i. Əlbəttə, yox! Sən ki mənim xasiyyətimi bilirsən.

A p o l l o n. İnsanlar üçün zəhərdir, allahlar üçün şərbət.

Ö l ü m i b l i s i. Bu sözlərin faydası yoxdur.

A p o l l o n. Amansız olsan da, ey İblis, nəhayət təslim olacaq-
san... Bir gün Evrisfey nəslindən bir kişi buradan keçəcək, Fraki-
yalılardan dörd gözəl at almaq üçün *gedən* bu kişi Admetin evində qonaq
qalacaq. O, səndən Alkestanı *zorla alacaq*. Sən mənim ricamı rədd
etdin. Amma bir gün mən *deyə*nə gələcəksən. Arada qazancın bu oldu
ki, sənə qarşı qəzəbim artdı... (*Gedir*)

Üçüncü səhnə

Ö l ü m i b l i s i (*tək*). Çox danışdıq, amma bihudə!.. Qadın Aidlər
mənzilinə getməlidir... Mən ona yaxınlaşıb qılıncımla toxunmalı-
yam... Bu qara qılıncım kimin saçına toxunsa, o, dərhal ölümün ixti-
yarına keçəcək. (*Evə girir*)

PAROD

Sarayda tam və məşum bir sükut hökm sürür. Ferlilərin xoru orxestrə yaxınlaşır.
Əvvəlcə lal bir səhnə. Ferlilər dəstə-dəstə olub ayrılır, saraya baxaraq işarə ilə öz təəc-
üblərini bildirirlər. Hərəkətlərində bir qorxu və həyəcan hiss edilməkdədir.

X o r

(*müqəddimə mahnısı*)

Dərin bir sükuta dalmışdır hər yan...
Səs-səmir gəlməyir bu lal saraydan.
Kimsə görünməyir, bomboşdur otaq,
İndi Alkestaya yasmı saxlayaq?
Yoxsa Peliy qızı ölməmiş, sağdır,

Ölüm-itim ondan hələ uzaqdır.
Günəş seyr edirmi gören o yarı,
O nəcib xilqəti, o şux nigarı.
Ərə sədaqətli, ərə vəfalı,
Tapılmaz dünyada onun misalı...

Birinci yarımxor. Saraydan gələn inilti səslərini eşidirsinizmi? Fəryadları dinləyirsinizmi? (*Sükut, dinləyirlər, sonra yavaşca*)
O iniltilər “iş bitdi!” – deyər xəbər vermirmi?

İkinci yarımxor. Qapıda gözətçi də görünür... Nigarançılıq məni öldürür... Ey Pean, dağıt bu fəlakət buludlarımı!

Birinci yarımxor. Ölmüş olsaydı belə susmazdılar...

İkinci yarımxor. Ölmüşdür...

Birinci yarımxor. Cənazəni hələ evdən çıxarmamışlar.

İkinci yarımxor. Nə bilmək olar. Həm şübhə edirəm, həm də qorxuram... Sən necə də arxayınsan.

Birinci yarımxor. Yoxsa, Admet sevimli arvadının cənazəsini təntənəsiz dəfn etmək istəyir!

İkinci yarımxor. Sarayın qapısında mən çeşmə suyu ayinini görmürəm. Cənazə evdə deyildi.

Birinci yarımxor. Müsibət günündə başdan tökülən saçlara rast gəlmirəm... Cavan əlləri dizlərinə vuran görmürəm...

İkinci yarımxor. Fəlakətli gün gəlmişdir.

Birinci yarımxor. Ah, nələr eşidirəm!

İkinci yarımxor. Onu bu gün torpağa basdıracaqlar.

Birinci yarımxor. Kədərin ağır mizrabını sən mənim qəlbimə və fikrimə toxundurdu.

İkinci yarımxor. Köhnə və sadıq dost yaxşı yoldaşın fəlakətinə necə ağlamasın?!

X o r

Gəmilərlə töhfələr,
Dalğaları yararaq,
Ya müqəddəs Likiyə¹,
Ya o susuz Ammona²,
Hara getsə fərqi yox,

Nahaqdır, bütün nahaq...
Sərt qayalar ardından,
Günəş geriyyə dönməz...
Kimdən istəyim aman,
Kimə pənah aparım.
Hansı məbəd önündə,
Qurban kəsib yalvarım?

Günəş öz tellərini
Ona saçırdı, ey dad!
Cəhənnəm zülmətindən
Onu edəydi azad.
Asklepiy³ bilirdi
Diriltmə yollarını,
Ağır, odlu bir qılınc
Sustaltdı qollarını...
İndi kimə yalvarım,
Kimə pənah aparım?

Admet nələr etmədi...
Verdi saysız ehsanlar.
Hər məbədin önündə
Kəsdirdi çox qurbanlar,
Lakin dərddə bir dava
Tapan olmadı əsla.

BİRİNCİ EPİSODI

Həmin adamlar. Saraydan xidmətçi qadın çıxır. Yas paltarları geyməmişdir, ancaq gözləri yaşlıdır. Qadın orxestrə yaxınlaşır.

F e r a ğ s a q q a l ı . Dayanın... dayanın, saraydan xidmətçi çıxıb gəlir, onun gözləri yaşlıdır... Görəsən nə xəbər gətirir. Hökmdarın müsibətinə şərik olub ağlamaq lazımdır, ya yox?

Xor xidmətçi qadını əhatə edir və diqqətlə onu dinləyir.

X i d m ə t ç i q a d ı n . Onu həm sağ hesab elə, həm ölmüş...

F e r a ğ s a q q a l l ı . Ölü adam necə diri ola bilər?
X i d m ə t ç i q a d ı n . O, həyatla vidalaşır, əzab çəkir.
F e r a ğ s a q q a l l ı . Ah, Admet, Admet! Sən kimi itirirsən?
X i d m ə t ç i q a d ı n . Alkesta öləndən sonra Admet onun qədrini
biləcək.

F e r a ğ s a q q a l l ı . Onu xilas etməyə heç bir ümid yoxdurmu?
X i d m ə t ç i q a d ı n . Əcəlin hökmü belədir.

F e r a ğ s a q q a l l ı . Necə? Onu ölümə təslim etməyə hazırlaşırlar?
X i d m ə t ç i q a d ı n . Bəli, pal-paltarları da hazırdır, əri dəfn edəcək.

F e r a ğ s a q q a l l ı (*əllərini göyə qaldırır*). Ah, ölümdən qorx-
mayan insan! Ah, arvadlar içində ən gözəl arvad!

X i d m ə t ç i q a d ı n . Əlbəttə, gözəldi ona sözmü var! Ən yaxşı bir
qadın olmaq üçün daha nə etmək lazımdır? Məgər hər yolunda ölümə gedən
hər bir arvada haqq vermək olarmı? Amma bunu bütün şəhər tanıyırdı...
Ey qoca, bir məni dinlə, gör bu evdə nələr oldu... Son gününün yaxın-
laşdığını bildikdə, axar su ilə ağ bədənini yudu. Sonra sidr ağacından
qayrılmış sandıqdan paltarlarını çıxardı, geyindi-keçindi. Ocağın qaba-
ğında dayanıb belə dua elədi: "Ey allah, məni Aid öz qaranlıq otağına
aparır. Mən indi axırıncı dəfə sənə qabağında diz çöküb yalvarıram:
mənim yetimlərimi himayə et! Oğluma ağıllı bir arvad qismət elə, qızıma
kübar bir ər yetir, qoy onlar anaları kimi bədbəxt olmasınlar, ləzzətli ömür
sürüb dünyada rahat olsunlar". Sarayda nə qədər mehrab varsa hamısını
gəzib dua etdi və yaşıl yarpaqlarla bəzədi. Allah onun nalə və göz yaşla-
rına rəhm etmədisə də fəlakət də onun hüsnündəki necəbət nurunu qa-
ralda bilmədi. Mehrablardan sonra öz zifaf otağına gəldi və yatağını
görüb ağlaya-ağlaya dedi: "Ey mənim gəlinlik kəmərimi açılmış görün
yataq, məni əfv et! Sən məni məhv etdinsə də, mən səndən incimirəm.
Mən sənə və ərimə xəyanət etməkdən qorxdum, amma indi, bax, ölü-
rəm. Sən başqa bir arvada xidmət edəcəksən, o məndən ismətli olmasa
da, xoşbəxt olacaq". Bu sözləri deyib hökmdarın arvadı yatağını qucaq-
layıb bağına basdı, gözlərindən sel kimi yaşlar axıtdı. Ağlayıb doyduq-
dan sonra da yataqdan ayrılı bilmədi. Qapıya qədər gəlib yenə geriye
baxdı, qayıdıb yatağına sarıldı. Uşaqları da gəlib ağlaya-ağlaya ətəyindən
yapışdılar. Alkesta uşaqları qucağına götürüb xeyir-dua verdi, gah qızını
öpdü, gah da oğlunu. Admetin sarayında yaşayanlar hamısı onu yola sa-
landa ağladı. Alkesta hamımıza əl verdi, görüşməmiş bir nökrə belə
qoymadı, hamını dinlədi. Admetin macərəsi indi başlanır. Özü ölsəydi

dərddən xilas olardı, amma indi ölümdən qurtardığı üçün həmişə vicdan əzabı çəkəcək.

F e r a ğ s a q q a l ı. Ah, bu gün o nə qədər göz yaşı tökəcək! Belə bir arvadı itirmək asan işdirmi?

X i d m ə t ç i q a d ı n. Sevimli arvadını əlindən buraxmaq istəmir. Alkesta onun qucağında dərdin gücündən getdikcə əriyir, artıq taqəti qalmamışdır. Amma nə qədər ki, nəfəsi kəsilməmişdir, daima günəşə baxmaq istəyir. Gedim sənin gəldiyini onlara xəbər verim. Heyflər olsun ki, belə müsibət üz verdiyi zaman dərdə şərik ola biləcək yaxın adamlar azdır. Sən bizim ağaların sadıq və köhnə dostusan, tanıyıram. *(Evə gedir)*

BİRİNCİ STASİM

STROF

B i r i n c i y a r ı m x o r. Ey Zevs, bu bəladan xilas olmaq üçün bir yol yoxmudur? Pərvərdigara, hökmdar ailəsinə üz vermiş bu fəlakətin qabağını almayacaqsanmı?

İ k i n c i y a r ı m x o r. İçəridən bir çıxan olmayacaqmı? Saçlarımızı kəsib qara geymək vaxtı çatmamışdırmı?

B i r i n c i y a r ı m x o r. Fəlakət sona yaxınlaşır, ibadət edək, dostlar, ibadət edək, allahların qüdrəti intəhasızdır.

İ k i n c i y a r ı m x o r. Ey qadir Pean, sən hökmdara kömək et! Kömək et, allahım, kömək et! Keçmişdə onların xilaskarı olduğun kimi, indi də xilaskar ol, ey Pean! Qoy zalım Aid sənin qüdrətin qarşısında məhv olsun, ey Pean!

ANTİSTROF

B i r i n c i y a r ı m x o r. Heyhat!.. Feret oğlu indi necə yaşayacaq! Artıq onun nəcib arvadı yoxdur.

İ k i n c i y a r ı m x o r. Bir bıçaqmı onun həyatına son qoyacaq, ya havadan asılan bir ipmi Admetin boğazına keçəcək!

B i r i n c i y a r ı m x o r. Bu ağır gündə Admet öz istəkli arvadının ölümünə dözə bilməyəcək.

Sarayın qapıları geniş açılır, adamlar çıxırlar. Ağlamaqlarını güclə saxlayan xidmətçi qadınlarla və bir neçə qoca qul ilə bərabər gələn Admet, qucağında Alkestanı gətirir. Onun dalınca gələn qoca və axsaq bir qul pədaqoq Evmalın və onun bacısının əlindən tutub gətirir. Dalda gələn adamların içərisində kahin və doktor da vardır.

İ k i n c i y a r ı m x o r. Bir baxın, bir baxın, saraydan çıxıb gəlirlər... ey torpaq, inlə, fəryad et! Ağlayın, ey ferlilər, Alkestanın halına ağlayın! Zülmün çəngəlində inləyən qadın şahənə saraydan Aidin qaranlıq zirzəmisinə gedəcəkdir.

Dəfn keçidi gəlib səhnənin qabağında dayanır. Həyəcan. Xidmətçilər arasında hərəkət. Orxestrə alçaq bir taxt gətirib qoyurlar. Xor qurtarmaq üzrə ikən Admet rəngi ağarmış və zəif Alkestanı ehtiyatla taxtın üzərinə qoyur. Admet ayaq tərəfində ayaq üstə, xidmətçi qadın isə hökmdar hələminin başı üzərində dayanır. Ferlilər hökmdar ailəsini salamlayırlar.

X o r (*təmkinlə*). Yox, izdivacın nəşəsi onun ağır iztirablarını unutmura bilməz, heç vaxt! Admetin başına gələn müsibət hər bir dərddən ağırdır... Ah, indi o bu boş xanimanda necə yaşayacaqdır?

İKİNCİ EPİSODI

Admet, Alkesta, uşaqları və məyyəti. Sükut.
Bütün nəzərlər Alkestaya çevrilir.

A l k e s t a

taxtdan yavaş-yavaş qalxaraq

Alqış sənə, ey şad günəş!
Alqış sənə, azad bulud!

A d m e t

Qoy, hər iki bəxti qaranı görsün;
Allahın qarşısında alınımız açıqdır.

A l k e s t a. Ey torpaq, ey doğma xaniman! Ey gəlinlik otağım, sən də, ey doğma şəhər!.. Əfv edin məni!..

Tağətsiz halda taxtın üzərinə düşür.

A d m e t. Mətanətli ol, zavallı, özünü itirmə! Dua et!.. (*Sükut*)

A l k e s t a. qorxudan üzü dəyişmiş halda bir dəqiqəyə qədər susur, yalnız dodaqları tərpənir. Sonra nazik ağ əllərini göyə qaldırır, yavaş-yavaş ayağa qalxır, gözləri geniş açılır. Uzaqları göstərir.

Odur, odur onlar... ikiavarlı bir qayıq suda üzür odur, ölümlər içəri-sində qayıqçı. Xaron⁴ sükana söykənərək məni çağırır, “Niyə yubanırsan? Niyə yubanırsan?” – deyib çağırır... “Tez ol!” – deyir... “Səni gözləyirik... Tez ol!”

Camaat içərisindən xidmətçi qadınların hönkürtüsü eşidilir.

A d m e t. Vay olsun halımıza! O yol fəlakətlər yoludur! Fikrini dağıt!
Ah, fəlakət, fəlakət!

A l k e s t a (*qalxır və Admetin əlindən tutur*). Aparır... aparır məni. Sən məgər görmürsən?! Ölülər məkanına aparır... gözlərdən mavi alovlar çıxan yerə aparır... Odur, qanadları da var. Ah... nə edirsən? Aparma bizi! Məni hara aparmaq üçün bəzəndirirsən?.. Mən qorxuram...

Ağlaşma səsləri çoxalır və gurultu artır... Admetin işarəsi ilə ağlayanları itələyib aradan çıxarırlar.

A d m e t. Ah, fəlakətli yol!.. Bu yol uşaqlarıma və mənə nə qədər ağır olacaq... Qara günlərimiz başlayır... (*Sükut*)

Alkesta gözüne görünən xəyalların təsirilə taxtdan uzaqlaşır. Ayıldıqda özünü ayaq üstə saxlaya bilməyib gözlərilə dayanacaq axtarır. Nəhayət, rəngi tamamilə ağarmış bir halda Admetin qucağına yığılır, Admet isə onu sinəsinə basıb saxlayır və dinmədən saçlarını oxşayır. Səssiz səhnə.

A l k e s t a (*yavaşca*). Buraxın, buraxın məni!.. Dayana bilmərəm... Yerimə qoyun!.. Aid başımın üzərində dayanmışdır... Qara bu-ludlar gözlərimi qapamışdır... (*Admet onu taxtın üzərinə qoyur. Birdən-birə qüvvət almış kimi*) Ah, uşaqlarımı, uşaqlarımı verin!.. (*Əsəbi halda uşaqlarını oxşayır, uşaqlar bərkədən ağlayaraq analarına qısırlar, taxtın üzərində oturlar*) Sizin ananız yoxdur, artıq ananız yoxdur... Əlvida!.. Günəş öz işığını sizdən əsirgəməsin, uşaqlarım!..

Uşaqları kənar edərək taxtın üzərində uzanır

A d m e t (*ona tərəf əyilərək*). Vay mənim halıma! Vay, vay! Bu sözlər mənə ölümdən daha ağırdır... Yox, əzizim, yox, sən bizi qoyub getməzsən, deyilmi? Uşaqların xatirinə... Bu yetimləri qoyub gedərsənmi? Ah, bizə rəhmin gəlsin!.. Sən getsən... mən də yaşayan deyiləm, bizim həyatımız da, ölümümüz də səndən asılıdır. Sənin eşqin mənim mehrabımdır.

A l k e s t a (*yavaş-yavaş özünə gəlir və danışmağa başlayır. Əvvəlcə sakit və dayana-dayana, getdikcə daha sərbəst*). Admet, görürmüsən?.. Mən hələ ölməmişəm. Həyatın son dəqiqələrini yaşayıram. Admet, mən sənin həyatını özümünkündən daha şərəfli hesab etdim və sən yaşayasan deyə mən öz ruhumu təslim etdim. Ah, mən hələ də yaşaya bilər, Fessaliyada özümə istədiyim bir ər tapa bilər, taxt-tacı və həyatın bütün ləzzətini onunla bölüşə bilərdim. Lakin Admetsiz həyat, yetimlərlə yaşamaq mənə lazım deyildir... Sənsiz gənc ömrümün ləzzəti yoxdur... (*Sükut*) Səni atan və anan rədd etdi, halbuki onlar məsul bir ömrü sürüb qoşa qarımışlar və sən də onların gözünün ağı-qarası bir öylədsən. Onlar istəsəydilər, günəşin ziyasını sənə tərək edib, sədaqətlə ölə bilərdilər. Onların ki, başqa bir övladları yoxdur... O zaman mən də hələ yaşaya bilərdim, sən də yetim uşaqlarla dul qalaraq arvadın üçün yas saxlamazdın... Görünür, allahlardan biri belə istəmişdir... Qoy elə olsun... Ancaq sən mənə söz ver. Çox şey istəmirəm... Candan əziz şey olmasa da, sən mənim xahişimin ədalətli bir xahiş olduğunu təsdiq edərsən. Sev bu uşaqları (*uşaqları oxşayır*), mənim kimi sev! Sən ki onları sevirsen, deyilmi? Sən dəli deyilsən... evimi bu uşaqlar üçün hifz et! Uşaqlarımı ögey ana əlinə vermə! Ögey ana hirsələnib bu zavallıları döyüb incitməsin, Admet! İlan ögey anadan daha mərhəmətlidir. Sən oğluma havadar ol! Qızım (*qızını öz tərəfinə çəkib oxşayır*), sən gəlin olub atanın arvadına ana deyəcəksən. Səni təmiz saxlayacaqmı?.. Sənin təmiz adını ləkələməyəcəkmimi? İzdivac sənin gününü əbədi olaraq qara etməyəcəkmimi? Heyhat! Səni nişanına təslim etmək mənə nəsib olmayacaq. Analıq iztirablari ilə sənə təsəlli verə bilməyəcəyəm. Bu iztirablardan daha şirin bir şey varmı? (*Sükut. Dinməzəcə qızını oxşayır, Evmel əlini xidmətçinin əlindən çəkərək başını aşağı salır*) Mən ölməliyəm... Ölüm sabah deyil, bu gün gələcək, günləri saymağa da ehtiyac qalmayacaq. Bir dəqiqə sonra Alkestanın adını bir zaman yaşayıb ölənlərin içərisində çəkəcəklər... (*Qalxır və əllərini qaldıraraq əvvəlcə Admetə, sonra isə uşaqlara xeyir-dua verir*) Xoşbəxt

olasınız! Sən, Admet, fəxr etməlisən, sənin arvadın yaxşı bir arvad idi. Siz isə, balalarım, ananızın şərəfli adı ilə yaşayın...

F e r a ğ s a q q a l ı. Məlikə, əmin ol! Əgər hökmdarın ağılı olsa, arvadının dediklərinə əməl edər.

A d m e t. Əlbəttə, əlbəttə! Əmin ol, hamısını edəcəyəm. Sən mənim bu dünyada arvadım idin, o dünyada da bu adı daşıyacaqsan. Fessaliyanın heç bir qızı məni ər deyə çağıra bilməyəcək. Onlar nə əsl-nəcabətdə, nə də gözəllikdə sənə tay ola bilməzlər. Uşaq isə mənə bəsdir. Səni saxlaya bilmədimsə, onlar üçün allahlara yalvaracağam. Sənin üçün mən bir il yox, ömrüm olduqca yas saxlayacağam; ata-anama isə əbədi olaraq nifrət edəcəyəm. Məhəbbət onların dilində idi, sən isə öz şirin canını qurban verməklə məni ölümdən qurtardın... Belə bir arvadı itirdiyim üçün ağlamayımmı?.. Artıq mən ziyafətləri, əyləncələri, nəşəli yar-yoldaşı unutmalyam... Bir də əlim çalğı tellərinə toxunmayacaq... bir də qəmgin ruhumu Liviya fleytası ilə oxşamayacağam, sən mənim həyatımın sevincini özünlə aparırsan... Ustalara sənin heykəlini sifariş edəcəyəm, heykəlini yatağıma qoyacaq, gecələr qucaqlayacaq, sənin adını çağıracağam, təsəvvür edəcəyəm ki, sənsən, Alkesta, səni qoynuma basıram... Doğrudur, bu çox soyuq bir təsəllidir; amma hər halda ürəyə böyük dayaqdır. Ehtimal ki, xəyala dalarkən siz gözlərimə görünəcəksiniz mənə təskinlik verəcəksiniz. Xəyalən də olsa, dostları görmək şirindir, belə görüşün hər dəqiqəsi əziz və qiymətlidir. Ah, kaş məndə Orfey⁵, qüdrəti olaydı, gözəl sözlər və incə səslərlə Persefona yalvarar, dualarla Aidi yumşaldar, səni qaytarardım. And olsun, səni işıqlı dünyaya çıxarmamış, məni nə cəhənnəmin Kerberi⁶, nə də orada kürəyə söykənmiş Xaron arzudan döndərə bilməzdi...

Sükut. Admet Alkestanın saçlarını oxşayır. Bu vaxta qədər Alkesta gözü yumulu yatırdı. Admet uşaqlardan danışib qurtarandan sonra Alkesta gözlərini açır.

A d m e t (*göz yaşlarını udaraq*). Sən məni gözləyəcəksən, deyilmi? Orada mənim üçün ev hazırlayacaqsan ki, öləndə səninlə bir yerdə yaşayım. Burada isə hər ikimizi sidr ağacından qayrılmış bir tabutda basdırmağı əmr edərəm. Orada mən sevgilimlə birgə uzanıb yataram, onu məndən ölüm də ayıra bilməz...

F e r a ğ s a q q a l ı. Ey hökmdar, mən də səninlə bərabər ağlayacağam, məlikə buna layıqdır.

A l k e s t a (*uşaqlara*). Eşitdinizmi, balalarım, atanız evlənməyəcək! O sizi yad bir qadının əlinə verməyəcək, məni hörmətdən salmayacaq, o, söz verdi...

A d m e t. Mən təkrar edirəm, əməl edəcəyəm!..

A l k e s t a (*Admetə*). Mən sənə inanıram, uşaqları məndən qəbul et!

A d m e t (*uşaqları qucaqlayaraq*). Ah! Sevimli əllərdən əziz bir töhfə qəbul edirəm.

A l k e s t a. Sən bu zavallılara bundan sonra ana ol!

A d m e t. Ana olmalıyam... anasızlara... ana.

A l k e s t a. Uşaqlarım, yaşamaq istəyirəm... Məzar qaranlıqdır.

A d m e t. Ah, mən! Bəs mən indi necə yaşayacağam?

A l k e s t a. İllər yaranı sağaldarlar, ölən unudular.

A d m e t (*daha çox hissə qapılaraq*). Yalvarıram, məni də, məni də özünlə apar...

A l k e s t a. Sizlərdən bircə mən kifayətəm.

A d m e t. İlahi, bizlərdən kimi aparırsan?

A l k e s t a (*bir daha qalxmamaq üzrə uzanır*). Gözlərim gecənin ağır zülməti altında...

A d m e t. Məni atıb getmə, məhv oldum...

A l k e s t a. Mən artıq yoxam... Bir heçəm... Alkesta yoxdur.

A d m e t. Heç olmasa uşaqlara baxmaq üçün üzünü döndər.

A l k e s t a. Bacarmıram, Admet! Əlvida, balalarım!

A d m e t. Uşaqlara bax, uşaqlara...

A l k e s t a. Alkeska yoxdur.

A d m e t. Nə edirsən? Getdinmi?

A l k e s t a. Əlvida!

A d m e t. Ah, fəlakət!

F e r a ğ s a q q a l l ı. Artıq Admetin arvadı dirilər cərgəsində yoxdur.

Bir dəqiqəlik sükut. Hamı səssizcə Alkestanın qabağında diz çökür. Admet əlləri ilə üzünü örtür. Birdən Evmel, anasının cənazəsinə doğru yüyürərək sükutu pozur.

E v m e l. Vay, vay olsun mənim halıma, əziz anam torpaq altıda yatacaq. Ata, qara məzarda anamı günəş daha isitməyəcək. Yazıq ana, yetim oğluna niyə yaşa deyirsən? (*Atasına*) Ona bax, göz qapaqları yumuldu, əlləri hərəkətdən qaldı. (*Anasına müraciət edir və yavaşca əllərinə toxunur*) Ana, mənə qulaq as, oğlunu dinlə, yalvarıram. (*Öpür*) Sənin soyuq dodaqlarından öpən öz balandır.

A d m e t. Balalarım, o bizi eşitmir, görmür... Bizim müsibətimiz ağırdır.

E v m e l (*atasına yanaşaraq*). Ata, mən sənin bircə oğlunam, bu evdə çox tez yetim qalırım... Bu az ömrümdə nə qədər dəhşətlər görmüşəm, ata! (*Atasına sığınır və əlilə, dinməzcə anasına baxan bacısının əlini tutmaq istəyir*) Bacı, bu dərdləri sən də mənimlə birlikdə çəkmişən. Ata, sən evləndin, amma xoşbəxt olmadın, yaşayıb qoşa qarımaq sizə nəsib olmadı; indi də anamız bizi qoydu getdi, qədim bir xanədan dağılacaq.

F e r a ğ s a q q a l ı (*Admetə yanaşaraq*). Admet, müsibətə dözməkdən başqa əlacımız yoxdur. İsmətli arvada həsrət qalanların nə birincisisən, nə də axıncısı. Unutma ki, bütün yaranmışlar, biz hamımız, öləcəyik.

A d m e t (*ciddi vəziyyət alaraq*). Bu müsibət mənə birdən-birə üz vermədi. Mən bunu çoxdan bilirdim, çoxdan onun əzabını çəkirdim, ona hazırlaşmışdım. Lakin mən cənazəni qaldırmaq üçün tədbir görməliyəm. Siz burada qalın və yeraltı qüvvələrin allahlarına dualar oxuyun! Fessaliyə əhalisindən bu müsibətimə şərək olmağı xahiş edirəm: saçlarınızı kəsdirin, qara geyin, təkətlə və dördətlilərin yallarını qırın, küçələri ney və rübab səsləri ilə doldurmayın, on iki ay yas saxlayın... Mənə bundan əziz bir ölüm olmayacaq ki, mən dəfn edim... Heç kəs onun kimi yüksək bir fədakarlıqla mənə özümə borclu etməmişdir.

Xidmətçilər cənazəni tez geyindirirlər. Admet içəri otağa girir.

İKİNCİ STASİM

X o r

Ah Peliada⁷, Aidin
Günəş üzü görməyən
Evinə sevinc apar.
Sən də, ey qara saçlı,
Qəmgin sükançı, Aid,
Ağır avar çəkə-çəkə
Meyit daşdığı zaman
Bil ki, Axeront suları
Görməmişdir belə qadın.

Tez-tez yarın və yoldaşın
Yeddi simli rübab çalar,
Çalğısız da könüllərdə
Sənin şöhrətin ucalar.
Spartada Korney ayı
Şərəfinə işıq saçar,
Afinanın gözəlləri
Yenə səndən söhbət açar.
Ah, Alkesta, nə çox nəgmə
Bəxş elədin sən aləmə!
Ey allahlar, hanı məndə
O qüvvət ki, edim azad
Məlikəmi o zülmətdən,
Kəc Aidin zindanından,
Daim axan Kokit çayın
Naləsindən, əfqanından,
Arvadlarda yox sənə tay,
Kim görüb bu məhəbbəti:
Ər yolunda qəbul etdin
Bu ölümü, bu zülməti...
Görüm sənin üstündəki,
Torpaq tükdən yüngül olsun,
Əgər ərin arvad alsın,
Qoy qəlbimiz ona qarşı
Nifrət ilə daim dolsun.
Nə anada qeyrət oldu.
Tək oğlunu xilas etsin.
Nə atada cürət oldu,
Torpaq altda özü getsin.
Onların ki, vaxtı ötmüş,
Saç-birçəyi ağ, lap gümüş,
Amma sən bir yaz çiçəyi,
Ər yolunda qəbul etdin
Bu torpağı, bu əməyi.
Kaş ki, mən də rast gələydim
Belə gözəl bir yoldaşa,
Bəzəyəydim sən ömrümü

O nemətlə başdan-başa.
Yaşayaydım onunla mən
Dərd bilmədən, qəm bilmədən.

ÜÇÜNCÜ EPİSODI

Birinci səhnə

Çöl tərəfdən Herakl daxil olur. Çiyində şir dərisi, əlində toppuz, ox və kaman vardır. Ferlilər onun gəlişindən həyəcana düşmüş kimi, söhbətə tutub yubandırmağa çalışırlar.

H e r a k l. Möhtərəm Fer əhlinə məndən... (*Salam verib, salam alır*) Admet saraydadırmı?

F e r a ğ s a q q a l ı. Bəli! Feret oğlu evdədir. Yəqin ki, Heraklın Fessaliyada işi vardır, yoxsa yolunu Fer şəhərindən salmazdı, deyilmi?

H e r a k l. Bəli, Tirinf hökmdarından fərman var.

F e r a ğ s a q q a l ı. Herakl, hara belə silahlanmışsan?

H e r a k l. Frakiyalı Diomedin⁸ dörd atı üçün gedirəm.

F e r a ğ s a q q a l ı. Gətirə biləcəksənmi? Heç frakiyalıların necə adam olduqlarını bilirsənmi?

H e r a k l. Yox, Bistoniyə ölkəsində olmamışam.

F e r a ğ s a q q a l ı. Döyüşsüz sənə at verməzlər.

H e r a k l. Mən bu işdən boyun qaçıra bilmərəm.

F e r a ğ s a q q a l ı. Ya ölərsən, ya öldürərsən...

H e r a k l. Ölümlə üz-üzə gəldiyim birinci dəfə deyil.

F e r a ğ s a q q a l ı. Tutaq ki, hökmdarın özünü öldürdünüz... Nə çıxsn?

H e r a k l. Onun atlarını gətirib Yevrisfeyə verəcəyəm.

F e r a ğ s a q q a l ı. O atların ağzına yüyən salmaq asan iş deyil.

H e r a k l. Məncə onların nəfəsləri alov püskürür.

F e r a ğ s a q q a l ı. Herakl, o atlar ağızları ilə igidləri gəmirirlər.

H e r a k l (*inanmayaraq*). Sən dağdakı yırtıcılardan danışırısan.

F e r a ğ s a q q a l ı. Ey igid, onların axurları həmişə qanlı olur.

H e r a k l. Elə isə de görüm, onları hansı oğul bəsləmişdir?

F e r a ğ s a q q a l ı. Aresin oğlu, qızıl qalxan gəzdiren adam bəsləmişdir.

H e r a k l. Mənim taleyim belədir; Heraklın yolu getdikcə daha sərt və ağırdır. Deyəsən Aresdən olanların hamısı ilə vuruşmaq mənim alnıma yazılmışdır. Likaonla vuruşdum. Kikinklə vuruşdum⁹, indi də üçüncüsü ilə, at sahiblə vuruşmalı və qalib gəlməliyəm... Amma Alkmena¹⁰ oğlunu düşmənlər qabağından qaçan görünməyəcək.

İkinci səhnə

Həmin adamlar. Yas paltarını geymiş və ağlamış Admet.

F e r a ğ s a q q a l l. Budur, hökmdarımız Admet də öz otağından çıxıb gəlir

A d m e t. Herakla baş əyərək sevin, ey Zevs oğlu Perseid!¹¹

H e r a k l (*salamina cavab verərək*). Sən sevin, ey Fessaliya hökmdarı!

A d m e t. Kaş elə olaydı, yoldaşım, kaş elə olaydı!

H e r a k l (*ona diqqətlə baxır*). Siz qara geyinmişsiniz... Saçlarınızı kəsmisiniz... Buna səbəb nədir? (*Qısa bir sükut*)

A d m e t (*qüvvəsini toplayaraq*). Bu gün mən birini dəfn etməliyəm...

H e r a k l. Allah göstərməsin, yoxsa uşaqlardan birini?..

A d m e t. Admetdən olanlar hamısı sağ-salamatdırlar.

H e r a k l. Atan qocalmışdı... o olmasın?

A d m e t. O da sağdır, anam da hələ yaşayır.

H e r a k l. Əlbəttə, arvadın, Alkesta deyil.

A d m e t (*zor ilə*). Onun barəsində sənənlə ikilikdə danışa bilərəm.

H e r a k l. Alkesta ölmüşmü ya sağmı, söylə?

A d m e t. Həm sağdır, həm yox, dərdimin də səbəbi budur.

H e r a k l (*düşünərək*). Sənin sözlərindən mən heç bir şey başa düşə bilmədim.

A d m e t (*bir qədər susduqdan sonra*). Bir de görüm, onun taleyi haqqında eşitmişəm?

H e r a k l. Sənin əvəzinə ölməyə razı olduğunu eşitmişəm.

A d m e t. Elə isə mən ona “yaşayır” deyə bilərəmmi?

H e r a k l. Hələlik yas saxlamaq da tezdir.

A d m e t. Ölümə məhkum olan ölüdür; ölü isə bir heçdir.

H e r a k l. Lakin hər halda varlıqla yoxluq bir-birindən fərqli şeylərdir.

A d m e t. Sən belə düşünürsən, mən isə, Herakl, başqa cür. (*Sükut*)
H e r a k l. Sən ağlayırsan? Axı ölən kimdir?
A d m e t. Sən arvadı soruşdun, o buradadır.
H e r a k l. Ölən doğmadır, ya yad?
A d m e t. Yaddır, bəli, amma ailəyə yaxın idi.
H e r a k l. Sizin evdə ölməsinə səbəb nədir?
A d m e t. Atadan yetim idi, bizdə yaşayırdı. (*Sükut*)
H e r a k l (*getməyə hazırlaşaraq*). Sən yas içindəsen... Çox təəs-
süf edirəm, Admet...
A d m e t (*cəld*). Bu sözlərlə nə demək istəyirsən?
H e r a k l. Qalmağa gedib başqa yer axtarmalıyam.
A d m e t. Yox, yox!.. Elə bir o çatmırdı...
H e r a k l. Admet, dərddli adamın qonaqdan acığı gələr.
A d m e t. Torpaq ölənlərin, ev isə dostlarıdır...
H e r a k l. Ağlayanlar içində ziyafət yaramaz...
A d m e t. Sənə ayrı otaqlar acdıraram.
H e r a k l. Qoy gedim, həmişəlik məni özünə borclu etmiş olarsan...
A d m e t. Heç ola bilməz ki, sən gedib başqa bir yer axtarasan.
(*Xidmətçiyə*) Qonağı o başdakı salona apar, qonaq otağını açdır; xid-
mətçilərə tapşır ki, qonağa hökmdara layiq hörmət etsinlər. Ara qapıları
bağlatdır. Ağlamaq səsi nəşəni pozar, qonağı qüssələndirmək olmaz...

Qul əvvəlcə könülsüz gedir, sonra Admetin ciddi nəzərlərini görüb
qabağa düşür və baş əyərək Herakla qapı açır.

Üçüncü səhnə

Herakl getmişdir.

F e r a ğ s a q q a l ı. Admet, bu nə işdir sən görürsən? Belə mü-
sibətli bir gündə qonaq qəbul edirsən, bu nə dəlilikdir?

A d m e t (*acıqlanmadan, lakin hövsələsizliklə*). Mən də səndən
soruşuram: qonağı evdən, şəhərdən qovmaq ağıllı işmidir? Qonaqlara
üz göstərməməklə mən öz kədərimi yüngülləşdirə bilərəmmi? Evi-
mizə gedən fəlakətin üzərinə Fer şəhərində vəhşi adətlər yarandığı
barədə şayiələr artırmaqla bu fəlakəti azaltmaq mı olar? Axı tale məni
arqosluların susuz ölkəsinə atdıqda həmişə Herakl məni böyük bir
mehmannəvazlıqla evinə qəbul edir.

F e r a ğ s a q q a l ı. Əgər Herakl sənın inanmıř dostun isə, niyə müsibətini ondan gizlətdin?

A d m e t. Bu nə sualdır? Əgər o mənım müsibətimin bir hissəsini belə bilsə idi, qapımdan içəri girərdimi? Mən bilirəm ki, o da sənın kimi mənı ağılsız hesab edərđi; amma Admetin evi nə qonağı rədd edər, nə də incidər.

Tələsik içəri girir.

ÜÇÜNCÜ STASİM

X o r

Qoy igid ərlərin, eşq olsun yenə
Açıq qapısına açıq evinə!
Ey incə səslı bir rübabın şahı,
Səni tale seçdi Pifi allahı!..
O bu qayalarda qaldı bir zaman,
Qoyun da saxladı, oldu bir çoban.
Sürünü səslərkən yaşıl çəmənə,
Ruhunu oxşadı, ney çaldı sənə.
Çalğının səsinə yüyüdü qaplan,
Dağları tərək etdi yırtıcı Aslan:
Altun telli yalları
Əyildi sənə sarı;
Neyin o xoş səsinə
Maral çıxdı meşədən,
Ürkək-ürkek boylandı,
Xoşlandı mənzerədən.

Admet şahın mülkünün
Yoxdur ucu-bucağı.
Bir yanı Molos çölü,
Bir yanı Peli dağı;
Egey sahillərində
Dalğa görməz qayıqlar,

Hər yan sürülməmiş çöl,
Hər yan yaşıl çəmənzar.
Orda Bebid suyundan
Qoyunlar içər, doyar,
Yorğun atları orda
Gelios dincə qoyar.

İndi şahın gözündən
Qanlı yaşlar axsa da,
Sevimli Alkestanın
Dərdi onu yaxsa da,
Qapısını açdı o
Yeni gəlmiş qonağa,
Nəcib adam heç düşməz
Nəcabətdən uzağa -
Başdan aşı müsiibət,
Gözlər yenə o hörmət.
Siz də edin yaxşılıq -
Alnınız olsun açıq!

İşi budur dünyanın,
Siz də buna inanın:
Kim etsə allahlara
Sədaqətlə bəndəlik,
Xeyir görər allahdan
Dünyada həmişəlik.

DÖRDÜNCÜ EPİSODİ

Birinci səhnə

Admet matəm alayının müşayiəti ilə qapıda görünür. Xora və Fessaliya camaatına müraciət edir, sonra qarıya tərəf çəkilir, qarı dəfn mərasimi üçün açılır. Admet orxestrə yaxınlaşmadan.

A d m e t (*şahanə bir əda ilə*). Ey Fer camaatı, müsibətimizə şərik olan həzərat! Mərhuməni geyindirmişlər, onu bu saat məzara aparacaqlar. Adətə görə, ona bu son gedişdə əlvida deyin!

Xor səssizcə təzim edir. Sükut.

F e r a ğ s a q q a l ı (*Admetə*). Baxın, atanız gəlir, özü də çox tələsir. Məyyəti dalınca cənazəyə münasib xeyli hədiyyə gətirir.

İkinci səhnə

Feret kiçik bir matəm alayı ilə gəlir, dərin bir matəm içərisində şəhər tərəfdən içəri girir. Xidmətçilər ətriyyat, ağ incə tül və boyunbağı gətirirlər. Admet dinməzcə gözləyir, salam vermir və ona tərəf bir addım belə atmır.

F e r e t. Oğlum, sənin dərini bölüşməyə gəlmişəm. Mərhumə, heç şübhəsiz, mələk kimi arvad idi; ismətli bir zövcəni itirdin, getdi, oğlum. Əfsus ki, biz aciz bəndələr qəzanın zərbələrinə qarşı dura bilmirik. Hədiyyələri qəbul et! (*Xidmətçilər Feretin işarəsilə hədiyyələri Admetə tərəf aparırlar. Admet əllərini yanına salaraq dinməzcə dayanmışdır*) Qoy bunlar da onunla məzara getsin. Mən onun ruhunu şad etməyə bilmərəm, axı o özünü fəda etməklə bizi ölümdən qurtardı, mənə də son günlərimi sakit yaşamağa və ata olduğumu dərk etməyə imkan verdi. Oğlum, onun bu rəşadəti o qədər böyükdür ki, bu rəşadətdən başqa qadınların da həyatı şöhrətə minir.

Admet işarə ilə hədiyyələri rədd edir. Bu zaman qarıdan dəfn mərasimi görünür, Alkestanın cənazəsi olan mafəni əl üstündə yuxarıya qaldırırlar. Ağlamaq səsləri eşidilir. Əhali və xidmətçilər əllərini Alkestaya tərəf uzadırlar. Feret cənazəyə tərəf bir neçə addım atır, lakin xidmətçilər Admetin işarəsi ilə cənazəni qocadan xeyli uzaqda yerə qoyurlar.

F e r e t (*uzaqdan cənazəyə müraciət edərək*). Ey Admeti və onun valideynini ölümdən xilas edən insan, sənə eşq olsun! Aid məkanına səadət və rəhmət yağsın! (*Təzim edir və əlilə yerə toxunur; sonra qalxıb əhaliyə müraciət edir*) Belə qadınlar xəzinədirilər; başqasına evlənməyin mənə heç mənası yoxdur...

A d m e t (*Alkestanın cənazəsinin qabağını kəsir*). Sən bu matəm mərasimi günündə çağırılmamış qonaqsan, səni mən özümə dost hesab edə bilmərəm, götür, apar bu hədiyyələri! Bu paltar mərhumə ilə bir məzara qoyula bilməz. Halıma yanmaqda gecikmişən. Ey qoca, onda ki ölüm başımın üstünü almışdı, sən gəlmirdin, beş günlük ömrünü məndən əsirgəyirdin. İndi, sənin yolunda məhv olmuş bir gənc üçün göz yaş tökməyəmi gəlmisən? Camaat içində biabır oldun, sənə mən necə ata deyə bilərəm, qoca? Məni doğduğu üçün fəxr edən o anaya da ana deyə bilərəmmi? O ölərkən kəninizin uşaqlarını öz uşağı kimi çağırdı və qucağına aldı. Yoxsa, sən dünyadakı ataların hamısından daha qansızmışsan? İlahi! Bir damla qanı öz doğma oğlundan əsirgəmək, bədəni dibinə qədər içmək... Bəli, sən və anam yad bir arvada özünüzi sakitcə dəyişdiniz. Qoy bu gün mən öz ata-anamı da onunla birlikdə dəfn etmiş olum. (*Sükut*) Sənin ömründən az bir şey qalıb. Amma onu fəda etsə idin nə böyük ad çıxarmış olardın... Sən dünyada hər cür ləzzət çəkmisən: gənclikdən hökmdar olmusan, vəliəhdin olub, səndən sonra yerində otura bilən adam olub. Sənə qocalıqda ağ olduğumu, sənə hörmətsizlik etdiyimi də iddia edə bilməzsən. Bəli, mənim qağışlarımı əvəzini anamla sən çox gözəl verdiniz. Ey qoca, tələs ki, yenə də uşağınız olsun, yoxsa səni kim saxlayacaq, öləndə kim dəfn edəcək? Məndən, Admetdən gözünü çək... O, sənin üçün çoxdan qara torpaqlar altındadır. Əgər indi sağamsa, günəşə baxıramsa, bundan ötrü sənin pərəstarın və oğlun olmağa borclu deyiləm. Həmişə belə olur, qocalar ölüm arzulayırlar, ölüm gəldikdə isə heç kəs ölmək istəmir. Qocalıq onlar üçün dərhal bir səadətə çevrilir.

F e r a ğ s a q q a l ı. Yaxşı, bəsdir! Dərdin onsuz da çoxdur. Atanı əsəbiləşdirmə!

F e r e t (*öz həyəcanını boğmaq istəyirmiş kimi, bir qədər yubandıqdan sonra*). Oğlum, bu nə sözdür, sən kiminlə danışsən? Lidiyadan və Frigiyadan qulmu almısan? Yaddan çıxarma ki, sənin qarşında duran fessaliyalıdır, azad atanın azad oğludur. Məni qaba sözlərlə söyməyə cürətmi edirsən? Mən sənə atalıq edib bəsləmişəm ki, ata evini

sənə tapşırım, yoxsa səni ölümün əlindən satın almaq mənim vəzifəm deyildir. Atalıqda mən belə şey görməmişəm və ellin olduğum üçün əqidəm belədir ki, hər kəsin bəxtinə nə çıxmışsa, o da olacaq. Mən öz vəzifəmi yerinə yetirmişəm: sən böyük hökmdarsan; nəhayətsiz torpaq sahibisən. Atanın nəyi varsa Admetindir. Deyin görüm nədən narazısınız? Səni nədən mərhum etmişəm? Əvəzimdə ölməyi mən səndən xahiş etmişəmmi? Heç vaxt! Sən də məndən onu xahiş etmə! Sən yəqin ki, həyatı sevirsen; atanı nə üçün o sevgidən məhrum etmək istəyirsən? (*Sükut*) Bir də ki, bu dünyada az bir müddət yaşamaq bir əsr torpaq altında yaşamaqdan qiymətlidir... Məsəl – sən özün. Ölümün müddətini uzaqlaşdırmaq üçün talelə şərfəsiz bir mübarizəyə girişdin; indi də arvadını öldürüb, onun hesabına yaşayırsan; igid bir arvada məğlub olduğun halda, məni qorxaqlıqda ittiham edirsən. Heç sözüm yoxdur... vəfalı arvadların sayəsində heç ölmədən, əbədi olaraq yaşaya bilərsən... Hələ bir cürət edib öz günahlarını başqasında axtarırsan da. Sus, oğlum, biz hamımız həyatı sevirik... Sənin ciddi töhmətlərinə mənim cavabım ancaq budur!

F e r a ğ s a q q a l ı. Ata və oğul, siz hüdudu aşdınız. Qoca, töhmətdən əl çək!

A d m e t. Qoy danışsın, mən də öz sözümü demişəm. Əgər həqiqət yaxşıdırsa, bəs niyə onu belə tapdayıb keçirsən?

F e r e t. Mən öz həyatım bahasına sənə həyat almış olsaydım da, yenə həqiqəti tapdımış olacaqdım, Admet!

A d m e t. Qoca ilə gəncin ölümü birdirmi?

F e r e t. Bizim qəlbimiz birdir, iki deyil.

A d m e t. Elə isə Zevsdən də çox yaşa...

F e r e t. Əgər inciməmişsənsə atanı qarğım!

A d m e t. Sənin üçün yaşamaqdan şirin şey yoxdur.

F e r e t (*tabutu göstərərək ciddi*). Alkesta kimi əvəzində ölümə gedir?

A d m e t. Qoca, bu işdə sənin də günahın vardır.

F e r e t. Yoxsa, onu mənim yerimə dəfn edirlər, demək istəyirsən?

A d m e t. Ehtimal ki, mən də sənə oxşayacağam.

F e r e t. Tez-tez arvadı dəyiş, özün salamat qalarsan.

A d m e t. Sən utanmalısan. Canını niyə əsirgədin?

F e r e t. Ah, allahın həyat adlı neməti nə gözəldir!

A d m e t. Adını kişi qoymusan? Kişilərin adını batırırsan...

F e r e t. Mən sənin əvəzinə ölsəydim, gülüb məni ələ salacaqdın.
A d m e t. Sən də öləcəksən, amma şərəfsiz öləcəksən.
F e r e t. Şərəf ölünün nəyinə lazımdır?
A d m e t. Ay qoca... sən də heç haya yoxmuş!
F e r e t (*Alkestanın cənazəsini göstərərək*). Bu çox həyalı idi, amma ağılsız idi.

A d m e t. Yalvarıram, get! Qoy ölünü dəfn edim!

F e r e t. Gedərəm! Amma sən arvad qatilisən, Alkestanın intiqamını səndən alacaqlar. İgid Akast bacısının qisasını səndə qoysa, kişi olmaz. (*Öz məyyəti və hədiyyələri ilə gedir*)

Üçüncü səhnə

Feret və adamları getdikdən sonra.

A d m e t (*Gedənlərin dalınca*). Lənət olsun sənə və səninlə baş bir yastığa qoyan adama, oğlunuz sağ ola-ola siz qoca yaşınızda oğulsuz qalmaq istəyirsiniz. Mənim qapım bundan sonra sizin üzünüə bağlı olacaqdır. Əgər carçılar vasitəsi ilə ata xanımından əbədlilik əl çək-məli olsam, boyun qaçırıram. Amma müsibət bizi tələsdirir: mərhuməni odla təqdis etməliyik.

Cənazəni qaldırırlar. Ağlaşma, musiqi.

X o r

Ey gözəl, mərd qadın, əfsus, min əfsus,
Qadınlar içində nəcib bir qadın.
O qaranlıq Aid, o qoca Hermes,
Xoşbəxtlik gətirsin, ucalsın adın.
Ey şanlı Alkesta bizi əfv elə!
Getdiyən aləmdə yaxşılıq varsa,
Sən də nemətindən bir pay alaraq,
Orda məsud yaşa, bəxtiyar yaşa.

Dəfn alayı yavaş-yavaş uzaqlaşır. Xor, orxestri tərək edərək mərasimi təqib edir.
Admet qəmgin-qəmgin cənazənin dalınca gedir.

Dördüncü səhnə

X i d m ə t ç i. Mən ömrümdə çox qonaq görmüşəm. Uzaq ölkələrdən Admetin yanına gəlib ziyafət süfrəsində oturublar. Amma belə bir üzlü qonağa rast gəlməmişəm... Görür ki, hökmdar müsibət içindədir, yenə də evə soxulur. Olandan süfrəyə qoyduq. Başqa həyalı bir adam olsaydı, bu müsibətli gündə nə verdilər yeyər, durardı... Amma bu, doymaq bilmir... Nahar qurtaran kimi böyük piyaləni götürüb qara şərabla doldurur və içir, şərabın hərarəti damarlarına yayılana qədər içir. Sonra başına yaşıl mərsin budaqlarından çələng qoyub oxuyur. Lap it kimi hürür... Səslər bir-birinə qarışır. Qonaq Admetin müsibətinə fikir verməyib bağıraraq mahnı oxuyur, biz isə Admetin tapşırığına görə göz yaşlarımızı qonaqdan gizləyərək xanım üçün ağlayırıq. Bir işə bax ki, xanımın hörmətini saxlamağa, onun üçün ağlamağa imkan tapmadan mən lotunun, oğrunun, kələkbazın, bəlkə də soyğunçunun birini yedirib içirməliyəm. (*Ağlayır*) Axı mərhumə biz qullara analıq edərdi, neçə dəfə bizi Admetin qəzəbindən xilas etmişdi. Qonaq vaxtıdır mı?

Beşinci səhnə

Xidmətçi və Herakl. Heraklin başında mərsin yarpaqlarından çələng vardır, gözləri qızarmışdır. Əlində də mərsin budağı və bir piyalə vardır.

H e r a k l. Ey qul, niyə belə qəmgin-qəmgin baxırsan, dərdin nədir? Qonaqlara xidmət edərkən, öz qəmgin sifətinlə onların ovqatını təlx etmə, üzügülər ol! Mən sənin ağanın yoldaşyam, amma sən burununu sallayıb dayanmısan, özgənin dərdini çəkmək sənəmi qalıb?.. Gəl öyrən, ağıllı olarsan: heç bilirsənmi həyatımızın mənası nədən ibarətdir? Ey kölə, haradan biləcəksən! Sən hara, belə şeylər hara. Eyibi yoxdur, bilmirsən, öyrən! Bütün yaranmışların sonu qəbirdir və heç kəs bilmir ki, sabaha sağ çıxacaq, ya yox. Tale bizə öz sirlərini öyrətmir; nə elm ilə, nə hiylə ilə onun sirrini açmaq olmur. Bunu düşün və kefində ol. Piyalə əlində ikən bu gündən istifadə et, o sənindir; sabah isə, kim bilir kimindir. Məncə allahlr içərisində insanlar üçün ən dadlısı Kipridadır¹². Onu qəbul et, başqalarını at getsin. Sözlərim sənə doğru gəlirsə onda mən deyənə qulaq as! Deyəsən mən doğru deyirəm... (*Çələngi və piyaləni ona uzadır*) Gedək mənimlə: başımızı

çələnglərlə bəzəyək, şərab içək, inan ki, səni qəm dəryasından şərabın nəşəli dalğaları və bu piyalə çəkib sahilə çıxaracaqdır. Mənim əqidəmə inanırsansa, sənə deyim: qəmgin adam üçün həyat, həyat deyil, bir əzabdır.

X i d m ə t ç i (*onun verdiklərini rədd edərək*). Bunların hamısını biz bilirik. Amma indi bu evdə sadlıq edib gülmək şərab içmək olmaz.

H e r a k l. Ölən adam ki qohum deyil, yaddır. Doğmalar sağ-salamat ikən yasa batmaq nə üçündür?

X i d m ə t ç i. Kimdir sağ-salamat? Bizim müsibətimizi unutdunuzmu?

H e r a k l. Admet mənə müsibət barədə bir söz demədi...

X i d m ə t ç i. Admet qonaqlara çox hörmət edir.

H e r a k l. Özgələrin ölüsü üçün biz ağlamalı ki deyilik.

X i d m ə t ç i. Özgə kimdir? Əfsus ki, özgə deyildir.

H e r a k l. O, öz müsibətini məndən gizlətməmişdir, deyilmi? (*Sükut*)

X i d m ə t ç i. Sən get kefini çək! Biz ağamızın dərdinə şərik oluruq.

H e r a k l. Siz deyəsən özgə müsibətindən danışmırsınız?

X i d m ə t ç i. Əgər elə olsaydı, mən heç acıqlanardımı?

H e r a k l. Yoxsa ağan öz müsibətini məndən gizlətməmişdir?

X i d m ə t ç i (*sükutdan sonra*). Sən bizə yaxşı vaxtda gəlmədin. Bizə böyük bir müsibət üz vermişdir. Görmürsənmi? Hamımız qara geymişik, saçlarımızı kəsdirmişik...

H e r a k l. Ölən kimdir? Qoca atasımı? Oğlum? Yoxsa qızımı?

X i d m ə t ç i. Ey qonaq, Admetin arvadı ölmüşdür. (*Bir dəqiqə sükut*)

H e r a k l. Nə danışırın? Mən ölünün yanında mı kef etmişəm?

X i d m ə t ç i. Qapını sənün üzünə bağlamağa utanırdı.

H e r a k l. Ox, zavallı dost! Elə bir arvadı itirmək...

X i d m ə t ç i. O bizim hamımızın bu evdə belimizi sındırdı.

H e r a k l (*xatırlayaraq öz-özünə*). Onun gözlərində yaş vardı. Üzündəki kədəri pərişan saçlarını məndən gizləyə bilməmişdi... Ancaq dedi ki, özgə bir adamı dəfn edirlər. Mən də şübhələnmədim, qapını açıb içəri girdim, dostum dərddən inlədiyi zaman mən içib kefləndim. İndi də başımda çələng vardır... (*Çələngi götürüb qırır və atır*). Ey qul, bu işdə sən də müqəssirsən. Nə üçün müsibəti gizlədirdin? Yaxşı, de görüm, xanımı harada dəfn etdilər? Onu mən harada tapa bilərəm?

X i d m ə t ç i. Larisaya düz bir yol gedir. Şəhərdən çıxan kimi yonulmuş daşdan tabutunu tanıyarsan. (*Evdə gedir*)

H e r a k l (*tək*). Ey ürək, sən çox rəşadətler göstərmisən, sən mənim qüvvətli əlim olmusan. Sən bu gün də tirinfli Alkmenanın allahlar allahı üçün necə bir oğul doğduğunu göstərməlisən. Bu gün soyuq məzara basdırılan qadını bu evə qaytarmalı, dostumu şad etməliyəm. Qara geyimli ölümlər padşahının, o iblisin izinə düşməliyəm. Ehtimal ki, onu məzarlar yanında tapa biləm. O yəqin ki, bir az əvvəl kəsilmiş qurbanların qanını içir. Pusquda durub sonra birdən ölümün üzərinə atılaraq qollarından tutacağam. Əlimdən qurtara bilməz, qadını verməyincə buraxmayacağam. Əgər iblisdən iş aşmasa onu öldürüb, yerin altına, dərinliklər hökmdarının və Korun¹³ qaranlıq evinə girərəm... Allahlara yalvararam, Alkestanı alıb Admetin ağuşuna qaytararam. Taleyin ağır zərbəsinə məruz qaldığı halda o məni qapısından qaytarmadı, məni nəcib bir qonaq kimi qəbul etdi. Bütün Fessaliyada, bütün Elladada səxavətdə ona bərabər adam yoxdur. And içirəm ki, mən də aciz deyiləm, yaxşılığının əvəzini verəcəyəm. (*Gedir*)

EPIPAROD

Admet ilə xor orxestrə yaxınlaşır.

A d m e t. Əfsus! Əfsus! Evə qayıtmaq bir dəhşətdir! Bu nə görünüşdür! Boş ev nə qorxuncdur! Vay olsun mənim halıma! Mən haraya gedim? Harada özümə sığınacaq tapım? Ağlayım, neyləyim, susum, neyləyim? Talesiz günümə, ah nə deyim, nə! Eh kaş mən öləydim. Ölənlərin halına qibətə edirəm, onların qaranlıq aləmi nə qədər gözəldir. Günəşin işığı məni boğur, ayağımı ayağımdan ata bilmirəm. Ölüm, ağır mübarizədə vəfadarımı əlimdən aldı. Həyatımın ən yaxşı yoldaşı indi Aidlər əlində əsirdir

X o r. Get, bir qədər istirahət et!

A d m e t. Ah, halım yamandır!

X o r. Halına ağlamaq yaraşar.

A d m e t. Ah, halım ağırdır!

X o r. Sənin yolun müsibətlər yoludur. Mən bilirəm.

A d m e t. Ah, əfsus!

X o r. Lakin ölüyə kömək edə bilməzsən.

A d m e t. Əfsus! Əfsus!

X o r. Sevgilinin üzünü bir də görməyəcəksən, bu çox ağrıdır.

A d m e t. Bu sözlərlə ürəyimi yaralayırısan. Ər üçün vəfalı bir arvadı itirməkdən böyük dərd olarmı? Kaş mən onunla heç yaşamaya idim; evlənməyənlərə, uşaqsızlara qibtə edirəm. Təkbaşına yaşayanlar dərd yükünü asanlıqla çəkirlər. Bu xəstə uşaqları görərkən, zifaf yatağında-kı bu ölüm zərərdidələrini görərkən ürəyim əzilir. Evlənməyənlər ömür-lərini asanlıqla başa vururlar.

X o r. Amansız taleyin qurbanısan sən!

A d m e t. Vay mənim halıma!

X o r. Göz yaşıyla dərd azalmaz.

A d m e t. Vay mənim halıma!

X o r. Sənə səbir etməyə qüvvə gərəkdir.

A d m e t. Əfsus! Əfsus!

X o r. Ürəkli ol! Arvadı ölən bir sən deyilsən...

A d m e t. Əfsus! Əfsus!

X o r. Bədbəxtlik insanlara heç vaxt aman vermir, əlinə düşən kimi kəsir.

A d m e t. Torpaq altına gedən rəfiqənin dərdi nə uzun imiş... Niyə məni onunla məzarda qalmağa qoymadın? Niyə qoymadın ki, ən yaxşı bir arvadla soyuq yatağa şərikin olam? Bir kölgə əvəzinə Aidə ikisi çatardı, Xaronun gəmisində, onun evində qoşa olardıq...

X o r. Sənə, göz yaşını tökməyə layiq bir əhvalat söyləyim: bir atanın tək bir cavan oğlu ölmüşdü. Atasını hər kimi bu müsibətə dözdü; lakin başının tükü qar kimi ağardı, onun da ömrü qürubə tərəf meyl etdi.

A d m e t. Mən bu evə girməyə qorxuram. Mən bu evdə necə yaşayacağam. Taleyim yaman döndü. Yadımdadır Peliy zirvələrindən məşəllər yolumuzu işıqlandırır, toy mahnıları oxunurdu... Mən arvadımın qolundan tutub gəlirdim. Dalımızca xor gəlir. Alkesta ilə məni alqışlayırdı. Biz kübar idik. Böyük cah-cəlalımız vardı. Matəm ağlaşması izdivacı əvəz etdi... O cah-cəlalın üstünü qara bir rida örtüdü. İndi boş yatağa təkbaşına sürünürəm.

X o r. Admet, nə qədər ki, dərd sənin yanından ötüb keçərdi, sən özünü, xoşbəxt zənn edərdin. Nə eyibi var? Sən onun həyatını qoruyardın. Sən onun gözəlliyini çox sevərdin... Lakin İblis bir sənin deyil, başqalarının da əziz arvadını əlindən alır.

A d m e t. Dostlarım! Torpaqda yatan qadın öz ərindən xoşbəxtdir. İstər günəş, istər Aid, Alkesta üçün heç fərqli yoxdur, onu daha heç bir

fəlakət qorxuda bilməz: o, hər bir qayğıdan azaddır, o, böyük bir şərəfə nail olmuşdur. Lakin bu baha qiymətə alınmış həyat Admetə nə verdi? Mən indi bu qapıdan içəriyə girəcəyəm... Məni kim qarşılacaq. Kim salamıma cavab verəcək. Evə getməyim bəs hara gedim? Evə girsəm, boş ev məni geriyə qovacaq; orada arvadımın soyuq yatağı, istəkli kreslosu durur, evlər də süpürülməmiş qalmışdır... Orada uşaqlar ayağıma düşüb analarını çağırır və ağlayırlar. Xidmətçilərin, xanımları üçün inlədiklərini eşidirəm. Evim qəmgindir, adamlar ondan da qəmgindir. Alkestanı mənə xatırladan izdivac və cəmiyyət necə şad ola bilər, necə məni evə cəlb edə bilər?... Dostlar isə məni görərkən deyəcəklər: “Rüsvayçılıqla həyat qazanmış adam, bax, budur! Özü ölümdən qaçdığı üçün arvadını Aidə verdi. O, özü qorxaq olduğu halda atasını necə töhmət edə bilər”. Bu dedi-qodular Admetin dərdinə bir dərd də artıracaq. Keçmiş səadət və şərəfi geriyə qaytarmaq mümkün deyilsə, o zaman yaşamağın nə mənası vardır?

DÖRDÜNCÜ STASİM

X o r. Allahların sözüne baxaraq ulduzlara qədər qalxdım, bir çox elmlərlə tanış oldum, amma taledən qorxunc bir qüvvə görmədim. Orfeyin canlılar üçün yazdığı lövhədə də taleyə bir əlac yoxdur. Feb nökrələri də Asklepiy də buna bir dərman hazırlaya bilmədilər.

Ona nə məbəd təsir edir, nə qurban. Ey şah hərəmi, yalvarıram, necə vardınsa, elə də qal. Zevs nə arzu edirsə, sənin vasitənlə edir. Taleyi, şöhrəti dəmir kimi əlində əzirsən. Sənin soyuq iradəyə təəssüf yabançıdır.

Ey Admet, səni də tale öz yenilməz əlinə aldı. Lakin cəsarətli ol, ağlamaqla ölünü işıqlı dünyaya qaytara bilməyəcəksən... Allahların oğulları da qaranlıq məzarda yatırlar. Alkesta bizim üçün bütün qadınlardan əziz idi. Öləndən sonra da biz onun hörmətini saxlayırıq. Belə nəcib bir qadın hələ dünyaya gəlməmişdir.

Onun məzarı adı məzarlardan deyil, ilahi bir məbəd olacaq... O, bir ziyarətqah sayılacaq. Yoldan keçən müsafirlər onun məzarına baxıb deyəcəklər: “Bu qadın öz ərinin yolunda ölmüşdür, indi isə müqəddəslər içində müqəddəs olmuşdur. Ey Alkesta, bizə də xoşbəxtlik əta et!” Budur, hökmdar hərəminin şöhrəti, Admet!

Herakl soldan gəlir. Onun dalınca gözəl geyinmiş və qara bir örtüyə bürünmüş görkəmli bir qadın daxil olur. Herakl və Admet.

F e r a ğ s a q q a l ı. Ey hökmdar, bir bax, deyəsən Alkmenanın oğludur, bura sənin yanına gəlir.

H e r a k l. Admet, mən istəmədim ki, dostumun evində qonaq qala-qala onun gizlində qəzəb və nifrətinə səbəb olum. Ey hökmdar, yoxsa məni bir dost kimi öz müsibətinə şərik olmağa layiq bilmədin? Alkesta öldüyü halda, sən nə üçün bunu məndən gizlədib, ölən yad adamdır dedin? Yas günündə, məni ziyafət düzəldib key etməyə vadar etdin... Sənin yalanını açdığım üçün səndən inciməli idim. Amma Admet, sənin müsibətinə bir müsibət də artırmaq istəmirəm. Qayıtmağımın səbəbi isə budur. *(Dalınca gələn qadını göstərir)* Bu qadın sənin yanında qalacaq. Mən Frakiyaya gedib, Biston hökmdarını öldürüb onun atlarına sahib olmuş Diomedin yanından qayıdınca bu qadını yanında saxla. Əgər, allah eləməmiş, qayıtmasam, qoy bu qadın sənin kənzin olsun. Onu çox çətinliklə qazanmışam. Güləşmə yarışında birincilik qazandığım üçün onu şərəfli bir mükafat almışam. Əvvəlki yarışlar yüngül idi, qazananlara at bağışlayırdılar; sonra bir qədər çətin yarışlar başlandı, güləşmədə və yumruq döyüşündə qazananlara sürülərlə öküz bağışlayırdılar. Axırncı mükafat qadın idi. Belə gözəl bir mükafatı almamaq ayıb olardı, fürsət vardı, mən də aldım. Admet, onu qoru sonra bir gün bəlkə özün mənə təşəkkür etdin.

A d m e t *(əlilə onun təklifini rədd edərək)*. Mən Herakli təhqir etməyi ağılıma belə gətirməzdim... Belə də düşmən olarmı? Arvadımın ölümünü səndən gizlətməyimin səbəbi, qonağı qarımdan rədd etməklə özüm üçün yeni bir dərd artırmaq istəməməyim idi. Mən öz ailə müsibətimə şərik olmağa yoldaş axtarmırdım. Bunu isə *(bir qədər qorxu ilə qadını göstərir)* başqasına ver, rica edirəm! Elə fessaliyalı tap ki, o bu gün öz arvadını dəfn etməmiş olsun. Yaralarımı təzələmə! Göz yaşları tökmədən ona baxa bilmərəm... Evdə öz bədbəxtliyim özümə bəsdir... Tale mənə etdiyini etmişdir... Və bir də, mən onu harada saxlayacağam? O, gənccdir... *(Kənzə diqqət edir)* Gənccdir, əlbəttə... Bu nə paltardır?! Bu nə dəbdəbəli geyimdir?! Bunu kişilərin yanında saxlamaq olmaz. Onların yanında yaşasa təmiz qalmaz. Gəncləri saxlamaq olarmı? Sən özün də onunla bir yerdə olsaydın... Yoxsa onun üçün arvadımın otağını açmağı əmr edirsən? Alkestanın otağını bir

kənizə verməyə cürət edərdəmmi? Elə etsəm, hər tərəfdən üstümə töhmətlər, böhtanlar yağar, məni xilas edən qadına xəyanət etdiyimi güman edərlər... Hərəmimin xatirəsini mən xalq arasında təmiz saxlamağa çalışmalıyam. Onu unutmaq olarmı? Yox, yox! Sən isə ey kəniz... kim olduğunu bilmirəm, amma sən mənə Alkestanı xatırladırsan. Lap o boyda, o qamətdə. Vay olsun mənim halıma! (*Herakla*) Allahlar xatirinə, tez bunu mənim gözlərimdən uzaqlaşdır. Ölmüş adamı bir də yenidən öldürmə! Mənə elə gəldi ki, mən Alkestanın kölgəsini gördüm. Mühakiməm dumanlanır, gözlərimdən sellər axır, yaralarım yenidən açılır. Mənə yazığın gəlsin... (*Ağlayır*)

F e r a ğ s a q q a l l ı. Taleyə rəhmət oxumuram, ancaq allah verənə qane ol!..

H e r a k l. Admet, kaş məndə elə bir qüdrət olaydı ki, sənin arvadını yerin dibindən allahın işıqlı dünyasına çıxarıb səni sevindirə idim.

A d m e t. Sən bunu arzu edərsən, bilirəm. Amma hanı? Bu dünyada ölüləri diriltmirlər...

H e r a k l. Qane ol, bəxtindən küsmə!..

A d m e t. Ey qoçaq, səbir etmək məsləhət verməkdən çətindir.

H e r a k l. Ey hökmdar, göz yaşından özümüzə yeni bir tale yarada bilmərik.

A d m e t. Əlbəttə, bilmərik. Ancaq göz yaşları məhəbbətdən doğur.

H e r a k l. Əlbəttə, ölüləri göz yaşsız sevmək olmaz...

A d m e t. Mənim müsibətimi ifadə edəcək söz yoxdur, Herakl!

H e r a k l. Sən misilsiz bir arvadı itirdin...

A d m e t. Onunla birlikdə həyatımın sevincini də həmişəlik itirdim.

H e r a k l. İndi dərdin təzədir; illər keçər, yumşalar

A d m e t. İllər nə üçün... Qısaca – ölüm desənə...

H e r a k l (*yoxlamaq məqsədilə*). Yeni arvad, yeni toy da dərdi yumşaldar.

A d m e t. Nə danışırısan? Sus! Mən o fikrə düşməyəm...

H e r a k l. Evlənməyəcəksən? Həmişə dul qalacaqsan?

A d m e t. Mənimlə evlənəcək qadın hələ anadan olmamışdır...

H e r a k l. Nə olsun? Ölüyə bunun nə faydası?

A d m e t. Harada olur-olsun mən ona hörmət etməliyəm.

H e r a k l. Burada ağıldan artıq alicənablıq vardır.

A d m e t. Qoy elə olsun, hər halda mən artıq evlənəsi deyiləm.

H e r a k l (*ciddi və səmimi*). Sən ölən qadının vəfalı dostusan, çox vəfalısan!

A d m e t. Dostluqda xəyanət edənin cəzası ölümdür.
 H e r a k l (*kənizi göstərərək*). Nəcib evinə bu qadını qəbul et!
 A d m e t. Yox, yox, səni Zevsə and verirəm!
 H e r a k l. Rədd etdiyin üçün sonra peşman olarsan hökmdar!
 A d m e t. Əgər qəbul etsən, ürəyim parçalanar...
 H e r a k l. Sözümə qulaq as! Sonra özün də şad olarsan.
 A d m e t. Əfsus! Sən bu mükafatı nə üçün aldın?
 H e r a k l. Əziz dostumla bölüşmək üçün.
 A d m e t. Çox sağ ol! Ancaq onu buradan uzaqlaşdır!
 H e r a k l. Əgər lazım gəlsəydi, uzaqlaşdırardım; lakin lazımdırmı,
 bir düşün?
 A d m e t. Acığın gəlməsin. İnandırıram ki, lazımdır.
 H e r a k l. Mən də nahaq yerə inad etmirəm.
 A d m e t. Mən razı olsam da, könülsüz razı oluram.
 H e r a k l. Razı ol, sonra mənə təşəkkür edəcəksən.
 A d m e t (*xidmətçilərə*). Ey, bu qonağı içəriyə aparın!
 H e r a k l. Mən olsaydım, onu xidmətçilərə tapşırmazdım.
 A d m e t. Elə isə, buyur özün içəri apar.
 H e r a k l (*təsirli*). Onu əlbəəl sənə təslim etmək istəyirəm.
 A d m e t (*səbirsizliklə*). Mən ona əl vurmaram, qoy özü getsin.
 H e r a k l. Mən onu sənənin əlinə tapşırıram.
 A d m e t. Güc hakimdir. Admet burada acizdir.
 H e r a k l. Əlini ona toxundur, ancaq toxundur!
 A d m e t (*əlini uzadır, üzünü isə kənara tutur*). Qorqonu¹⁴ öldürən
 adam kimi toxunuram.
 H e r a k l. Əlini tutdunmu?
 A d m e t. Tutdum!
 H e r a k l (*qadının üzündən örtüyü çəkir*). Elə isə yaxşı saxla!
 Bundan sonra Zevsin oğlunu özünə alicənab bir qonaq hesab et! Bax,
 gör kimdir? Kimə bənzəyir? Göz yaşlarını sil!
 A d m e t (*bir dəqiqəlik sükutdan sonra*). Ey allahlar!.. Yox, yox!..
 Bu möcüzüdür!.. Bu Alkestadır! Mənimlə allahlar zarafatını edir?
 H e r a k l. Yox, bu sənənin həqiqi arvadındır, Alkestadır!
 A d m e t. Herakl, bu Alkestanın xəyalı deyil ki, bir bax!
 H e r a k l. Admet, sənənin qonağın ruhlar padşahı deyildir.
 A d m e t. Alkestanı mən özüm dəfn etməmişdimmi?
 H e r a k l. Bəli, dostum, sən doğru deyirsən, çox qəribədir...
 A d m e t. Diriyəmi toxunuram. Diriyəmi danışırıram?

H e r a k l. Nə istəyirdinsə hamısına nail oldun.

A d m e t (*hərəkətsiz, saralmış və dinməz dayanan Alkestanı qucaqlayır*). Ah, mehriban vücut! Güzəl qadın!.. Səni bir də görəcəyimi təsəvvür edə bilərdimmi?

H e r a k l. O sənindir! Allah sizə xeyir-dua versin.

A d m e t. Ey böyük Kronkdin¹⁵ oğlu, ey qonaq, xoşbəxt ol, səni atamız öz pənahında saxlasın! Sən mənim evimi yenidən tikdin. Axı sən bunu necə etdin?

H e r a k l. Ölüm iblisi ilə əlbəyaxa vuruşuna girişdim.

A d m e t. Ölüm iblisi ilə sən harada vuruşdun?

H e r a k l. Məzarın yanında pusqudan çıxıb onun üzünə atıldım və əllərindən tutdum.

A d m e t. Bəs nə üçün o danışmır.

H e r a k l. O hələlik yer altı allahların ixtiyarındadır. Onun səsini eşitmək üçün o təmizlənməlidir, üç dəfə günəş doğub batmalıdır. Apar onu evə, Admet! Özün isə həmişə ədalətli ol və qonağa hörmət et! Mən getməliyəm. Görəcək işlərim vardır: hökmdar Evrisfeyin tapşırığını yerinə yetirməliyəm.

A d m e t. Qal burada, əziz qonağım ol!

H e r a k l. Yox, başqa vaxt gələrim. İş məni gözləyir.

A d m e t. Elə isə yaxşı yol, sağlıqla qayıdasan! (*Herakl gedir*) Siz də, ey mənim əyalət və şəhər vətəndaşlarım, bu xoşbəxtliyi şənliklə, xorlarla keçirin. Qoyun məbədlərdə allahlar şərəfinə yağlar yanıb tüstüləsin. Mən göylərin həsədindən qorxmuram və günəşə deyirəm: “Bax, mən xoşbəxtəm!”

Sevinc alışıqları altında Alkesta ilə bərabər evə girir. Günəşin son şüaları görünür.

X o r

(*marş mahısının müntəzəm səsi altında uzaqlaşaraq*)

Fələyin cürbəcür oyunları var:

Onu fəhm eyləməz adi bir insan.

Ümidlər məhv olur tapmadan öncəm,

Ümidlər doğruluq heç umulmadan,

Burda dramımız qoy olsun tamam...

S o n

MEDEYA

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

M e d e y a – Yazonun zövcəsi, Kolxida hökmdarının qızı	E g e y – Afina hökmdarı
Y a z o n – Arqonluların sərkərdəsi	M e d e y a n ı n d a y ə s i
B i r i n c i o ğ u l } İ k i n c i o ğ u l } – Medeyanın oğlanları	M e d e y a n ı n o ğ l a n l a r ı n ı n m ü r ə b b i s i
K r e o n t – Korinf hökmdarı	Q a s i d
	K o r i n f l i q ı z l a r x o r u

Əhvalat Korinfdə, hökmdar Kreonun sarayı önündə vəqə olur.

PROLOQ

D a y ə. Ah, kaş ki, cəsur arqonlular gəmilərini Simpleqadın¹⁶ la-civərd sularından sürüb uzaq Kolxidaya getməyə idilər! Kaş ki, Pelion¹⁷ vadilərində şam ağacları bitməyə idi. Mərd igidlər onlardan kürək qayırmayıb həşəmətli Peley¹⁸ üçün qızıl dəri ardınca getməyə idilər!

Onda mənim sevimli məlikəm Medeya çılgın bir sövdəyə düşüb İolka¹⁹ gəlməzdi. Peleyin bədbəxt qızlarını ata qətlinə təhrik etməzdi, balalarını götürüb Korinfə qaçmazdı, ehtiras əsiri olub xalqın mərhəmətinə möhtac qalmazdı. Ax, bu dünyada ər-arvad arasında ülfət və ünsiyyətdən yaxşı şey varmı?

Artıq hər şey məhvlub getdi. Yazon öz arvad uşaqlarına nifrət edir, Korinf hökmdarı Kreonun qızına məftun olmuş, onunla evlənmək fikrinə düşmüşdür... Zavallı Medeya ərinin onunla əhd-peymanlarını ah-zar ilə yad edir, allahları şahid çağırır. Gecə-gündüz yeməyib-içməyib qəmdən-qüssədən boğulur. Başını aşağı salıb gözlərini də qaldırmır. Dostların təsəllilərinə cansız bir qaya, coşqun bir dalğa kimi laqeyd və biganədir. Qar kimi ağappaq boynunu əyib iztirablar içində gözəl vətəni, əziz dostlarını, xain bir ər üçün aldadıb tərkd etdiyi məhriban atasını yad edir. Yalnız indi hicran əzabları içində, əziz vətən torpağında yaşamağın nə böyük bir səadət olduğunu dərk edir. Öz doğma balalarına nifrət edir...

Aman, nə dəhşət! Yəqin Medeyanın məşum bir məqsədi var: mən onu yaxşı tanıyıram, o belə bir həqarəti əfv edən deyil. Ax, qorxum

budur ki, məlikəm iti xəncəri qəlbinə soxub özünü həlak etsin və ya gizləncə içəri girib fəlakətlər törətsin. Mən Medeyanın qəlbinə, ruhu- na bələdəm: o, məğrur və kinlidir. Düşmənlərinə mübarizəsiz baş əyən deyil! (*Uzaqdan mürəbbi Medeyanın iki oğlu ilə görünür*) Ax, budur, uşaqlar məktəbdən gəlirlər. Yazıqlar başlarına gələcək fəlakət- dən bixəbər, nə qədər də şəndirlər. Bəli, gənclik qəm-qüssəyə yaddır!

Mürəbbi uşaqlarla birlikdə daxil olur.

M ü r ə b b i. Ey məlikəmin mehriban və əziz xidmətçisi, söylə görüm bu qapının ağzında nəyə belə tək-tənha durub acı xəyallara qər q olubsan? Necə olub ki, Medeya sənsiz tək qalıb?

D a y ə. Ey Yazon oğullarının mürəbbisi, bilirsən ki, sadıq xid- mətkarlar üçün sevimli ağalarının dərindən böyük dərd yoxdur. Nə- cabətli məlikəmizin başına gələn fəlakətlər mənə elə bir dərdə salıb ki, burada, yerin-göyün hüzurunda ah-zar il ürəyimi boşaldıram.

M ü r ə b b i. Ax, bədbəxt məlikəmiz hələ də ağlamaqdan əl çək- mirmi?

D a y ə. Yox, yox, onun dərdi, qəmi, ah-zarı get-gedə daha da şid- dətlənir.

M ü r ə b b i. Dilim-ağzım qurusun, o bədbəxtin yeni fəlakətlərdən hələ xəbəri yoxdur!

D a y ə. Nə olub ki, tez ol söylə, mənə üzmə, qoca!

M ü r ə b b i. Heç bir şey... qorxuram ki, dediyimə də peşman olam.

D a y ə. Mən ki fəlakət yoldaşınam, məndən çəkinmə, and veri- rəm, söylə, əmin ol, mən sirr saxlamağı bacarıram.

M ü r ə b b i. Eləsə, qulaq as. Bir dəfə gizləncə pusub dinlədim. Pirrena bulağı²⁰ başında rəislər aşıq atıb söhbət edirdilər ki, hökmdar Kreon Medeyanı uşaqları ilə birgə Korinfdən qovacaqdır. Bilmirəm əsl i var, ya yox, allah eləsin ki, yalan olsun.

D a y ə. Yazon buna razı olarmı? Axı arvad ilə kəsülü olsa da, uşaq- lar ki, öz doğma balalarıdır?

M ü r ə b b i. Ancaq eşqin təzəsi köhnəsindən güclü olar. Yazondan daha ailə məhəbbəti gözləmə!

D a y ə. Aman allah! Dərdimiz az idi, bu da bir dərd!

M ü r ə b b i. Görək məlikə bundan xəbərdar olmasın. Bu sirri ona söyləmə ha!

D a y ə (*Medeyanın uşaqlarına*). Ax, yazıq balalar. Bir görün atanız nə işlər görür! Mən onu qarğıya bilmərəm, Yazon mənim ağamdır. Ancaq düzünə qalsa, yaxşı iş görmür!

M ü r ə b b i. Ah, insanlar hamısı belədir. Bəs sən hələ bilmirsən ki, insan xudbindir? Biz özümüzü ən yaxın adamlarımızdan da çox istəyirik, kimi bunu necabətlə bürüzə verir, kimi xəyanətlə; görürsən ki, ata yeni bir arvad alıb öz əvvəlki oğul-uşağını da atır.

D a y ə (*Medeyanın uşaqlarına*). Gedin, əziz balalar, gedin evə, allahlər özləri sizə rəhm eləsin! (*Mürəbbiyə*) Sənin gözünl onların üstündə olsun. Anaları kindən, qəzəbdən nə etdiyini bilmir. Uşaqları ona yaxın qoyma. Bir dəfə özüm gördüm ki, o, öz balalarına azğın və qəzəbli nəzərlərlə baxırdı, elə bil ki, onların məşum bir fikri vardı. Medeyanın qəzəbi qansız-qadasız soyumayacaqdır. Xatası düşmənlərin başına, dostlardan iraq olsun!

M e d e y a (*saraydan*). Eyvah! Eyvah! Ağlamaqdan-sızlamaqdan zara gəldim... Fəryadımın sonu yox... ah, kaş ki ölüb qurtaraydım!..

D a y ə. Eşidirmisiniz, balalar? O, sizin ananızdır. İndi o yaman dərdlidir, yaman acıqlıdır... Tez olun, qaçıb sarayda gizlənsin. (*Uşaqlar gedirlər*). Ax, bu qəm-qüssə bir bulud kimi artıb coşacaq, bir fırtına qopacaq... Kim bilir, onun bu sonsuz müdhiş qəzəbi nə bəlalər törədəcək!

M e d e y a (*sarayın içindən*). Aman bu dərdin əlindən!.. Aman! O qədər dərdim var ki, nə qədər fəryad etsəm, yeridir. (*Öz oğullarını görərk*) Ah, bədbəxt ananın bədbəxt balaları! Siz də, atanız da allahlərin lənətinə gələsiniz! Evimiz yıxılsın, bütün ailəmiz puç olsun, puç!

D a y ə. Elə demə, məlikəm, elə demə!.. Bu nə sözlərdir? Axı sən ki, anasan! Ataları xain çıxıbsa, yazıq uşaqların nə günahı var?

Aman, nə dəhşət... yazıq balalarım, kim bilir, başınıza nələr gələcək! Ax, bu hökmdarların çilgün iradələri nə müdhişdir! Onlar öz ehtiraslarına qalib gələ bilmirlər. Qulları həddindən çox, qarşılarında duracaq kimsə yox! Yox, yox, mən əminəm ki, qanun qarşısında hamı bərabərdir. Arzum bu idi ki, qocalıq günlərimi təntənə və dəbdəbdədən, hökmdarlardan uzaq bir guşədə sakit və asudə keçirə idim. Zira həqiqəti dildə tərifi etmək yaxşıdırsa, işdə göstərmək daha xoşdur... hər bir şey həddini aşanda fəlakət gətirir. İnsan nə qədər məğrur olarsa, allahlərin qəzəbi də, cəzası da o qədər böyük və amansız olur...

PAROD

X o r

Eşitdik biz, eşitdik Kolxida mülükəsi,
Ağlayırdı, zavallı... ürək dəlırdı səsi.

Yoxmu dərdinə dərman?

Ey dayə, danış bizə onun hekayətini,
Eşitdik naləsini, odlu şikayətini,

Nədir bu ah-əfğan?

İnan ki, biz yanırıq mülükənin halına,
Dostuq nəcib nəslinin şəninə, cəlalına,
İnan, ey dayə, inan!..

D a y ə (*xora müriaciətlə*). Hanı o şərəfli nəsil, şanlı xanıman?! Hər şey məhv oldu. Əri hökmdar qızının, öz məşuqəsinin yanına getdi. Yazıq arvad tək-tənha əzab içində ölü... Yox, yox, bu dərdə heç bir dost, heç bir nəsihət təsəlli ola bilməz!

M e d e y a (*saraydan*). Aman! Uf! Aman! Haradadır göylərin şimşəkləri, ıldırımları, bir zərbədə məni bu işgəncədən qurtarsınlar! Nəyə gərəkdir artıq bu həyat? Ax, haradasan, ey sakit ölüm, haradasan, ey məni bu əzablardan qurtaracaq xilaskar ölüm?!

X o r

STROF

Ey günəş, ey asıman, ey torpaq, ey allahlar,
O bədbəxt mülükənin etdiyın bu ah-zar
Tapdanmış bir vüqarın nifrınıdır, çarəsiz...
Aman, bu qarğışları qəbul eləməyın siz!
Medeya, ey mülükə, söylə görək nədir bu?
İzdivac bəstərinə belə çılğın bir arzu?
Bu həvəs, bu ehtiras nədir ki, bu yolda sən
Vaxtsız məşum ölümü özün dəvət edirsən?!
Bəsdır, nifrını burax, yersiz qarğışdan əl çək!
Sənin vəfasız ərin evlənirsə də gerçək,
Nə olar, bir adətdır, taleyə baş əy, ram ol,
Xain çatar cəzaya, sən ağlama, aram ol!..

M e d e y a (*saraydan*). Ax, ey xilaskar Femida²¹, ey məsum Artemida! Bir görün allahın lənətinə gəlmiş xaindən nələr çəkirəm! O xain ki, mənim ərim idi, o xain ki, müqəddəs əhdü-peyman etmiş idi!

İntiqam istəyirəm, intiqam! Onları görüm ki, evləri başlarına ucsun, onları görüm ki, bəylik-gəlinlik yatağında qoşa ölsünlər!

Ax, atacan, ax, ey vətən, öz doğma qardaşımı öldürüb sizi tərək etdim, sizə xain çıxdım!..

D a y ə (*xora müraciətlə*). Eşidirsiniz? Məlikə əhdü-peyman hamisi Zevsi, nəcəbətli Femidani dada çağırır. İndi əmin olun ki, onun qəlbindəki kin və qəzəb odlarını yalnız böyük və müdhiş bir intiqam söndürə bilər!

X o r

ANTİSTROF

Nə olardı Medeya çıxıb gələydi bir an,
Biz onun dərdlərinə edəydik bari dərman.
Ağıllı məsləhətlər, şirin nəvazişlərlə
Küskün, dərqli qəlbini bəlkə alaydıq ələ.
Ey bacılar, biz onun halına qalmalıyıq.
Dostumuzu pis gündə dərddən qurtarmalıyıq.
Tez çağır gəlsin bura o bədbəxt məlikəni,
Söylə ki, bacıların orda gözləyir səni.
Tez ol, yoxsa amandır, iş işdən keçmiş olar.
Aldanmış bir qadının qəzəbi müdhiş olar!..

D a y ə (*xora müraciətlə*). Bütün dediklərinizi məmnuniyyətlə edəyəm. Ancaq qorxuram ki, onu inandıra bilmərəm. Məlikə balalarını qoruyan dişi bir aslan kimi qorxunc və qəzəblidir. Kimsəni yaxın qoymur. Kimsəni dinləmir.

Ax, insanlar, insanlar! Sizlər dəli deyilmisiniz? Siz şən ziyafət məclisləri üçün nə şirin sözlər, nə gözəl nəğmələr qoşubsunuz... insanların böyük əzab və iztirablarını isə, hələ heç bir kimsə ahəngdar rübab və şirin nəğmələrlə təskin edə bilmir. Odur ki, ədəvət və ölüm evinizi yıxır. Ax, nə olardı ki, zərif ahəngdar nəğmələr ilə insan qəlbinə əlac edə bilərdiniz!

Şən ziyafətlərdə nəğməyə nə ehtiyac var ki? Onsuz da bol şərab, dadlı yeməklər hamını şad və məmnun etməirmi?

Ey cəfakeş Medeya, eşitdik naləni biz,
 İzdivac bəstərinə xain çıxmış o xəbis...
 Çatsın deyə o alçaq cürmünün cəzasına,
 Yalvarırsan Zevsin o himayəkar qızına –
 İnsanların andını qoruyan ilahiyə,
 İntiqam alsın deyə...
 Sən ki o zülmət gecə qorxunc Pontdan²² aşanda,
 Təhlükəli dənizlər keçib tənha qaçanda,
 Femida olmuş idi səni himayə edən,
 İndi, bu pis günündə nalə – nifrin edib sən,
 Yalvarırsan o munis, mehriban ilahəyə,
 İntiqam alsın deyə...

BİRİNCİ EPİSODI

Medeya saraydan çıxır.

M e d e y a (*xora müraciətlə*). Ey nəcəbətli Korinf arvadları! Mən hüsurunuza gəldim ki, sonra mənə məzəmmət etməyəsiniz: bilirəm ki, dostlarının sözünü dinləməyən adam, özü bilmədən onlara düşmən, onların hörmət və məhəbbətindən məhrum olur. Bilirəm ki, insanın gözü bəzən həqiqəti görmür: çox zaman biz başqasının qəlbinə vaqif olmadan, bizə heç bir pislik etməmiş adamlardan ilk baxışda nifrət edirik. Qərib bir adam isə, hörmət və mərhəmətə hamıdan daha çox möhtacdır. Ancaq öz vətəninə də vətəndaşlarına həqarətlə baxan, onlarla qaba rəftar edənlər tərifi layiq deyil...

Buyurun, bütün həqiqəti açıb sizə söyləyim: başıma ansızın elə bir fəlakət gəlib ki, həyatdan bizar olmuşam, özüm ölüm istəyirəm. Mənim könül verib sevdiyim, həyatımda mənə hamıdan əziz olan ərim ən murdar bir xəyanət işləmişdir.

Biz qadınlar bütün məxluqatın içində ən bədbəxt yaranmışıq... Biz əvvəlcə qızıl verib özümüzə ər alırıq, bədənimizi bir qul kimi onun ixtiyarına veririk. Sonra da, bütün fəlakətlərin səbəbi budur ki, – böyük bir şübhə içində qalırıq, görəsən ərimiz necə adam olacaq, la-yiqmi, yoxsa rəzil bir alçaqmı?

Çünki nə olur-olsun, daha ondan ayrılı bilmərik: boşanmaq namussuzluqdur!

Bu məchul aləmə qədəm qoyduqdan sonra, atamız evində gördüyümüz bütün naz və neməti unudub əlimizdən gələn qədər ərimizə yaranmalı, yaltaqlanmalıyıq. Hələ bütün bu ciddi-cəhdimiz boşa getməsə, ərimiz bu qulluğu qəbul etsə nə yaxşı! Bu da olmasa, – ölüm vacibdir!

Evində xoşnud olmayan kişi baş götürüb dostlarının, yoldaşlarının yanına gedir ki, dərđini-qəmini dağıtsın, ürəyi açılsın. Arvadın isə bircə təsəllisi, bircə sevinci var, – o da əri!

Bizə söyləyirlər ki, kişilər bizi qorumaqçın dava meydanlarında vuruşur, savaşıır, amma biz evdə rahat, asudə ömür sürürük, bu yalandır, yalan! Mən bir dəfə doğmaqdana, on dəfə qalxan alıb vuruşmağa razıyam...

Ancaq yenə də sizin taleyiniz mənimkindən yaxşıdır: sizin eviniz-eşiyiniz var, vətəniniz var, həyatdan məmnunsunuz, sevən dostlarınız var. Mən isə, vətəndən didərgin düşmüş, əri tərəfindən tərک edilib atılmış bədbəxt bir qəribəm: nə anam, nə qardaşım, nə dostlarım var ki, təsəlli verib dərđimə şərik olsunlar...

Ah, ey mehriban rəfiqələrim, sizə yalvarıram: xain ərimdən, qızın atasından və ya özündən intiqam almaq istəsəm, mənim işimin üstünü açmayın, səsinizi çıxarmayın!

Biz arvadlar çox ürəyi yumşaq adamlarıq, qan və qılnc görəndə, dözə bilmirik... ancaq ailə yatağımızda bizim qadınlıq haqqımıza təcavüz ediləndə qəzəbimiz qorxunc və amansız olur!

X o r

Səni vermərik ələ, dərđin bizə bəllidir:
Haqqın da var, intiqam – yeganə təsəllidir!
Yavaş!.. Bura gəlir, bax, Kreon, o hökmdar,
İndi söyləyər görək nə fikri, nə hökmü var...

Kreon daxil olur.

K r e o n. Ey qara gözlü sehrbaz əcuzə, sənə əmr edirəm. Hər iki uşağınla təxirsiz mənim torpaqlarımdan rədd ol! Hökmü özüm yerinə yetirəcəyəm. Sən şəhərdən çıxmayınca evə qayıtmayacağam...

M e d e y a. Hər şey bitdi! Son saatım çatdı. Düşmənlər addım-addım məni izləyir, gizlənməyə yerim də yox... (Kreona) Mənim ki, bir günahım yoxdur. Məni niyə qovursan?

K r e o n. Nə üçün gizlədim, sözün düzü, səndən qorxuram. Qorxuram sehr və tilsimlə qızımı həlak edəsən. Buna haqqım da var. Ərin əlindən çıxdığı üçün ürəyin yaralı, özün də pislik etməkdə mahirsən! Şəhərdə hamı danışır ki, məndən də, qızımdan da, nişanlısından da intiqam almaq fikrindəsən. Səninlə açıq mübarizəyə girişib əzizlərimi və evimi qorumaq istəyirəm ki, iş-işdən keçəndən sonra peşmanlıq çəkməyim... Anladınmı, ey qadın?

M e d e y a. Heyhat! Heyhat! Bu saxta şöhrət ilk dəfə deyil ki, başıma fəlakət gətirir. Ağıllı bir ata gərək övladlarının fikrini həddindən artıq biliklə yormaya... Biliklə çox məşğul olanlar cahillərin həsəd və kininə hədəf olurlar. Axmaqlara yeni bir fikir söyləsən, səni dəli sayarlar, qara camaat arasında həqiqi alimlərdən çox şöhrət qazansan, deyəcəklər ki, o, xalq üçün qorxuludur.

Mənim taleyim belədir, Kreon: biliyim başıma bəla olub, biliyimə görə mənə kin bəsləyirlər. Kimi mənə qəddar deyir, kimi axmaq, kimi ağıllı... ancaq mənim nə biliyim var?... Ah, ey hökmdar, səndəmi hamı kimi zənn edirsən ki, biliyimlə bir Adama ziyan yetirə bilərəm? Məndən qorxma, hökmdar, axmaqların sözlərinə inanma! Hökmdarlarla bəhsə girişmək qadına yaraşan bir işmidir?

Axı sən mənə nə pislik edibsən ki? Öz qızını istədiyini adama verməyə haqqın yoxmudur? Mən nifrət eləsəm də, səndən yox, ərimdən nifrət edə bilərəm. Sən ki ağıllı iş görübsən. İnan ki, səndən əsla narazı deyiləm. Ey hökmdar, allah səni də, qızını da xoşbəxt eləsin!

Səndən bircə ricam var: icazə ver, sənin ölkəndə qalım... Əgər bizə bir pislik eləmiş olsan da, dözmək və sənin hökmünə itaət etmək borcumuzdur.

K r e o n. Sözlərin itaətkarandır, ancaq qorxuram ki, ürəyin kinlə dolu ola? Sözlərinə əvvəlkindən də az inanıram. Qəzəblərini cürətlə bürüzə verən ərlərdən də, arvadlardan da qorunmaq asandır, amma kinni ağıl ilə pərdələyib lal görünənlər çox qorxuludurlar. Tez şəhərdən rədd ol, boş yerə uzun danışma, mən belə ömr edirəm! Heç bir hiylə ilə məni aldada bilməzsən. Bilirəm ki, sən mənə düşmənsən!

M e d e y a. Ayaqlarına düşüb səni qızının gəlinlik çələnginə and verirəm!

K r e o n. Rədd ol, məndən əl çək, nahaq yalvarma!
M e d e y a. Ah, ricamı dinləmirsənmi? Rəhmin gəlmirmi?
K r e o n. Sənə öz qızımızdan artıqımı rəhmim gələcək?
M e d e y a. Ah, ey vətən nə yaman günlərə qaldım bu qürbət eldə!
K r e o n. Mənim üçün də vətənim, ata ocağım, balalarım daha əzizdir.

M e d e y a. Ah, eşq bu dünya üçün nə böyük bir fəlakət imiş!
K r e o n. Kiminə fəlakətdir, kiminə səadət... bəxtəbəxtidir!
M e d e y a. Allah rəzilin cəzasını verir!
K r e o n. Rədd ol, hərzəkar, daha təhəmmülüm qalmadı!
M e d e y a. Təhəmmül edən sən deyilsən, mənəm!
K r e o n. Qullara əmr edərəm, əl-qolunu bağlarlar!
M e d e y a. Ah, ey hökmdar, yalvarıram, sözlərimi dinlə!
K r e o n. Bəsdir, məni qəzəbləndirmə!
M e d e y a. Gedirəm, gedirəm, qorxma, başqa bir ricam var...
K r e o n. Bəs niyə durmusan? Məndən nə istəyirsən?
M e d e y a. Bircə gün, tək bircə gün möhlət ver ki, uşaqlarım üçün qürbətdə bir sığınacaq yer tapım. Ataları onları atmış... Ah, anaya rəhmin gəlsin, hökmdar, axı sən də balan var, sən özün də atasan. Mənə qarşı amansız olma! Görürsən ki, mən özüm üçün yox, bədbəxt uşaqlar üçün yalvarıram!

K r e o n. Yaxşı, hərçənd insanlardan yaxşılıq əvəzinə daima yamanlıq görmüşəm, ancaq mən daş qəlblə deyiləm. İndi də, qadın, bilirəm ki, sənə güzəşt etməklə səhv iş görürəm, ancaq ricanı qəbul edirəm. Sən deyən olsun. Amma özünü gözlə, şəfəq söküləndə səni və uşaqları öz ölkəmdə görsem, öldürəcəyəm!.. Get, unutma ki, sözümüz sözdür! Sənə bircə gün möhlət verirəm. Bu qısa müddətdə böyük bir yamanlıq etməyə fürsət tapmazsan. (*Kreon gedir*)

X o r

Ah, ey zavallı qadın, yanırıq halına biz,
Qürbət yer, iki uşaq, yazıq ana kimsəsiz...
Əsrarəngiz bəlalər girdabına düşdün, ah,
Gör nə işlər gətirir başına zalım allah!..

M e d e y a (*xora müraciətlə*). Doğrudur, mən həqir oldum, alçaldım; ancaq bilin ki, ruhdan düşməmişəm, yox, yox! Görün, gəlinin də, bəyin də, onları birləşdirənin də başlarına gətirəcəyəm! Yoxsa elə güman edirsiniz ki, mən ona boş yerə yalvarıb–yaxarırdım?

Mən əlimin ona toxunmaqla, dodaqlarımın ona yalvarmaqla ləkələnməsinə razı olardımı? O axmaq o qədər sadədildir ki, mənə bir gün möhlət verdi. Halbuki rədd etməklə mənim bütün arzu və əməllərimi boş çıxara bilərdi.

Bircə gün... Bu bircə gün içində hər üç xaini: atanı da, qızını da, ərimi də öldürməyə fürsət taparam. Onları həlak etmək üçün çox yollar var. Amma *ey əzizlərim, hələ bilmirəm hansı yaxşıdır*: gəlinlə bəyin yatacağı qəsrimi yandırım, yoxsa *gizləncə* onların yataqlarına soxulub hər ikisinin qəlbinə xəncərimi saplayım?.. Ancaq qorxuram ki, düşmənlər məni əli silahlı tutub işimin üstünü açalar və mənim ölümüm onları sevindirə... Zəif qadınların füsunkar silahı olan zəhər daha yaxşı deyilmi?..

Deməli ki, belə!..

Ancaq bir məsələ də var: düşmənlərim məhv olduqdan sonra mən hara, hansı xalqın yanına sığınıb pənah apara bilərəm?..

Yox, gərək hələ bir az gözləyəm, özümə sığınacaq tapdıqdan sonra hamısını hiylə ilə *gizləncə* öldürəm. Ancaq tale axırncı xilas yolumu da kəsmiş olsa, onda hər şeyə hazırım: ölümü gözə alıb, əldə xəncər, açıqdan–açığa hamısını öldürərəm.

And içirəm, sirdaşım solğun bənizli ilahə aya, and içirəm, ailə ocağımın keşikçisi olan Hekataya ki, xainlər cəzadan qurtarmayacaqlar, göz yaşlarımın acısını onlardan alacağam, onların toy məclisi matəm olacaq!

Hazır ol, Medeya, fürsət vaxtı gəlir. Qorxunc füsunkarlığının bütün qüdrətini göstər, bu böyük işi qırpınmadan icra et?

Ey Kolxida hökmdarının qızı, Sizif²³ uşaqlarının əlində oyuncaq, Yazonun məşuqələrinin əlində əyləncə olma, sənin damarlarında qan allahı günəşin qanı axır!

Tədbirli ol: düz deyiblər ki, xeyir üçün zəif yaranmış olan biz qadınlar şər işində qüdrətliyik!.. (*Medeya gedir*)

BİRİNCİ STASİM

X o r

BİRİNCİ STROF

Artıq tərsinə axır müqəddəs, pak nəhirlər.
İnsanlar vəzifəni, qanunu gözləmirlər;
İstehzaya qoyulur, yəminlər əhdü-peyman...
Xain ərlərin indi qəlbinə hakim olan
Arvad kimi məkr ilə hiylədir, xəyanətdir.

Ah, bu nə pis adətdir!
Görəsən taleyimiz
Beləmi qalacaqdır:
Arvadın şöhrətilə
Ərlər ad alacaqdır!
Görəsən bundan sonra
Adi böhtanla təhqir
Qəlblərə, vicdanlara
Etməyəcəkmə təsir!?

BİRİNCİ ANTİSTROF

Böyük nəğməkarların ey qədim pəriləri!
Qadınların məkrindən sizin qədimdən bəri
Qoşduğunuz nəğmələr düşmüşdür etibardan...
Hayıf, ulu Feb bizə xariqələr yaradan
Bir rübab verməmiş ki, odlu nəğmələr deyək.

Bu dünyaya söyləyək:
Ərlərlə arvadların
Eşqə sədaqətindən,
Mərd, nəcib övladların
Əsl şücaətindən,
Uzun əsrlər boyu
Taleyindən, bəxtindən...

İKİNCİ STROF

Ey Medeya! Ərinə çilğın məhəbbətindən,
Ata xanımınını eşqə fəda edibsən
Amansız Simpleqad qayalarından aşdın,
Burulğanlı dənizlər keçib qürbətə qaçdın!..
İndi bax, ey zavallı,
Səni aldatdı ərin.
Qovuldun, rüsvay oldun,
Yox gedəcək bir yerin!..

İKİNCİ ANTİSTROF

Artıq bu Elladada nə namus qaldı, nə ar,
Müqəddəs yəminlərə yoxdur edən etibar!
Sədaqət ilə vicdan
Yox oldu bu diyardan...
Ey Medeya! Bax, buna bais oldun sən özün;
Bir də atan evinə dönməyə yoxdur üzün.
İtirdin ər evində
Ailə bəstərini;
Ərinin gənc arvadı
Tutdu sənin yerini!..

İKİNCİ EPİSODİ

Yazon və Medeya daxil olurlar.

Y a z o n (*Medeyaya*). Mən indi bir daha inanıram ki, qızğın qəzəbdən böyük bir şər yoxdur. Sən hökmdarın iradəsinə tabe olub, onun mehmannəvaz sarayında asudəcə yaşaya bilərdin. Ancaq özün dilini dinc qoymadın, sürgün edilməyinə səbəb oldun. Mənim üçün heç bir fərqi yoxdur. Sən məni adamların ən pisi adlandırsan da, acığıma gəlməz. Ancaq şükür elə ki, hökmdar ailəsi haqqında söylədiyən hər-zələr üstündə cəzan yüngül olmuş, yalnız sürgün edilirsen. Mən yalvarıb-yaxarmaqla hökmdarın qəzəbini yumşaltdım, arzum bu idi ki, sən bizim evdə qalasan. Ancaq sən dilini saxlamadın, hökmdar bərəsində daha azğın sözlər söylədin. İndi daha səni sürgündən qurtara

bilmirəm. Bununla bərabər dostluğumuzu pozmuram. Budur bax, indi də sənin yanına gəlmişəm, məhəbbət və iltifatımı əsirgəmirəm. Mən razı ola bilmərəm ki, uşaqlarla sən ehtiyac içində qalasan, pulsuz-parasız sürgünlərə gedəsən, onsuz da yad ellərdə sərgərdan qalan qərblərin günü bir gün deyil. Sən məni düşmənlə bilsən də, görürsən ki, mən sənə pisliyini istəmirəm.

M e d e y a. Qorxaq! Ax, rəzil qorxaq! Sənə alçaqlığına başqa bir ad tapa bilmirəm. Necə? Başımıza gətirdiyin bu fəlakətlərdən sonra hələ bir gözümə görünməyə cürətin də var! Yoxsa xəyanət etdiyən dostların üzünə sakit-sakit baxmağı sən bir şücaətmi sayırsan? Onu bil ki, bu, rəzalətlərin ən çirkinidir, bu həyasızlıqdır!

Səni gördüyümə məmnun oldum: heç olmasa ürəyimi boşaldaram, həyan varsa, utanıb-qızarsan, qorxaq!

Keçmişləri bir yadına sal: bütün ellinlərin, bütün arqonluların yadındadır ki, sən gəmi ilə Kolxidaya gəlib, od püskürən öküzləri boyunduruğa qoşmaq, qara ölüm zəmisinə toxum səpmək istəyəndə, səni mən fəlakətdən qurtarmışam. Qızıl dərinə qat-qat hələləri içinə alıb xəzinəni qoruyan, yatmaq bilməyən qanlı əjdahanı mən öldürmüşəm. Sənə gözlərinə həyat nuru verən mən olmuşam, mən! Mən atama xəyanət edib, doğma ailəmi, evimi-əşiyimi atdım. Sənənlə Peliotda İolk şəhərinə gəldim... aqlım yox idisə də, eşqim tükənməzdi... Mən min cür hiylə işləyib günahsız hökmdar Peleyi öz övladlarına öldürtdüm; bunu mən sənə üçün etdim ki, sən qayğısız, rahat yaşayasan, ürəyində qorxu qalmasın. Sən də bütün bunların əvəzində mənə xəyanət etdin. Məni, yazıq uşaqlarımızı atıb yeni bir eşqə düşmüşən!

Bari, uşaqların olmasaydı, bəlkə deməyə bir sözün olardı. Sən əhdü-peymanı, içdiyən andı ayaqlar altına aldın

Yoxsa elə güman edirsən ki, and içdiyən allahlar daha yoxdur, yoxsa elə bilirsən ki, göylərin qanunu dəyişmişdir? Sən ki, müqəddəs vəminləri tapdamağın nə demək olduğunu yaxşı bilirsən!

Bir bax: bu əllər həmin əllərdir ki, vaxtilə öz əlinə almışdın, bu ayaqlar həmin ayaqlardır ki, vaxtilə qəlbində riya olduğu halda, gözlərində məhəbbət nəvazişlərilə, diz çöküb qucaqlamışdın!..

Hər nə qədər səndən heç bir yaxşılıq gözləmirəmsə də, sənənlə əvvəllər olduğu kimi, bir dost kimi danışmaq istəyirəm: mənim suallarına cavab verməlisən, bu suallarla sənənlə həyasızlığını üzünə vuraçağam!

Söylə görüm: mən hara getməliyəm! Sənin üstündə xəyanət edib atdığım atam evinəmi gedim? Yoxsa öldürtdüyümüz Peleyin qızlarına-mı pənah aparım? Onlar məni böyük bir hörmət-izzətlə pişvaz edər-lər, deyilmi?!

Görürsənmi, sənin üstündə mən müqəddəs qohumluq əlaqələrini kəsdim, ən sevimli adamlarıma düşmən oldum... sən də bunun müqə-bilində məni Ellada qadınlarının ən xoşbəxti elədin. Mənə sadıq və nə-vazişkar bir ər oldun!.. Üzün ağ olsun!

Taleyə bir bax! Yazıq uşaqlarımla qürbət ellərə sürgünə gedəcə-yəm. Bir ər üçün nə böyük şərəfət: arvadı-uşaqları bütün Elladanı sər-gərdan gəzib dilənçilik edir!

Ax, ey Zevs, qızılın safını-saxtasını tanımaq üçün sən insanlara meyar məhək vermişən, ancaq gərək insanlar üçün də bir meyarın olaydı ki, onların da bədənlərinə damğa vurulaydı, rəzil və xain adam-ları hamı tanıya biləydi!

Korifey

Nə qədər möhkəm olsa əvvəl dostluq, məhəbbət,
O qədər qızgın olar sonra düşən ədavət!

Y a z o n. Sənə cavab vermək üçün gərək söz ustası olasan. Gərək mən mahir bir gəmiçi kimi şiddətli fırtınadan bütün yelkənləri qoru-yam ki, bu acı sözlərindən yaxamı qurtaram.

Ey qadın, hər nə qədər mənə etdiyin köməyin çox şişirtsən də, de-məliyəm ki, mənə dənizlərdə məsud yolu göstərən nə başqa bir allah, nə də fani bir qadın deyil, böyük Afrodita olmuşdur.

Bilirəm ki, sən zərif və parlaq bir zəkaya maliksən. Ona görə əh-valatı başdan-ayağa danışmağa, zəhlə tökməyə ehtiyac yoxdur. Özün inkar etməzsən ki, yayınmaz oxlar atıb mənim həyatımı qurtarmağa səni ehtiraslar allahı Eros vadar etmişdi. Düzdür, sən mənə kömək et-mişsən, ancaq mən də indi isbat edəyəm ki, əvəzində sənə on qat artıq yaxşılıq etmişəm...

Əvvəlcə buradan başlayım ki, sən indi öz vəhşi vətəninə deyil, Elladada yaşayırsan, onun-bunun kefinə tabe olmayıb, həqqaniyyət və qanunlara riayət etməyi bacarırsan. Bütün Ellinlər sənin gözəl bilik-lərinə hörmət edirlər. Əgər əvvəlki kimi dünyanın uzaq bir guşəsində

qalmış olsaydın, həyatın şərəfsiz, şöhrətsiz donub qalardı. Məncə, adamın şərəf və şöhrəti olmayandan sonra, evi dolu qızıl olsa, məclisində Orfey nəğmələri oxunsa da, faydası yoxdur...

Bəsdir, daha etdiyim yaxşılıqlardan danışmıram. Bunları da ona görə dedim ki, bəhsi sən özün açdın...

Medeya, indi də hökmdarın qızı ilə evlənməyimdən danışım. Sən bunun üçün məni acı-acı töhmətləndirirsən. Ancaq mən isbat edərdəm ki, bunda da mən ağıllı iş görmüşəm, nəcib bir məqsədlə sənə və uşaqlarımıza yaxşılıq eləmişəm. Ancaq sən qəzəblənmə, sakitcə qulaq as. Mən başıma min fəlakət gəldikdən sonra, İolk şəhərindən qayıtdım; adım xain çıxdığı bir zamanda, hökmdarın öz qızı ilə evlənməkdən daha yaxşı bir qismət gözləyə bilərdimmi? Mən onun gözəlliyinə aşiq olmamışam. Sənin məhəbbətini ayaq altına salmamışam. Başqalarılə nəsil artırmaq müsabiqəsinə girişmək fikrinə düşməmişəm... Yox, yox, sənin doğduğun uşaqlar mənə kifayət edərdi...

Məqsədim yüksəlmək, ehtiyacın daşını həmişəlik atmaq, səninlə birlikdə firavan yaşamaqdır. Çünki yoxsul bir adamdan dost-aşna da üz çevirər.

Mən uşaqlarımıza layiqli təhsil və tərbiyə vermək istəyirəm. Əgər oğullarımızın yeni qardaşları da olarsa, məqsədim onları məsud bir ailə içində böyütməkdir. Söylə görüm bundan sonra uşaq doğmaq sənə nə lazım? Mənim ikinci izdivacdan doğulan oğullarım, iki əvvəlki oğlanlarıma dayaq olar...

Ancaq bütün qadınlar belədir. Nə qədər ki, rəqibləri yoxdur, nə qədər ki, ailə yatağında hökmrandırlar, heç bir şeydən çəkinmirlər.; ancaq xəyali bir kölgə də onların zövcəlik haqqına toxunacaq olsa, hər şey bitib gedir, ən böyük səadət gözlərinə dözülməz bədbəxtlik kimi görünür...

Ax, Zevs bu qadınları yaratmasaydı, insan başqa bir yolla doğulsaydı, dünya nə xoşbəxt olardı!

K o r i f e y

Ey Yazon, sözlərinə nə qədər rəvnəq versən,
Acığına gəlsə də, bunu yaxşı bil ki, sən:
Xəyanət eyləyərək, atmısan arvadını,
Namərdcə tapdamısan peymanını, andını!

M e d e y a. Mən başqalarına bənzəmərəm, mənəcə, şirindil cina-yətkar daha artıq cəzaya layıqdır. Çünki o şəri riya və yalanla bəzəyib daha cürətkar olur. Heç bir zaman bununla o ağıllı ola bilməz.

Sən də gözəl sözlərlə vicdansız xəyanəti örtüb basdırmağa çalışdın. Ancaq mən bircə sözlə sənin dilini-ağzını bağlaya bilərəm: əgər mənə pislik etmək istəmədinsə, onda məndən gizlin deyil, mənim razılığımı evlənməli idin!

Y a z o n. Bəli, sən indi də çılgın qəzəbini ağına tabe edə bilmədiyən bir halda, mən evlənəcəyimi sənə söyləyəndə, yaxşı köməkçim olardın!

M e d e y a. Yox, yox, sən bunu heç ağına da gətirməmişsən. Qorxmuşsan ki, vəhşilər diyarına mənsub bir qadınla birləşməyən sənə dövlət və şöhrət qazandıra bilməyəcək!

Y a z o n. Sən başa düşmək istəmirsən ki, bu yeni izdivacı mən özüm üçün etmirəm, ailənin xeyri, sənin xeyrin üçün edirəm ki, kiçik qardaşları oğlanlarımıza dayaq olsunlar, uşaqlarımızın hökmdar ailəsində hamiləri olsun.

M e d e y a. Nə olar ki, xoşbəxt ol! Ancaq bil ki, sənin səadətindən, sənin məlun və mənfur dövlətindən mənə pay lazım deyil!

Y a z o n. İnan ki, fikrini dəyişəcəksən, gec-tez ağıln başına gələcək, taleyin bəxş etdiyi səadətin qədrini biləcəksən, şirinə acı deməyəcəksən!

M e d e y a. Bəli, bəli, öz gücündən, qüdrətindən istifadə ilə qərrib, bikəs bir qadına istehza et!

Y a z o n. Qərrib və bikəs qalmağına, sürgünə özün bais olmuşsan.

M e d e y a. Niyə, bəlkə ərimə xəyanət etmişəm, eləmi?

Y a z o n. Hökmdar ailəsinə qarğamısan.

M e d e y a. Hələ bir gözlə, sənin ailənə qarğışıma görərsən?

Y a z o n. Mən daha səninlə bəhs etmək istəmirəm: ancaq özün və ya mənim uşaqlarım üçün məndən bir kömək istəyirəmsə, qorxma, söylə. Səxavətimə əmin ola bilərsiniz. İstəsən dostlarıma məktub da yazsa bilərsiniz ki, sənə mehmannəvazlıq və hörmət etsinlər. Ax, ey qadın, bil ki, imtina etsən, yaxşı olmaz. Bir düşün, qəzəbini yatırmaq daha yaxşı deyilmi?

M e d e y a. Sənin dostlarının himayəsinə mən nifrət edirəm, sənin köməkliyən də mənə lazım deyil. Pis adamların bəxşisindən xeyir görmək olmaz.

Y a z o n. Qoy bütün allahlar şahid olsun ki, mən sənə və uşaqlara əlimdən gələn hər yaxşılığı etməyə hazırım, sən özün istəmirsən. Mənim məhəbbətimi də rədd edirsən, bil ki, bir zaman peşman olacaqsan, Medeya! (*Yazon gedir*)

M e d e y a (Yazonun ardınca). Get ey damad, get, gəlin səni gözləyir. Yubanma, həvəs və arzu səni məst edib... Tez ol, tez ol, get kefini çək, ey təzə bəy! Ancaq bil ki, allahların köməyiylə bir gün sən də peşman olacaqsan! (*Medeya gedir*)

İKİNCİ STASİM

X o r

BİRİNCİ STROF

İnsanlar arasında həddən aşı ehtiras,
Şərəfdən, etibardan, ülfətdən əsər qalmaz!
Hər kim qədrini bilsə həqiqi məhəbbətin,
Ona munis Kiprida havadar olar yəqin...
Ah, ey eşq ilahəsi, bizə qızıl kamandan
Amansız oxlar atma,
Qəlbimizi aldatma,
Ehtiras zəhərindən bizləri hifz et, aman!...

BİRİNCİ ANTİSTROF

Ey allahlar, siz bizə həya eləyin qismət!
Həyalı arvadların bəzəyi budur əlbət.
Azğın Kiprida bizi salmasın şər toruna,
Qanunsuz sövdalara, ədavət qüruruna...
Ehtirasdan, şəhvətdən eləsin bizi uzaq,
Özü hifz etsin bizi!
Təmiz ismətimizi,
Məhəbbətdən həyalı olaq daim, üzü ağ!

İKİNCİ STROF

Ey evim, ey vətənim!
Diləyim budur mənim:
Sizdən düşməyim uzaq,
Qalmayım sizdən iraq.
Səfil, qərib, sərgərdan...
Ölüm yaxşıdır bundan!
Yurd-yuvasız mərd olmaz,
Bundan böyük dərd olmaz!

İKİNCİ ANTİSTROF

Görün bunun halını!
Bu bədbəxt zavallını
Tərk edib əqrəbası,
Yoxdur eli-obası.
Yox olsun bu dünyadan
Məzluma acımadan,
Mərhəmət etməyənlər,
Həmiyyət etməyənlər!
Vidansız olsa hər kəs,
Bizə dost ola bilməz!

ÜÇÜNCÜ EPİSODİ

Medeya saraydan çıxır. O yandan yolçu paltarında Afina hökmdarı
Egey gəlir və Medeyanı görüb salamlayır.

E g e y. Məsud olasan, Medeya! Dostun dostu ən yaxşı salamu
budur!

M e d e y a. Sən də məsud olasan, ey Pandion oğlu! Söylə görüm,
belə haradan gəlirsən?

E g e y. Qədim Delfi ibadətəhına getmişdim.

M e d e y a. Dünyanın qəlbi olan o əsrarlı mağarada allahdan arzum
nə idi, ey Egey?

E g e y. İstərdim biləm, övladım olacaqmı?
M e d e y a. Necə? Hələ uşağın yoxdurmu?
E g e y. Görünür allahın iradəsi belə imiş!
M e d e y a. Subaysanmı, yoxsa evli?
E g e y. Çoxdan evlənmişəm.
M e d e y a. Bəs Feb sənə övlad barəsində nə dedi?
E g e y. Onun cavabını hamı başa düşə bilərmi?
M e d e y a. Dediğin sözləri mənə söyləyirsənmi?
E g e y. Qulaq as deyim, əlbət ki, burada nazik bir mənə var.
M e d e y a. Söylə görüm, dinləyirəm.
E g e y. “Mən hələ körükləri açmayacağam”.
M e d e y a. Sən nəyi etməyincə?
E g e y. “Mən öz evimə qayıtmayınca”
M e d e y a. Bəs sən nəyə Korinfə gəldin?
E g e y. Trezəndə hikmət bilən hökmdar Pifeyin yanına gedəcəyəm.
M e d e y a. Hə, Pelopsun nəcabətli oğlu, tanıyıram.
E g e y. İstəyirəm falı ona söyləyim.
M e d e y a. Bəli, Pifeyin belə işlərdə təcrübəsi çoxdur.
E g e y. Bir də ki, o mənim köhnə silah yoldaşımdır.
M e d e y a. Yaxşı yol, hökmdar, allah xeyrə calasın!
E g e y. Bəs rəngin nəyi belə solğundur, Medeya, baxışların niyə kədərlidir? Sənə nə olub?
M e d e y a. Ərim Yazon insanların ən rəzili imiş...
E g e y. Bu nə sözdür! Tez ol danış görüm, nə var?
M e d e y a. Heç bir günahım olmadığı halda, Yazon məni rüsvay etdi.
E g e y. Axı nə eləyib, qorxma, söylə.
M e d e y a. Yenidən evlənmək fikrinə düşüb...
E g e y. Buna necə cürət etdi?
M e d e y a. Bəli, o, mənim məhəbbətimə istehza edir...
E g e y. Sənədəmi nifrət etdi, yoxsa rəqibinəmi bərk vuruldu?
M e d e y a. Aman, ey allahlar! Görünür, ona bərk vurulub ki, etdiyiniz müqəddəs yəminləri tapdaladı!
E g e y. Eləsə, onun üçün təəssüflənməyə dəyməz!
M e d e y a. Hökmdar ailəsinə qohum olmaq xəyalındadır.
E g e y. Qız kimlərdəndir? Atası kimdir?
M e d e y a. Korinf hökmdarı Kreon.
E g e y. Ax, zavallı, qəmlənməyə haqqın varmış!

M e d e y a. Heyhat... Onlar hələ məni qovdular da...

E g e y. Bu da bir dərd! Kim qovdu?

M e d e y a. Kreon.

E g e y. Bəs ərin sənə kömək edib saxlamadımı?

M e d e y a. O, üzdə mənə dost görünsə də, ürəkdən düşməndir. *(Diz çökür)* Ah, ey mehriban hökmdar, ayaqlarını qucaqlayıb, əlimlə üzünü oxşayıb sənə yalvarıram, lütf et, mərhəmət göstər, məni rədd etmə, məni öz evinə qəbul eylə! Mən ki hamının tərk etdiyi, qovulmuş, bükəs bir yazığam: əvəzində allahlar sənə uşağ versin, xoş bir aqibət qismət eləsin!

Heç bilirsənmi mən kiməm, mənim nə gözəl bir məharətim var: mən səni sonsuzluqdan qurtararam, saysız-hesabsız övladın olar. Mən bütün dərman otlarını yaxşı tanıyıram.

E g e y. Ax, ey qadın, mən allahlar xatirinə də, vəd etdiyin uşaqlar xatirinə də sənin arzunu yerinə yetirərəm. Uşağım olmaq üçün bütün ömrüm uzunluğunu allahlara yalvarmışam, bir şey çıxmayıb...

Fikrim belədir: əgər sən özün mənim ölkəmə gedib çıxmış olsan, mən heç bir kəsin hüququna toxunmadan, səni qərrib bir qonaq kimi qəbul edə bilərəm. Ancaq səni xəbərdar etməliyəm ki, gizləncə özüm-lə apara bilmərəm. Özün qovulmuş bir qadın kimi evimə gəlsən, səni daha heç kimin əlinə vermərəm. Ancaq sən mənim köməyim olmadan Korinf hökmdarının evini tərk etməlisən. Mən, dost olduğum adamlar qarşısında bir zərrə də təqsirkar olmaq istəmirəm.

M e d e y a. Sən deyən olsun. Ancaq and iç ki, mən arxayın olum.

E g e y. Yoxsa mənə inanmırsan? Söylə görüm axı nədən ehtiyat edirsən?

M e d e y a. Mən sənə inanıram, ancaq mənim düşmənlərim olan hökmdar Kreon da, Peleyin qızları da çox güclüdürlər. Burada allahlar hüzurunda and içmiş olsan, məni müdafiə etməyə bilməzsən. Ancaq and içməsən, düşmənlərimlə birləşib məni onların qasidlərinə verə bilərsən. Mən zəif və yazıq bir qadınam. Onların əlində isə, həm qızıl var, həm də hökmranlıq.

E g e y. Ey qadın, çox ehtiyatlı hərəkət edirsən. Ancaq mən and içməkdən imtina edən deyiləm. Düşmənlərə qarşı əlimdə bu bəhanə olandan sonra səni xilas etmək daha asan olar. Sən də mənim evimdə bu and sayəsində rahat və asudə yaşarsan. Ancaq söylə görüm, hansı allahlara and içim?

M e d e y a. Yerə və mənim ulu babam Günəşə, bir də Olimpdə olan bütün müqəddəs allahlara...

E g e y. Əhdim nə olsun, söylə?

M e d e y a. Nə qədər ki, sağsan, özün məni evindən qovmayacaq və düşmənlərin əlinə verməyəcəksən.

E g e y. Yaxşı, and içirəm Günəşin ilahi parıltısına, and içirəm anamız torpağa və bütün müqəddəs Olimp allahlarına ki, sənin dediklərini yerinə yetirəcəyəm.

M e d e y a. Əgər yetirməsən?

E g e y. Onda allahsızların layiq olduğu cəzaya giriftar olum!

M e d e y a. Təşəkkür edirəm. İndi get, məsud olasan, ancaq bil ki, ey hökmdar, buradakı bütün lazım olan işləri etdikdən sonra sənin şəhərinə gələcəyəm...

X o r

(Egeyin ardınca)

Ey Egey! Səyahların qadir hamisi olan
Allah qanadlı Hermes köməyin olsun hər an!
Sən ki, bədbəxt qadınla etdin şahanə rəftar.
Olasan hər işində gündən-günə bəxtiyar!

M e d e y a. Ey ulu Zevs, ey allahların qızı həqiqət, ey müqəddəs Günəş! İndi biz doğru bir yola düşdük. İndi bizə böyük zəfər nəsis olacaq. Mən bütün düşmənlərimdən intiqam alacağam! Hökmdar Egey də mənim üçün möhkəm bir müdafiə qələsidir. Gəmin şiddətli tufanlara düşəndə, Pallada şəhərinə girib lövbər salacaq, o barığa sığınacağam... (*Xora müraciətlə*) Ey mehriban qadınlar, hər bir şeyi açıb sizə söyləyəcəyəm. Dinləyin, bəlkə mənim bu sərt sözlərim sizin qulaqlarınızı dırmalayacaq, amma zərər yoxdur, dinləyin: xidmətkarlarımdan birini Yazonun evinə göndərüb onu çağıracağam, hiyləgər bir yaltaqlıq və nəvazişlə ona yanaşub deyəcəyəm ki, guya ərimin iradəsinə tabe oluram; guya onun mənimlə rəftarı aqılanə və adılanədir.

Ona yalvaracağam ki, uşaqları burada Kreonun sarayında saxlasın. Əlbəttə, mən onları düşmənlərimin əlinə həqarət və istehza üçün verməmirəm. Yox, yox, onların əlilə mən təzə gəlini öldürəcəyəm. Uşaqlarla

gəlinə bir qızıl çələng və zərif bir paltar göndərəcəyəm. Bunları elə bir zəhərlə zəhərləyəcəyəm ki, gəlin çələngi taxıb paltarı geyəndə, müdhiş bir ölümlə öləcək və ona yaxın düşənlər hamısı həlak olacaqlar...

Bununla sözlərimi qurtarsam, yaxşı olmazmı? Sonra daha nələr edəcəyimi düşünəndə, özümü də dəhşət alır: uşaqlarımı da öldürəcəyəm, heç bir qüvvət onları xilas edə bilməyəcək...

Yazon nəslini tələf etdikdən sonra isə, əzizlərimin qanını gözümə görməmək üçün, çıxıb gedəcəyəm...

Mən elə bir cinayət işlədəcəyəm ki, hələ ona ad qoyan olmayıb! Bəli, mən bunu bilirəm... Ancaq düşmənlərimin mənə istehza etməsinə dözə bilmərəm... Bir də ki, vətənim, əzizlərim və heç bir ümidim olmayandan sonra, həyat mənim nəyimə gərəkdir?

Yox, yox, hər şey məhv oldu... Yad bir adamın adına inanıb mən bədbəxt ata ocağımı atdım... İndi, ey hiyləgər Ellin, bil ki, mənim əlimdən qurtara bilməyəcəksən! Bir də öz balalarını diri görə bilməyəcəksən: təzə arvadından da övlad görməyəcəksən. O xain mənim zəhərimdən bir mələk kimi gəbərəcək!

Qoy məni məğmun, yazıq və zəif bilməsinlər... Yox, yox, mən düşmənlərim üçün qorxunc və biaman, dostlarım üçün sadıq və mehribanam: onların qisməti əzəmətli və şərəflidir!

K o r i f e y

İndi ki, öz qəsdini söylədin bizə aşkar,
Ey Medeya, bizim də sənə bir sözümüz var:
Gəl analıq naminə, insanlıq naminə sən,
Əl çək bu məqsədinə!

M e d e y a. Yox, yox, etməliyəm, edəcəyəm! Ancaq ey qadınlar, sizin də haqqınız var, çünki mən çəkdiyim iztirabları siz çəkməmişsiniz.

K o r i f e y

Buna əlin vararmı, nə ad qoyarlar sənə?
Heç ana da qıyarmı öz ciyərpərəsinə?!

M e d e y a . Əlbəttə! Çünki başqa heç bir şeylə mən ərimin qəlbinə belə bir yara vura bilmərəm...

Korifey

Eləsə, sənin adın
Qalar ən bədbəxt qadın!

Medeya. Olsun!.. İndi daha məsləhət vaxtı deyil! (*Xidmətçisinə*)
Tez ol, get Yazonu bura çağır! Bu günə qədər sən mənim sadıq xidmətçim olmusan, öz xanımını sevirənsə və qadın adına layiqənsə, sırımı düşməyə vermə, dinmə, danışma!

ÜÇÜNCÜ STASİM

X o r

BİRİNCİ STROF

Ey gözəl Attikanın bəxtəvər, şən övladı,
Ey nəcib allahların qədim, məsud əhfadı!
Sizə nəsib olmuşdur zəkavətlə şərəfət,
Suyunda, meyvəsində var yurdun bu kəramət.
Yurdunuzun havası büllur tək açıq, şəffaf;
Həyatınız asudə, könül təmiz, ürək saf.

Deyirlər ki, bir zaman
Altun saç Harmoniya²⁴
Orda hamilə olmuş,
Doqquz müqəddəs pəri
O torpaqda doğulmuş!

BİRİNCİ ANTİSTROF

Orada şəffaf Kefisin²⁵ şaqraq zümzüməsindən,
Səfalı nəsimlərin ətirli nəfəsindən
Zövq alaraq Kiprida – məhəbbət ilahəsi
Oxşayır nəvazişlə qəlbi təmiz hər kəsi.
Taxaraq saçlarına o yurdun güllərindən,
Göndərir insanlara Attika ellərindən

Əql ilə həmdəm olan
Saf, təmiz məhəbbət;
Zəkaya məhrəm olan
Pak, əziz məhəbbət...

İKİNCİ STROF

Ey əlləri pak uşaq qanilə ləkələnmiş
Kinli, qəzəbli qadın, nədir bu tutduğun iş!
Söylə, insanlar içrə məhəbbətə həvadar
Olan o pak nəhirlər, o munis, gözəl diyar
Necə alsın qoynuna sən kimi bir cəlladı!
Layiqmidir heç sənə müqəddəs ana adı!
Gördünmü uşaqların o məsum, al qanını?
Eşitdinmi onların yanıqlı əfqanını?!
Yox, yox! Sənin önündə çöküb itaətlə diz,
Hamımız and veririk, yalvarırıq sənə biz:
Rəhm et o məsumlara!

İKİNCİ ANTİSTROF

Ey qadın, bu nə cürət, nə amansız cəsəret?
Hardandır bu səndəki mərhəmətsiz kor qüvvət?
O məsum, o köməksiz uşaqlarda nə günah?
Necə varar əllərin onları vurmağa, ah!..
Onlar sənə sığınıb – can, anacan! – deyəndə,
Quzu kimi mələşib mərhəmət diləyəndə,
Söylə görək, gözlərin qanlı yaşla dolmazmı?
Daş qəlbində bir zərrə mərhəmətin olmazmı?
Yox, yox!.. Bala qanına boyama xəncərini,
O ana əllərini!..

DÖRDÜNCÜ EPİSODİ

Y a z o n . Mən kinli deyiləm, Medeya, görürsənmi, çağırıdın, yenə də gəldim. Qorxma, nə sözün, nə arzun varsa, söylə, mən dinləməyə hazırım.

Medeya. Yazon, əzizim, o haqsız qəzəbimi yadımdan çıxar, mənə bağışla. Əvvəlki dostluğumuz naminə, and verirəm, mənə acığın tutmasın.

Təkliddə düşünüb mən öz-özümü danladım, dedim ki, ey bədbəxt, bu nə çılğınlıqdır, nə üçün sənəin xeyrinə çalışanlara nifrət edirsən? Nə üçün hökmdarı və mehriban ərinə özünə düşməni etdin, onun ki bütün fikri-zikri hamıya xeyirxahlıqdır. O, yalnız ona görə hökmdarın qızını alır ki, qüdrətli qardaşları sənəin öz oğullarına dayaq olsunlar. Bu çılğın qəzəbi yatırmaq daha yaxşı deyilmi? Sən tək-tənha, qürbət ellərdə, uşaqlarla nə edə biləcəksən?..

Belə düşünüb gördüm ki, qəzəbim doğrudan da yersiz və ağılsız bir şey imiş. Hökmdar ailəsinə qohum olmaqda sənəin nə qədər ağıllı iş gördüyünü anladım. Mən axmaq əvvəlcədən sənəin hər bir işinə kömək etməli və böyük bir məmnuniyyətlə özüm yataq başında durub sənəin mehriban gəlininə xidmət etməli idim!

Ancaq arvada arvad deyiblər, kişiyə kişi... Kişi gərək çox da arvadla ağız-ağıza verməyə, arvadla bəhs etmək, axmaqlığa axmaqlıqla cavab vermək deməkdir.

Görürsən ki, peşman olmuşam və qarşında məmnuniyyətlə təqsimimi boynuma alıram...(Sarayın qapısına yaxınlaşaraq). Ay uşaqlar, ay uşaqlar, tez olun, bura gəlin! Gəlin atanızı qucaqlayın, öpün, o ananızın təqsirindən keçdi, ailəmizdə yenə əvvəlki mehribanlıq düzəlsin! (*Medeyanın oğlanları saraydan çıxırlar*). Gedin onun əllərindən tutun, qorxmayın... Ax, yazıq balalarım! Neçin sizə baxanda mənəim ürəyimi dəhşət və iztirab bürüyür? Kim bilir, ömrünüz çoxmu qalıb, çoxmu mehribanlıqla ananızın ağışına sığınacaqsınız?

Ax, nə dəhşət, nə dəhşət!.. Ağlayıram, bütün varlığım üçündür... bəsdir artıq, hamısı keçdi getdi. Daha barışdıq... sevincimdən göz yaşlarımla uşaqlarımın yanağını isladıram!..

X o r

Bizim də gözümüzədən durmadan yaş axır, bax!..
Heyhat... Sevincdən deyil bu göz yaşları, ancaq
Müdhiş fəlakətlərin acı ifadəsidir!..

Y a z o n. Bax, indi ağıllı söz danışsən. Keçənləri bir də yad etməyək... Bir də ki, əri yenidən evlənmək fikrinə düşən bir arvaddan ummaq olmaz ki, qəzəblənməsin. Ancaq yaxşı ki, fikirləşib vaxtında

yola gəldin. Bax, indi sübut etdin ki, sən ağıllı və itaətkar bir arvadsan. (*Oğlanlarına*) Ay uşaqlar, atanız sizin xeyriniz üçün nə lazımsa edər, bir zaman gələr ki, Korinfdə sizi hamı barmaqla göstərər. Təki siz boya-başa çatın, qalan şeyin qayğısına atanız bir də hamınız Geniy²⁶ qalar, ümidim budur ki, qocalıq günlərimdə sizin gözəl və çiçekli gənlik çağınızda bütün düşmənlərinizə üstün gəldiyinizi gözlərimlə görürəm. (*Medeyaya*) Medeya, sənə nə olub, nəyə acı-acı ağlayıb solğun üzünü gizlədir və mənəm bu xoş arzu və sözlərimi dinləmirsən?

M e d e y a. Bağışla, özizim, mən uşaqların fikrini çəkirdim.

Y a z o n. Arxayın ol, onların xoşbəxtliyi üçün nə lazımsa, hamısını edəcəyəm.

M e d e y a. Əlbəttə... Yazon, mən sənin sözlərinə inanmıram... Ancaq özün bilirsən ki, biz qadınların göz yaşımız ovcumuzun içindədir.

Y a z o n. Çox qəmgin görünürsən. Sənə nə olub ki?

M e d e y a. Axı mən onların anasıyam... Sən onların xoşbəxt gələcəyindən danışanda, məni fikir aparmışdı, görəsən bunlar olacaqmı, o xoş günləri görəcəyikmi? Ürəyimə elə bir qorxu çöküb ki...

Ancaq qoy sözümlü qurtarım. Bax, əziz dostum, bircə ricam da var. Görürəm ki, Kreonun məni qovması öz xeyrimədir: Burada qalıb heç kəsin gözünə görünməsəm, könlünü bulandırmasam yaxşıdır. Bilirsən ki, burada hamı mənə nifrət edir... Elə özüm də bu şəhərdən çıxıb getmək istəyirəm... ancaq uşaqları sən öz yanında saxla, onlara özün tərbiyə ver. Sən hökmdardan rica edə bilərsən ki, uşaqlarımı qovmasın.

Y a z o n. Bilmirəm hökmdar buna razı olarmı... çalışırım...

M e d e y a. Gəlinə söylə, o atasından rica etsin ki, uşaqları bağışlasın.

Y a z o n. Çox yaxşı, düzəldərəm. O, sənin dərdini anlar, axı o da qadıdır.

M e d e y a. Bu işdə mən də sənə kömək etmək istəyirəm. Uşaqlara qızıl bir çələng və zərif bir paltar verib bu gözəl hədiyyələri gəlinə göndərəcəyəm. Bunlar elə gözəl şeylərdir ki, heç bir kəsdə misli tapılmaz...

Hey, qaravaşlar, o bəzəyi qəsrədən tez bura gətirin! Qoy dünyanın bütün şənlikləri arvadına qismət olsun: sən dünya ərlərinin ən yaxşısı, bu bəzək də bəzəklərin ən gözəlidir. Onu vaxtilə ulu babam günəş allahı Kolxida hökmdarlarına bağışlamışdı.

Qaravaş, içində bəzək olan qiymətədar sandıqçanı gətirir.
Medeya alıb oğlanlarına verir.

M e d e y a. Balalarım, bu toy hədiyyəsinin o xoşbəxt gəlinə aparın. Bu, Yazonun arvadı və hökmdarın qızına layiq bir hədiyyədir!

Y a z o n. Ay dəli, bu xəzinəni niyə əlindən verirsən? Bilmirsənmi ki hökmdarların gözəl libasları və qızılları boldur? Onu özünə saxla... Əgər gəlinin gözündə mənim bir qiymətim varsa, o məni bütün hədiyyələrdən artıq tutar.

M e d e y a. Yox, yox, allahlar özləri də hədiyyədən xoşlanar. Adamlar üçün isə, qızıl hər cür şirin sözdən qiymətlidir. Axı indi bütün ixtiyar yeni məlikənin əlindədir. İndi tale də, allahlar da ona mayildir. Uşaqlarımın yolunda isə qızıl nədir, mən canımdan da keçərəm! (Oğlanlarına). Tez olun, saraya gedin. Bu gözəl hədiyyəni atanızın gənc arvadı və mənim xanımına verib yalvarın, sizi buradan qovmasınlar. Ancaq balalarım, yadınızdan çıxmasın ha, hədiyyəni onun özünə verin. Tez olun, aparın və gəlib mənə xoş xəbər gətirin.

Yazon ilə uşaqlar getdikdən sonra, Medeya sarayın qapısına yaxınlaşıb gözləyir və diqqətlə dinləyir.

DÖRDÜNCÜ STASİM

X o r

BİRİNCİ STROF

Onlar müdhiş ölümdən qurtarmayacaq daha...
Ana övladlarını göndərdi qurbangaha!..
Aidin məşum qızıl çələngini o gəlin
Sevinc ilə başına taxacaq, yazıq yəqin;
Ölüm saçan bu bəzək,
Gəlini öldürəcək!

BİRİNCİ ANTİSTROF

Çələngin zər şöləsi, libasın parıltısı
Füsunkar təsirilə əsir edəcək qızı;

Geyinib bəzənəcək... əynində toy libası,
Alacaq ağışuna onu ölüm dünyası.

Onunçun bu tələdən
Yoxdur artıq qurtuluş.
Orda ölüm ifriti
Parka pusquda durmuş.

İKİNCİ STROF

Ey zavallı yazıq ər, gülmədi bəxtin sənə!
Nahaq düşdün şah ilə qohum olmaq qəsdinə...
Bu niyyətin üstündə nəsibin qan olacaq,
Uşaqların, gəlinin buna qurban olacaq...
Əməlinə istehza
Eləyir sənin qəza!

İKİNCİ ANTİSTROF

Ey uşaqlar qatili olacaq bədbəxt ana,
Ey bikəs qalmış qadın, yanırıq biz halına!
Əziz balalarının anasını tərək edən,
Yeni bir eşqə düşən o bihəya ərindən
İntiqam qəsdilə sən
Cinayət işləyirsən!..

EKSOD

M ü r ə b b i. Ah, xanım, uşaqların bağışlandı, daha onları sürgünə
göndərməyəcəkdir. Gəlin özü sevinə-sevinə sənin hədiyyəni qəbul
etdi. Daha qorxma, uşaqlar əzabdan qurtardı.

M e d e y a. Ah, eyvah!.. Ay... Ay... Ay!..

M ü r ə b b i. Bəs nəyə belə donub qaldın? Bu xəbər səni sevindir-
mirmi?

M e d e y a. Vay mənim halıma!

M ü r ə b b i. Bu qəm-qüssənin mənası nədir, nəyə ah çəkirsən?

M e d e y a. Heyhat, eyvah!..

M ü r ə b b i. Yoxsa, özüm də bilmədən boş bir ümidə qarılıb sənə
pis xəbərimi söylədim?

M e d e y a. Yox, yox, mən də elə bu xəbəri gözləyirdim. Sənin heç bir təqsirin yoxdur.

M ü r ə b b i. Eləsə, bəs niyə kədərlənib ağlayırsan?

M e d e y a. Necə ağlamayım? Ax, bilsəydin allah və qəzəb mənim başıma nələr gətirir?

M ü r ə b b i. Özünü ələ al, xanımım, uşaqlar bir az böyüyəndə, sən də sürgündən qurtarıb onların yanına qayıdarsan...

M e d e y a. Lakin əvvəlcə mən özüm başqalarını elə bir sürgünə göndərəcəyəm ki, oradan qayıdan olmayıb!..

M ü r ə b b i. Uşaqlarından ayrı düşən ana bircə sən deyilsən ki... biz, fani insanlar hamımız taleyə ram olub dözməliyik.

M e d e y a. Olsun!.. Yaxşı, sən get evə, uşaqlar üçün nə lazımsa hazırla. (*Mürəbbi gedir. Oğlanlarına*). Əziz balalarım, indi sizin rahat və asudə bir sığınacağımız var. Siz burada ananızdan həmişəlik ayrı yaşayacaqsınız. Mən isə, qürbət ellərdə səfil, sərgərdan olub sizin həsrətinizi çəkəcəyəm, oğlanlarımla səadətində baxıb sevinə bilməyəcəyəm. Sizin toy yatağınızı düzəltməyəcəyəm, toy qəndilinizi yandırmayacağam...

Ah, lənətə gələsən, ey mənim qəzəbim! Ah, ey balalarım, sizi bəsləyib boya-başa çatdırmaq üçün çəkdiyim əzablar, sizi doğanda çəkdiyim iztirablar hamısı boş yerə imiş!

Mənim nə şirin xəyallarım, ən dadlı arzularım vardı. Deyirdim ki, qocalanda siz mənə dayaq olarsınız, öləndə ayinimi icra edər, yasımı saxlarsınız... İnsanların həsrət çəkdiyi bu arzular... Bütün bu ümidlər məhv olub getdi... Sizsiz mənim bütün həyatım əzab və iztirablarla dolu qapqara bir zindan olacaq... Siz də elə bir həyata qovuşmalısınız ki, daha bir də ananızın üzünü görməyəsiz!

Ah, nə dəhşət, nə dəhşət! Ah, əziz balalarım, bu son təbəssümlə mənə niyə belə baxırsınız? (*Xora müraciətlə*) Ah, ey qadınlar, onların parlaq gözlərinə baxanda bütün cürət və cəsarətim əlimdən gedir, taqətim qalmır... Yox, yox, bunu edə bilməyəcəyəm... Əl çəkin məndən, ey məşum xəyallar, ey çılğın əməllər!..

Uşaqlarımı da alıb sürgünə gedəcəyəm. Atalarından intiqam almaq üçün, niyə mən öz əllərimlə balalarımı müdhiş işgəncələrlə məhv edim? Əl çəkin məndən, ey məşum xəyallar, ey çılğın və müdhiş əməllər!..

Eləsə, bəs sonra necə olsun? Necə? Düşmənlərimin mənə istehza etmələrinə intiqam almadan dözmək olarmı? Nə həqarət, nə həqarət!

Bu alçaq fikir mənim qəlbimə haradan girə bildi! Gedin, balalarım, saraya... Tez olun!.. (Xora müraciətlə). Kim qurbanları görmək istəmirsə, buradan rədd olsun. İndi artıq mənim əllərim əsməyəcəkdir! (Uşaqları evin qapısına aparır, ancaq astanada durub qollarını balalarına uzadır və ağlayır). Eyvah... Eyvah! Ah! Ey qəlbim, gəl bunu etmə!

Gəl bundan əl çək! Balalara toxunma onlara rəhmin gəlsin! Onların həsrətini çəkmək, onları uzaqdan-uzağa da olsa sevmək nə qədər şirindir!

Yox, əsla yox! And içirəm cəhənnəmin kölgələrinə, and içirəm yer altındakı Evmenidlərin – intiqam, intiqam! – deyən nərələrinə ki, əl çəkən deyiləm: balalarımın düşmənlər əlində istehza əyləncəsi olmasına yol verməyəcəyəm. Onlar üçün bu, ölümdən də betərdir! Yox, onlar ölümdən qurtara bilməyəcəklər, onları özüm doğmuşam, özüm də öldürəcəyəm! Qoy taleyin hökmü yerinə yetsin!..

İndi artıq şahzadə qız çələngi taxıb zəhərli libas içində can verməkdədir. Mənim də bu müdhiş yola çıxmağımın zamanı gəlmişdir. Balalarımın yolu işə mənimkindən də dəhşətlidir! Barı son dəfə onları bir qucaqlayım... (Oğlanlarına). Qoyun əllərinizdən öpüm, balalarım... ah, ey mehriban əllər! Ah, ey məsum baxışlar! Ah, ey nəcabətli cöhrələr!.. Sizi görüm ömrünüz xoş olsun, ancaq buradakı yox, oradakı ömrünüz...

Atanız sizi dünya səadətindən məhrum etdi.

Ah, ey zərif gül dodaqlar, ah! Ey pak, saf nəfəslər!..

Gedin, balalarım, gedin. Artıq sizə baxa bilmirəm! Ah, buna bir ana ürəyi təhəmmül edə bilərmə: edəcəyim işi düşünəndə özümü də dəhşət alır. Ancaq hiss edirəm ki, ağlım bu acı fəlakətlərin baisi olan qəzəbimdən daha zəifdir!

Oğlanları gedirlər.

Xor

Rahat qoymayı bizi bu narahat əqlimiz,
Qadınlara ağlına batmayan şeyləri biz
Dərk etmək istəyirik, – zəka, o sakit pəri
Bizə də təlqin edir ali düşüncələri

Qadımdan mütəfəkkir, doğrudur, çox kəm olur,
Bəzən Pieridalar²⁷ bizə də həmdəm olur...
İndi fikrimiz budur: dünyada ən bəxtiyar
Odur ki, nə arvadı, nə də uşaqları var.
Məhrumsa da o insan atalıq səfasından,
Asudədir ailə cövründən-cəfasından.
Onlar ki evlərində bahar çiçəkləri tək
Qayğısız, şən uşaqlar yetişir gözəl-göyçək.
Ömürləri bir əzab-işgəncədir, doğrusu:
Əvvəlcə uşaqları yetişdirmək qayğısı
Sonra mal-dövlət yığıb həyat yoluna salmaq...
Bütün əziyyətlərə dözürsən, yenə ancaq
Yollarında ömrünü edərkən belə tələf –
Bilmirsən nə olacaq, mehriban, ya naxələf?
Ancaq bununla belə ən böyük bir dərd də var:
Əziz övladlarınçın, qayğı çəkən atalar
Allahların himməti sayəsində firavan
Məsud, gözəl, asudə bir həyat quran zaman,
Görürsən namərd ölüm aşına zəhər qatdı,
O həyat qönçəsini aldı, Aidə atdı!
Nə mənə var xilqətin belə kəc gərdisində,
Allahların bilinməz müəmmalı işində:
Azmış guya insanın dünyada iztirabı,
Bir də bu övlad dağı, nakam ölüm əzabı!..

Medeya (*xora müraciət*). Ah, ey mehriban qadınlar, nigaranlıqdan bağrım çatladı. Bilmirəm məqsədim sarayda yerinə yetdimi? Aha, odur, Yazonun xidmətçilərindən biri sürətlə bura gəlir. Bir görün rəngi necə solmuş, nəfəsi tutulur. Yəqin ki, dəhşətli bir xəbər gətirir! (*Qasid gəlir*)

Q a s i d. Ey qəddar cinayətlər işləyən Medeya, tez ol qaç, qurtar! Dənizdən, qurudan, haradan yol tapsan, qaç qurtar, burada gözə görünmə!

M e d e y a. Nə olub ki, məni belə tələsik qaçmağa vadar etsin?

Q a s i d. Sənin zəhərinlə indicə şahzadə qız da, hökmdar Kreon da həlak oldular!

M e d e y a. Ah, nə şad xəbər! Ey mehriban qasid, bu gündən sən mənim ən əziz dostum, ən yaxın xeyirxahım oldun!

Q a s i d. Dəlimi oldun, ey qadın! Özüne gəl! Hökmdarın xanımını dağıtdıb, bu xəbəri qorxmadan şadlıqlamı dinləyirsən?

M e d e y a. Sənə mən yaxşı cavab verərdim, ey dostum... Ancaq acığın tutmasın, hər şeyi bizə danış, onların dəhşətlər içində həlak olduqlarını eşitməklə şadlığım qat-qat artar!

Q a s i d. Sənin oğlanların atalarilə birlikdə gəlinin yanına gələndə, biz sadıq qullar sevindik, çünki ürəkdən sənin halına yanırıdım. İndi hamımıza yəqin oldu ki, onunla barışmışan. Uşaqları araya alıb kimi onların sarışın, qıvrıq saçlarını oxşayı, kimi əllərini öpürdü. Mən o qədər sevindim ki, özümü saxlaya bilməyib, onların ardınca xanımın otağına qaçdım. Orada sənin yerinə gələn yeni xanımımız hələ uşaqları görməyib aşıqanə baxışlarla öz nişanlısına baxırdı. Birdən uşaqları görcək, gözlərini çəkdi və qəzəbli üzünü kənara çevirdi. Ərin, qızın ürəyini yumşaltmaq üçün ona dedi ki: “Dostlarına düşmən olma, qəzəblənmə, mehriban baxışlarını uşaqlara çevir. Ərin üçün əziz olan bu balaları sən də sevməlisən. Onların hədiyyəsini qəbul elə, mənim adımdan da atana yalvar ki, balalarını məndən ayırmasın...”

Gəlin bəzəyi gören kimi, qaş-qabağı açıldı, ürəyi yumşaldı, onun dediklərinə razı oldu. Yazon uşaqlarla birgə otaqdan çıxar-çıxmaz, gəlin bəzəyi götürüb rəngarəng libası əyninə geydi, qızıl çələngi saçlarına taxdı: parlaq güzgünün önünə keçib saçlarını hörməyə başladı: sevincindən gülə-gülə öz gözəlliyindən zövq alırdı. Sonra yumşaq qoltuqdan qalxıb otaqları gezməyə başladı. Bəyaz ayaqlarını oynada-oynada gəzir, hədiyyələrə baxıb fərəhlənirdi. Başını arxaya çevirib hörüklərinin qıvrımlarını seyr edirdi...

Ancaq birdən dəhşətli bir hadisə baş verdi. Qızın rəngi meyit kimi ağardı, bütün vücudu uçuna-uçuna yırğalandı, büdrədi və özünü sədirin üstünə yetirə bilməyib yerə sərildi. Qoca qaravaş onun pan²⁸ və ya başaq bir allahın qəzəbinə gəldiyini güman edib ulaya-ulaya dua oxumağa başladı. Ancaq qızın gözlərinin axdığı, rənginin qaçdığını və ağzının köpükləndiyini gördükdə, qarı müqəddəs ulamasını kəsib vəhşi bir nərə ilə çığırdı. Səsə bütün qadınlar axışib gəldilər. Bu qara xəbəri çatdırmaq üçün kimi qızın atasının, kimin ərinin yanına qaçdı. Bütün saray bir-birinə dəyib çaxnaşma, vurnuxma düşdü. Ancaq qızın gözləri çoxdan qapanmışdı.

Bir qaçağanın meydanda yüyürüb bir mərhələ aşması və əlini nişan daşına vurması qədər bir müddət olardı ki, qızın gözləri qapalı

idi. Nəhayət, bədbəxt, acı bir fəryadla gözlərini açdı. Çəkdiyi ızdırablar çox işgəncəli idi: başını sıxmaqda olan çələng hər şeyi yaxıb yandırır, od püskürürdü. Sənin oğlanlarının hədiyyə etdiyi şəffaf, zərif libas bədbəxt qızın gül bədənini yandırır. Qız dəhşətə gəlib yerindən qopdu və od-alov içində qaça-qaça başını, saçlarını silkələyirdi ki, odlu çələng qopub düşsün. Ancaq qızıllar saçlarına ilişib qalmışdı, qız başını silkələdikcə, alov daha da şiddətlənirdi. Nəhayət taqətdən düşüb yerə sərildi... İndi onu doğma atası da tanıya bilməzdi. Nə mehriban üzündən, nə bərraq gözlərindən bir əlamət qalmamışdı. Ərimiş qızıl, qan qarışıq axıb yandırır. Bütün zərif bədəni şəffaf şam qatranı kimi od tutub yanır, gözə görünməz zəhər vücudunu külə döndərirdi...

Nə dəhşətli bir mənzərə! Yazıq qızın başına gələn fəlakəti gözü-müzlə görə bizlərdən heç birimiz qorxudan ona yaxın düşməyə cürət edə bilmədik.

Birdən atası yüyürə-yüyürə gəldi, fəlakətdən xəbərdar olmamış, özünü qızının üstünə atdı, solğun cəsədini bağrına basdı və dodaqlarından öpə-öpə fəryad etdi:

“Ah, yazıq balam, səni hansı allah bu dəhşətli ölümə məhkum etdi? Bir ayağı məzarda olan mən bədbəxt qocanı kim bikəs qoydu? Ah, əziz bala, gərək hamımız səninlə birgə öləydik!”

Qoca ah-naləsini qurtarıb qalxmaq istəyəndə, dura bilmədi. Palıd ağacının qabığı gövdəsinə möhkəm yapışan kimi, zəhərli paltar da onun bədənində yapışmışdı. O, bəzən gücünü vurub dizini qaldırır, ancaq cəsəd onu geri çəkirdi. Yapışan libası var güc ilə çəkəndə, əti də gəmiyindən ayrılıb qopdu. Axır ki, qoca da ızdırablar içində donub qaldı, nəfəsi kəsildi. O da yerə sərildi; ata-qız əbədi bir-birinə bitişib yan-yana qaldılar. Onların də məşum taleyi belə bitdi...

Budur, nə varsa, hamısını sənə söylədim. Necə qaçıb qurtarmağı isə, özün məndən yaxşı bilirsən.

Mən daim belə düşünmüşəm: insan həyatı bir kölgədir. Cürətlə deyirəm ki, hikmət və bəlağətdə şöhrət qazanmış adamlar bəlkə hamıdan artıq kordur.

Bu dünyada səadət yoxdur! Həyatı var-dövlət gözəlləşdirə bilir, amma heç bir şey məsud edə bilməz!

Qasid gedir.

X o r

Ey Yazon, allahların qəzəbi tutmuş səni,
Bu gün bu haqlı qəzəb dağlayacaq sinəni!
Ey bədbəxt şahzadə qız! Yanırıq əhvalına,
Çəkdiyən əzablara, o mənhus iqbalına!..
Nişanlının etdiyi cinayət sayəsində
Aid zülmətəgahına bir qurban getdin sən də!..

Medeya. Ah, ey qadınlar, mən indi ikinci qəsdimi yerinə yetirməli, uşaqları öldürüb qaçmalıyam. Geciksəm, onları daha qəddar yad əllər öldürəcək, onlara ölümdən qurtuluş yolu yoxdur. Eləsə, mən özüm onlara verdiyim canı, özüm almalıyam!

Ah, ey qəlbim, mətanətli ol, amansız ol, qoy taleyin məşum hökmü yerinə yetsin!

Mən müdhiş ölüm xəncərini əlimə alıram.

Siz, ey mənim yazıq əllərim, cürətli olun! Sən, ey Medeya, ürəyini yumşaltma, yadından çıxar ki, sən onları sevirsen, yadından çıxar ki, sən onların anasısan: bircə an, bircə an üçün uşaqlarını yadından çıxar. Sonra bütün ömrün boyu onlar üçün ağla...

Ey bədbəxt! Sən onları öldürsən də, məhəbbətlərini qəlbindən qopara bilməyəcəksən! (*Medeya əlində sıyrılmış qılınc, saraya girir və qapıları bağlayır*)

X o r

BİRİNCİ STROF

Ey torpaq! Ey müqəddəs günəş, baxın, bir baxın:
O daş qəlbli, amansız, qan içən qəddar qadın
Əl qaldırdı o məsum balaların qətlinə!
Ey günəş allah, özün rəhm elə öz nəslinə!..
Aman, bu dəhşət sığmır insanın vicdanına:
İnsan əli boyanmış allahların qanına!
Sən ey müqəddəs atəş,
Amandır ram et onu!

Rədd elə, qov saraydan
O qaranlıq ruhunu,
Qan içən ifritəni!

BİRİNCİ ANTİSTROF

Sən, ey qorxunc boğazdan Simpleqaddan keçən,
Ey səfil, ey sərsəri, ey bədbəxt, ey qan içən,
Övlad qatili qadın!.. Onları niyə doğdun?
Nəçin o məsumları öz qanlarında boğdun?
Bir gör nələr gətirdi başına azğın qəzəb!..
Sən, ey cəfakar ana, söylə, nə oldu səbəb
Ki, qəlbindən müqəddəs ana eşqi yoxladı,
Yerində qan, intiqam, ölüm arzusu qaldı?!

Vay olsun bu dünyada
Əqrəba qanı tökən
Cəfakar insanlara!
Allahlar nəsil-nəsil
Qəzəb edər onlara!

Saraydan Medeyanın oğlanlarının fəryadı eşidilir.

Birinci oğul. Ay aman, biz neyləyək, anamızın əlindən haraya qaçaq?

İkinci oğul. Ah, əziz qardaşım, biz yazıqlar məhv olduq!

X o r

Eşitdinizmi? Bu səs uşaqların səsidir!
Ah, ey bala qatili! Bu bala naləsidir!..
Biz neyləyək, gedəkmə, ona mane olaqımı?
Balaları ananın pəncəsindən alaqımı?

Oğlanlar. Ay aman, ay haray, qoymayın!.. Vay halımıza! Qılınc başımızın üstün aldı... Qoymayın, qurtarın!..

X o r

Sənin qəlbin daşdanmı, dəmirdənmi, ey qadın?
Onlar ki, öz qanınla bəslədiyən övladın,
Ciyərparələrindir! Necə qıydın onlara.

Ey günü-bəxti qara?!

Eşitmişik, sənin tək bir ana da bir zaman
İki əziz oğlunu etmiş qəzəbə qurban;
Allahların qəzəbi tutub onun gözünü,
Bir sıldırım qayadan tullayaraq özünü,
Dənizdə dalğaların pəncəsində boğulmuş,
Əziz balalarıyla gedib həmağuş olmuş...
Ancaq sənin qəzəbin ondan da şiddətlidir;
Etdiyin bu cinayət ondan da dəhşətlidir.

Fəlakətlər baisi,
Ey izdivac bəstəri!
Törədən sənə bütünü
Saysız cinayətləri!

Sarayın o biri qapısından Yazon çıxıb gəlir.

Y a z o n. Ey qadınlar, siz ki, sarayın qapılarından çəkilməyibsiniz,
söyləyin, bu qanlı cinayətləri işləyən arvad hanı! Saraydadırmı, yoxsa
qaçmaq mı istəyir? Ancaq yerin altına da girsə, qanadlanıb buludlara da
uçsa, hökmdar xanımının intiqamından qurtara bilməyəcəkdir!

Sərsəm qadın, hökmdarı öldürüb qaçmaq, qurtarmaq xəyalına düşüb!..

Ancaq məni uşaqların qayğısı almışdır. Lənətlə ləkə vurduğu
hökmdar nəslinə mənsub olanlar onun cəzasını verər; mən ancaq ba-
lalarımı xilas etməyə gəldim. Qorxuram ki, analarının intiqamını on-
lardan alalar.

K o r i f e y

Ey Yazon, fəlakətdən xəbərin yoxdur yəqin,
Artıq mənası yoxdur söylədiyən sözlərin!

Y a z o n. Nə fəlakət? Yoxsa məni də öldürmək fikrindədir?

K o r i f e y

Ey bədbəxt, fəlakətin bilmirsən nə müdhişdir:
Yazıq balalarını o artıq öldürmüşdür!

Yazon. Nə deyirsən ey qadın, sus! Sözlərin ölümdən də dəhşətlidir!

K o r i f e y

Əgər bilmək istəsən, belədir sözün düzü:
Uşaqları öldürdü o bədbəxt ana özü!

Y a z o n. Orada, saraydamı, yoxsa, evdən kənardamı?

K o r i f e y

Nahaq sözü uzatma, qapını aç, istəsən,
Onların cəsədini öz gözlərinlə gör sən.

Y a z o n (*xidmətçilərə*). Cəld olun ey qullar, qıfilları sındırın, qapıları açın ki, ikiqat fəlakətimi iki balamın ölümünü gözlərimlə görüm, intiqam alım!

"

Sarayın qapıları açılır, Medeya günəş allahının əjdahaları qoşulmuş sehrlı bir gərdünə içində uçaraq zahir olur; iki oğlunun boğazı kəsilmiş cəsədləri ayaqları altındadır.

M e d e y a. Evə zorla girməkdən qəsdin nədir? Qapıları nəyə qırırırsan? Nahaq zəhmət çəkmə, artıq balalarının cəsədi də orada yoxdur, burada yanımdadır. Mənə deyəcək sözün varsa, söylə. Ancaq toxunmağı xəyalına da gətirmə: mən atam günəş allahının amanındayam. Onun hədiyyə etdiyi bu gərdünə məni bütün düşmənlərimdən qoruyar!

Y a z o n. Ey allahların da, insanların da nifrətinə layiq məxluq, ey murdar əcuzə! Sən bir qılınca zərbəsilə öz məsum balalarını da, məni də məhv etdin! Bu mənfur cinayətdən sonra günəşə, torpağa baxmağa üzün də var!

Ax, məlunə! Mən indi anlayıram ki, öz nəslinə, öz vətəninə xəyanət edən səni vəhşilər diyarından ellinlər evinə gətirməklə nə böyük

bir xəta eləmişəm. Sən bizə fəlakət və həlakət gətirdin. Səni intiqam al-lahları mənim üçün bəla pərisi göndəribləmiş! Sən arqonluların gözəl gəmisinə ayaq basanda artıq öz qardaşını öldürmüşdün, bu sənin ilk cinayətin imiş. Sonra, qısqanclıq və murdar ehtiraslar üçün öldürmək məqsədilə doğduğun uşaqların pak qanlarını öz əllərinlə tökdün!

Yox, yox, Ellada qadınlarından heç birinin bu mənfur cinayətə əli gəlməz! Mən hələ səni sevirdim də, sənin kimi murdar bir ilanı qəlbimin atəşilə istəyirdim!..

Yox, yox, sən qadın deyilsən, sən məchul dənizlər nəhəngi qəddar Ssila²⁹ ifritəsindən daha amansız bir qəlbə malik bir qaplısan!.. Ancaq mənim təlinlərim sənə bir əsər elərmə? Səni həyasızlıq bir qalxan kimi hişf edir. Rədd ol gözümdən, ey əlləri, qəlbi qan ləkəli həyasız! (*Ağlayır*) Heyhat, ömrüm uzunluğunu sevgili nişanlım və əziz balalarımın həsrətilə ağlamaqdan başqa çarəm qalmadı. (*Əllərini oğlanlarına uzadaraq*) Ah, əziz balalarım, sizi bir daha görmək mənə nəsisib olmayacaq... Mən bədbəxt, mən özüm sizin ölümünüzdə bəis oldum!..

M e d e y a. Mən də sənə uzun-uzadı cavab verərdim. Ancaq nə lazımlı! Atamız Zevsin mənim məhəbbətimə, sənin xəyanətinə şahid deyilmə? Tale səni mənim iztirablarıma istehza edərək, məsud yaşamağa qoymadı. İndi artıq nə hökmdarın qızı, nə də sizə ara düzəldən Kreon özü məni bir dilənçi kimi evimdən qova bilməzlər!.. Mən sözlərimi qurtardım.

Sən Medeyaya qaplan da deyə bilərsən, ifritə Ssila da! Sən cəzanı aldın, gərək belə də olaydı! Sən mənə əzab və iztirab rəva gördün, mən də eyni qılıncı səni qəlbindən yaraladım!

Y a z o n. Sən ki uşaqları öldürməklə özünə də cəza verdin!

M e d e y a. Olsun! Bu dərd mənə xoşdur, çünki daha mənə istehza edə bilməzsən!

Y a z o n. Ah, yazıq balalarım, sizin qatiliniz öz ananız oldu!

M e d e y a. Ah, zavallı balalarım, öz atanızın qurbanı oldunuz!

Y a z o n. Onları mənim əllərim öldürməyib...

M e d e y a. Əllərin öldürməyibsə, riyakar, fitnəkar qəlbin öldürüb!

Y a z o n. Ana da qısqanclıq üçün balalarımı öldürərmə?

M e d e y a. Səncə bir qadın üçün ailə yatağının ləkələnməsi, namus ləkəsi azmıdır?

Y a z o n. Düzdür, həyalı, ismətli qadınlar üçün elədir, sənin kimi bihəyalar üçün yox!..

M e d e y a. Bu həqarətlərlə balaların dirilən deyil!..

Y a z o n. Onlar özləri diriləcək, intiqam pərilərinə dönüb səni addım-addım izləyəcəklər!

M e d e y a. Allah şahiddir ki, onların ölümünə bais olan kimdir.

M e d e y a. Bəsdir, artıq, sənin qarğışların zəhləmi apardı...

Y a z o n. Sən də mənim zəhləmi tökdün... Biz çox asan ayrıla bilərik...

M e d e y a. Nə etmək lazımdır? Mən hazırım.

Y a z o n. Balalarımın cəsədlərini ver ki, onları dəfn edim, matəm saxlayım.

M e d e y a. Yox, yox, onların məzarını öz əllərimlə qazacağam. Orada dənizlərin üstündə Heranın³⁰ sakit meşəciyində... Orada heç bir kəs onların müqəddəs yuxusuna mane ola bilməz. Sizif torpaqlarında da onların məsum qanlarını əda üçün allahlara layiq əsrarəngiz ayinlər icra edəcəyəm. Özüm isə Erxetlər ölkəsinə, Pandion oğlu hökmdar Egeyin yanına gedəcəyəm. Sən də özünə layiq aqibətə irişəcəksən. Öz gəmin Arqonun ənqazı altında qalıb, layiq olduğun həqir bir ölüm-lə məhv olacaqsan!

Y a z o n. Ey uşaqların qanından törəyən Evmenidlər, ey allahların həqqaniyyəti, intiqam alın, intiqam!

M e d e y a. Müqəddəs andlarını ayaq altına alan riyakarların sözlərini ədalətli allahlar dinləməzlər.

Y a z o n. Lənətlərə gələsən, ey uşaq qatili!..

M e d e y a. Get evinə, arvadının dəfni ilə məşğul ol!

Y a z o n. Gedəcəyəm, uşaqlarsız, kimsəsiz, tək-tənha qalmış o qara zindana dönmüş evə, gedəcəyəm!..

M e d e y a. Göz yaşları tökməyə tələsmə, irəlidə hələ uzun, namütənahi qocalıq günlərin var!

Y a z o n. Balalarım, ah, yazıq balalarım!

M e d e y a. Onlar sənin deyil, sən onlara düşmənsən, düşmən!

Y a z o n. Onların qatili sən oldun!

M e d e y a. Bəli, səndən intiqam almaq üçün!..

Y a z o n. Yalvarıram, icazə ver bircə dəfə onların solğun dodaqlarından öpüm!

M e d e y a. İndi onları sevirsən, cəsədlərini oxşamaq istəyirsən... Bəs nəyə diri olanda onlara rəhmin gəlmədi?!

Y a z o n. And verirəm, qoy bircə o gül bədənlərinə əlimi vurum!

M e d e y a. Nə desən, nə qədər yalvarsan, boşdur!

Sehrli grdund uub gedir.

Y a z o n . Ey ulu Zevs, zn şahidsn ki, bu mlun, qan ləkəli hqir məxluq, bu uaq qatilinen əlindən nələr kirm!.. Son nəfəsimə qədər ııracaq, baıracaq, yalvaracaq, yaxaracaq, uca göylərdən intiqam dilycym, intiqam! (*Medeyanın ardınca*) Sən, ey mlun, balalarımı öldürüb qoymadın bir cəsədlərini qucaqlayam! Qoymadın dəfn edm! Ah, ka ki sonsuz ölüb gedydim, ananın uaqlarını ldrdyn grmyydim!

X o r

Olimp zirvələrindən qadir, Zevs qismət edər
İnsana müəmmalı min cür qzav-qədər.
Belədir bu dünyanın zl gündən grdii,
Allahların hkmyl gedir insanın ii.
Burada da belə oldu, əhvalat belə bitdi,
Bu sürətlə qəzanın hkm yerine yetdi!

S o n

KOMEDİYA

QƏDİM YUNAN KOMEDİYASI HAQQINDA BƏZİ QEYDLƏR

Məzhəkə də faciə kimi şərab allahı Dionisin şərəfinə təşkil olunan mərasimlərdən doğmuşdur. Lakin o, xalq mərasim oyunları ilə əlaqədar olduğu üçün, dövlət onu öz himayəsinə almamış, əksinə, təqib etmişdir. Aristotel məzhəkəni, münbitlik bayramları münasibətilə oxunan fallik nəğmələri ilə bağlamışdır. Məzhəkənin quruluşu Aristotelin həmin fikrini təsdiq edir.

Komediya (komoidia), komos nəğmələri deməkdir. Komos, avara gənclər mənasına gəlir. Yuxarıda adını çəkdiyimiz bayramlarda avaralar dəstəsi gəzə-gəzə bəzən nümayiş şəklində gülünc, istehza ilə dolu ya tərifnamə, ya da aşıqanə nəğmələr oxuyurdular. Komos-oda həm dini mərasimlərdə, həm də məişət işlərində özünü göstərmişdir. Qədim Yunanıstanda komos-oda istismarçılara, zalım dövlət başçılara, ölkə valilərinə qarşı mübarizədə yoxsulların əlində bir etiraz vasitəsi olmuşdur. Rəvayət edirlər ki, bir kəndli vali tərəfindən təhqir olunduğu zaman kənd cavanları dəstə düzəldərək valinin evi ətrafında həcvlər oxuyaraq oxuya nümayiş edirdilər. Bu bir növ ictimai məhkəmə idi. Belə nümayişlər bəzən böyük toqquşmalara, üsyanlara səbəb olurdu.

Məzhəkədə komos ünsürü özünü xorda göstərir. Misal üçün qurbağaların, arıların, quşların xoru onların səsinə çıxarır. Bir çox məzhəkələr də həmin xorların adı ilə adlanmışdır.

Sonralar komos-oda inkişaf edərək ədəbi bir janr səviyyəsinə qalxır. Onun inkişaf tarixində Epixarm, Kratin, Krates, Evpolid və xüsusilə Aristofan kimi yazıçıların böyük rolu olmuşdur.

Qədim yunan məzhəkəsi daha çox siyasi pamfletlər ilə dolu idi. Bununla yanaşı Siciliyada məişət məzhəkəsi yaradılmışdı ki, Attika məzhəkəsi ilə Siciliya məzhəkəsinin birləşməsindən, yaxud da Siciliya məzhəkəsinin qüvvətli təsiri ilə qədim yunan klassik məzhəkəsi yaranmışdır. Bunun da ən görkəmli nümayəndəsi Aristofan idi.

Hər bir məzhəkə adət üzrə proloq ilə başlayırdı. Proloqda əsərin ekspozisiyası verilir və qəhrəmanın xəyalı planları aydınlaşdırılırdı.

Bundan sonra Parod (keçid) başlayırdı ki, bu zaman xor orxestrə daxil olurdu. Məzhəkədə xor adət üzrə 24 nəfərdən ibarət olurdu. Xor bir-birinə zidd iki yarım xora ayrılırdı. Bu, komos ünsürü idi. Məzhəkənin arasında xor parabaza dönürdü ki, bunun əsl mövzu ilə əlaqəsi yox idi. Xor marş şəklində tamaşaçıların qarşısından keçirdi sözün də lüğəti mənası buradan doğmuşdur. Parabaz iki hissədən ibarət olurdu, birinci hissə, bir qayda olaraq, xor başçısının söhbətindən ibarət idi. O, tamaşaçılara müraciət edir, düşmənlər haqqında məlumat verir. Əsərə, işin gedişinə diqqətlə qulaq asmağı xahiş edirdi. Xorun ikinci hissəsi faciədəki strof xasiyyəti daşıyırdı. O da öz növbəsində dörd parçadan ibarət idi. Oda (nəğmə), Epirrema (təkiyəyi-kəlam) antoda və antepirrema. Göründüyü kimi, burada da xor bir-birinə zidd iki hissəyə ayrılır. Bu mübahisədə aktyor da iştirak edə bilirdi. Bundan sonra Çetalar (cütlüklər) başlayırdı ki, burada da əsas etibarilə iki tərəfin mübarizəsi, mübahisəsi verilirdi. Əsl mənada aqon (vuruş, mübahisə) başlayırdı. Aqonlar kiçik və böyük ola bilirdi. Eksodda (çıxış) xor nümayiş tərzində orxestrədən çıxırdı. Əsərin mübarizə və mübahisələrinə yekun vurulurdu.

Göstərdiyimiz bu quruluş nümunəvidir. Məzhəkə yazanların bəzi si bu planı saxlamış, bir qismi də bəzi dəyişikliklər edərək quruluşa əlavələr daxil etmişlər.

Pərdə sistemində olmayan bu məzhəkələri oxuyarkən, heç şübhəsiz, bu quruluşu yadda saxlamaq lazımdır.

ARİSTOFAN

E.ə. 450-380

Aristofan qədim yunan klassik məzhəkəsinin banisi və yeganə nümayəndəsidir.

Onun həyatı haqqında məlumat olduqca azdır. O, Kidafin əyalətində anadan olmuşdur; ilk uşaqlığını Eginə adasında keçirmişdir. Buna baxmayaraq Afina vətəndaşı hesab olunurdu. Gənc yaşlarından məzhəkə yazmağa başlamışdır. Təqibdən qorxdığı üçün, ilk əsərlərini “Kallistrat” imzası ilə buraxmışdır.

Aristofan öz məzhəkələrində daima dövrün ən nüfuzlu demaçoqlarından olan Kleona sataşdığı və onu kəskin surətdə həcv etdiyi üçün, Kleon onu təqib etdirmiş, iki-üç dəfə məhkəməyə vermişdir. Buna baxmayaraq, Aristofan təxminən hər məzhəkəsində bu və ya başqa münasibətlə Kleonu tənqid etmiş, onun hərbi siyasətini, daxildə qoyduğu ağır vergilərin nəticələrini, özünün dövlət xəzinəsinə əl atdığını göstərmişdir. “Atlılar” adlı məzhəkəsində o, Kleonun eybəcər simasını verməklə bərabər, özü də bir aktyor kimi həmin rolunu ifa etmişdir.

Aristofan 40 qədər məzhəkə yazmışdır. Bunlardan bizə on biri gəlib çatmışdır. “Axarnyanlar”, “Atlılar”, “Buludlar”, “Arılar”, “Sülh”, “Lisistrata”, “Fesmofori bayramında qadınlar”, “Qurbağalar”, “Xalq məclisində qadınlar”, “Sərvət”.

Aristofan yaradıcılığının ən yetkin dövrü Peloponnes müharibəsi illərinə və Afina quldarlıq demokratiyasının dərin daxili böhran keçirdiyi bir vaxta təsadüf edir. Afina demokratiyasının başçısı Perikl V əsrin otuzuncu illərində işğalçılıq siyasətinə uyaraq 431-ci ildə Sparta əleyhinə aqressiv bir nitq söyləmişdi; bunun arxasınca Afina orduları Spartaya qəflətən hücumu keçmişdilər. 431-ci ildə başlayan Peloponnes müharibəsi 404-cü ildə Afinanın məğlubiyyəti ilə bitmişdi. Xüsusilə, müharibənin ikinci ilində vəba xəstəliyindən ölənlər Perikldən sonra dövlət başına keçmiş demaçoqlar Perikl siyasətinin ən aqressiv

xəttini davam etdirmişlər və Afinanı həm xarici, həm də daxili cəhətdən zəiflətmişdilər. Qeyd etmək lazımdır ki, bundan sonra Afina demokratiyası bir də əvvəlki vəziyyətini əhya edə bilməmişdir.

Aristofan öz məzhəkələrində ağır böhrana düşmüş Afinanın ictimai-siyasi düşkünlüyünün qüvvətli, cəsəətli və düzgün tənqidini vermişdir. Onun əsərlərində, o zamanki Afina cəmiyyətinin bütün təbəqələrini – dövlət adamlarını, sərkərdələrini, filosoflarını, kiçik, böyük məmurlarını gülünc şəkildə görmək olar. O, şəhərliləri, kəndliləri, qulları, onların həyatını, düşüncə və mühakimələrini cəsəətlə təsvir edib verir. Bəzən karikatura şəklində verilmiş surətlər böyüyüb tipikləşir və ümumiləşir.

Aristofanın əsas tənqid hədəfi işğalçı xasiyyət daşıyan Peloponnes müharibələri, daxildə isə dövlət başçılarının yürütdüyü ağır iqtisadi siyasət idi. Gün-gündən demokratiyanın müqəddəs prinsipləri yoxalardı. Hərbi diktatura, möhkəmlənirdi. Müharibə ölkəni dilənçi vəziyyətə salmışdı; yoluxucu xəstəliklər başlamışdı. Müqəddəs ailə əlaqələri daxildən çürüyürdü. Aristofan isə Kleonu və onun dostlarını bu ictimai bəlanın müqəssiri bildiyi üçün, həmişə əsərlərində onları tənqid hədəfi kimi almışdır. Müqəssirlər silsiləsində tarixdə tanınmış (Kleon, Nikin, Giperbol) şəxsiyyətlər olduğu kimi, indi məlum olmayan sırayı adamlar da vardır ki, oxucu o yerləri oxuduğu vaxt çətinlik çəkir. Aristofan günün ən vacib, ən zəruri siyasi hadisələri ilə maraqlanırdı, lakin onu lazımi qədər ümumiləşdirə bilmirdi. Əsərlərində bəzi səhnələr günün felyetonu kimi səslənirdi.

Onun “Atlılar” əsəri, ən kəskin siyasi məzhəkələrindəndir. Burada Demosun (yəni xalqın) canına darasmış demaqqoqların, dövlət adamlarının işi, məqsədləri ifşa olunur. Xüsusilə, Kleon mərkəzdə dayanmışdır. Aristofan Kleonu çirkin məqsəдли, xalqı ölmə, açlığa yuvarlayan, şəxsi xudbin məqsədlərlə xalqı aldadan bir demaqqo kimi vermişdir. Burada tarixi faktlar da çoxdur. Əsərin əsas mövzusu Demosa hakim olmaq üçün, onun etibarını qazanmaq üçün ayrı-ayrı dövlət adamları arasında gedən mübarizədir. Heç şübhəsiz, məzhəkədə bu mübarizə gülünc dəlillər ilə aparılır.

Bir neçə məzhəkəsində (“Axarnyanlar”, “Sülh”, “Lisistrata”) Aristofan Peloponnes müharibəsini tənqid edir. O, müharibəni xalqın, kəndlilərin nöqtəyi-nəzərindən tənqid edirdi. Bu tənqid eyni zamanda

demokratiyaya zidd olan böyük yer sahiblərinin arzusuna müvafiq idi. Aristofan, müharibənin ədalətsiz bir müharibə olduğunu izah etmir. O, ancaq onun uzun sürməsinə, nəticədə əkinçilərin əkib-biçmələrinə mane olmasına, aclığın və dilənçiliyin artmasına qarşı etiraz edirdi. O, başa düşmüşdü ki, bu müharibədən müvəqqəti də olsa müəyyən adamlar xeyir götürür. Bu məzhəkələrdə də sıx-sıx Kleonun və başqa demaqqoların adına rast gəlmək olur.

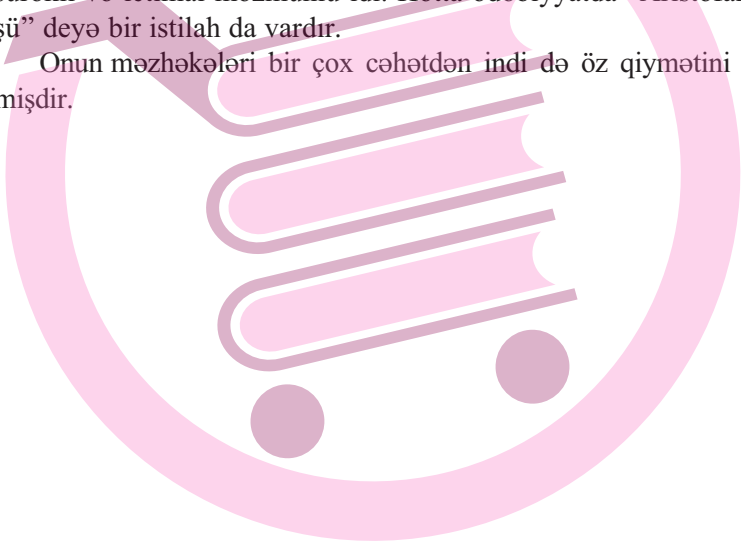
“Buludlar” əsərində Aristofanın əsas tənqid hədəfi yunan sofistika-sıdır. Bu fəlsəfədə onu ən çox narahat edən əxlaq məsələləridir. Aristofana görə sofistlərin əxlaqi görüşləri, ailənin müqəddəs bağlarını qırır, gəncləri əxlaqsızlığa aparıb çıxarır. Burada əyriilik ilə düzlüyün mübahisəsi diqqəti cəlb edir. Müəllif Sokratın simasında sofistlərin dünya görüşlərini, mühakimə üsullarını, həyata, ailəyə baxışlarını karikatürə şəklinə ümumiləşdirmişdir. Əsər Sokratın fəlsəfə məktəbinin yandırılması ilə bitir ki, burada müəllif öz görüşlərini belə yekunlaşdırmışdır: Bütün ailə bədbəxtlikləri, əxlaqsızlıq – hamısı həmin sofistlərdən gəlir. Aristofanın tənqid hədəflərindən biri də dramaturq Evripid və onun yaradıcılığı idi. Bu tənqid bəzən şəxsi xasiyyət daşısa da, çox zaman daha prinsipial idi. Belə ki, Aristofan Evripid dramaturgiyasına gəncliyi pozan, ailəni pis yollara aparan, əxlaqi nöqtəyindən nəzərdən miskin, fəlsəfi mənası etibarilə sofistlərin dəyirmanına su tökən bir dramaturgiya kimi baxırdı. Bir çox məzhəkələrində buna kiçik işarələr var. Lakin “Qurbağalar” məzhəkəsində artıq bu məsələ baş mövzudur. Esxil ilə Evripidin deyişməsi sistemli bir ədəbi mübahisədir. Dövrün ədəbi tənqidini, onun mündəricə səviyyəsini və məfkurəvi istiqamətini başa düşmək üçün bu səhnələr çox maraqlıdır.

Yaradıcılığının ikinci dövründə Aristofan, içində yaşadığı ictimai şəraiti bilavasitə tənqiddən ziyadə, gələcək ictimai quruluş və yaxud arzu edilməsi lazım gələn cəmiyyət haqqında bir sıra utopiyalar yaratmışdır. “Quşlar”, “Xalq məclisində qadınlar” məzhəkələrində belə utopiyalar verilmişdir. Bu mövzu IV əsrin başlanğıcında olduqca aktual idi. Ağır ictimai böhran, aşağı təbəqələrin yoxsul həyatı və s. yeni bir dövlət quruluşu yaratmaq arzularını meydana çıxarır. Lakin bu utopiyaların səciyyəvi cəhəti ondan ibarət idi ki, burada bütün vətəndaşlar bərabər olaraq qul zəhmətinin məhsulu ilə dolanmalı idilər. Dövlət başında mütəfəkkir ziyallar, filosoflar durmalı idi. Məlumdur

ki, yunan filosofu Aristotel “Dövlət” adlı əsərində utopik bir cəmiyyət vermişdir. Bu əsərdə o, xüsusi mülkiyyəti və ailəni ləğv etməyi təklif edirdi. Aristofan isə həmin utopiyanı tənqid edərək öz utopiyasını yaradır.

Aristofan klassik məzhəkənin formasını, onun quruluşunu müəyyənləşdirmişdir. Onun sələflərindən bizə bütöv bir əsər gəlib çıxmamışdır. Aristofan, onların əldə etdiyi nailiyyətləri birləşdirmiş, məzhəkəni səhnə əsəri halına salmışdır. Onun yaratdığı quruluş, sonralar başqa məzhəkə yazanlar üçün nümunə olmuşdur. Aristofan məzhəkədə əxlaqilik tərəfdarı idi. O, söyüşlər, ədəbsiz sözlər, bayağı hərəkətlər vasitəsi ilə gülüş yaradan sələflərini kəskin surətdə tənqid etmişdir. Lakin buna baxmayaraq, Aristofanın öz əsərlərində belə bayağı sözlərə, ədəbsiz, qaba cümlələrə rast gəlmək mümkündür. Aristofan tənqiddə çox cəsarətli idi. Onun tənqidləri çox kəskin idi. Gülüşü sürəkli və ictimai məzmunlu idi. Hətta ədəbiyyatda “Aristofan gülüşü” deyə bir istilah da vardır.

Onun məzhəkələri bir çox cəhətdən indi də öz qiymətini itirməmişdir.

ATLILAR

İŞTİRAK EDƏNLƏR:

Xalq – Demos (yunanca xalq deməkdir)

– əldən düşmüş bir qoca.

Daba – Kleon

Kolbasaçı – Aqorakrit

Birinci qul – Niki

İkinci qul – Demosfen

Xidmətçilər

Sülh pəriləri

Xor – iyirmi dörd atlı – gənc

Afina əyanlarından ibarət xor.

PROLOQ

Səhnə. Demosun evi. Birinci qul (Niki) ağlaya-ağlaya qapıdan qaçaraq çıxır.

Niki¹

Ay aman! Vay halıma! Vay halıma! Ay aman!
Allahlar qənim olsun məlum pafraqonluya,²
Yox etsinlər bu yeni bəlanı üstümüzdən!..
O hiyləgər bu evə ayaq basandan bəri,
Döyülüb-söyülməkdən göz açmır evdə heç kəs...

İkinci qul (Demosfen) yüyürə-yüyürə gəlir.

Demosfen

Ağzın fal olsun görüm!..
Görüm qəzəbə gəlsin o zalım pafraqonlu!..

Niki

(Demosfeni görərək)

Nə var, nə yox, necəsən?

Demosfen

Mən də sənin günündə, əla!

N i k i

Bəri gəl görək!
Gəl birgə ahü-nalə edək Olimp³ eşqinə...

Hər ikisi fleyta çalmağı yamsılayaraq, ulaşırlar.

D e m o s f e n

Dayan, bəsdir, a qardaş, nə çıxar zarımaqdan?
Bələdan qurtarmağa, gəl, bir çarə axtaraq...

N i k i

Bəs neyləyək?

D e m o s f e n

Sən söylə!

N i k i

Yox, yox, sən söylə görüm!
Mənim dilim gəlməyir...

D e m o s f e n

Zevs haqqı, söz tapmıram!

N i k i

Mən ölüm, gəl sən mənim
Dərdimi dinlə, sonra özün tərcümanım ol!⁴

D e m o s f e n

Yaxşı, sən cürətlə de, mən də sonra söylərəm.

N i k i

Ürəyim gəlmir axı... Bir də Evripid kimi,
Mahiranə, axıcı, rəvan sözlər tapmıram...

D e m o s f e n

Yox, canım, Evripidin turpu nə lazım bizə?⁵
Bu ağanın yanından qaçmağa bir çarə tap!..

N i k i

Yaxşı, onda dalbadal söylə görüm: “Gəl cı”...

D e m o s f e n

Yaxşı, söyləyim: “Gəl cı”...

N i k i

İndi bir də “raq” artır onların axırına!

D e m o s f e n

Necə “raq”?

N i k i

Hə, “raq” artır, indi dalbadal söylə”!

D e m o s f e n

Gəl-cı-raq, gəl cıraq!..

N i k i

Hə, necədir, xoşladın?

D e m o s f e n

Xoşlamağa xoşladım, ancaq düzü qorxuram,
Dərimizi soyarlar!..

N i k i

Niyə ki?

D e m o s f e n

Bilmirsənmi,
Döyə-döyə adamın soyarlar dərisini!..

Hər ikisi kədərlə susur.

N i k i

Bu bələdan canımızı qurtarmaqçın gəlsənə
Məbədə səcdə edib, allahlara yalvaraq!

D e m o s f e n

Nə məbəd? Allahlara inamın varmı sənin?

N i k i

Əlbət ki!

D e m o s f e n

Bəs o niyə?

N i k i

Ay axmaq, çünki mənim
Allahlar düşmənimdir... Deməli allahlar var!..

D e m o s f e n

Düzdür! Ancaq başqa bir çarə yoxdur görəsən?
Gəl tamaşaçılara söyləyək dərdimizi!

N i k i

Çox gözəl, onda bir də xahiş edək onlardan,
Açıqca söyləsinlər, görək oyunumuzu
Bəyənirlərmi onlar,

D e m o s f e n

Yaxşı, onda başlayım:

(tamaşaçılara)

Əziz tamaşaçılar! Bizim bir ağamız var:
Paxla yeməkdə qoçaq, əldən düşmüş bir qoca,
Özü də qulaqdan kar, ətiacı, bədrəftar,
Onun adı Demosdur, ləqəbi də küt, qanmaz.
Keçənlərdə bazardan bir qul alıb özünə;
Qul, nə qul paflaqlonlu, sənəti də ki, dabbaq;
Bu bədzat, bu kələkbaz hər hiylədə ustadır:
Gələnin kimi tez girib ağanın qılığına,
Hər sözə “bəli-bəli” söyləyib yaltaqlanır,
Şirin, yağlı, riyakar dillər tökür bu sayaq:
“Vəlinəmətim Demos! Bəsdir üzülmə, dincəl,
Ye, iç, rahat yıxıl yat! Bu da sənə üç quruş!⁶
Əmr edirsən hüzura təqdim edim naharı...”
Belə deyib ağaya biz bişirən təamı
Təzimplə təqdim edir, qulluq göstərir alçaq...
Bu yaxında, Pilosda mən yağlıca bir şorba
Bişirmişdim ki, dadı damağından getməzdı...⁷
Məlun oğlu yüyürüb qaradı onu bir anda,
Təqdim etdi ağaya, əlbət ki, öz adından!..
Bizi qulluq etməyə qoymur əsla, qovlayır;
Özü də bir dərini ağanın başı üstə

Yelpic kimi yelləyir, qaçırdır natiqləri.
Cürbəcür fallar açıb doldurur qulağını:
Yazıq qoca ağlını itirib, maymaqlaşib...
Dabbaq buna sevinir, bizə böhtan ataraq,
Şallaq ilə döydürür; sonra qaçıb aləmə
Hay-küy salıb qorxudur, hədələyir hamını;
Deyir ki, “Gördünüzmü necə döydürdüm qulu?
Mənə boyun əyməyən şallaq altında ölər!..”
Bu sayaqla hamıdan rüşvət alır o zalım;
Biz də ki, verməliyik, neyləyək, çarə nədir!
Yoxsa ağa elə bir düdəmə gələr bizə
Ki, dünya gözümüzdə gönə dönər, qaralar...

(Nikiyə)

Yaxşı, dostum, indi gəl yenə çarə axtaraq.
Görək harda, nə sayaq, nə yol, hansı çarə var?

N i k i

Nə yol, nə çarə? Bircə, tez ol, qaçaq, qurtaraq!

D e m o s f e n

Ay hay! Paflaqlunun gözündən qaçmaq olar?
O ki, hər şeyi görür, o ki, hər şeyi bilir!
Bir ayağı Pılosda, bir ayağı məclisdə,
Bax, bu sayaq!..

(Ayaqlarını geniş ayırır)

Sarğısı Aşırım ölkəsində
Bir əli Oğrstanda, biri Rüşvətistanda!..⁸

N i k i

Görünür onda bizim bir çarəmiz var: ölmək!..

D e m o s f e n

Ancaq ölsək də, gərək ləyaqət ilə ölək!

N i k i

(fikirli)

Axı necə ləyaqət? Ölməyə nə ləyaqət?
Yaxşı, gəl öküz qanı içib intihar edək!
Femistoklun ölümü⁹ ən gözəl bir ölümdü...

D e m o s f e n

Yox, öküz qanıdansa, gözəl şərab yaxşıdır,
Gözəl fikirlər verir insana gözəl şərab!

N i k i

Sənin də fikrin-zikrin şərəbdadır həmişə!
Nə fikirlər olacaq məst adamın başında?

D e m o s f e n

(tamaşaçılara)

Ay-hay, bu qurbağanın sözlərinə bir baxın!
Şərabı pisləməyə necə cürət edirsən?
Şərabdan da faydalı bir şey varmı cahanda?
Məst adamda tapılar yenə dövlət, səxavət,
Məst adam məsud olar; zirək, diribaş, qoçaq,
Düşmən üçün amansız, dostu mehriban olar,
Tez ol, a dostum, tez ol, mənə şərab gətir ki,
Beynimi yusun bir az, fikirlərə yol açsın!

N i k i

Ancaq bu sərxoşluqda bir fayda görmürəm mən...

D e m o s f e n

Görərsən, tez ol, tərپən!

(Niki qaçaraq gedir)

Mən də uzanım bir az,
Fikirləşim, görüm ki, şərab içəndən sonra
Bələdan qurtarmağa nə yol, nə çarə deyim...

Niki bir tuluq çaxır və piyalə ilə baxına-baxına gəlir.

N i k i

Gizlincə çırpışdırdım, heç kəs xəbər tutmadı.

D e m o s f e n

Bəs mələun paflaqlonlu hansı cəhənnəmdədir?

N i k i

Müsadirə edilmiş kökəldəndən ötürüb,
Qarnı şişincə içib, indi yatır xorhaxor...

D e m o s f e n

Onda qədəhi doldur, köpüklənsin al şərab!

N i k i

(tökərək)

Mehriban iblislərə dua eylə, unutma!

(qədəhi Demosfenə verir)

Pramia¹⁰ iblisinin bəxşişini al, ötür!

D e m o s f e n

(içərək)

Sən, ey mehriban iblis, icadına afərin!

N i k i

İndi fərmanın nədir?

D e m o s f e n

İndi ki, paflaqlonlu

Köpək kimi köpübdür, durma, onun falçılıq

Dəsgahını gətir gəl!

N i k i

Bax, bu gözlərim üstə!

(Öz-özünə)

Ax, sənin o mehriban iblisin görək mənim

Bu bəlalı başıma nə bəla gətirəcək!..

Qaçaraq gedir.

D e m o s f e n

(tamaşaçılara)

Mən şərabdan bir azca içim, o gələndək

Beynimi yusun bir az, fikirlərə yol açsın...

İçir. Niki cədvəlləri gətirib gəlir.

N i k i

Dabbaq orda elə bir xorhaxor qoparıb ki,

Gözünün bəbəyi tək qoruduğu bunları

Çırpışdırıb gətirdim; əsla xəbər tutmadı

D e m o s f e n

Afərin, sağ ol, qoçaq! İndi şərabdan tök ver,

Mən də bunu oxuyum...

(Cədvəli alır)

Görüm nələr yazılıb;

(Oxuyur)

Aha, nə dərin hikmət!..

(Nikiyə)

Tez ol, bir qədəh şərab!..

N i k i

(qədəhi verərək)

Al, bəs fal necə oldu?

D e m o s f e n

Tez ol, bir də tök görək!

N i k i

“Tez ol, bir də tök” deyə, yazılıbmı cədvəldə?

D e m o s f e n

(cədvəli oxuyur)

Ey böyük Bakid¹¹!..

N i k i

Necə?

D e m o s f e n

Tez ol, qədəhi doldur!

N i k i

Görünür Bakidin də xoşu varmış badəyə!..

D e m o s f e n

Ax rəzil paflaqlı! Görünür öz barəndə
Burda yazılan faldan qorxurmuşsan!

N i k i

Hə? Necə?

D e m o s f e n

Burda onun nə cür məhv olacağı yazılıb...

N i k i

Necə ki?

D e m o s f e n

(dəbdəbəli)

Açıq-aşkar göstərilib hər nə var:
Əvvəl, hər şeydən əvvəl, gəlib kəndir taciri
Şəhrin ixtiyarını öz əlinə alacaq.

N i k i

Hələ ki, bir tacir var... Bəs sonra kim gələcək?

D e m o s f e n

Sonra da bir başqası, qoyun-keçi çodarı...

N i k i

Yenə tacir? Bəs onun nə gələcək başına?

D e m o s f e n

Sonra ondan da xəbis birini tapacaqlar;
O ağalıq edəcək; sonra da rədd olacaq...
Ondan sonra boşboğaz, dəyirmantək gurlayan,
Paflaqlonlu bir dabbaq hökmranlıq edəcək...

N i k i

Deməli ki, çodarı dabbaq yıxacaq? Yəqin
Qədrin hökmü budur?

D e m o s f e n

Özün aşkar görürsən...

N i k i

Nə fəlakət!.. Görəsən başqa bir tacir yoxmu?

D e m o s f e n

Hələ dördüncü də var; əla peşə sahibi!..

N i k i

O kimdir?

D e m o s f e n

Söyləyimmi?

N i k i

Lütf elə, söylə görüm!

D e m o s f e n

(*dəbdəbəli*)

Bir Kolbasaçı gəlib dabbağı endirəcək?

N i k i

Kolbasaçıma dedin? Ay allahlar, nə gözəl!

Bəs bu kolbasaçıni hardan, tapacağıq biz?

D e m o s f e n

Taparıq!

Bir kolbasaçı, əlində kolbasa dolu bir tabaqla orxestrə çıxır.

Budur, bir bax, allahların hökmilə
Özü gəldi!.. Deyəsən, bazara sarı gedir...

(*Bağırır*)

Bura bax, ey möhtərəm kolbasaçı, bura bax!
Sən bizim ölkəmizin pənahısan, bəri gəl!

K o l b a s a ç ı

Baş üstə, buyur, buyur, hansından istəyirsən?

D e m o s f e n

Dostum, qulaq as mənə,
Bəxtindən, taleyindən gözəl xəbərlər verim...

Kolbasaçı səhnəyə yanaşır.

N i k i

Tabağı qoysun yerə; sən də falını söylə,
Qoy kişi öz gələcək səadətini bilsin;
Mən də gedim dabbağa göz yetirim gizlicə...

(*Gedir*)

D e m o s f e n

(Kolbasaçıya)

Əvvəlcə tabağımı yerə qoy, bir rahat ol!

Kolbasaçı tabağı yerə qoyur.

İndi də bu torpağa, allahlara səcdə et!

K o l b a s a ç ı

(səcdə edərək)

Yaxşı, sonra nə olsun?

D e m o s f e n

Salam, ey nəcib kişi!

Bu gün heç bir şey olan sabah hər bir şey olar!

Salam, ey əzəmətli Afinanın hakimi!

K o l b a s a ç ı

Bu nə işdir, əzizim? Nə kolbasa alırsan,

Nə də ki, boğazımı yaşlayırsan, üstəlik

Bir də lağa qoyursan!..

D e m o s f e n

Ay axmaq, boğaz nədir? Bir bura bax, gör nə var!

(Tamaşaçıları göstərir)

Bax, orda o minlərcə adamı görürsənmi?

K o l b a s a ç ı

Əlbəttə ki, görürəm...

D e m o s f e n

Bunların hamısına –
Bazarlara, məclisə, bargaha, hər bir şeyə,
Sən hakim olacaqsan! Şura sənin əlində
Bir oyuncaq olacaq... Bütün sərkərdələri
Mühakimə edəcək, bəzəyəcək, qıracaq,
Qızları çəkəcəksən kefçin Pritaneyə¹²...

K o l b a s a ç ı

Kim? Mənmi?

D e m o s f e n

Əlbəttə, sən!.. Hələ bunlarda nə var!
Bura, bir az yuxarı, bir bura dırmaş görüm!
Dənizi, adaları görürsənmi, bax, orda?

K o l b a s a ç ı

Hamısını görürəm.

D e m o s f e n

O yüklü gəmiləri?

K o l b a s a ç ı

Görürəm, hə, görürəm...

D e m o s f e n

Bir gör, sən nə xoşbəxtsən!
İndi də sağ gözünlə Kariyaya sarı bax,
Sol gözünlə Karfagen sahillərini seyr et!

K o l b a s a ç ı

Gözlərim çaş olar ki, görünür ki, doğrudan
Mənə kəc bir səədət nəsb olacaq, eyvah!

D e m o s f e n

Yox, ey qüdrətli hakim! Falda belə deyilir:
Bütün burda nə varsa, sən satıb-sovacaqsan...
Falın dümdüz çıxacaq!..

K o l b a s a ç ı

Axı necə, nə sayaq,
Adi bir kolbasaçı yekə adam olacaq?

D e m o s f e n

Elə iş də bundadır: sən həyasız, şərəfsiz,
Rəzil, boşboğaz, alçaq olduğuna görə də
Böyük mənəb sahibi bir adam olacaqsan!

K o l b a s a ç ı

Yox, yox mən heç özümdən bədgüman-zad deyiləm.

D e m o s f e n

Ax, aman ay allahlar! Axı niyə, a kişi?
Yoxsa, şərəfli-şanlı bir keçmişin var sənin?
Yoxsa adlı əcdadın, əslin-nəcəbətindən var?

K o l b a s a ç ı

Yox, yox, buna əmin ol: nanəcibəm, bədəsil!

D e m o s f e n

Onda bəxtin açıqdır, xoşbəxt doğulmusan sən!

K o l b a s a ç ı

Axı bir də, əzizim, mənim savadım azdır...
Güclə-zorla bir az-maz oxumağı bilirəm.

D e m o s f e n

Hayıf, hayıf... Heç gərək onu da bilməyəydin!
Fitnəkarlıq etməyə nə məlumat, nə savad?
Bu iş nəcib-namuslu adamın işi deyil,
Cahillərin, nahamvar avamların işidir...
Dostum, indi qulaq as, bir gör Febin fəlinə
Nə deyilir.

K o l b a s a ç ı

Nə var ki?

D e m o s f e n

Zevs haqqı, çox gözəldir,
Çox hikmətli sözlərdir, ancaq mənə cəhətdən
Bir azca qarışıqdır, çətin başa düşərsən...

Təntənəli bir ahənglə cədvəli oxuyur.

“Ol gün ki, qəzanın qəzəbilə iti caynaq qara-qartal
Qanlar soran ol əfi ilanla görüşüb üz-üzə gəldi.
Naoud olacaq Paflağonun kirli həfidi və o gündən
Kolbaşçılar övladı olub şənü-şərəflə nücəbadən,
Allahların əmrilə daha əl çəkibən kolbasalardan
Hakimliyə nail olacaqdır, əbədi şöhrət içində...”

K o l b a s a ç ı

Yaxşı, bundan mənə nə? Yaxşı başa sal görüm?

D e m o s f e n

“Qara qartal” Paflağon itinin ləqəbidir.

K o l b a s a ç ı

Bəs “iti caynaq” nədir?

D e m o s f e n

Haman caynaqlarıyla
Yurdun bütün varını qamarlayır o alçaq...

K o l b a s a ç ı

Bəs “ilan” nə deməkdir?

D e m o s f e n

Bu ki, aşkar bir şeydir:
Bilmirsən ki, ilan da, kolbasa tək uzundur?
İlan qan sovurandır, kolbasa qandan olur...
Fal deyir ki, qartalı tələf edəcək ilan,
Hakim olacaq, əgər əl çəksə peşəsindən!..

K o l b a s a ç ı

Eləsə, mən razıyam, ancaq bir şey də var ki,
Bilmirəm hökuməti necə idarə edir.

D e m o s f e n

Buna nə var ki? Yenə əvvəlki peşən kimi,
Döy, əz, sonra bunları yaxşıca qat-qarışdır,
İstiot vur, duz vur, yağla; bir də üstüörtülü
Şirin sözlər də işlət, qat acıya şirini...
Müxtəsər ki, boyuna biçilib fitnə-fəsad,
Hakim ola bilməyə hər nə desən, səndə var:
Özün bazar adamı, heyvərə, səsin də gur...
Bil ki, falda bəxtinə hökmranlıq yazılıb:
Çələngi tax başına, allaha dua eylə,
Düşmənlərə döyüşdə sənün müinin olsun.

K o l b a s a ç ı

Yaxşı, bəs özümüzə tərəfdar harda tapaq?
Dabbaq dövlətliləri salıb qorxu-ürküyə,
Kasıbların da ondan zəhləsi gedir tamam...

D e m o s f e n

Tərəfdar çox tapılar, – minlərcə atlılar var,
Onlar hamısı yəqin tərəfdar olar bizə.
Bizimlə əlbir olar, namuslu vətəndaşlar,
Bir də ki, düşüncəli, zəngin tamaşaçılar...
Apollon da bu işdə kömək eləyər bizə...
Düzdür, bizim aktyor taxdığı maskasından
O qədər də bənzəmir əsl pafllaqonluya.
Ancaq tamaşaçılar hamı arif adamdır,
Hamı yaxşı tanıyır onun kim olduğunu...

K o l b a s a ç ı

Ay aman, pafllaqonlu özü gəlir deyəsən!..

Orxestrdə o yan-bu yana qaçır. Kleon qızısqımış halda yüyürə-yüyürə gəlir.

K l e o n

Allahlara and olsun, xalqa qarşı bəd əməl
Qəsdindən siz özünüz peşman olacaqsınız!

(Demosfenin içdiyi qədəhi görür)

Aha, bəs bu Xalkıda qədəhi nədir burada?
Demək üsyan qaldırmaq istəyirsiniz orda!
Rədd olsunlar məlunlar! xainlərə ölüm, qan!

(Kolbasaçını qovalayıb tutmaq istəyir)

D e m o s f e n

Hey, hey! Hara qaçırısan? Qayıt, ey alicənab!
Ey əziz Kolbasaçı, yetim qoyma ölkəni!

BİRİNCİ ÇETA

PAROD

D e m o s f e n

(bağırır)

Ay atlılar, igidlər! Dada çatın, amandır!
Ey Simon! Ey Paneti! Yetişin sağ cinahdan!

(Kolbasaçıya)

Gəlirlər, sən də qayıt, döyüşə gir, qorxma ha!
Bir bax, toz göyə qalxır, bizə kömək yetişir!
Haydı, cürətlə vuruş, qov önündən!

İki yarım xora bölünmüş iyirmi dörd atlıdan ibarət xor orxestrə girir.

B i r i n c i y a r ı m x o r b a ş ç ı s ı

EPIRREMA

Vurun, vurun o alçağı vurun o müftəxoru!
Vurun, acgöz tüfeylini, qan soran hörümçəyi!
Vurun, vurun o rəzili, vurun, vurun xaini!
Çoxdur onun bidətləri, çoxdur onun günahı.
Vurun, vurun baş-gözünə, yanına-yanbızına!
Tüpurün o pis üzünə, hücum edin, qoymayın,
Qoymayın ki, qaçıb gedər, o qoçaqdır qaçmağa
O Pniksi¹³ qoyub qaçan Evkrat tək qoçaqdır!..

(Atlılar Kleonu qovalayırlar)

K l e o n

(qaça-qaça)

Ey rəislər, hakimlər! Ey üç quruşluq dostlar!¹⁴
Mən ki, əyridən-düzdən sizə bol-bol yedirdim!
Gəlin, çatın dadıma, xainlər döyür məni!..

İ k i n c i y a r ı m x o r u n b a ş ç ı s ı

(dəstəsilə Kleonun qabağını kəsir)

ANTEPİRREMA

Cəzandır, çək! Sən ki, payı haqq-hesabsız yeyərdin!
Sən ki, məhkum olanların axtarardın cibini.
Rüşvət üçün can verərdin, can alardın hamıdan,
Vətəndaşlar arasından cibi dolu, başı boş
Adamları axtarardın, keçirərdin pəncənə;
Xersonesdən çağırardın məhkəməyə onları,
Soyub sonra dilənçi tək salardın burdan yola...
Rədd ol, rədd ol! Hamı sənə nifrət edir, a məlun!..

K l e o n

Siz də məni qovursunuz? Mən ki, sizi sevirəm,
Bu cəzanı sizin üçün çəkirəm mən, a dostlar,
Mən sizə bir heykəl qoymaq istəyirdim, ah, əfsus!..

X o r b a ş ç ı s ı

SON EPİRREMA

Bu hiyləgər alçağa bax, bunun felinə bir bax!
Bizi qoca hesab edib dilə tutur bu axmaq...
Bir yaxın gəl, gör dadını vuracağım zərbənin
Hara qaçsan, qol-qabırğan əziləcək, əmin ol!..

K l e o n

(bağırır)

Yetiş, ey Xalq! Ey şəhər! Qurdlar yedilər məni!

D e m o s f e n

Çığırmaqda qoçaqsan!.. Çaxnaşdırma şəhəri!

K l e o n

Mən nərəmlə səni də qaçırdaram önümdən!

D e m o s f e n

(bir kənarında durmuş Kolbasaçı göstərir)

Hünərin var, onu qov! Onda sənindir çələng...
Əgər o qalib gəlsə, bizim olacaq zəfər!

K l e o n

Omu, o qaçaqçıdır, ittiham edirəm onu,
Kolbasanı kəndirə satır Peloponnesə!¹⁵

K o l b a s a ç ı

Qaçaqçı sən özünsən! Pritaneyə qarnı boş
Gedib orda tıxayıb doldurarsan motalı!

D e m o s f e n

Düzdür, düzdür, qadağan çörək, yağ, ət, kolbasa,
Nə varsa, ötürərsən, doldurarsan qarnını!
Heç belə ziyafəti Perikl də görməyib...

K l e o n

(bağırır)

Canın çıxar bir nərəmdən!

K o l b a s a ç ı

(bağırır)

Səndən də bərk çıxıram mən!

K l e o n

(daha bərkdən)

Bir bağırısam, bağrın çatlar!

K o l b a s a ç ı

(daha bərkdən)

Təpik vursam, qarnın partlar!

K l e o n

İsbat edərim – xainsən!

K o l b a s a ç ı

Özün edama layiqsən!

K l e o n

Hərzə-hərzə donquldanma!

K o l b a s a ç ı

Lovğalığa çox aldanma!

K l e o n

Gözümün içinə bir bax!

K o l b a s a ç ı

Mən bazar əhliyəm, axmaq!

K l e o n

Səni lap yerə soxaram!

K o l b a s a ç ı

Tüpürsəm, səni boğaram!

K l e o n

Açıq deyim: oğruyam mən;
Bunu deyə bilməzsən sən!

K o l b a s a ç ı

Oğurluğa mən də varam,
Oğrunu da oğurlaram!..

K l e o n

Cibə girən, cibgir, hay-hay...

(Hay-küy qoparır)

Mən aləmə sallam haray:
Daim qurban ətlərindən
Oğurlayıb satanda sən,
Allahların şərəfinə
Ondan bir pay verməlisən!..

İKİNCİ ÇETA

KİÇİK AQON

Birinci yarımxor

ODA

Ey alçaq, ey həyasız, ey utanmaz heyvərə!

O murdar işlərindən

Dünya cəzana gəlib, təngə gəlibdir Pniks,

Məhkəmələr, meydanlar,

Bazarlar və dükənlər...

Sən, ey naqqal müqəvvə,

Çaxnaşdırdın şəhəri,

Alt-üst etdin hər yeri!..

Müqəddəs Afinanı təngə gətirdi nərən,

Qonub qaya üstünə

Bir qarabatdaq kimi,

Bizim müttəfiqlərdən bac-xərac da güdürsən!

K l e o n

Bilirəm hədənin astarını-üzünü...

K o l b a s a ç ı

Astardan başın çıxar, mən ət tanıyan kimi,

O yazıq kəndlilərə əyri-üyrü biçərək,

Çürümüş dəriləri satmağa çox qoçaqsan!

Bircə günün içində dağılır çəkmələri...

D e m o s f e n

O mənim də başıma bir belə iş gətirdi;

Dost-aşna güldü mənə, biabır oldum tamam,

Perqasa¹⁶ yetişməmiş qaldım lap ayaqyalın...

İkinci yarımxor

Sən əvvəldən qabasan,
Həm heyvərə, həm axmaq!
Sən kimi alçaqların,
Abri-hayası olmaz!

Soymaqda birincisən, teatrda birinci;
Qippodam oğlu¹⁷, yazıq dal cərgədə sıxılır...
Bəxtimizdən, nə yaxşı bir başqası tapıldı,
Səndən daha həyasız, səndən daha hiyləgər!
Sənin öhdəndən, əlbət, ancaq beləsi gələr!
Abri yox, həyası yox,
Hiylədə ustadır çox!

Birinci yarımxorun başçısı

İndi göstər, ay qoçaq, görək zatında nə var,
Göstər ki, boş bir işdir elm oxumaq, mərifət!

EPİRREMA

K o l b a s a ç ı

Qoyun mən deyim sizə bunun kim olduğunu...

K l e o n

Əvvəl görək mən deyəm!

K o l b a s a ç ı

Mən də sən tək oğruyam!

D e m o s f e n

Razı qalmasa, söylə: “Oğruyam əslən-nəslən!”

K l e o n

Bir qoysana danışam!

K o l b a s a ç ı

Qoymaram!

K l e o n

(ona hücum edir)

Yox, qoyarsan!

K o l b a s a ç ı

Sənə dedim qoymaram! Gəlirsən, gəl, bu meydan!
Çirməyim qollarımı, gəl, vuruşaq, gəl, görək!

Vuruşurlar. Kleonu döyürlər.

K l e o n

Hirsimdən çatlayıram!

K o l b a s a ç ı

(hirsəl)

And içmişəm, qoymaram!

D e m o s f e n

Niyə qoymursan, burax, çatlayır, qoy çatlasın.

K l e o n

Sən kimsən ki, mənimlə bəhsə cürət edirsən?

K o l b a s a ç ı

Səndən əksik deyiləm naqqallıqda, yalanda.

K l e o n

Bu meydana girməyə dilli, dilavər gərək!
Bir iş üstü açmağı bacar görüm, ay qoçaq!
Bilirsənmi mən kiməm? Sənin tək naqqallardan
Bir naxır da yığılsa, mənə bacara bilməz!
Görəsən hansı küncdə–bucaqda bir qəribə,
Bir fəqir mühacirə rast gəlib iş udubsan...
Onda da gecə–gündüz mırıldanıb sərəsər,
Qarğa beyni yeyən tək donquldanıbsan yəqin,
Zəhləsini tökübsən, əlbət, dostun–aşnanın,
Nətiq hesab edirsən özünü sən, ay axmaq!

K o l b a s a ç ı

Bəs sən hansı sehrli iksirdən içibsən ki,
Şəhəri dəng edəsən, bir kəs dinməyə gərək?

K l e o n

Hardan tapa bilərsən mənə bərabər adam,
Ki, bir tikə şor balıq, bir qədəh tünd şərəblə
Vəcdə gəlib bağıra, belə ki, hüzurunda
Pilos sərkərdələri əyilib təslim ola!

K o l b a s a ç ı

Mən də bol yağlı tikə, qaraciyər ötürsəm,
Bir güvənc şorba içsəm, sonra lap bir nəfəsə
Nikini də, səni də, bütün naqqalları da
Qataram bir–birinə bir anda, bir həmlədə!

D e m o s f e n

Qiyamət danışırısan... Bir şeyə yoxam ancaq:
Şorbanı təkçə özün ötürmək istəyirsən!

K l e o n

Öküz də yesən Milet əhlilə bacarmazsan!

K o l b a s a ç ı

Bol soyutma yesəm lap mədənləri alaram...

K l e o n

Qoy şuraya qayıdım bir küy salım ki, orda

K o l b a s a ç ı

Sənin bağırsağımı dolaram ayağına!

K l e o n

Bir təpiklə mən səni salam ordan bayıra!

D e m o s f e n

(ona hücum edir)

Elə isə, məni də! Biz onunla əlbirik!

Kolbasaya kömək edir. Vuruşurlar. Yənə Kleonu döyürlər.

K l e o n

(bağırır)

Qəlibə salam səni!

K o l b a s a ç ı

(bağırır)

Doğraram hər tikəni!

K l e o n

(*daha bərkdən*)

Lap gönünü soyaram!

K o l b a s a ç ı

(*daha bərkdən*)

Səni duza qoyaram!

K l e o n

Səndən çarıq tikərəm!

K o l b a s a ç ı

Səni qiymə çəkərəm!

K l e o n

Ütərəm kipriyini!

K o l b a s a ç ı

Əridərəm piyini!

D e m o s f e n

Bax, belə ha! Sonra biz,

Aşpaz kimi ikimiz

Şaqqalarlıq, yararlıq,

Dilini, qopararıq,

O donuz xirtdəyini,

Leşini, cəmdəyini,

Yekə, piyli sağrını,

Ciyərini-bağrını

Doğrarıq, parçalarıq,
Lap canını alarıq!..

İ k i n c i y a r ı m x o r

ANTODA

Daş qayaya rast gəlib, dinləyin, seyr edin bir.

Bu qəribə dalaşma
Qızışacaq get-gedə...
Düz çıxır hesabımız:
Az qalıb nəticəyə.
Gücdən düşübdür düşmən,
Qoyma göz açmağa sən
Qızışdır, vur, qoyma ha,
Qələ sökülür daha!

Bir az daha, şiddətlə, cürətlə hücum etsən,
Biz lap yaxşı bilirik, təslim olacaq düşmən!

K o l b a s a ç ı

Qorxaq oğlu qorxaqdır əvvəldən də o, ancaq
Gözə qoçaq görünüb; biçib özgə əkəni...
Bu yaxında şəhərə gətirdiyi dərzləri,
Qiyməti qalxsin deyə, doldurub anbarlara.

K l e o n

Nə qədər ki, Şura var, nə qədər ki, səfeh xalq
İclasda mürgüləyir, qorxmuram təhdidindən!

İ k i n c i y a r ı m x o r

Ay həyasız, ay arsız,
Gör nə məğrur dayanır!

Gördüyü işlərindən,
Nə qorxur, nə utanır!
Lap zəhləm gedir səndən,
Əgər yalan desəm mən,

Morsimin¹⁸ əsərində bir rol nəsibim olsun,
Ya da əyyaş Kratin¹⁹ qoy mənə qənim olsun!
“Çəmənlərdə uçuşan arılar tək hər zaman,
Hansı çiçəyə qonsan, ondan rüsvət alırsan!”

Bəsdir, ay qoçaq, bəsdir,
Udduğunu qus bir-bir!..
Nəgmə deyim sənə mən:
“Bayramdır, ye, iç, əylən!”

İ k i n c i y a r ı m x o r u n b a ş ç ı s ı

Qonşuda İul oğlu qoça acdır həmişə,
“Ey Vax! Sən, ey Bromi!” – deməyi etmiş peşə.

ANTEPİRREMA

K l e o n

And olsun allahlara, gücünüz çatmaz mənə,
Yalansa haram olsun mənə müftə içalat...

K o l b a s a ç ı

And olsun kötəklərə, qəssab təpiklərinə,
Uşaqlıqdan çox üzlər görübdür mənim üzüm...
Həyasızlıqda səndən artığam yalan desəm,
Yediyim tör-töküntü burnumdan gəlsin mənim!

K l e o n

Ey it kimi tullantı yeyib böyüyən əclaf,
Mənim tək itbaş ilə döyüşmək həddin deyil.
Aşpazlara deyirdim: “Baxın bahar elçisi -
Qaranquşlar gəldilər!” – Onlar göyə baxanda,
Yavaşca aşırardım yağlıca tikələri...

D e m o s f e n

Doğrudan, qoçaqmışsan, yaman kələkbazmışsan;
Məsəl var ki, deyərlər: “Bacarana can qurban!”

K o l b a s a ç ı

Əlaltı iş görərdim, üstü açılarda da
Əti altıma vurub and içərdim: “Görmədim”.
Bir dəfə bir pniksli tutub məni iş üstə,
Hələ onda demişdi: “Fitnəkar olacaqsan!”

D e m o s f e n

Kişi doğru deyibmiş, bilibmiş hünərini,
Oğurlayıb danıbsan, altdan ötürüb əti...

K l e o n

Mən hər ikinizin də köpünüzü alaram,
Yeri virana qoyan, dənizləri daşdıran
Qorxunc bir fırtına tək cumaram üstünüzə!

K o l b a s a ç ı

Xox, qorxdum... Bir buna bax! Kolbasanı dənizə
Töküb buna minərəm; tüpürərəm üzünə!

(Qayığa minən kimi табаға minir)

D e m o s f e n

(eyni hərəkətlə)

Mən də birgə minərəm, qayıq su versə əgər,
Boşaldaram bir anda dolan suyu dənizə...

K l e o n

(bağırır)

Demetraya²⁰ and olsun, Afinadan çaldığın
O talantlar sənə çox baha tamam olacaq!

D e m o s f e n

(komanda verir)

Hey, açın yelkənləri, fırtına havası var,
Bir də burdan iftira, böhtan qoxusu gəlir!

K o l b a s a ç ı

Bilirəm, Potideydən²¹ on talant aşırımsan...

K l e o n

Nə olsun ki?

(Yavaşcadan)

Talantı versəm, dilin gödələr?

D e m o s f e n

Razılaşar, elədir...

(Kolbasaçıya)

Yelkəni qaldır görək,
Daha yumşalır külək.

K l e o n

İşini açaram mən,
Onda məhkəmə səndən
Yüz talant alar, əlbət!

K o l b a s a ç ı

Onda səndən, a bədbəxt,
Oğurluqçun beşcə yüz,
Qaçaqçılıqçın dümdüz
Doqquzca yüz alarlar!

K l e o n

Hələ bir dilin də var?
Mən də deyərəm onda,
Sənin murdar qanında
Alkmeonun²² qanı var...

K o l b a s a ç ı

Mən də edərəm aşkar
Ki, sənin ulu baban
Olub şah ərkanından.

K l e o n

Necə, nə imiş adı?

K o l b a s a ç ı

Şah Qipinin arvadı -
“Qoyunçunun” nəslindən!..

K l e o n

Ay köpək, bir dayan sən!

K o l b a s a ç ı

Kəs, köpəyoğlu, köpək!

(*Dalaşirlər*)

D e m o s f e n

Vur, kötək üstdən kötək!

K l e o n

Ay aman öldüm, aman!..
Yoxmu bir can qurtaran?

D e m o s f e n

Bərk vur, dönüm zoruna!
Vur, aman vermə ona.
Böyrünə, qarnına vur,
Vur, vur, ona qan qusdur!

(Kleonu döyürlər)

B a ş a t l ı

(kolbasaçıya)

Ey müqəddəs, ey ulu, ey yenilməz qəhrəman,
Bizi xilas etməyə enmişən səmalardan!
Döyüşdə qüdrətinlə məhv elədin düşməni,
Acizlik layiqilə tərif etməyə səni!..

K l e o n

(yerdən qalxaraq)

Demetraya and olsun bilirəm işinizi:
Gizləndə hər nə ölçüb-biçmişsinizsə, bütün
Yaxşı məlumdur mənə, hər şeydən xəbərim var.

K o l b a s a ç ı

Biz də yaxşı bilirik Arqosdakı işini!..

(Tamaşaçılara)

İttifaq bağlamır o orda vətən xeyrinə,
Lakedomonlularla gizlincə alver edir...

D e m o s f e n

(xırıltı ilə Kolbasaçıya)

Yavaş, a zalımoğlu, bir az ehtiyatlı ol!

K o l b a s a ç ı

Yaxşı bilirəm orda nə alver edirsiniz:
Əsirlər barəsində bir saziş hoqqası var...

D e m o s f e n

Hə, belə də? Qanmaza kötəklə qandırarlar!

K o l b a s a ç ı

Cürbəcür fırılcaqlar qurursunuz xəlvəti...
Məni qızıl-gümüşlə susdurmağa çalışma.
Dostlarını göndərmə nahaq yerə minnətə...
Afinalılara mən açacağam sirrini!

K l e o n

Bu saatca gedərəm burdan şuraya bir baş,
İttilah edərəm sizi sui-qəsd niyyətində.
Gecə yığıncaqları təşkil edib əlaltı
İranlılarla əlbir üsyan hazırlamaqda
Beotiyada iyrənc işlər törətmişsiniz...

K o l b a s a ç ı

Yəqin Beotiyada gönün qiymətdən düşüb...

K l e o n

Herakla and olsun ki, lap gönünü soyaram!..

(Azğın bir həyəcanla qaçaraq gedir)

X o r b a ş ç ı s ı

(Kolbasaçıya)

İndi öz hünərini burda əyan et bizə:
Görək uşaqlığında oğurladıqlarını
Necə altına vurub gizlədə bilmişsən...
Tez dabbağın dalınca sən də yüyür şuraya!
Ora yetişən kimi, o hay-küy qopararaq,
Min cür böhtan atacaq hamımızın üstünə...

K o l b a s a ç ı

Lap indicə gedərəm... Ancaq kolbasaları,
Bütün bu var-yoxumu qoyuram burda qalsın...

D e m o s f e n

(ona bir qədəh şərab verir)

Aı, əvvəl boğazını bir azca yaşla görək;
Onda böhtan, iftira yaxşı sürüşüb öter...

K o l b a s a ç ı

(içir)

Ağıllı məsləhətdir, sən yaxşı müəllimsən!

D e m o s f e n

Al, bunu da bir ötür!

(*Ona sarımsaq verir*)

K o l b a s a ç ı

Niyə?

D e m o s f e n

Çünkü sarımsaq
Yaxşı şeydir, adamın cürətini artırır!
İndi yüyür, get daha!

K o l b a s a ç ı

Gedim, baş üstə, gedim!

D e m o s f e n

Yaxşı yadında saxla: dimdiklə, cırmaqla, did,
Piyini cır, qanat, xoruz kimi döyüş,
Böhtan, iftira yağdır, məğlub et, tez qayıt, gəl!

(*Kolbasaçı qaçaraq gedir. Demosfen evə girir*)

ÜÇÜNCÜ ÇETA

BÖYÜK PARABAZA

X o r k o r i f e y i

Get, allahlar köməyin olsun, şücaət göstər,
Sevindir qəlbimizi, ey meydanlar hakimi.
Zevs hifz eyləsin səni! Qalib gəl düşmənlərə,
Başında zəfər tacı, qələbə çələngləri!..

(Tamaşaçılara)

İndi bir parabaza oxuyacağın sizə,
Ona diqqət yetirin!
Sizin ki, əvvəllərdə gözəl tamaşalardan
Qəlbiniz, damağınız ləzzət almış doyunca,
Əziz tamaşaçılar, bizləri parabaza
Oxumağa hər şair çağırırdı, gəlməzdik,
Ancaq bu şairimiz layıqdır ehtirama,
O bizim dostumuzdur, haqqın, tərəfdarıdır.
Od püskürən Tifonla²³ vuruşdu cürət ilə,
Hamı heyrət edir ki, niyə bu vaxta qədər
Arxontdan istəməmiş özünə xor, aktyor?
Xahiş edib ki, sizə deyək onun adından:
Nə qorxu, nə də xəta mane olmayıb ona;
Bu fikirlə çəkilib indiyədək bu işdən:
Komediya əyləncə deyil, o da zəhmətdir;
Onun ilham pərisi lütf etməz hər yetənə.
Onunçün qiymətlidir sizin məhəbbətiniz,
Yayda bitən otlar tək qısadır onun ömrü.
Qocalan şairləri yaddan çıxarır hamı:
Yazıq Maqnet²⁴ qocalıq zamanı zəlil oldu;
O ki, qalib gələrək, şan-şöhrət qazanmışdı,
Çalmışdı, oxumuşdu sizə hər cür nəğmələr.
Quş, arı, şən qurbağa səsləri çıxarmışdı,
Ancaq qocalan kimi hamısı çıxdı yaddan...
Əldən düşmüş qocanı lağa qoyurlar indi...
Kratin²⁵ nə haldadır? O da bədbəxt deyilmi?
Bir zaman qürurundan yerə-göyə sığmazdı,
Azgın seltək keçirdi çəmənlərdən, çöllərdən,
Kökündən qoparırdı qocaman palıdları,
Rəqibləri önündə kol-kos tək əsərdilər.
Hər bir kef məclisində gəzərdi dildən-dilə:
“Rüşvətxorlar” nəğməsi, “nəğməkarlar” nəğməsi...
İndi o sərsəmləyən, sərəkləyən zamanda,
Kifarası pozulub kökdən düşdüyü anda,
Niyə nəzərdən salıb unutmuşsunuz onu!

Yazıq qoca o əyyaş Koni²⁶ kimi avara,
“Başında solğun çələng”, özü atəşdən yanır...
O əvvəllər çaldığı qələbələr naminə
İndi Britaneydə kef etməyə layıqdi;
O gərək nazu-nemət, hörmət-izzət içində
Dionis kahinilə ən başda oturaydı!..
Krates²⁷ də çox bəla çəkibdir sayənizdə;
Şən məzhəkə bayramı günlərində sizlərə
Tədbirli sözlərilə çox ləzzət vermişsə də,
Sadədil adamlara əql-kamal öyrədib,
Gah alqış, gah fişqırıq qazanmışsa, yenə də
Səbatla axıradək çəkilməmiş meydandan...
İndi bizim şair də qorxmuş bu misallardan,
Bir də o söyləyir ki, sükançılıqdan əvvəl
Gərək kürək çəkəsən, sonra püşgah olasan!
Əvvəl gərək biləsən küləyi, fəlakəti,
Gəmini ondan sonra özbaşına sürəsən!..
O ki, belə ağıllı, təvazülə iş görür,
Lovğalanmadan sürür məzhəkə gəmisini,
Siz də bol-bol əl çalın, güc verin kürəklərə,
Qoy bu şən gurultular ona mükafat olsun!
O da, başının dazı şölələr saça-saça,
Razi getsin, şən getsin, onun könlü şad olsun!

Birinci yarımxor

ODA

Atlas hökmranı, sən ey Poseydon,
Xoşun var atların kişnəməsinə,
Ağır mis nalların coşqun səsinə!
Sevirsən gəminin önündə lay-lay
Yarılan suların köpürməsinə.
Sevirsən bəzəkli gərdunələrdə
Gəzişən gənclərin qaynaşan, daşan
Coşqun dəstəsini, şən dəstəsini.
Səninçin əzizdir Sunilə, Qerest,²⁸

Gəl bizim şənliyə, bizimlə əylən;
Sən ey Kron oğlu, delfinlər şahı,
Bizim Formiona²⁹ hami oldun sən!
Afina xalqı da səni hər zaman
Bil ki, üstün tutur hər bir allahdan.

Birinci yarımxor

EPİRREMA

Şəhərimizin şanına, Pallada örtüyünə,³⁰
Layiq olan əcdadı mədh edirik bu gün biz...
Dənizlərdə, quruda saysız çarpışmalarda,
Qalib gəlib bu şəhrə şöhrət qazanmış onlar.
Düşməni saymazdılar bizim babalar əsla,
Coşqun ürəklərində zəfər ümidi vardı.
Döyüşdə büdrəyəndə, mahir döyüşçü kimi,
Qalxıb silkinərdilər heç bir şeyə baxmadan,
Yenə döyüşə girib basardılar düşməni.
Sərkərdələr ziyafət istəməzdilər onda,
İndisə mükafatsız getmir onlar savaşa.
Biz hazırıq qərəzsiz ana vətən yolunda,
Pak məbədlər yolunda döyüşməyə hər zaman
Mükafat istəmirik, arzumuz budur ancaq:
Müharibə qurtarıb fəlakət sovuşanda,
Bizdən əsirgəməyin lütf ilə məhəbbəti!

İkinci yarımxor

ANTODA

Bu yurdun hamisi, sən ey Pallada,
Gəl, sən ey bakirə, sal bizi yada.
Yurdun müqəddəsdir, qılincin kimi
Kəsərli bir qılinc yoxdur dünyada.
Yoxdur məlahətdə sənin tək şair,
Gəl ki, sənlə birgə zəfər də gəlsin!

Sən bizə yar oldun daim savaşıda,
Gəl ki, nəğməmizin səsi yüksəlsin!
Gəl, ey pak ilahə, gəl havadar ol,
Döyüşdə biz gərək qazanaq zəfər!
Yenə əvvəlki tək sən bizə yar ol,
İgid övladına qələbə göndər!

İ k i n c i y a r ı m x o r u n b a ş ç ı s ı

ANTEPİRREMA

Mədh edək biz vəfalı dostlarımız atları,
Mədhə layiq cürbəcür hünərlər etmiş onlar.
Döyüşdə, şücaətdə həmdəm olub bizlərə,
Dənizlərdə, quruda savaşa getmiş onlar.
Səfər üçün götürüb qədəh, soğan, sarımsaq,
Sonra da adam kimi alaraq ələ kürək,
Kişnəyərək demişlər: “Haydı möhkəm yapışın,
Bərk çəkin kürəkləri, a Savras, ürəklə çək!”
Korinfdə dik sahilə atılmışlar dayçalar³¹,
Dırnaqlarilə yeri qazıb qurmuş düşərgə,
Quru ot çeynəyərək əl çəkmişlər yoncadan,
Alışmışlar özləri yengəc tutub yeməyə.
Korinf yengəci Feor³² onda belə bağırmış:
“Vay Poseydon, atlılar qırdı bizi, ay aman!
Nə quruda, nə suda vermirlər bizə aman!

DÖRDÜNCÜ ÇETA

Kolbasacı, başında çələng, gəlir.

B a ş a t l ı

Sənə salam olsun, ey mərd qəzənfər!
Sən bizi, gözləri yolda qoymuşdun.
Çox şükür, qayıdıb gəldin müzəffər,
De görək, şurada necə vuruşdun?

K o l b a s a ç ı

Necəmi? Şuraya rəis oldum mən!

B i r i n c i y a r ı m x o r

ODA

İndi artıq hamı
Şad olsun gərək!
Sözlərin gözəldir, işlərin əla,
Bir danış görək!
Qızğın döyüşdən
Danış bizə sən.
Uzun da olsa,
Nəql eylə bir-bir.
Ey dost, tez danış,
Bizi sevindir!..

K o l b a s a ç ı

EPİRREMA

Doğrudan danışmağa layıqdir bu əhvalat:
Ardınca düşüb getdim, tez yetişdim dabbağa,
Şuraya çatan kimi, o hay-küy qopararaq,
Xəyanətdə ittihama başladı atlıları.
Fitnəkar bağırtılar, dəhşətli sözlər ilə
İstədi qorxudaraq, inandıra hamını.
Şurada oturanlar bu fəsadı dinləyib,
Çatdılar qaşlarını, ağızları əyildi;
Sanki üz-gözlərindən lap zəhrimar yağırdı...
Mən bunu görən kimi, duydum ki, iş xarabdır,
Bu böhtan, bu iftira aldadacaq onları...
Öz-özümə dedim ki: "Ey fəsad iblisləri,
Ey cibgirlər, lotular, dor dibindən qaçanlar,
Sən ey mənim əqlimin, qəlbimin canı bazar,

Eşidin bu duamı, yetişin imdadıma,
Siz mənə hayasızlıq, vicdansızlıq lütf edin,
Mənə hərzə dil verin, gur səs əyləyin əta!”
Bu sayaqla ürəkdən dua etdim bir müddət;
Bu zaman sağ yanımda bir nəfər guruldatdı;
Mən bunu bir xeyir fal bilib sözə başladım,
Dalımı sürəhiyə söykəyib bağırardım ki;
“Vətəndaşlar, dinləyin, xoş xəbər gətirmişəm!
İstəyirəm hamıdan əvvəl bildirim sizə:
Müharibə başlanan zamandan indiyədək
Şor balıq bugünkü tək ucuz olmayıb bilin!”
Həmin saat hamının açıldı qaş-qabağı,
Bu şad xəbərçin məni hamısı alqışladı.
Həmin saat yenidən başqa bir təklif etdim:
“Bir quruşa bir yığın şor balıq almaq üçün
Müsadirə edilsin çölməkçilərdən qablar!”
Şura əzası məni bir də bərk alqışladı;
Ağzını ayıraraq hamısı baxdı mənə...
Dabbaq da bunu görcək, başa düşdü fəndimi,
Şura isə onların boş damarını tapdı;
Onlara xoş gəlməkçin belə təklif eylədi:
“Vətəndaşlar, zənnimcə, bu xoş xəbərə görə
Allahlara yüz dana qurban kəssək, xoş düşər!”
Həmin saat şuranın ona çevrildi meyli,
Ancaq mən də fürsəti itirməyib bir anda
Yüz dana artıq deyib geridə qoydum onu,
Hələ Artemidaya min keçi qurban dedim...
Onda balığın yüzü düşərdi bir quruşa.
Şuranın mənə sarı çevrildi yenə meyli.
O, bunu eşidəndə elə sarsaqladı ki,
Yasavullar kötəklə çəkib saldılar onu.
Şura əzası isə hamı qalxıb yerindən,
Başladılar balıqdan sorğu-sual etməyə.
O söylədi ki: “Hələ iclas davam eyləsin,
Lakedemondan gələn qasidi dinləsinlər”.
Hamısı bir ağızdan bağırdı: “Lazım deyil!
Düşmənlər eşidib ki, ucuzlaşıb balıqlar.

İndi sülh istəyirlər... Yox, biz razı deyilik,
Qoy indi müharibə davam etsin sonadək!
Ey məmurlar, şuranı bağlı elan eyləyin!”
Belə deyib hamısı başladı dağılmağa...
Mən durmayıb tələsik gedib çıxdım bazara,
Nə qədər göyərtilə soğan vardısı, aldım.
Onlar balıqçın soğan-göyərti axtaranda,
Mən müftəcə payladım onlara aldığımı.
Məndən razı qaldılar, min cürə dil tökdülər,
Təşəkkür eylədilər, minnətimi çəkдилər...
Bir ovuc soğan ilə bir çəngə göyərtiyə
Bu sayaqla şuranı mən aldım öz əlimə!

İ k i n c i y a r ı m x o r

ANTODA

Nə bəxtəvər adamsan,
Məharətinə əhsən!
Daş qayaya rast gəlib,
Ondan da ustasan sən!
Kələkbazsan, hiyləgər,
Yaltaqlıqda yox üstün...
İndi fikirləş görək,
Ona gələsən üstün...
Hələ böyük döyüş var,
Bunu yaxşı bilirik.
Qorxma, cürətli ol sən,
Biz səninlə əlbirik!

K o l b a s a ç ı

ANTEPİRREMA

Odur ha paflaqonlu, ağzı köpüklü gəlir!
Quduz kimi bağırır, od yağır gözlərindən...
Sanki məni udacaq... Müqəvvadır, müqəvvə!..

Kleon qezəbli, yüyürə-yüyürə gəlir.

K l e o n

Köhnə hiylələrimlə səni həlak etməsəm,
Qoy lap çatlayım ölüm, lap gözünün önündə!

K o l b a s a ç ı

(onu lağa qoyub atılıb-düşür)

Ay sən özün öləsən, lap qorxdum təhdidindən!
Hap-gopuna gülməkdən bağrım çatlayır, bir bax!

K l e o n

Demetraya and olsun, səni bütün udmasam,
Dünyada bircə gün də salamat qalmayım mən!

K o l b a s a ç ı

Boğazında qalar ha! Yavaş ud, aşna, yavaş!
Çatlasam da, mən səni diri-bütün yeyərəm!..

K l e o n

Pilosda qazandığım şərəf haqqı, mən səni
Məhv edərim büsbütün...

K o l b a s a ç ı

Şərəfinə bir baxın! Bəlkə birdən sən özün
Lap arxa cərgələrdə qaldın şərəfsiz-adsız!

K l e o n

Zevs haqqı tutub səni lap qəlibə çəkərəm!

K o l b a s a ç ı

(*tamaşaçılara*)

Bir görün nə qudurub!.. Doydurummu qarnını?
Nə verim ona yesin, xayalarım ağzına!..

K l e o n

Tutub dırnaqlarımla lap qarnını cıramam!

K o l b a s a ç ı

Mən də Pritaneydə udduğun qusduraram!

K l e o n

Qoy Xalq hökmünü versin, rüsvay edərəm səni!

K o l b a s a ç ı

Səni Xalqın gözündən salaram köpək kimi!

K l e o n

Yox ay küçük, o sənin sözüne uyan deyil,
O mənim əlimdədir, hər yana sürsəm gedər!

K o l b a s a ç ı

Deyəsən Xalqa sən çox yaman bel bağlayıbsan!

K l e o n

Onun qeydinə qalan, dayəlik edən mənəm.

K o l b a s a ç ı

Doğrudan da, dayə tək bəsləyirsən onu sən:
Ən yağlı tikələri özün ötürüb əvvəl,
Qabağından qalanı yedirirsən uşağa.

K l e o n

Allahlara and olsun, ustayam bu işdə mən,
Xalqı necə istəsəm, oynadaram əlimdə!

K o l b a s a ç ı

Nə olsun ki, mənim də əlimdən gələr bu iş...

K l e o n

Şurada yalan satıb mənə üstün gəldiyin
Keçmiş ola!.. Bir daha görə bilməzsən onu!
Gedək Xalqın yanına...

K o l b a s a ç ı

Yaxşı, razıyam, gedək!
Niyə dayandın gəl də... Bəs niyə ləngiyirsən?

İkisi də Xalqın (Demosun) evinə yaxınlaşırlar.

K l e o n

(qapını döyür)

Ay Xalq, buyur bayıra!

K o l b a s a ç ı

Buyur, ey cənab Xalq!
Mənim əzizim, gözüm, Xalqım, tez ol, gəl bura!

Pəncərədən taqətsiz, ağ saçlı bir qoca halında Xalq görünür.

K l e o n

Bir bura gəl, gör məni nə sayaq incidirlər!

X a l q

(evin orta qapısında görünür)

Ey mənim paflaqlonlum, kimdir səni incidən?

K l e o n

(Kolbasaçını və xoru göstərir)

Bax, bu, bütün cavanlar, hamı – sənin üstündə.

X a l q

Niyə ki?

K l e o n

Sənə olan məhəbbətimdən ötrü!

X a l q

(Kolbasaçıya)

Sən kimsən, söylə görüm?

K o l b a s a ç ı

Mənmi? Onun rəqibi!

Səni çoxdan sevirəm, çoxdan arzu edirəm

Bir çox nəcib, şərəfli vətəndaşlarla birgə

Sənə xidmət edləyəm... Ancaq o qoymur bizi...

Ərköyün uşaq kimi sən də şıltaq edirsən,

Nəcib xadimlərini qovlayırsan qapından:

Şamçılar, dəriçilər, dabbağlar, gön soyanlar

Yanıdan əksik olmur... Nə uymuşsan onlara?!

K l e o n

Xalqa mən xeyirliyəm!

K o l b a s a ç ı

Nədir xeyrin, de görək?

K l e o n

Necə nədir? Pilsodan sərkərdələr qaçarkən,
Mən oranı fəth edib xeyli əsir də aldım...

K o l b a s a ç ı

Mən də gəzib, dolaşib aşpaz dükanlarından,
Ona yağlı şorbalar oğurlayıb vermişəm...

K l e o n

(Xalqa)

Ey Xalqım lap indicə bir yığıncaq qur burda,
Onda özün görərsən, kim səni artıq sevir...
Sonra da öz hökmünü burdaca bildirərsən!

K o l b a s a ç ı

Çox gözəl, hökmünü ver, ancaq Pniksdə yox!

K o l b a s a ç ı

(öz-özünə)

Aman, evim yıxıldı! Qoca yaman qocadır;
Evdə olanda, yenə az-çox düşüncəsi var.
Ancaq ki, o daşların üstünə oturanda,
Başlayır əsnəməyə, milçək dolur ağzına...

Orxestrə doğru yönəlirlər. Xalq Pniksin pillələri üstündə oturur.

BEŞİNCİ ÇETA

BÖYÜK AQON

Birinci yarım xor

ODA

Yelləndir yelkənləri, açıqdır qarşında yol,
Döyüşkən ol, məğrur ol!
Düşməninə məhv elə,
Qılınc kimi amansız, kəsərli bir dil ilə.
Hiyləgərdir düşmənin:
O, sənə hücum edər gizli-gizli arxadan,
Min hiylə qurar yəqin...
Şimşək ol, başında çax, sən ona vermə aman!

Birinci yarım xorun başçısı

Ancaq ehtiyatlı ol, o sənə soxulmadan,
Hazır saxla gəmidə ipləri, borazları,
Batanda xilas edən fırləri, kolazları...

K l e o n

EPİRREMA

Yurdumuzu qoruyan Afina ilahəyə
And içib söyləyirəm: əgər Xalqıma mən də
Lisikl³³, ya Salabxo və yaxud Kina³⁴ kimi
Doğrudan böyük xidmət etməmişsə, o mənə
Pritaneydə müftə bir ziyafət haram olsun!
Ey Xalq, sənə yolunda tək başıma mən əgər
Hədsiz düşməyə qarşı savaşıramsa, mənə
Dərimi soyub ondan qayıqlar doğrasınlar!

K o l b a s a ç ı

Ey xalq, əgər mən səni ürəkdən sevmirəmsə,
Ətimi qiymə çəkib kolbasa qayırsınlar!
Əgər sən inanmasan mənim sədaqətimə,
Bax, bu tabaq içində razıyam, pendir kimi
Ovsunlar ovum-ovum, fəsəliyə qatsınlar!
Bax, burama keçirib bir qəssab çəngəlini,
Keramikə sürüyüb basdırsınlar məzara!..

K l e o n

Aman, Xalqım! İnan ki, dünyada heç bir kimsə
Mənim tək sevə bilməz səni, əmin ol buna!
Bax, mən burda Şurada oturan gündən bəri
Doldurmuşam malamal pul ilə xəzinəni.
Heç kimə rəhm etməyib asıb-basıb kəsmişəm,
Qurban olsun, demişəm, hamı sənin yolunda...

K o l b a s a ç ı

Ey Xalq, bu hünər deyil, bunu hamı bacarar,
Mən də qarıb özgənin əlindəki tikəni
Gətirib deyərəm ki, “Buyur, əzizim, ötür!”
Onun riyakarlığı aydındır; deyim bir-bir:
O, sənin özünə yox, tikənə xidmət edir;
Sən ki, vaxtilə şanlı Marafon döyüşündə
Midiya qoşununu dəf edən qəhrəmansan,
Zəfərlə şöhrətlənib bizim fəxrimiz oldun!
İndi, bax, quru yerdə daş kəsir səni, ancaq
Heç vecinə almayırsən sənin halını alçaq!
Mən buna yol vermərəm... Buyur, sənə nazbalış
Doldurub gətirmişəm, al, altına qoy, otur!
Salamatində əzilən yanbızın bir dincəlsin...

Xalqa bir balış verir.

X a l q

(*balışın üstündə oturur*)

Söylə, sən kimsən qoçaq? Demokrat Qarmodinin³⁵
Nəcib nəslinə mənsub bir igidsən, eləmi?
Alicənab böyükdür sənin xalqpərəstliyin!

K l e o n

(*Xalqa*)

Nəyini sevdin, sən də bu yaltaq sərsərinin?

K o l b a s a ç ı

(*Kleona*)

Bəs necə? Sən ki, onu daha pis tovlayırdın!

K l e o n

(*Xalqa*)

Bir də deyirəm: əgər səni məndən çox sevən,
Çox can yandıran olsa, qurban et məni ona!

K o l b a s a ç ı

Sən öl, yaman sevirəsən! Səkkiz qışdır o bədbəxt
Zirzəmidə, boçkada, qaranlıq anbarlarda,
Qarğa yuvalarında tir-tir əsir soyuqdan...
Hanı sənin insafın? Yazıqda qalmayıb can!..
Arxintolem³⁶ sülh üçün gəlmişdi, qovdun onu;
Sülh üçün, saziş üçün gələnləri hər zaman,
Köpək kimi dalayıb qovladın qapımızdan!..

K l e o n

Çünkü mən istəyirəm o bütün Elladaya
Hakim olsun!.. Bu onun taleyinə yazılıb:
Gözəl Arkadiyaya hakim olandan sonra,
Gündə tamam beş quruş alacaq əmək haqqı!
Hələ ki, oğurluqla, ya da ki, doğruluqla
Gündə üç quruş payı çatdırıram ona mən...

K o l b a s a ç ı

Zevs özü şahiddir ki, sən onu Arkadiyaya
Hakim etmək qəsdində deyilsən əsla!.. Sənin
fikrin-zikrin budur ki, şəhərləri soyasan,
Talayasan; bol rüşvət alıb özün doyasan...
Xalqın başı qarışsın hərbin keşməkeşinə,
Sənin alçaq işlərin gözünə görünməsin;
Daim ac olsun, sənin tikənə möhtac olsun...
Xalqın başı ayılsa, öz kəndinə qayıtsa,
Yenə əvvəlki kimi yeyib-içsə doyunca,
Paxladan, çuğundurdan, şilədən doysa qarnı,
Onda başa düşər ki, sənin verdiyin tikə
O yazığa nə qədər baha tamam olurmuş...
Onda kəndli sayacağı qəzəblənib əlindən,
Səsə qoyub Şurada, səni başından atar!..
Sən özün bunu yaxşı bilərsən; ona görə
Dadlı xülyalar ilə tovlayırsan bu Xalqı!

K l e o n

Vay həyasız! Sən bütün Afinanın önündə,
Xalqın önündə məni rüsvay etdin... Mən ancaq
Demetraya and olsun, bizim bu şəhər üçün,
Sizcə əziz sayılan Femistoklun³⁷ özündən
Qat-qat artıq iş görüb ləyaqət göstərmişəm!

K o l b a s a ç ı

Aman, arqivlilər! Bir görün, nə danışır!
Cürətə bax, özünü Femistokla tay tutur!
Femistokl bu şəhri ac-yalavac halından,
Qurtarıb yedirtmişdi, doydurmuşdu qarnını.
Üstəlik Pireyi də vermişdi şirni kimi;
Əvvəlki var-dövləti əlimizdən almadan,
Bizə, dadlı-məzəli yeməklər yedirtmişdi.
Ancaq ki, ay heyvərə, afinalıları sən
Fal açıb bürc tikməklə xırda alverçilərə,
Boşboğaz əsnaflara çevirmək qəsdindəsən!
Buna bax, Femistokla rəqib sürgündə həlak oldu,
Bir də bil Femistokl sürgündə həlak oldu,
Sən isə, nazü-nemət içində kef edirsən!..

K l e o n

Ey Xalqım, necə dözümlənən bu həqarətlərə?
Sənə məhəbbətimdən gəlir başıma bunlar!..

X a l q

Sus, artıq ürəyimi bulandırır sözlərin!
Görürəm ki, aldadıb bu vaxtadək sən məni,
İndi də naqqallıqla tovlamaq istəyirsən!..

K o l b a s a ç ı

Elədir, can, can ey Xalq, aldadıb səni məlun!
Sən gözünü yuman tək təftiş qəbzələrini
Əlaltı çırpışdırıb mənimsəyir pulları,
Qorxu-ürkü bilmədən, iki əlli soxulur,
Dövlət xəzinəsini talayır o bihəya!..

K l e o n

Gözlə ha, yalanını faş edərdəm mən sənin,
Özün yüz minlər ilə qoymursan cibişdana?!

K o l b a s a ç ı

Boş danışma, heyvərə! Çərənləmə boş yerə!
Bu Afina xalqına eylədiyin xəyanət
Ən həyasız, ən alçaq rəzalətdir dünyada!
Demetraya and olsun, dinləyin, isbat edim:
Mitoləndən min hiylə edib aldığı rüsvət
Qır x talantdan az isə, dünyada gün görməyim!

İ k i n c i y a r ı m x o r

ANTODA

Sən bütün insanların xilaskarısən, inan!
Gözəl nitqin hər zaman
Layiqdir, bil, qibtəyə.
Bu şücaətlə yəqin, Elladada çatarsən
Ən ali bir rütbəyə!
Sən olub Afinaya, adalara hökmran,
Bol-bol pul qazanarsən, ey dilavər qəhrəman!

İ k i n c i y a r ı m x o r u n b a ş ç ı s ı

Ancaq bərk dur və bərk vur, artıq yetişib sonu!
O boğaz ki səndə var, tez boğazlarsən onu!..

K l e o n

Yox, yox, tələsməyin siz, sona çox qalib hələ!
Bütün düşmənlərimin nəfəsini kəsməyə
Məndə şücaət də var, güc də var, qüdrət də var!
Pilos qalxanlarının bircəsi bəsdir mənə...

K o l b a s a ç ı

Yavaş! Qalxanda dayan! Bax, burda çaşdın daha,
Xalqı sevsəydin əgər, sən bütün qalxanların
Dəstəyini qıradın!..

(Xalqa)

Bunlar kələkdir tamam...
Ey əziz Xalq; o məlun istəyir ki, bir zaman,
Ona cəza verəndə sən əliboş qalasan!
Diqqətlə bax, gör onun dalında kimlər durur:
Dəstə-dəstə dabbaqlar, gön soyanlar, sərraclər,
Hamısı bir zibildir, bir yuvanın quşudur...
Bir azca qaş-qabaqlı baxsan sifətlərinə,
Gecə yarı qoparıb yerindən qalxanları
Tökülüb üstümüzə hücum edərlər bizə,
Bircə tikə çörəyə həsrət qoyarlar, inan!

X a l q

Aman! Doğru deyirsən, dəstəkləri bütündür!

(Kleona)

Aлчаq! Neçə illərdir ələ salıbsan Xalqı!..

K l e o n

Axmaq, inanma ona! Bunu bil ki, heç zaman
Mənim tək sədaqətli pərəstişkar tapmazsan!
Nə qədər sui-qəsdin üstünü açmışam mən,
Üsyan duyulan kimi küy salmışam aləmə...

K o l b a s a ç ı

Balıqçılar da belə salır tora balığı!
Dəniz sakit olarsa, balıq düşərmə tora?
Ancaq lili çalxayıb suyu bulandıranda,
Tutarlar balıqları o zaman qalaq-qalaq...
Sən də bulanıq suda balıq tutursan, alçaq!
Hay-küy xeyirdir sənə... Bircə cavab ver görüm:
Sən dəri tacirsən, ancaq yazıq qocaya
İsti ayaqqabılıq bircə parça verdinmi?
Sən ki, onu sevirsen, əldən-dildən gedirsən!..

X a l q

Yox, yox, vallah verməyib, bir parça da verməyib!

K o l b a s a ç ı

İndi tanıdın onu! Budur, bir bax, mən sənə
Bir cüt başmaq almışam, buyur sağlıq ilə gey!

(Qocaya ayaqqabı geydirir)

K l e o n

Belə də dərd olarmı? Başmağın hökmünə bax!
Bəs mən çıxdımmı yaddan? Yaxında Afinadan
Zinakarları qovub, Qritti rüsvay etdim...
Yaddan çıxdımı bunlar?!

K o l b a s a ç ı

Sən ey yataq naziri, rəzalətsən sən özün!
Zinakarları qovdun, ancaq qorxundan qovdun;
Dil zinakarlarından yaman qorxmuşdu gözün!
Sən bu qocaya bir bax, əynində xiton da yox...
Bu şaxtada titrəyir... Bir pambıq sırınma da
Verməmişən ki, geysin, sümüyü qızsın bir az!
Al, ey Xalqcan, mən sənə bir rida bağışlayım!

(Ona rida verir)

X a l q

Femistoklun verdiyi Pirey pis deyilsə də,
And olsun ki, onda da yox idi bu zəkavət...
Düzü, məncə bu rida bərabərdir Pireyə!

K l e o n

(Kolbasaçıya)

Öləsən! Bu kələklə guya ki, basdın məni?..

K o l b a s a ç ı

Səndə də əskik deyil belə kələklər, a dost!
İşin bərkə düşəndə, lap içki məclisindən
Elə durub qaçarsan, ayaqların görünməz!

K l e o n

Onu bil ki, kələkdə ötə bilməzsən məni!
Əzizim Xalq, al, mən də sənə kürk bağışlayım!

(Əynindəki kürkü çıxarıb qocaya verir. Kolbasaçıya)

Hə, gördünmü, ay alçaq!..

X a l q

Tfu, tfu!.. Rədd elə!..
Kürkün başına dəysin... Bu ki, meyit qoxuyur!..

K o l b a s a ç ı

Qəsdən elə edib ki, üfunət boğsun səni...
Əvvəllər də o səni öldürmək istəyirdi:
Yadımda, bir zaman silfi³⁸ düşdü qiymətdən?

X a l q

Necə ki? Yadımdadır, əlbəttə!..

K o l b a s a ç ı

Onda qəsdən
Silfinin qiymətini salmışdı ki, hakimlər
Ondan bolluca yeyib sonra da Geliyada³⁹
Boğsunlar bir-birini onun üfunətilə.

D e m o s f e n

Allahlara and olsun bu bərədə Smerdi
Mənə çoxdan demişdi...

K o l b a s a ç ı

Əlbət ki!.. Siz də axır
Üfunətdən saralıb soldunuz yarpaq kimi...

D e m o s f e n

Deməli, onu həmin bu kürən icad edib?

K l e o n

(Kolbasacıya)

Ay rəzil, bir gör mənə nə cürə şər atırsan!

K o l b a s a ç ı

(təntənə ilə)

İlahənin əmridir, mən gərək lovğalıqla
Sənin canını alam!

K l e o n

Ala bilməzsən, alçaq!
Ey mənim əziz Xalqım, vəd edirəm mən sənə
Müftəcə, lap doyunca hər gün ziyafət verim...

K o l b a s a ç ı

(Xalqa)

Al, budur bax, mən sənə bu şüşənin içində
Dizlərinə sürtməyə ətirli yağ bəxş edirəm...

Ona bir şüşə verir.

K l e o n

(*Xalqa*)

Dən düşmüş tüklərini dənlərəm sənin bir-bir
Yenə cavan olarsan!..

K o l b a s a ç ı

Al, gözünü silməyə
Sənə pambıq tək yumşaq dovşan quyruğu verim!

(*Verir*)

K l e o n

Ey Xalq, burnun axanda saçlarıma sil mənim!

K o l b a s a ç ı

Yox, mənim saçlarıma!

Hər ikisi bir-birini itələyib irəli soxulurlar.

K l e o n

(*Kolbasaçıya*)

Dayan bir, trieraxa düşürərəm səni⁴⁰,
Bütün var-yoxunu çıxarram puça:
Bir çürük gəmini verərəm sənə,
Yamaq-yırtığını təmir etməyə,
Dərini soyaraq satsan da çatmaz...
Əlimdən gələni əsirgəmərəm,
Nə alsan ya çürük olar, ya dəlik!..

K o l b a s a ç ı

Lovğalıq qazanı qaynayır, coşur,
Köpüyü daşar ha! Tutun, qoymayın!
Al qaşığı, al kəfgir, yağ köpüyünü!..
Lovğalıq qazanı daşar, qoyma ha!..

Kisəsindən bir qaşığı çıxarıb Kleona verir.

K l e o n

Görərsən, görərsən, hələ bir dayan!
Səni vergilərlə əldən salaram.
Elə düzəldərəm mən işləri ki,
Düşərsən varlılar siyahısına!

K o l b a s a ç ı

Hədəylə, təhdidlə işim yox mənim,
Bircə istəyim var, dinlə söyləyim:
Səninçin qazanda balıq bişəndə,
Milet işlərini həll eyləməyə,
Bol talant qazanmaq eşqinə düşüb,
Pniksə vaxtında yetişmək üçün,
Özün də iclasa bərk tələsərkən,
Balığı tələsik ötürən zaman,
Bu yanda qasid də gəlib çağıra,
Qorxasan talantlar çıxmaya əldən.
Balığı udmağa cəhd eyləyəndə,
Yol gedə-gedə,
Boğulub öləsən, qarnın partlaya!..

X o r

Gözəldir. Çox gözəldir! Allahlara and olsun!

ALTINCI ÇETA

X a l q

(Kolbasaçıya)

Məncə artıq şübhə yox, sən gözəl vətəndaşsan!
Üç quruşluq olanlar arasında hələ mən
Sənin tək bir kişiylə təsadüf etməmişəm!

(Kleona)

Sənin məhəbbətindən bir fayda görmədim mən...
Qaytar ver üzüyümü! Bir də bil ki, bu gündən
Daha mənim açarçım deyilsən, rədd ol, itil!..

K l e o n

(üzüyü verir)

Nə olar ki... Buyur, al! Ancaq onu da bil ki:
Nahaq yerə sən mənə etibar etməsən də,
Mənim yerimə gələn rəzalətdə, hiylədə
Məndən əlli qat artıq mahir olacaq yəqin!..

X a l q

(üzüyü gözdən keçirib)

Deyəsən heç bu üzük mənimki deyil axı...
Yox, yox, möhür başqadır... Yoxsa gözümlə seçməyir!

K o l b a s a ç ı

Ver mən baxım!

(Üzüyü alır)

De görüm, sənin möhrün necəydi?

X a l q

Zeytunlar arasında bir kök donuz potası.

K o l b a s a ç ı

Yox, burda pota yoxdur!..

X a l q

Bəs nə var? Bir yaxşı bax!

K l e o n

Minbərdə nitq eyləyən boşboğaz bir qağayı!

X a l q

Aman, aman!

K o l b a s a ç ı

Nə var ki?

X a l q

Onu rədd elə, tulla!

O mənimki deyildir, Kleoniminkidir⁴¹!

Gəl, al bunu, sən mənim açarçım ol bu gündən!

(Barmağından üzüyü çıxarıb ona verir)

K l e o n

Yox, ey mənim sahibim, hələ səbr elə bir az,
Xəbər dar edim səni, sözlərimə qulaq as...

K o l b a s a ç ı

Yox, sən mənə qulaq as!

K l e o n

Ona etibar etmə!

İkicə gündə səni lüm-lüt soyar soğan tək..

K o l b a s a ç ı

Özü də elə soyar quru canın da qalmaz!

K l e o n

Bil ki, mənim falımda sənə xəbər verilib, -
Başında gül çələngi, dünyaya hakim olmaq!..

K o l b a s a ç ı

Mənim falımda isə, xəbər verilib sənə.
Zərli porfira geyib, qızıl gərdünə minib
Aqirrilə Smikifin ayinində at çapmaq!

K l e o n

(Kolbasacıya)

Yaxşı, tez ol gətir gəl fallarını, qoy ağa
Özü bir-bir eşitsin...

K o l b a s a ç ı

Çox gözəl, gətirərəm!

X a l q

Sən də özünkülərdən gətir, tez ol!

K l e o n

Bu saat!

K o l b a s a ç ı

Bu saat!

X a l q

Tez ol, yüyür!

K l e o n v ə K o l b a s a ç ı

Bu saat, gətirərik!..

(Hərəsi bir tərəfə qaçır)

X o r

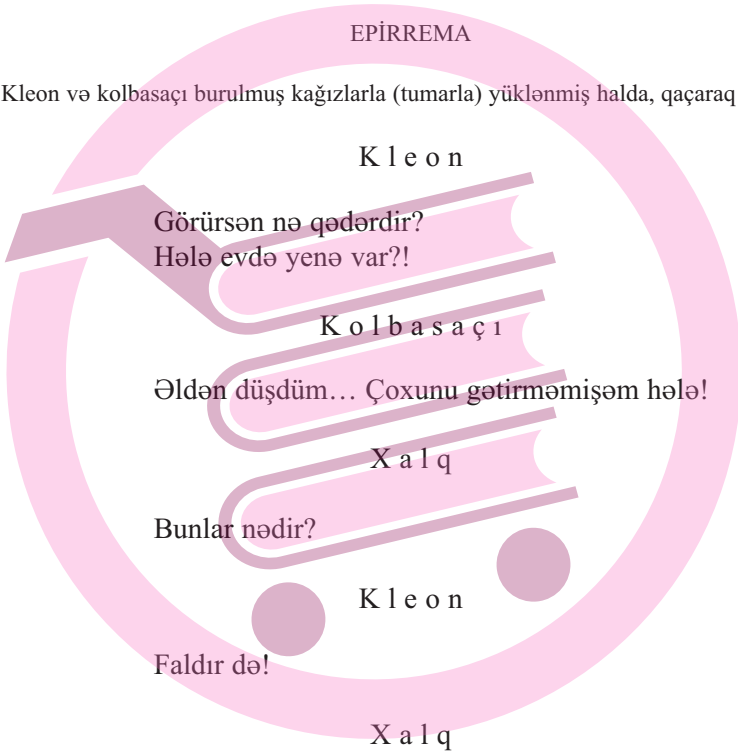
ODA VƏ ANTODA

Kleon mənəbdən düşən zamanda,
Yenə də al günəş parlar cahanda.
Onun işıq saçan ilıq şöləsi,
Qızdırar hamını, oxşar hər kəsi.
Düzdür, eşitmişəm məhkəmələrdə,
Camaat yığışıb toplaşan yerdə,
Çərənçi qocalar güc verib dilə,
Xalqı aldaraq deyirlər belə:
“Əgər olmasaydı Kleon hakim,
Bu geniş dünyada görməzdi heç kim
Nə həvəng, nə toppuz... Bunları bizə
O verib, lütf edib bu ölkəmizə...”
Heyrət eləyirəm hələ mən yenə,
Onun əllərinin məharətinə...
Onunla məktəbdə oxuyanlardan,

Eşitdim, deyirlər oxuyan zaman,
Lirada bir hava bilərmiş çalmaq.
“Lütf elə” havası çalarmış ancaq...
Hər şeyi salarmış tək bu ahəngə;
Kifarist gəlibmiş əlindən təngə.
Onu qovlayaraq müəllim, demiş:
“Kötükdür, əlindən gəlməz başqa iş,
Qarğa tək bircə şey təkrar eləyir:
“Lütf elə, kərəm et, ehsan ver!” – deyir...

EPİRREMA

Kleon və kolbasaçı burulmuş kağızlarla (tumarla) yüklənmiş halda, qaçaraq gəlirlər.

Bunlar hamısı faldır?

K l e o n

Nəyə heyrət edirsən? Evdə bir sandıq da var!

K o l b a s a ç ı

Məndə düz iki anbar doludur ağzınacan...

X a l q

Ver, bir görün kimindir, kim deyir bu falları?

K l e o n

Məndə – Bakidinkidir!

X a l q

(ehtiramla)

Ax, belə de, çox əla!

(Kolbasaçıya)

Səndəkilər kimindir?

K o l b a s a ç ı

(gözünü qırpmadan)

Məndəkilər – Bakidin

Böyük qardaşı olan Qlanidin falıdır...

X a l q

(Kleona)

Nədən xəbər verirlər?

K l e o n

Şəhərdən, səndən, məndən, Pilosdan, çox şeylərdən...

X a l q

(Kolbasaçıya)

Bəs səninki nələrdən xəbər verir?

K o l b a s a ç ı

Hər şeydən:

Şorbadan, Spartadan, ləzzətli balıqlardan,
Şəhərdən, bazardakı xəbis alverçilərdən,
Səndən, məndən...

(Kleona)

Necəsən, eşitdinmi?

Canın çıxsın, yan tökül...

X a l q

Yaxşı, başlayın görək, deyin falları bir-bir:
Məndən danışanları oxuyun, çox xoşum var,
Qartal tək səmalara uçmaq istəyir könlüm!..

K l e o n

Mənim fəlimi dinlə, diqqət ilə qulaq as:

(Kağızı açıb təntənə ilə oxuyur)

“Dinlə, dinlə ey Erexvid, məbədgahda zəki Febin
Kürsüsündən gələn səsi, onun qadir kəlamını
Hörmət elə iti dişli o müqəddəs köpəyə sən,
O köpək ki, sənin üçün keşik çəkir, hürür, qapır,
Sənin üçün ruzi tapır... Tapmasa, bil, gəbərəcək...
Başı üstə çox dolaşa hərlənərək qarılacaq!..”

X a l q

Demetraya and olsun, heç bir şey qanmadım mən:
Köpək nə, Erexvid nə, dolaşa nə deməkdir?..

K l e o n

Həmin o köpək mənəm, boğazımı yırtıram...
Sənə əmr olunur ki, məni bərk qoruyasan!

K o l b a s a ç ı

Yox – yox heç belə deyil, it sümük gəmirən tək,
Bu köpək də bu falı gəmirirdi, parçaladı.
Qoy, mən deyim, o köpək barəsində düzünü!

X a l q

Oxu görüm, qoy ancaq əvvəlcə daş götürüm,
Köpək falı adamı qapar, nə desən, çıxar!

K o l b a s a ç ı

(oxuyur)

“Allah deyir: ey Erexvid, o can alan xain Kerber
Quyruğunu bulayaraq, göz dikmişdir yeməyinə;
Güdür səni, göz yuman tək qapacaqdır, bil, tikəni!
Gecələri sən yatanda, gizlin girib mətbəxinə,
Yalayacaq qab-qabacağı, gəmiləri, kıkladları...”

X a l q

Zevs özü şahiddir ki, Qlanid doğru deyir!

K l e o n

Ağacan, əvvəl dinlə, hökmü sonra verərsən.

(Oxuyur)

“O müqəddəs Afınada aslan doğar bircə arvad,
Həmin aslan Xalq yolunda yığın-yığın həşəratla
Dava edər... sənin borcun o aslanı taxta divar,
Tunc qüllələr arxasında qorumaqdır, bunu bil sən!”

(Xalqa)

Bunu başa düşdünmü?

X a l q

Mən ki, bir şey qanmadım...

K l e o n

Fəb sənə əmr edir ki, məni yaxşıca qoru!
Mən ki, cəsur aslan tək xidmət edirəm sənə...

X a l q

Necə oldu sən köpək, tezəcə aslana döndün?

K o l b a s a ç ı

O, fəlin bir yerini qəsdən gizlədi səndən!
O tunc qülləli divar nəydi? Onu demədi...
Loksi bizə əmr edir onu orda saxlayaq!

X a l q

Söylə, bu nə deməkdir?

K o l b a s a ç ı

Fəb bizə əmr edir ki,
Biz onu beş dəlikli kündəyə vuraq gərək!

X a l q

Məncə yerinə yetər burda verilən xəbər...

K l e o n

(oxuyur)

“Sən inanma iftiraya, qarğalardır, qarıl다dır.
Tərlanı sev, yadına sal onun qadir caynağını,
Lakedemon mülkündəki quzğunları o qovladı!..”

K o l b a s a ç ı

Paflaqonlu yəqin ki, məstmiş onu edəndə...
Ey əqilsiz Kekronid, bu da bir hünərmdir!
Deyiblər ki: “Arvada kişi yükləsə əgər,
O yükü daşıyacaq... Ancaq döyüşə getməz,
Döyüşə getmiş olsa, yaralanar – qayıdar!..”

K l e o n

İndi dinlə, gör Loksi Pilos içində Pilos
barəsində nə deyir.
“Pilosdan başqa Pilos deyilən bir yer də var...”

X a l q

Necə yəni? Nə olsun? “Pilosdan başqa Pilos..?”

K o l b a s a ç ı

Deyir ki, o hamamdan su səpəni alacaq...

X a l q

Necə, bəs mən çimməmiş gəzəcəyəm bütün gün?

K o l b a s a ç ı

O bizim su sərəni, ləyənleri aparıb...
İndi dinlə, mən sənə donanmadan fal açım,
Bu fala sən diqqətlə qulaq as axıradək!..

X a l q

Dinləməyə sözüüm yox... Ancaq söylə bir görüm,
Gəmiçilər üçün mən hardan tapım bəs pulu?

K o l b a s a ç ı

(oxuyur)

“Ey, Egeid! Özünü gözlə tülkü-köpəkdən,
Onun min hiyləsi var: yem qapmağa qoçaqdır!”

(Xalqa)

Başə düşdünmü?

X a l q

(şadlıqla)

Düşdüm... Filostratı deyir...

K o l b a s a ç ı

Yox, yox, iş bundə deyil... səndən vergi yığmağa
Sürətli trieri istəyən olsa, vermə!
Feb özü sənə bunu qadağan eyləyir, bil!..

X a l q

Bəs niyə trierə tülkü-köpək deyilir?

K o l b a s a ç ı

Çünkü hər ikisinin yerışı sürətlidir.

X a l q

Niyə köpəyə bir də tülkü adı verilir?

K o l b a s a ç ı

Burda Feb əsgərlərə verir tülkü adını,
Çünkü onlar kəndlərdə dəriylər üzümləri.

X a l q

Yaxşı, sən deyən olsun!
Bəs həmin tülkülərə pulu hardan verirəm mən?

K o l b a s a ç ı

Üçcə günə səninçin mən bolca pul taparam...
Letounun oğlunun bir falını da dinlə:
“Əyri əl Killenadan qorx, həzər et təmədən!”

X a l q

Hansı Killenadır o?

K o l b a s a ç ı

Feb əyri əl deyəndə,
Bax, oğurluq eləyən bu pəncəni söyləyir!

(Kleonu göstərir)

K l e o n

Düz yozmursan falı sən! Feb əyri əl Killena
Deyəndə, Dionisin əllərini söyləyir...
Ey Xalq, məndə çox fal var, səni ucaldır göyə,
Qartal tək qanadlanıb dünyaya hökm edəsən!

K o l b a s a ç ı

(*onun sözünü kəsir*)

Məndə elə fal var ki, sənə yerdə, dənizdə
Hökmlənlik vəd edir. Akbatanda hökm edib,
Ləzzətli şirin qoğal, qaymaqla bal yeyərsən!

K l e o n

(*onun sözünü kəsir*)

Mən rüyada gözümlə görmüşəm ilahəni,
Əziz Xalqın başına o ləyənə töküdü
Sərvəti, səadəti...

K o l b a s a ç ı

(*onun sözünü kəsir*)

Zevs haqqı, mən də gördüm...
Mən öz gözümlə gördüm rüyada ilahəni;
Gördüm çıxır məbəddən, qonmuş çiyninə bayquş,
Sonra gördüm, ey mənim əziz Xalqım, başına
Bir yekə tas içində xoş ətir saçdı sənin,
Onun başına isə, sarımsaqlı çirkəbi...

X a l q

(*sevinmiş*)

Bəh! bəh!..
Qlanid kimi zəkali həkim olmaz!..

(*Kolbasaçıya*)

Bundan sonra mən sənə eyləyirəm etibar:
Mən qocaya hami ol, dayə tək bəslə məni...

K l e o n

Yalvarıram, tələsmə, hələ bir azca gözlə:
Mən səninçin bolluca müftə taxıl taparam!

X a l q

(qulaqlarını tutaraq)

Taxıl barəsində heç bir kəlmə də danışma!
Bəsdir, Feofanla sən başımı ağrıtdınız...

K l e o n

Yaxşı, onda sənə mən üyüdülmüş un verim...

K o l b a s a ç ı

Mən sənə qıpqırmızı dadlı qoğal verərəm!..
Yaxşı pörtülmüş böyrək, qoy ağzına ətisin!..

X a l q

Yaxşı, tezçə gətirin, görək kimin nəyi var:
Hər kim mənə yeməyi doyunca, yaxşı versə,
Pniksin cilovunu verəcəyəm mən ona...

K l e o n

Mən birinci gətirim!

K o l b a s a ç ı

Yox, yox, mənəm birinci!..

İkisi də yüyürüşür.

X o r

Ey Xalqım, qüdrətin əyandır sənin,
Dünyada adın da, dəhşətin də var.
Qadır bir hakimsən heyf ki, ancaq
Hər kəsə edirsən tezcə etibar.
Yaltaqlar dövrəni alıblar, heyhat,
Riyalar çulğamış səni hər yandan.
Sən də inanırsan hər riyakara,
Yaraşmır bu sənə, ey Xalqım, inan!
Ağzını ayırıb durursan yəqin,
Yerində deyildir şüurun sənin!..

X a l q

Mən sizə şüursuz görünürəmsə,
Özünüz şüurdan məhrumsunuz siz!
And olsun, özümü sadədilliyə,
Mən özüm qoymuşam, yaxşı biliniz.
Mən bundan alıram başqa bir ləzzət;
Özümü çağa tək göstərirəm mən.
Görürsən Pniksdə oğru məmurlar
Qoyuram; mən özüm çox zaman qəsdən;
Sonra qarınları şişən zamanda,
Vururam, partlayır onlar bir anda!

X o r

Eləsə, bəd deyil, bu yaxşı işdir,
Görünür doğrudan ağıllısan sən.
Yaramaz, rüşvətxor və zalımlara,
Gözəl, ədalətli cəza verirən.
Onları qurbanlıq mal-qara kimi,
Pniksə toplayıb bir-bir sayırsan.

Sonra da zamanı gələndə bir gün,
Tutub köklərini boğazlayırsan.
Bişir qazanında yaxşı yağlı ət,
Yeyərsən, doyarsan, alarsan ləzzət!

X a l q

Bir görün ən mahir, həm də hiyləgər
Xain düşmənləri seçəndən sonra,
Onları nə sayaq məharətlə mən
Bir-bir tovlayaraq, salıram tora:
Oğrular hamısı məni kor sanır,
Çox fikir vermirəm onlara mən də.
Nə qədər talayıb yesələr ancaq
Bir anda alıram vaxtı gələndə.
Göz qoyub vermirəm onlara aman,
Çıxır yedikləri boğazlarından!..

ANTEPİRREMA

(Kleon və Kolbasacı boğuşa-boğuşa, səbətləri dolu, gəlirlər)

K l e o n

Yerə soxum boyunu!

K o l b a s a ç ı

Özün yerə gir, alçaq!

K l e o n

(səbətini qoyub oturur)

Ey əziz Xalq, mən çoxdan hazırladım bunları,
Lap çoxdan mən hazıram sənə xidmət etməyə!

K o l b a s a ç ı

(*səbətini qoyub oturur*)

Mən hazırım lap çoxdan,
Lap çox, çox-çox, lap çoxdan!

X a l q

Mən də sizi burada gözləyirəm lap çoxdan,
Tüpürüm üzünüzə çox-çox, çox-çox, çox-çoxdan!..

K o l b a s a ç ı

(*Xalqa*)

Bilirsənmi neyləyək?

X a l q

Yox, deyərsən, bilərəm!

K o l b a s a ç ı

Əmr elə biz yüyürüb bir-birilə ötüşək,
Yarışan itlər kimi əyləndirək bir səni...

X a l q

Yaxşı, başlayın, haydı!

(*Əl vurur*)

K l e o n v ə K o l b a s a ç ı

(*bir-birini itələyərək*)

Lap bu saat!

X a l q

Di haydı!

K o l b a s a ç ı

Çox soxulma irəli!

(Boğuşa-boğuşa yüyürüşürlər)

X a l q

Deyəsən bu gün mənə bu pərəstişkarlarım,
Yaxşıca doyduracaq... Çatlayınca yeyərəm...

K l e o n

(yüyürə-yüyürə bir yumşaq sandalya gətirir)

Buyur, sandalyanı mən birinci gətirmişəm!

K o l b a s a ç ı

(öz səbətini gətirib gəlir)

Yeməyi mən birinci gətirdim hüzuruna!

Kleon və kolbasacı bir-biri ardınca öz səbətlərinin yanına
yüyürüb cürbəcür yeməklər gətirirlər

K l e o n

(əлиндə bir qoğal)

Bax, mən sənə bir qoğal gətirmişəm, lap əla!
Pilos unundan bişib, dadından doymaq olmaz...

K o l b a s a ç ı

(çörək qabığı verir)

Budur, bax, xörək üçün gözəl çörək qabığı;
Bunu ilahə mərmər barmağıyla qoparıb!..

X a l q

(heyran-heyran)

Ay sahibim, ilahəm, Nə iri barmağın var!

K l e o n

Ay sahibim, ilahəm, nə iri barmağın var!

K l e o n

(bir qab paxla gətirir)

Bir gör necə paxladır, qıpqırmızı qızarıb,
Palladanın neməti, Pilosun bərəkəti...

K o l b a s a ç ı

(bir qab şorba gətirir)

İlahə özü səni hiyf eləyir aşkar,
Öz əlilə uzadıb sənə bir qab şorbanı...

X a l q

(daha artıq bir vəcd ilə)

Bəs necə, ilahənin bu qazanı olmasa,
Bizim üzərimizdə, şəhər tutarmı qərar?

K l e o n

(qovurma gətirir)

Afina ilahəsi qızarmış ət göndərib...

K o l b a s a ç ı

(bir parça ət verir)

Buyur, bax, bayquş gözlü ilahəmiz səninçin
Çapılıb qaynadılmış ləzzətli ət göndərib...

X a l q

Çox sağ olsun ilahə ki, bizi salıb yada!

K l e o n

(qutab verir)

Budur, bax, bu qutabı ilahəmiz bişirib
Ki, gəmilərdə sizin canınız yaxşı qızsın...

K o l b a s a ç ı

(gəmirilmiş sümük verir)

Buyur, bunu da buyur!

X a l q

Neyləyim qabırğanı?

K o l b a s a ç ı

Necə? İlahə özü gəmi qabırğasını
Qəsdən göndərib sənə... Yəqin ki, ilahəmiz
Bizim donanmamızın qayğısına qalıbdır.

(Xalqa şərab təqdim edir)

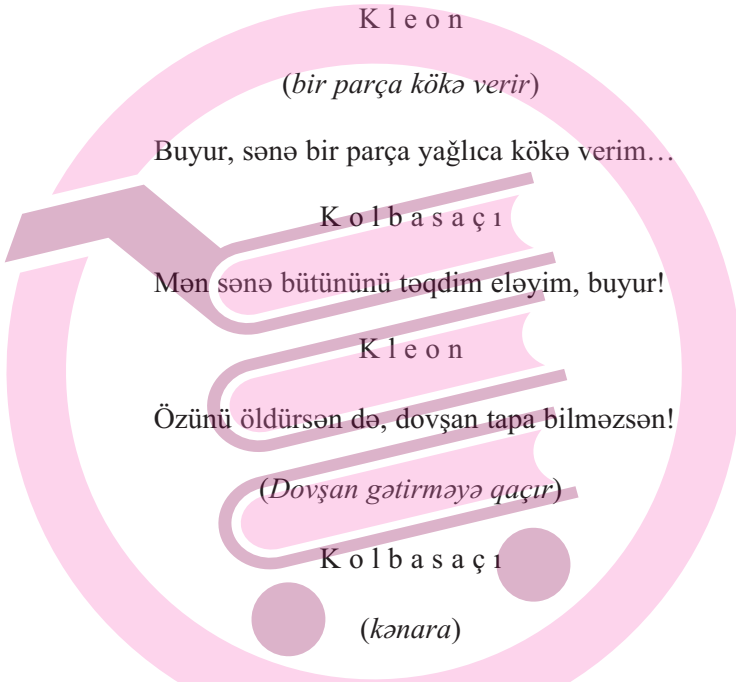
Buyur, iç, bu da əla qarışdırılmış şərab!

X a l q

Ay allahlar, nə dadlı şərabdır, nə şirindir!
Tündlüyü də lap əla!

K o l b a s a ç ı

Bunu qadir ilahə
Özü dadmış, sonra da lütf eləmişdir sənə.

Aman, evim yığıldı! Dovşanı hardan tapım?
Ey ağlım, çat dadıma, mənə bir çarə göstər!

K l e o n

(dovşanı gətirib ədalətli bir sürətdə kolbasaya göstərir)

Görürsənmi, öl, alçaq!

K o l b a s a ç ı

Heç vecimə də gəlmir!

(Uzağa boylanır)

Odur, bax, haradansa elçi gəlir yanıma,
Kisə-kisə xəzinə gətirirlər, odur, bax!

K l e o n

Hanı, hanı, hardadır?

K o l b a s a ç ı

Sənə nə? Yaxın düşmə!

(Kleon yüyürür, kolbasaçı dovşanı qapır)

Ey Xalqım, buyur, sənə bir dovşan təqdim edim!

(Dovşanı qocaya verir)

K l e o n

(Əliboş qayıdır)

Ay zalım, həyasızca soyub taladın məni!

K o l b a s a ç ı

Buna bax! Bəs sən özün Pilosu talamadın?

X a l q

(Kolbasaçıya)

De görüm bu oğurluq hardan gəldi ağlına?

K o l b a s a ç ı

(*təntənə ilə*)

Fikri ilahə verdi, oğurluq da pəşəmdir!

K l e o n

Dovşanı tutan mənəm, onu mən qızartmışam!

X a l q

Rədd ol, mükafat onu təqdim edənə düşər!

]

K l e o n

Ah, həyasızlıqda da axır ötdülər məni!

K o l b a s a ç ı

(*Xalqa*)

Yaxşı, nə fikrə gəldin? Bizim hansı birimiz
Sənə bir də qarnına faydalıyıq, əzizim?

X a l q

Mən hansı əlamətlə seçim görək sizi ki,
Ədalətli desinlər tamaşaçılar mənə?

K o l b a s a ç ı

(*Xalqa*)

Mənim fikrim belədir: dur bizim səbətləri
Bir-bir nəzərdən keçir, sonra da hökmünü ver!
Bu hökmün ədalətli, həm də ki, düzgün olar...

X a l q

Durum baxım...

(Kolbasaçının səbətində baxır)

Boşdur ki!

K o l b a s a ç ı

Bomboşdur, babacanım!
İçində hər nə varsa, təqdim etlədim sənə.

X a l q

(heyranlıqla)

Bu səbətində özü də lap xalis demokratdır!

K o l b a s a ç ı

İndi buyur, dabbəğın səbətində bax görək!

(Xalq o səbətə yaxınlaşır)

Nə görürsən?

X a l q

Bu səbət doludur ağzınadək!
Gör kökədən nə qədər gizlədib buda bədzat!
Mənəsə, bu boydaca balaca tikə verdi...

K o l b a s a ç ı

O həmişə sənənlə belə rəftar eləyib:
Qazanclardan bir azca sənə veribsə əgər,
Ən böyük hissəsini özü xəlvəti yeyib...

X a l q

Ay nadürüst! Sən məni aldatmısan, soymusan,
Gözünü tutsun mənim verdiyim mükafatlar!

K l e o n

Oğurlamışam, ancaq şəhrin xatirinə...

X a l q

Tez ol, çıxar çələngi! O, bax buna layiqdir!

K o l b a s a ç ı

Tez ol, çıxar, a bədzat!

K l e o n

Yox, çıxaran deyiləm!

Mənim də öz falım var, mənə üstün gələcək
Adamın sifətləri orda xəbər verilib...

K o l b a s a ç ı

Elə mənəm ki varam... Şübhə-zad ola bilməz

K l e o n

Hər halda istəyirəm yoxlayım öz falımı...

Görüm ki, ilahənin falı düzmü çıxacaq?

Əvvəlcə sən cavab ver mənim bir sualıma:

Uşaqılıqda müəllim yanına getmişəm?

K o l b a s a ç ı

Əvvəl sallaqxanada almışam mən dərşimi.

K l e o n

Nə söylədin? Ay aman, ağlım çıxdı başımdan...
Olan oldu, nə isə...
De görüm palestrdə sən nə təlim almısan?

K o l b a s a ç ı

Oğurluq eləyəndə, dik, mərdana baxmağı...

K l e o n

Aman, ey Feb! Gör nələr gəldi mənim başıma!
Boya-başa çatanda, nə alıb, nə satıbsan?

K o l b a s a ç ı

Dalımı, qabağımı... Sonra da ki, kolbasa...

K l e o n

Aman, evim yıxıldı. Aman puç oldum daha!
Bircə saman çöpünə qaldı artıq ümidim...
Bunu da söylə görüm, kolbasanı sən harda
Dükandamı satardın, yoxsa ki, darvazada?

K o l b a s a ç ı

Darvazanın önündə, balıq satılan yerdə.

K l e o n

Heyhat, allahın əmri artıq yerinə çatdı!
Sürüyün bu alçağı, çəkin, aparın evə!..

(Çələngi yerə atır)

Əlvida, ey çələngim, həsrət qaldım sənə mən!
İndi səni başqası gəzdirəcək başında...
Hiylədə üstün deyil, bəlkə xoşbəxtdir məndən...

(Qaçıb evə girir. Kolbasaçı çaləngi taxır)

K o l b a s a ç ı

(təntənəli)

Ey ulu Zevs! Sənindir bu zəfərim, şərəfim!..

B a ş a t l ı

Zəfərin çox mübarək! Ancaq bunu da bil ki,
Səni mən adam etdim... İndi sən əvəzində
Məni Fanın yerinə məhkəmə katibi qoy!

X a l q

Yaxşı, bəs adın nədir?

K o l b a s a ç ı

Adımmı? – Aqorakrit...
Bazarda söyüşməkdə qazanmışam bu adı!

X a l q

Bu gündən Aqorakrit hami olacaq mənə,
O paflaqlı bədzat cəhənnəm olsun daha!

K o l b a s a ç ı

Ey mənim Xalqım, indi özün görürsən ki, mən
Necə xidmət edirəm... İndi özün görürsən
Ki, bütün Afinada mənim mislim tapılmaz!

(Xalq və Kolbasaçı evə girirlər)

ALTINCI ÇETA

KİÇİK PARABAZA

Birinci yarımxor

ODA

Nə gözəldir nəğmələri başlayanda,
Nəğmələri qurtaranda –
Köhlən atlar yetişdirən qoçaqları
Mədh eləmək!
Lisistrat barəsində bəsdir daha!
Bəsdir daha Fumant⁴² kimi sərsərini
Nəğməmizlə zəhərləmək!
Mehriban Feb! O ki daim yalavacdır,
O ki acdır, –
Dəxil düşüb sənin əyri kamanına,
Ağlayır ki, rəhmin gəlsin bəlkə ona...

Birinci yarımxorun başçısı

EPIRREMA

Rəzilləri lağa qoymaq günah deyil, bilir hamı...
Doğru-dürüst adamlarçın bu şərəfidir!
İstehzaya layiq olan bu adamlar əgər sizin dostunuzsa,
Bu dostluğun xatirinə toxunmazdım onlara mən;
Gündüzləri gecələrdən, kifarada düzgün kökü əyrisindən
Seçən hər kəs Ariqontu⁴³ tanıyacaq, şübhə yoxdur.
Bir qardaşı var ki onun, bambaşqadır xasiyyəti;
Arifradsa, bir dəlidir, hərzə-söyüş düşkünüdür,
O, adi bir alçaq deyil (yoxsa onu seçməzdim mən);
Alçaqların alçağıdır, murdar işlər edir icad:
Ən iyrenc bir əyləncəylə murdarlamış dodağını,
Düşkünləşib, bu dünyada hər bir şeyi unudaraq,

Qəhbəxana künclərində yalayır o qəhbələri,
Eonix ön tərəfləri, Polimnest dal tərəfləri...
Hər kim belə rəzillərdən iyrenməsə, onunla mən
Kef məclisi qurulanda, mey içməyəm bir qədəhdən!

İ k i n c i y a r ı m x o r

ANTODA

Çoxdandır ki, gecələrin sükutunda,
Məni yorub əldən salır bir düşüncə,
Deyirəm ki,
Kleonim heyvan kimi təpişdirib necə yeyir?
Deyirlər ki, bir varlığın evindəyəkən,
Bərk soxulub yeyən zaman, pərçim olmuş bir qazana;
Ev yiyəsi yalvarmış ki:
“Diz çökürəm hüzurunda, bəsdir, dur get,
Ay əzizim, heç olmasa, süfrəyəsə eylə hörmət!”
Ancaq nahaq, o, qazana yaman girib, çıxmayacaq...

İ k i n c i y a r ı m x o r u n b a ş ç ı s ı

ANTEPİRREMA

Deyirlər ki, trierlər yığışbmış məsləhətə,
İçlərindən bir yaşlısı söyləmiş ki:
“Ay bacılar, şəhrimizdə təzə xəbər var, deyirlər:
Başı batmış, dili yannmış gic sərkərdə, o Hiperbol⁴⁴
Karfagenə hücum üçün bizdən yüz qız tələb edir...”
Dəhşət almış hamısını, bu xəbərdən qızmış hamı,
Bir bakirə cuşə gəlib belə demiş:
“Ey allahlar, kənar edin bu bəlanı üstümüzdən!
Ona təslim olmaqdan, qız qarayıb çürüyərəm!”
“Mən ki, Letay balasıyam, təslim olan deyiləm mən,
And olsun o ağaca ki, mənə məzar olacaqdır;
Əgər hamı razı olsa, məsləhətim budur mənim:
Gedək Tesey məbədinə dəxli düşək qurbangaha!
Yox, yox, əsla, bu şəhərə hakim ola bilməz o it!
Qoy cəhənnəm olub getsin, təkbaşına, hara gedir,
Dənizlərdə təmə olsun balıqlara!..”

EKSOD

Kolbasaçı bayram libasında daxil olur.

K o l b a s a ç ı

Kəsin sual-cavabı, pak dualar zikr edin,
Məhkəmələr qapansın, dinləyin şad xəbəri,
Şən teatr eşitsin, sevensin, alqışlasın...

B a ş a t l ı

Salam sənə, ey uca Afinanın məşəli!
Ey adalar fatehi, söylə nədir şad xəbər!
Neçin gülsün, sevensin təbrik eyləsin hamı?

K o l b a s a ç ı

Mən Xalqı qaynatmışam, gənc gözəl eyləmişəm!..

B a ş a t l ı

Bəs hamı? Söylə görək, sən ey, mahir sehrbaz?

K o l b a s a ç ı

Bənövşəli-çiçəkli müqəddəs Afinada...

B a ş a t l ı

Necə görək biz onu? Nə haldadır? Bir danış!

K o l b a s a ç ı

Bir zaman Miltiadla, Aristidlə ziyafət⁴⁵
Məclisində necəydi, indi yenə elədir...
İndicə görərsiniz, odur ha, səs-küy gəlir...

Alqışlayın! Afina o parlaq şöhrətilə
Gəlib hüsurunuza, pak, müqəddəs Afina!
Xalqın öz paytaxtı, parlaq, sönməz Afina!

Evin qapıları açılır. Xalq bayram libasında görünür.

B a ş a t l ı

Ey şəhərlər gözəli, bənövşəli Afina!
Göstərin Elladanın hökmdarını bizə!

K o l b a s a ç ı

Budur ha, saçlarında qızıl bəzək-düzəklər,
Əynində babaların qədim, əziz libası...
Ondan üfunət deyil, ətir qoxusu gəlir.

B a ş a t l ı

Alqış sənə, ey Ellin yurdunun hökmdarı!
İndi layiqsən, əlbət, Marifon şərəfinə.
Layiqsən bu vətənə! Alqış sənə, min yaşa!

X a l q

Aqorakrit, əzizim, bir yanıma gəl görüm,
Nə xoşbəxtəm, sən məni cavan etdin yenidən!

K o l b a s a ç ı

Bəli, dostum, keçmişin yadından çıxıb sənin,
Yoxsa, məni özünə allah bilərdin, əlbət!

X a l q

Söylə, əvvəl necəydim, nə işlər görürdüm mən?

K o l b a s a ç ı

Məclisdə hər kim durub sənə söyləsəydi ki:
“Mən sənə dostam, ey Xalq, yaman sevirəm səni,
Təkcə mənəm dünyada sənin dərdinə qalan...”
Sən belə çərənləri eşidəndə, məst olar,
Lovğalanıb dik tutar, ucaldardın başını...

X a l q

Kim? Mənmi?

K o l b a s a ç ı

Bəli, bəli!.. Səni aldadardılar...

X a l q

Nə deyirsən, a kişi?

K o l b a s a ç ı

Bəli, Zevsə and olsun!
Sən hey qulaqlarını sallayardın, dinlərdin...

X a l q

Nə axmaq qocaymışam!..

K o l b a s a ç ı

Allah haqqı, elədir!
Əgər iki natiqdən biri triyer tikmək,
O biri xəzinəni dağıtmaq istəsəydi,
Daim üstün gələrdi xəzinəni talayan...
Yaxşı, sənə nə oldu, sallamısan başını?

X a l q

Ax, yaman günahkaram... Keçmişçin dərd çəkirəm...

K o l b a s a ç ı

Heç dərd çəkmə, əzizim, heç təqsir yoxdur səndə!
Günah səni aldadan ədnələrindir ancaq...
İndi söylə bir görüm, hərzə yazanın biri
Çıxıb hədəylə desə: “Ey hakimlər, siz əgər
Məhkəmədə işlərə baxıb qurtarmasanız,
Çörək yoxdur sizlərə!..” Söylə, belə natiqə
Nə eylərsən indi sən?

X a l q

Onu qaldırıb göyə,
Boğazına bağlayıb Hiperbolu, qayadan
Dik aşağı ataram!

K o l b a s a ç ı

Bax, bu gözəl, bu əla!..
Söylə, ölkəni necə idarə edəcəksən?

X a l q

Ən əvvəl hərbi gəmi kürek çəkənlərinin
Haqlarını tamamən verəcəyəm...

K o l b a s a ç ı

Çox gözəl!
Demək qabar bağlamış yanbızlar sevinəcək!

X a l q

İndi, hərbi xidmətə, əsgərliyə düşənlər,
Aşna, dostluq yoluyla azad edilməyəcək!
Hər kəs harda yazılıb, öz yerində qalacaq...

K o l b a s a ç ı

Canını dərd alacaq onda Kleonimin!

X a l q

Məclisdə uşaq-muşaq susacaq bundan sonra!

K o l b a s a ç ı

Bəs onda Straton, Klisfen⁴⁶ neyləyəcək?

X a l q

Mən o bəzək-düzəkli uşaqları deyirəm
Ki, yan-yan oturub belə çərənləyirlər:
“Yaxşı xilas oldu o Feak⁴⁷ böyük adamdır,
Mahirdir nətiqlikdə, üslubda çox ustadır,
Bəlağətdə, inşada, tənqiddə misli yoxdur”.

K o l b a s a ç ı

Yanbızına kötəkmi vurduracaqsan onun?

X a l q

Yox, ova göndərərəm, getsin səhraya, çölə,
Mübahisə eyləmək çıxsın yadından təmiz...

K o l b a s a ç ı

Eləsə, buyur sənə bir sandalya bəxş edim!

(Bir oğlan, əlində sandalya, gəlir)

Oğlanı da verirəm, gəzdirsin sandalyanı;
İstəsən lap özü də sandalya tək çömələr...

X a l q

Nə xoşbəxtəm, gəncliyim qayıdıb gəldi yenə!

K o l b a s a ç ı

Gəlsənə otuz illik bir sülh təmin edərək,
Barışıq pəriləri bəxş edim sənə, dostum!..
Ey, hüzura barışıq pəriləri gəlsinlər!..

Barışıq pəriləri, rəqqasələr halında gəlirlər.

X a l q

Bəh-bəh! Nə gözəldirlər! Şükür sənə, ulu Zevs!
Söylə, dostum, bunları qucaqlamaq olarmı?
Bunları hardan tapdın!..

K o l b a s a ç ı

O məlun paflaqonlu
Gizlədib saxlamışdı, sənə, nəşib olmasın...
Qəbul elə, mən sənə hədiyyə eyləyirəm,
Götür apar özünlə tarlalara, kəndlərə...

X a l q

Yaxşı, o paflaqonlu alçağa, törəttdiyi
İşlər üçün nə cəza verəcəksən, a dostum?

K o l b a s a ç ı

O heç... sadə bir işdir: getsin mənim peşəmə,
Getsin kolbasa satsın darvazanın önündə;
Qarıxdırıb bişirsin eşşək ətini, it ətini;
Məst olub küçələrdə qəhbələrlə söyüşsün,
İçsin hamamdan axan sabunlu çirkəbləri...

X a l q

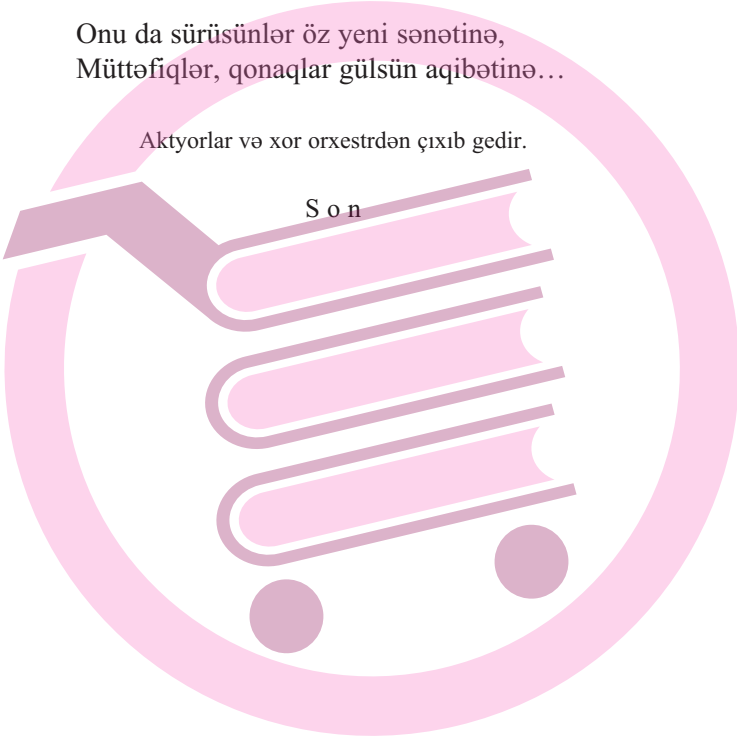
Tədbirin çox gözəldir! Alçaq layıqdir buna,
Hamamçılar, qəhbələr qoy ona tay-tuş olsun!
Səni mən o alçağın yerinə təyin etdim,
Buyur Pritaneyə!.. Get, əvvəlcə əyninə
Yaşıl bayram libası geyindirsinlər, buyur!..

Kolbasaçının əyninə yaşıl rəngli bayram libası geyindirirlər.

Onu da sürüsünlər öz yeni sənətinə,
Müttəfiqlər, qonaqlar gülsün aqibətinə...

Aktyorlar və xor orxestrdən çıxıb gedir.

S o n

ARİSTOTEL

E.ə. 384-322

Aristotel antik dövrün görkəmli mütəfəkkirlərindən biridir. O, özünə qədər mövcud olan fəlsəfi cərəyanları nəzərdən keçirmiş, qədim yunan fəlsəfəsini yeni bir inkişaf mərhələsinə çatdırmışdır. Aristotel 20 il Platonun tələbəsi olmuşdur. Lakin sonralar Aristotel öz müəlliminin görüşlərini kəskin surətdə tənqid etmişdir. Rəvayətə görə, Aristotel minə qədər əsər yazmışdır. Demək olar ki, o, insan biliklərinin bütün sahəsinə toxunmuşdur. Bu əsərlərin hamısı bizə gəlib çıxmamışdır. Bəzi əsərləri XIX əsrin sonlarında papiros kağızlarında tapılmışdır. Bu əsərlərdə məntiq, təbiət elmlərinin psixologiya, metafizika, etika, dövlət nəzəriyyəsi, iqtisadiyyat, ritorika və s. bilik sahələri vardır. Bunların içində ədəbiyyat tarixi üçün ən əhəmiyyətli, heç şübhəsiz, “Poetika”dır. Hələ bu əsərdən əvvəl “Poetika” və “Politika” adlı əsərlərində Aristotel incəsənətin ictimai rolu haqqında öz fikirlərini söyləmişdi. Platon cəmiyyətdə və insan süuru üzərində incəsənətin fəal rolunu və fəal təsirini inkar etdiyi halda, Aristotel cəmiyyətdə ona xüsusi yer vermiş və incəsənətin insan üzərindəki təsirini misallarla göstərmişdir. O, incəsənətə, insanın ən mühüm yaradıcılıq işi kimi baxmışdır.

“Poetika” əsərində isə bilavasitə sənət və ədəbiyyat məsələlərinə toxunmuşdur. Bu əsər təxminən 336-322-ci illər arasında yazılmışdır. İndiki vəziyyətdə əsər tamam deyil. Əsər sadəcə bir icmala bənzəyir. Aristotel bir çox yerdə öz mürəkkəb hökmlərini vermiş, lakin onlara geniş izahat vermədiyi üçün, belə düşünmək olar ki, öz fikirlərini dərs zamanı aydınlaşdırırmış. “Poetika”da Aristotel, incəsənətin mənşəyi və təsnifi, incəsənətin xarici aləmə, gerçəkliyə münasibəti, bədii qavrayışın mahiyyəti, gözəllik məfhumu, bədii qiymət vermənin əsasları, ayrı-ayrı sənət əsərlərinin xas cəhətləri və sairə kimi mühüm nəzəri məsələlərə toxunmuşdur.

Aristotələ qədər bu məsələlərdən bəziləri yunan filosofları tərəfindən işlənmişdir, ancaq “Poetika” əsərində bu məsələlər elmi cəhətdən sistemləşdirilmişdir.

İncəsənətin bir təqlid olduğunu Platon və başqa filosoflar da demişlər. Ancaq Aristotel bu hökmə yeni bir şey artırmışdır. O da təqlid edilən (yəni təsvir edilən) şeyin özüdür. Aristotel yazır ki: “Şairin vəzifəsi – həqiqətdən olmuş bir şeydən danışmaq deyil, ola biləcək şeydən, deməli ehtimal, yaxud zərurət üzrə mümkün olan şeydən danışmaqdır” Bu fikri ilə Aristotel şair ilə tarixçini bir-birindən ayırmışdır. Aristotel yazır: “məhz buna görə tarixçi və şair bir-birindən – onların biri vəzndən istifadə etdiyi, digəri etmədiyi ilə fərqlənir. Heredotun əsərlərini nəzmə çəkmək olardı, ancaq bununla belə o əsərlər, istər vəznli, istər vəznisiz olsun, yenə tarix olardı; onlar bir-birindən onunla fərqlənir ki, birinci, həqiqətdən olmuş bir şey haqqında, ikinci isə, ola biləcək şey haqqında danışır. Buna görə, poeziya tarixdən daha fəlsəfi və ciddi: poeziya daha çox ümumi, tarix isə tək-tək şeylərdən danışır”. Bu fikri ilə Aristotel, şübhəsiz, yaradıcılıqda mühüm bir məsələni dolaşdırır. O da ondan ibarətdir ki, poeziya ümumiləşdirilmiş ideyaları fərdlərin simasında verir, halbuki Aristotel bu həqiqəti təhrif edir.

Onun faciəyə verdiyi məşhur tərifin ən mühüm ideyası ondan ibarətdir ki, faciə qorxu və mərhəmət vasitəsilə insanın həyəcanlı hissələrini təmizləyir. Faciənin təmizləmə (yəni katarsis) vəzifəsi uzun-uzadı mübahisələrə səbəb olmuşdur. Bəziləri təmizləməni əxlaqi mənada, bəziləri isə tibbi mənada anlayıb izah etmişlər. Aristotel özü bu sözə izahat vermədiyi üçün, onun fikri indi də şübhəli qalmışdır. Ancaq güman etmək olar ki, Aristotel bu sözü tibbi mənada işlətməmişdir. Yəni faciədə göstərilən bu və ya başqa tragik vəziyyət tamaşaçını qorxudur; çünki tamaşaçı özünü onun vəziyyətində təsəvvür edir, ona görə onda mərhəmət əmələ gəlir; o ağlayır və cismani cəhətdən yüngülləşib, təmizlənir. Demək ki, müəyyən həyəcanlı hissələri oyadıb, onları təzədən islah etmək tibbi mənənin əsasını təşkil edir.

Aristotel dastan ilə faciəni müqayisə etmişdir. Hər ikisinin təsvir etdiyi hədəf yeni olsa da, faciə dastana görə daha mükəmməldir. Çünki Aristotele görə, faciə hərəkətdə verildiyi üçün onun təsir qüvvəsi də çoxdur.

Faciəni Aristotel altı hissəyə ayırmışdır. Bu hissələr içərisində ən əsası fabuladır. Aristotele görə, fabula faciənin “başlanğıcı və ruhudur”. O, fabula üzərində müfəssəl dayanır. Fabulanın vəhdətindən danışır. Fabula vəhdəti onun ən əsas fikirlərindəndir. O, fabulanı epizodik və qeyri-epizodik, dolaşq və sadə hissələrə bölür və s.

“Poetika” əsəri ədəbiyyatşünaslıq tarixində ədəbiyyatın nəzəri məsələlərini sistem ilə həll edən ilk təcrübədir. Əsərin tarixi əhəmiyyəti də bundan ibarətdir.

POETİKA

Parçalar

Biz həm poetik sənətdən, həm də onun ayrı-ayrı növlərindən, bu növlərin hər birinin əhəmiyyətinin təqribən nədən ibarət olduğundan, həmçinin poetik əsərin yaxşı çıxması üçün fabulanın necə qurulmalı olduğundan bəhs edəcəyik; bundan əlavə, poetik əsərin neçə və hansı hissələrdən ibarət olduğundan, eləcə də həmin bu məsələyə dəxli olan bütün digər şeylərdən danışacağıq; söhbətimizə, işin mahiyyətinə uyğun olaraq, ən əsas məsələdən başlayaq.

Epik və fəci poeziya, həmçinin komediya və difirambik poeziya, avletika və kifaristikanın böyük bir qismi – bütün bunlar hamısı, ümumiyyətlə desək, təqlidi sənətlərdir; bu sənətlər bir-birindən üç cəhətdən: ya təqlidin nə ilə olduğuna, ya nəyin təqlid olunduğuna, ya da təqlidin necə olduğuna görə fərqlənir ki, bunlar da həmişə eyni cür olmur.

Şeyləri təcəssüm zamanı necə ki, bəziləri ustalıq sayəsində, başqaları vərdişlə, digərləri isə təbii istedadın sayəsində rənglərdə və formalarda bir çox cəhətləri təqlid edirlər, indicə adları çəkilən sənətlərin də hamısında belə olur. Burada da eynilə təqlid, ya ayrı-ayrılıqda və ya birlikdə ritm, söz və harmoniyanın köməyi ilə başa gəlir: belə ki, harmoniyadan və ritmdən yalnız avletika, kifaristika və (həmin bu növdən olan) digər musiqi sənətlərində, məsələn, siringəçalma sənətində istifadə edirlər. Zira onlar məhz ifadəli ritmik hərəkətlərin vasitəsilə xarakterləri, əhval-ruhiyyələri, əməl və hərəkətləri təcəssüm etdirirlər; istər vəznə, istərsə bir neçə bəhri bir-biri ilə birləşdirmək, yaxud onlardan hər hansı birini işlətmək yolu ilə metrədən istifadə edən söz sənətinin isə hələ indiyə qədər müəyyən bir tərifinə yoxdur. Axı biz nə Sofronun və Ksenarxın mimiylərinə və Sokratın mükəllimlərinə, nə də trimetrlər, elegik və başqa bu kimi şeirlər vasitəsilə təqlid edənlərin yaratdıqlarına eyni bir ümumi ad verə bilmərik; yalnız “yaratmaq” anlayışını metrə bağlayan adamlar bəzilərini elegiyaçıları, digərlərini epikləri adlandırırlar və onları təqlidin mahiyyətinə görə deyil, ümumiyyətlə, metrə (vəznə, görə şair məqamına qaldırırlar. Əgər tibb və ya

fizikaya dair metrle yazılmış hər hansı bir risaləni nəşr etsələr, həmin adamlar onun müəllifini adətən şair adlandırılır, halbuki Homerlə Empedokl arasında əsərlərinin metrle (vəznle) yazılmasından başqa heç bir oxşarlıq yoxdur və buna görə də birincini haqlı olaraq şair, ikincini isə şairdən daha çox fizioloq (təbiətçi) adlandırmaq ədalətli-dir. Eynilə, əgər biri, Xeromon “Kentavr”ı hər cür metrden alınmış vəznlərin (bəhrlərin) qarışığında ibarət olan rapsodiyanı yaratdığı kimi, bütün vəznləri (bəhrləri) birləşdirərək müəyyən bir əsər nəşr etsə, onda gərək (o da) şair adlansın. Bu barədə deyilənlər kifayətdir.

Lakin bəzi sənətlər də vardır ki, bütün bu deyilənlərin hamısından, yəni ritmdən də, vəzndən də, melodiya da istifadə edir; məsələn, difirambik poeziya, nomlar, tragediya və komediya belədir, bir-birindən isə onlar bununla fərqlənir ki, bir qismi bu vasitələrin hamısından birlikdə, digərləri isə onların hərəsindən özünün ayrı-ayrı hissələrinə istifadə edir. Təqlidmənin vasitələrinə görə sənətlər arasında mən bu fərqlərin olduğunu zənn edirəm.

Madam ki, təqlidçilər hamısı hərəkət və fəaliyyət (adamların) təqlid edir, bu adamlar isə mütləq ya yaxşı, ya da pis olurlar (zira xarakter, demək olar ki, həmişə bunlardan birinə meyl edir və xaraktercə insanlar ya qəbahətlərinə, ya xeyirxahlıqlarına görə seçilirlər), deməli, ya özümüzdən yaxşılarına, ya pislərinə, ya da ki, elə özümüz kimilərinə təqlid etmək lazım gəlir, necə ki, rəngkarlar məhz belə edirlər: məsələn, Poliqont – yaxşı, Pavson – pis, Dionisiy isə – adi adamları təsvir eləmişlər.

Aydındır ki, yuxarıda göstərilən təqlid sahələrinin də hər birində bu fərqlər olacaqdır və beləliklə də, təqlidin predmetindən asılı olaraq, onlar təqlidin başqa növünə deyil, məhz müəyyən növünə daxil olacaqdır: axı rəqsdə də, fleyta və kifara çalğısında da bu kimi fərqlər təzahür edə bilər; bu vəziyyət həm nəsr və həm də adi nəzmlə olan nitqə də aiddir: məsələn, Homer – yaxşı, Kleofont – adi, parodiyanın ilk yaradıcısı fasoslu hegemon və “Deliad” müəllifi Nikoxar isə – pis adamların təsvirini vermişlər. Bu deyilənlər difirambalara və nomlara da şamildir; Arqant, yaxud Timofey və Filoksen “Kikloplar”da necə təqlid etmişlərsə, bunlarda da o cür təqlid etmək olar. Eyni fərqli faciə

ilə komediya arasında da mövcuddur: sonuncu indi mövcud olanlardan daha pis adamları, əvvəlincisi isə indi mövcud olanlardan daha yaxşı adamları təsvir etməyə çalışır.

* * *

Buna üçüncü bir fərq də əlavə olunur ki, o da deyilən halların hər birində təqlidin necə olmasından ibarətdir. Belə ki, təqlidin eyni bir növündə eyni bir şeyi də cürbəcür təqlid etmək olar, məsələn, necə ki, Homer eləyir, yəni əhvalatı özündən kənar hadisələr kimi nağıl etməklə təqlid etmək olar, yaxud, məsələn, təqlid edən adam özlüyündə qalıb, öz simasını dəyişmədən təqlid edə bilər, ya da ki, təsvir olunan bütün şəxsləri hərəkət və fəaliyyətdə göstərməklə təqlid etmək olar. Beləliklə, bütün mövcud təqlid növləri öz aralarında, lap əvvəlcədən dediyimiz kimi, məhz təqlidin vasitəsinə (predmetinə) və tərzinə görə üç fərqli ayrılır, elə buna görə də bir cəhətdən Sofokl Homerlə eyniyyət təşkil edə bilər, çünki hər ikisi ləyaqətli adamları təsvir edirlər, digər cəhətdən isə Aristofanla eyniyyət təşkil edə bilər, çünki onların ikisi də adamları hərəkət və fəaliyyətdə, həm də dramatik hərəkət və fəaliyyətdə göstərirlər. Bu əsasla görə də həmin əsərlər, bəzilərinin iqrar etdikləri kimi, “dram” adlanır, çünki adamları hərəkət və fəaliyyətdə təsvir edir.

Həmin səbəbdən dorilər faciə və komediyanın mənşəcə onlara mənsub olduğunu iddia edirlər, – komediya, yerli olduqlarına və onun guya demokratiyanın onlarda təşəkkülü zamanı yarandığına görə maqeralılar, Xionit və Maqnetdən xeyli əvvəl yaşayan şair Epixramın Siciliyadan çıxdığına görə isə siciliyalılar sahib çıxmağa çalışır və faciənin adının onlarla əlaqədar olduğunu buna sübut gətirirlər, belə ki, özlərinin dediklərinə görə, şəhərtrafi qəsəbəcikləri onlar – komlar, afinalılar isə – demlər adlandırılırlar, beləliklə də, onlar deyirlər ki, komediyaçılara verilən ad da komadzeyn (keflənmək) felindən deyildir, şəhər əhlinin qiymətləndirmədiyi səyyar (aktyorların) komları gəzib dolaşmalarından götürülmüşdür; eynilə, “Hərəkət etmək” (fəaliyyətdə olmaq) anlayışı dorilərdə dran, afinalılarda isə – pratteyn feli ilə ifadə olunur.

Beləliklə, təqliddə neçə və nə cür fərqlər olduğu barədə kifayətə danışıldı.

Zənn etmək olar ki, poeziya sənətini ümumiyyətlə iki, həm də təbii səbəb doğurmuşdur. Əvvələn, təqlid uşaqlıqdan bütün insanlara xasdır və onlar digər heyvanlardan bununla fərqlənirlər ki, təqlidə daha qabildirlər və ilk bilikləri də məhz onun sayəsində əldə edirlər; ikinci, təqlid və onun nəticəsi hamıya zövq verir. Həqiqətən baş verən hadisələr də bunu sübut edir: həyatda bizə iyrenc görünən şeylərin təsvirinə baxarkən xoşumuz gəlir, məsələn, iyrenc heyvanların və meytin təsviri. Bunun səbəbi isə ondadır ki, bilik qazanmaq nəinki filosoflar, eyni dərəcədə başqa adamlar üçün də olduqca xoşdur, yalnız bir fərqlə ki, bu sonuncular bilikləri uzun zaman üçün əldə etmirlər. Mövcud şəkillərə (onlar) məmnuniyyətlə baxırlar, çünki baxarkən öyrənə və düşünə bilirlər ki, təklidə (hansı şey) nədir, məsələn, bu – filandır. Əgər onlar əvvəllər rəsmdəki şeyləri görməmişlərsə, şəkildə təsvir olunan təqlidin özündən yox, şəklin işlənməsindən, yaxud rəngdən, ya da bu qəbildən olan başqa bir səbəbdən zövq alacaqlar.

Təqlid də, harmoniya və ritm kimi, insan təbiətinə xas olduğundan (metrlərin isə ritmlərin xüsusi növləri olduğu bəllidir), hələ ən qədim zamanlardan həmin təbii qabiliyyətə malik olanlar onu tədriclə inkişaf etdirərək, improvizasiyadan (əsl) poeziyanı yaratmışlar.

Sonradan poeziya (şairlərin) şəxsi xarakter xüsusiyyətlərinə görə müəyyən müxtəlif söbələrə bölünmüşdür: belə ki, daha ciddi şairlər gözəl əməlləri, həm də özlərinə bənzər adamların əməllərini təcəssüm etməklə məşğul olmuş, daha yüngülləri isə əvvəllər gülməli nəğmələr yazmaq yolu ilə yaramaz adamların əməllərini əks etdirmişlər, halbuki o biriləri (əvvəlincilər) himn və mədhiyyə yaradıcılığı ilə məşğul olmuşlar. Homerə kimi biz heç kəsin belə bir poemasının adını çəkə bilmərik, halbuki, əslində, şairlər çox olmuşdur, bu isə yalnız Homerdən başlayaraq mümkün ola bilmişdir, onun “Margit”i və ona bənzər əsərləri buna misal ola bilər. Gülünc metr də məhz elə, gözələnildiyi kimi, həmin əsərlərdə yaranmışdır; indiyə kimi də ona yambik metr deyilir, çünki bir-birlərinə həmin metrlə gülmüşlər. Beləliklə, qədim şairlərin bəziləri qəhrəman şeir, bəziləri yamb yaradıcıları olmuşlar. Homer necə ki, ciddi poeziya növünün ən böyük şairidir, çünki o nəinki şeiri yaxşı qoşurdu, eyni zamanda dramatik təsvirlər yaradırdı, eləcə də komediyanın əsas formasını birinci dəfə o göstərmiş,

laqqırtını deyil, gülməlini dramatik cəhətdən işləyib mənalandırmışdır: buna görə də, “İliada” və “Odisseyə”nin faciəyə əlaqəsi necədirsə, “Margit”in də komediyaya əlaqəsi elədir. Faciə və komediya meydana gələndə isə, poeziyanın bu və ya digər növünə təbii meyli olanlar yambla əsər yazmadılar, komik yazıçılar oldular, epik əsər yazanların əvəzində isə – faciə yazanlar yetişdi, çünki poetik əsərlərin bu axıncı formaları əvvəlcülərə görə daha mənalıdır və daha çox hörmətə malikdir.

Burada artıq faciənin (bütün) şəkillərinin istər öz-özlüyündə, istər teatra nisbətə lazımi inkişaf səviyyəsinə çatıb-çatmadığını nəzərdən keçirməyin yeri deyildir. Lap başlanğıcdan impravizasiya yolu ilə yaranan faciə özü də, komediya da (birincisi – difiramb banilərinin, ikincisi isə – hələ də bir çox şəhərlərdə işlənən fallik nəğmə ustalarının yaradıcılığından nəşət edərək) özlərinə aid xüsusiyyətləri tədriclə inkişaf etdirmək yolu ilə yavaş-yavaş böyümüş və zənginləşmişdir. Xeyli dəyişikliklərə məruz qaldıqdan sonra faciə özünün lazımi və mükəmməl şəklinə gəlib çatmışdır. Aktyorlara gəlincə, ilk dəfə Esxil onların sayını birdən ikiyə qaldırmışdır; xorun partiyasını da o azaltmış, dialoqu ön plana çəkmişdir; üç aktyor və dekorasiyanı isə ilk dəfə işlədən Sofokl olmuşdur. Sonra, mündəricəyə gəlincə, cüzi miflərdən və gülməli ifadə vasitələrindən nəşət edən faciə, – təbəddülat yolu ilə satirik tamaşadan doğduğuna görə, – artıq sonralar müəzzəm şöhrətinə çatmışdır; onun ölçüsü də teatr metrədən dönüb yambik (trimetr) olmuşdur: əvvəllər isə tetrametrədən istifadə olunurdu, çünki poetik əsərin özü satirik idi və daha çox rəqs xarakteri daşıyırdı; amma elə ki, dialoq inkişaf elədi, təbiət özü ona münasib ölçü də verdi, belə ki, yamb ölçülərin hamısından daha çox canlı danışıq dilinə yaxın olanıdır. Bunu o da sübut eləyir ki, biz bir-birimizlə söhbət əsnasında yambı daha çox və tez-tez, heksametri isə nadir hallarda, həm də adi danışıq dili çərçivəsindən kənara çıxaraq işlədirik. Nəhayət, episodiyaların sayının artırılması və faciənin ayrı-ayrı hissələrinə bəzək olan başqa cəhətlərə gəlincə, biz elə bu deyilənlərlə kifayətlənirik, çünki hər şeyi bütün təfərrüatı ilə şərh etmək çox uzun çəkərdi.

Komediya, dediyimiz kimi, pis adamların əks etdirilməsidir, amma bunu da tam qəbahət mənasında yox, o mənada başa düşmək lazımdır ki,

gülməli özü də eybəcərliyin bir hissəsidir: gülməli – heç kimə iztirab və zərər verməyən, hər hansı bir müəyyən səhv və çirkinlikdir; misal üçün uzağa getmək lazım deyil, elə komik maska özü bir növ eybəcər və çirkindir, ancaq iztirab ifadə etmir.

Faciədəki dəyişikliklər və bunun səbəbkarları, gördüyümüz kimi, bizə məlumdur, lakin komediyanın tarixi bizə məlum deyil, çünki əvvəldən ona fikir verən olmayıbdır: hətta komiklər xorunun özünü xeyli sonralar arxont verməyə başlamışdır, əvvəllər o, həvəskarlardan düzəlirdi. Komediyanın yaradıcılarının adları isə ilk dəfə komediya müəyyən bir formaya düşdüyü zamandan çəkilməyə başlanmışdır. Komediya maskanı və proloqu kimin gətirdiyi, aktyorların sayını kimin artırdığı və s. isə məlum deyildir. Fabulaları Epixram və Formiy tərtib etməyə başlamışlar; həmin şəkildə də (komediya) Siciliyadan ilk dəfə (Yunanıstana) keçmiş, Afina komik şairlərindən isə birinci olaraq Kratet, yambik şeirdən əl çəkib, dialoq və fabulaları ümumi şəkildə tərtib edib işləməyə başlamışdır.

Epik poeziya, yalnız özünün mühüm vəznini istisna edib saxlamaqla, ciddiyyətin təqlidi sayılan faciənin ardınca getmişdir; o, faciədən, özünün sadə ölçüsünə, təhkiyəsinə görə seçilir, bundan əlavə, onlar həcm etibarilə də fərqlənirlər: faciə cəhd edir ki, öz vəqielərini, mümkün qədər bir günün ərzində yerləşdirsin və ya bu çərçivədən az kənara çıxsın, epos isə zamanca məhdud deyil və bununla da faciədən seçilir. Lakin onu da deyək ki, ilk zamanlar elə faciələrdə də epik poemalardakı kimi edilmiş.

Qaldı bunların tərkib hissələri, onlar (faciədə də, eposda da) qismən eynidir, qismən yalnız faciəyə məxsusdur. Buna görədir ki, faciənin yaxşılığı və ya pisliyindən baş çıxaran adam eyni ilə eposdan da baş çıxara bilər, zira epik poeziyada nə varsa, faciədə də vardır, lakin bu sonuncuda olanların hamısı epopeyaya daxil deyildir.

* * *

Heksametrə təqlid sənətindən və komediya dan biz sonralar danışacağıq, indi isə faciə haqqında danışaq, bir azca əvvəl deyilənlərdən onun mahiyyətinin tərifini çıxaraq.

Deməli, faciə ciddi və bitmiş, müəyyən həcmə malik hərəkəti nağıl etmə yolu ilə deyil, hərəkətin özü vasitəsilə, onun ayrı-ayrı hissələrində müxtəlif cür bəzənmiş dillə təqlid etməkdir ki, mərhəmət və

qorxu hissi sayəsində həmin hissələrin və onlara bənzər ehtirasların təmizlənməsinə kömək edir. “Bəzəkli dil” mən ona deyirəm ki, ritmi, harmoniyanı, nəğməni özündə ehtiva edir; onların faciənin ayrı-ayrı hissələri üzrə bölüşdürülməsi özünü bunda göstərir ki, bu hissələrin bəzisi yalnız metrin vasitəsilə, bəziləri isə nəğmə vasitəsilə icra olunur.

Madam ki, təqlid hərəkətdə icra olunur, onda faciənin birinci zəruri hissəsi dekorativ bəzək, sonra musiqi kompozisiyası və sözlə ifadə olunmalıdır, çünki təqlid məhz onların yardımı ilə əmələ gəlir. Sözlə ifadə dedikdə, mən sözlərin bilavasitə daxili əlaqəsini, musiqi kompozisiyası dedikdə isə onun hamıya məlum mənasını nəzərdə tuturam. Madam ki, faciə hərəkətin təqlididir, hərəkət isə müəyyən xarakterə və düşüncə tərzinə malik müəyyən cür adamlar tərəfindən edilir (hərəkətin müəyyən cür adlandırılması da elə bununla ayırd olunur), onda, deməli, buradan təbii olaraq hərəkəti doğuran iki səbəb meydana çıxır: fikir və xarakter – bunların da sayəsində adamlar ya ona müvəffəq olur, ya uğursuzluğa düçar olurlar. Fabula hərəkətin təqlid olunmasıdır.

Fabula dedikdə mən, əhvalatların əlaqələnməsini, xarakterlər dedikdə, iştirak edən şəxsləri nəyə görə müxtəlif cür adamlar adlandırdığımızı, fikir dedikdə isə, danışanların müəyyən bir şeyi nə ilə sübuta yetirmələrini və ya sadəcə olaraq öz mülahizələrini söyləmələrini nəzərdə tuturam.

Beləliklə, hər bir faciədə altı hissənin olması zəruridir ki, buna əsasən də faciə özü müəyyən cür olur. Həmin hissələr bunlardır: Fabula, xarakterlər, fikir, səhnə şəraiti, sözlə ifadə və musiqi kompozisiyası. Bu hissələrdən təqlidin vasitələrinə – ikisi, üsuluna – biri, predmetinə isə – üçü daxildir; bunlardan əlavə başqa hissələr yoxdur. Yeri gəlmişkən deyək ki, bu hissələrdən şairlərin az qismi deyil, hamısı istifadə edir; hər bir faciədə səhnə şəraiti, xarakter, fabula, sözlə ifadə, musiqi kompozisiyası, eyni zamanda fikir vardır.

Lakin burada ən mühüm olan – baş verən vəqiflərin tərkibidir, zira faciə insanların təqlidi deyil, hərəkət və həyatın, xoşbəxtliyin və bədbəxtliyin təqlididir, xoşbəxtlik və bədbəxtlik isə hərəkət sayəsində meydana gəlir.

Faciənin də məqsədi müəyyən keyfiyyəti yox, müəyyən hərəkəti təsvir etməkdir; insanlar isə xarakter etibarilə müəyyən cür, hərəkət və əməllərinə görə isə – xoşbəxt, ya əksinə olurlar. Deməli, şairlər hərəkət və fəaliyyət adamlarını ona görə göstərmirlər ki, onların xarakterlərinin təsvirini versinlər, əslində, bu hərəkətlərin sayəsində onlar

xarakterləri də əhatə edirlər; beləliklə, hərəkət və fabula faciənin məqsədidir, məqsəd isə hər şeydən mühümdür. Bundan başqa, faciə hərəkət olmadan keçinə bilməz, xaractersiz isə keçinə bilər. Məsələn, yeni faciələrin çox hissəsi xarakterləri təsvir etmir və ümumiyyətlə, şairlərin çoxu arasında nisbət rəssamlardan Zevksidin Poliqontə nisbətini kimidir: məhz Poliqont əla xarakter yaradıcısı olduğu halda, Zevksidin rəsmləri heç bir xakeri əks etdirmir.

Sonra, biri əgər nə qədər dalbadal hikmətamiz kəlamlar, gözəl ifadə və fikirlər yaratsa belə, yenə bununla faciənin qayəsini təşkil edən şeyə nail ola bilməz, halbuki, bu məqsədlə deyilənlərdən az istifadə edən, amma fabula və hərəkət əlaqəsinə malik olan faciə daha tez sona yetə bilər. Eyni hal rəssamlıqda da baş verir: belə ki, əgər biri tamam plansız olaraq ən qəşəng rəngləri də işə salmış olsaydı, yenə başqasının sadəcə çəkdiyi təsvirdən aldığımız xoş təəssüratı bizə bağışlaya bilməzdi. Hələ üstəlik, ən mühüm olan, faciənin qəlbi və ruhu cəlb edib ələ aldığı amil, fabulanın hissələri – peripetilər və tanınmalardır. Bizim baxışımızın ədalətli olduğunu bu da təsdiq edir ki, yeni yazmağa başlayanlar əvvəllər hərəkətin əlaqələndirilməsindən daha çox üslub və xarakterlərin təsviri sahəsində müvəffəq olurlar ki, bu da ilk şairlərin, demək olar ki, hamısında müşahidə olunur.

Beləliklə, fabula faciənin əsası və bir növ canıdır, xarakterlər isə ondan sonra gəlir, çünki faciə hərəkətin və elə buna görə də xüsusi hal-hərəkət adamlarının təqlid olunmasıdır. Faciənin üçüncü hissəsi fikirdir. Bu, işin mahiyyəti və şəraitə müvafiq olaraq danışmaq bacarığıdır ki, nitqdə buna siyasət və ritorikanın köməyi ilə nail olurlar; odur ki, qədim şairlər siyasətçi, indikilər isə natiqvari danışan adamları göstərmişlər. Xarakter isə odur ki, onda iradənin istiqaməti özünü göstərir; buna görə də, hər hansı müəyyən bir şəxsin nəyi üstün tutub və ya nədən çəkdiyini aydın göstərməyən, (yaxud) danışanın nəyi üstün tutduğu və ya nədən çəkdiyini haqqında heç bir şey deməyən nitq xakeri əks etdirmir. Fikir isə odur ki, onun vasitəsilə bir şeyin varlığı və ya yoxluğu sübut edilir, yaxud nə isə müəyyən bir şey söylənir.

Danışıklara aid olan dördüncü hissə sözlə ifadədir, mətnidir. Bunu dedikdə, yuxarıda söylənən kimi, mən söz vasitəsilə izahı nəzərdə tuturam ki, bu da həm vəznli nitqdə, həm də vəznətsiz nitqdə – nəsrədə eyni dərəcədə əhəmiyyətə malikdir. Qalan hissələrdən beşinci musiqidir

ki, bu da bəzəklərin ən başlıcasıdır... Səhnə şəraiti isə, qəlbi oxşasa da, poeziya sənəti sahəsindən tamam kənardadır və poeziyaya hər şeydən daha az dəxli var, çünki faciə yarıqsız və aktyorsuz da öz qüvvəsində qalır; həm də ki, dekorasiyaların işlənməsində şairlik sənətindən çox dekorçuluq sənətinin əhəmiyyəti vardır.

* * *

Bəzilərinin düşündükləri kimi, fabulanın vəhdəti heç də yalnız bir sına sonsuz dərəcədə çoxlu əhvalatlar gələ bilər və elə olar ki, bu əhvalatların müəyyən qismi arasında heç bir vəhdət də olmaz. Eynilə bunun kimi, tək bir adamın da hərəkətləri çox ola bilər, lakin onlardan vahid hərəkət düzələ bilməz. Buna görə də bizə elə gəlir ki, “Herakleida”, “Teseida” və bu cür poemalar yazan şairlər yanılırlar: onlar belə zənn edirlər ki, Herakl tək olduğu üçün elə fabula da tək olmalıdır. Başqa məsələlərdə də (digər şairlərdən) əhəmiyyətli dərəcədə seçilən Homer sənətkarlığını, təbii istedadını sayəsində bu məsələyə də, görünür, düzgün yanaşa bilmişdir. Belə ki, o, “Odisseyə” əsərini yaradarkən qəhrəmanın başına gələnlərin hamısını, onun Parnasda necə yaralandığını, müharibəyə səfərbərlik elan olunan zaman özünü nə cür dəliliyə vurduğunu təsvir etməmişdir, çünki bu əhvalatlardan heç biri qətiyyənlə nə zərurət, nə ehtimala görə bir-birindən doğmur; buna görə də o, öz “Odisseyə” və eyni dərəcədə “İliada”sını yazarkən, hər şeyi, (indicə) müəyyən etdiyimiz kimi, yeganə vahid bir hərəkət ətrafında cəmləşdirmişdir.

Deməli, təqlidi sənətlərin digər sahələrində olduğu kimi, vahid təqlid bir predmetə təqliddən ibarətdir, bunun kimi də, hərəkətin təqlidinə xidmət edən fabula özü də bitkin, yeganə hərəkətin təqlidindən ibarət olmalıdır, əhvalatların hissələri isə, bir-biri ilə elə bağlanmalıdır ki, onlardan biri dəyişdiriləndə və ya çıxarılanda tama da xələl gəlsin, onun bütövlüyü sarsılan, zira varlığı və yoxluğu sezilməyən bir şey tamın da üzvi hissəsi deyildir.

* * *

Deyənlərdən o da aydın olur ki, şairin vəzifəsi həqiqətən olub-keçənlərdən deyil, ola bilən şeylərdən, daha doğrusu, ehtimala və zərurətə görə mümkün ola bilən hadisələrdən bəhs etməkdir. Məhz, ta-

rixçini və şairi (bir-birindən) fərqləndirən o deyil ki, biri vəznərdən istifadə edir, o biri isə etmir. Herodotun əsərlərini nəzmə çəkmək olardı, bununla belə, onlar vəznə də, vəznəsiz də yenə tarixi əsər olaraq qalardılar; onları fərqləndirən budur ki, birincisi həqiqətən olub-keçənlərdən, ikincisi isə – mümkün ola bilən hadisələrdən bəhs edir. Buna görə də poeziya tarixdən daha fəlsəfi və daha ciddidir: poeziya daha çox – ümumidən, tarix – xüsusidən bəhs edir. Ümumi ondadır ki, müəyyən xarakterə malik adam ehtimal və ya zərurətə görə nə danışmalı və ya nə etməlidir, poeziya da qəhrəmanlara müəyyən adlar verməklə elə bunu göstərməyə çalışır; xüsusi isə odur ki, məsələn, Alkiviad nə eləyib və ya onun başına nə kimi əhvalat gəlibdir. Komediyada isə bu lap aydın görünür: əsərlərini ayrı-ayrı məlum şəxsiyyətlərə ithaf edən yamb (mədhiyyə) yazanlardan fərqli olaraq, fabulanı ehtimal qanunları üzrə quran şairlər (komediyalarında) istənilən adların uydurulması yolundan istifadə edirlər. Faciədə isə keçmişdən götürülən adlar verilir; bunun səbəbi isə odur ki, ehtimala görə mümkün olan (yalnız) budur. Zira biz olmayana, (baş verməyə) hələ inanmırıq, amma olan (baş verən) isə olması, görünür mümkündür ki, olubdur (baş veribdir), mümkün olmasaydı, olmazdı (baş verə bilməzdi). Bununla belə, bəzi faciələrdə bir-iki məlum addan başqa qalan adların hamısı uydurma olur, bəzilərinə isə heç bir dənə də məlum ad olmur, məsələn, Aqafonun “Çiçək” əsərində vəziyyət belədir: bu əsərdə əhvalatlar da, adlar da eyni dərəcədə uydurmadır, bununla belə, o əsər yenə xoşa gəlir. Deməli, faciəvi hadisələrdən bəhs edən miflərə eynilə, rəvayətlərdə deyildiyi kimi, mütləq riayət etməyə çalışmaq lazım deyildir. Buna riayət etməyin özü də gülməlidir, zira məlum olanın özü də adamların çox yox, azına məlumdur, amma yenə də hamının xoşuna gəlir. Beləliklə, buradan aydın olur ki, şair metr (vəzn) yaradıcısı olmaqdan daha çox fabula yaradıcısı olmalıdır, çünki o, təqlidi təsvir gücünə görə şairdir və o, hərəkəti təqlid edir. O, hətta, həqiqətən baş vermiş əhvalatları əks etdirməli olsa belə, yenə şair olaraq qalır, zira heç nə mane olmur ki, həqiqətən baş vermiş hadisələrin bəziləri özləri də ehtimal və ya imkan daxilində olsun: şair, bu mənada, (həmin) hadisələrin də yaradıcısıdır.

Sadə fabula və hərəkətlər içərisində ən pisi episodik olanlardır; episodik fabula isə mən o fabulaya deyirəm ki, onun ehtiva etdiyi episodilər bir-birinin dalınca gəlir, amma heç bir ehtimala və zərurətə əsaslanmır. Bu cür faciələri pis şairlər şəxsi qabiliyyətsizlikləri üzündən,

yaxşı şairlər isə – aktyorların xatirinə yazırlar: onlar, məhz yarışmalar düzəltmək və buna görə də daxili məzmunun ziddinə gedib, fabulanı uzatmaqla hadisə və hərəkətin təbii sırasını pozmağa məcbur olurlar.

Faciə nəinki yalnız bitkin hərəkətin, eyni zamanda qorxunc və acınacaqlı hərəkətin təqlididir ki, bu sonuncu da, xüsusən, o vaxt olur ki, (gözlənilmədən baş verir), çox halda isə, gözlənilənin ziddinə və bir-birinin sayəsində baş verir, çünki təəccüb doğuran hadisə və hərəkət öz-özünə və təsadüf sayəsində deyil, naqafil baş verəndə daha böyük təsir qüvvəsinə malik olur, belə ki, təsadüflər içərisində ən çox təəccüb doğurana bir növ sanki qəsdlə, olan əhvalatlardır, necə ki, məsələn, Mitiyanın Arqosdakı heykəli guya Mitiyanın qatili ona tamaşa edərkən uçmuş və qatilin üstünə düşüb onu öldürmüşdür; belə şeylər sanki məqsədsiz baş verir.

* * *

Faciənin əsası kimi istifadə olunacaq hissələri haqqında biz əvvəl danışdıq; həcm etibarilə isə onun bölmələri bunlardır: proloq, epizodiy, eksod və öz növbəsində, parod və stasimə bölünən xor hissəsi; bu sonuncu hissələr xor mahnılarının hamısı üçün ümumidir, səhnədən oxuma və kommoslar isə onların bəzilərinin xüsusiyyətini təşkil edir. Proloq – faciədə xorun daxil olmasınadək olan tam hissədir, epizodiy – faciənin bitkin xor nəğmələri arasında olan tam hissəsidir, eksod isə – faciənin ondan sonra xor nəğməsi olmayan tam hissədir; xor hissəsindən isə porod – birinci tam xor nitqidir, stasim – anapestasız və troxeyasız xor nəğməsidir, kommos isə – xor və aktyorların ümumi hüznü nəğməsidir.

Beləliklə, faciənin əsası kimi istifadə edilməsi zəruri olan hissələri haqqında biz əvvəlcə xatırlatmışdıq, onun həcmi və bölmələrini isə indi göstərdik.

* * *

Növbə ilə, indicə dediklərimizin ardınca, gərək biz fabulanı tərtib edərkən nəyə söy edib, nədən çəkinməyin və faciənin vəzifələrini necə yerinə yetirməyin lazım gəldiyi barədə danışaq. – Madam ki, ən yaxşı faciə tərkiyə sadə yox, dolaşq olmalıdır, həm də qorxunc və za-

vallını təqlid etməlidir (zira bu, o cür bədii təsvirin xüsusiyyətini təşkil edir), o halda, hər şeydən əvvəl, aydındır ki, ləyaqətli adamların xoşbəxtlikdən bədbəxtliyə düşməsinə təsvir etmək lazım deyildir, çünki bu nə qorxunc, nə də zavallı bir şey deyil, ancaq mənfur bir şeydir. Eynilə də pis adamların bədbəxtlikdən xoşbəxtliyə düşməsinə təsvir etmək lazım deyildir, belə ki, bu, faciənin ruhuna daha yabançıdır, faciə üçün zəruri olan heç bir şeyi ehtiva etmir, yəni, nə insana məhəbbət duyğusu, nə mərhəmət, nə də qorxu oyadır; nəhayət, tamam yaramaz adamın da xoşbəxtlikdən bədbəxtliyə düşməsinə vermək olmaz, zira hadisələrin belə cərəyanı insana məhəbbət duyğusu oyadar, mərhəmət və qorxu oyatmaz: axı mərhəmət günahsız adama qarşı oyanır, qorxu isə bizimlə eyni vəziyyətdə olan adamın bədbəxtliyini gördüyümüz zaman yaranır; deməli, bu (sonuncu qəbildən olan) əhvalatlar bizdə nə mərhəmət, nə də qorxu doğura bilər.

Nəhayət, bu iki halın arasındakı (adamın vəziyyəti) qalır. Bu (vəziyyətdə qalan) o adamdır ki, (xüsusi) xeyirxahlığı və ədaləti ilə fərqlənir, əvvəllər daha şərəfli və xoşbəxt sayıldığı halda öz qəbahəti və yaramazlığı üzündən deyil, müəyyən bir səhvin nəticəsində bədbəxtliyə düşər olur, məsələn, Edip, Fiest və bu qəbildən olan görkəmli şəxsiyyətlər belədir.

Yaxşı düzəlmiş fabula, bəzilərinin dediyi kimi, qoşatərkib olmaqdan sadə olmalıdır və belə fabula daxilində taleyin dəyişməsi bədbəxtlikdən xoşbəxtliyə deyil, əksinə, xoşbəxtlikdən bədbəxtliyə dönməlidir ki, bu da indicə təsvir olunan şəxsə nəinki aşağı, bəlkə yuxarı olan adamların qəbahətindən yox, hər hansı bir böyük səhvi üzündən baş verməlidir. Tarix də bunu sübut edir: əvvəllər şairlər daldadal əllərinə ilk düşən mifləri işləyirdilər, indi isə ən yaxşı faciələr məhdud dairədən olan miflər ətrafında, məsələn, Alkmeon, Edip, Orest, Meleaq, Fiest, Telef və bunlar kimi müəyyən bir dəhşəti yaşamış və ya törətmiş bütün digər şəxsiyyətlər ətrafında yaradılır.

Beləliklə, sənətin qanunlarına görə ən yaxşı faciə, həmin bu cür tərkibə malik olan faciədir. Bunun üçün də Evripidi bunda təqsirləndirən adamlar səhv edirlər ki, o bu deyilənlərə əməl edir və onun faciələrinin çoxu bədbəxtliklə nəticələnir: faciə, deyildiyi kimi, elə belə də olmalıdır. Buna ən yaxşı sübut odur ki, səhnədə və müsabiqələrdə məhz bu cür faciələr, yaxşı tamaşaya qoyulduğu təqdirdə, ən yaxşı faciələr hesab olunur, Evripid isə (əлиндəki materialdan bəzi əsərlərində yaxşı istifadə etməsə də), şairlər arasında yenə ən yaxşı faciənevindir.

Faciənin bəzilərinin birinci adlandırdığı ikinci növü isə o növdür ki, “Odyssey” kimi, qoşa tərkibə malikdir, özü də yaxşı və pis adamlar üçün təzadla nəticələnir. Əslində, faciənin bu növü tamaşaçı kütləsinin zəifliyi üzündən birinci görünür: axı tamaşaçılara xoş gəlmək üçün şairlər onların səviyyəsinə enirlər. Lakin bu yolla (alınan həzz faciə əsərindən) alınan həzz deyil, daha çox komediyadan alınan həzdir; bu halda, doğrudan da, fabulaya görə, Orest və Eqisf kimi, qəddar düşmən olan şəxsiyyətlər axırda dostlaşır və biri digərinin əli ilə ölmür.

Hər bir faciədə iki hissə var: düyün və açılma; birincisi adətən dramdan xaric hadisələri və (dramın) öz daxilindəki əhvalatların bəzilərini, ikincisi isə (bütün yerdə) qalanlarını əhatə edir. Mən faciənin əvvəlindən başlayaraq ta bədbəxtlikdən (xoşbəxtliyə, yaxud xoşbəxtlikdən bədbəxtliyə) keçid həddi olan nöqtəyədək davam edən hissəni düyün, bu keçidin başlanmasından sonadək davam edən hissəni isə açılma adlandırırım: belə ki, məsələn, Feodektin “Linkey”ində əvvəlcə baş verən hadisələr, uşağın ölən keçirilib zindana salınması düyün, canilikdə ittihamdan sona qədərki hissə isə açılma.

Faciənin dörd növü vardır (hissələrinin də o qədər olduğu göstərildi); peripetiya və tanınmalara əsaslanan dolaşq faciə, Aynat və İksion haqqındakı kimi iztirablar faciəsi, “Ftiotidlər” və “Peley”də olduğu kimi xarakterlər faciəsi, nəhayət, “Forkidlər”, “Prometey” və hadisələri Aiddə baş verən bütün digər əsərlərdə olduğu kimi möcüzə faciəsi. Ən yaxşısı budur söyləyərsən, bu növlərin hamısı, yaxud, heç olmazsa, ən mühümləri və mümkün qədər çoxu (bir faciədə) ehtiva olunsun, xüsusən indi, şairlərə haqsız hücumlar edildiyi bir zamanda buna söyləməyə lazımdır: ayrı-ayrı faciə növlərinin hər biri üzrə qabaqlarda da yaxşı şairlər olduğundan (indiki şairdən) tələb edirlər ki, təklildə əvvəlki şairlərin hər birindəki daha görkəmli ləyaqətlərə üstünə gəlsin. (Müəyyən bir) faciənin (başqası ilə) fərqi və ya eyniliyini fabulaya görə müəyyənləşdirmək bəlkə də ədalətsiz olardı: oxşarlıq o adamların arasında olur ki, onlarda düyün də, açılma da eyni olur. Çoxları düyünü yaxşı saldıqları halda, onu pis açırlar, halbuki hər iki vəzifəni yaxşı yerinə yetirmək lazımdır.

Sonra, haqqında dəfələrlə danışdığımız bir şeyi yadda saxlamaq lazımdır, o da budur ki, gərək epik tərkibli faciələr yazmayasan. Epik tər-

kibli dedikdə, mən çoxfabulalı faciəni nəzərdə tuturam, məsələn, elə bil ki, bir nəfər bütün “İliada”nı götürə və ondan bir faciə düzəltdi. Axı eposun həcmi iri olduğundan, hissələri də müvafiq iri həcmə malik olur, dramda isə (belə etdikdə) gözlənilməyən nəticələr alınır. Evripidsayağı “İlionun dağılması”ndakı (materialın müəyyən bir) hissəsini götürüb işləmək yerinə bütövlükdə ondan bir faciə yaratmaq istəyənlərin (yaxud) Esxilə rəğməni Niob haqqında əsətiri bütövlükdə götürənlərin hamısının tam uğursuzluğa düşər olması və ya yarış zamanı başqaları ilə ayaqlaşa bilməməsi bunu sübut edir; Aqafon da yalnız buna görə məğlubiyyətə düşər olmuşdur; halbuki o, əksinə, peripetiyalarda və sadə əhvalatlarda öz məqsədinə çox böyük ustalıqla nail olur. Bu isə o zaman mümkün olur ki, Sisif kimi müdrik, lakin qəribəliyə malik adam aldanır, yaxud şücaətli, lakin ədalətsiz adam məğlub olur: belə süjet faciədir və ədalət hissini də kifayətləndirir. Bu, Aqafonun dediyi kimi ehtimala görə mümkündür, ona görə ehtimala görə mümkündür ki, bir çox işlər məhz ehtimala rəğməni baş versin.

Xorun özü də bir aktyor sayılmalıdır; o, tamın üzvi hissəsi olmalıdır və Evripidin əsərlərindəki deyil, məhz Sofoklun əsərlərində oynadığı rolu oynamalıdır. Daha sonrakı şairlərdə xor partiyalarının (mövcud) fabulaya aidiyyət dərəcəsi onun hər hansı bir başqa faciəyə olan aidiyyət dərəcəsi qədərdir; buna görə də onlarda (xor), sadəcə faciəyə daxil edilən mahnıları oxumaqla məşğul olur ki, bunun da ilk nümunəsini Aqafon vermişdir. Belə olandan sonra, istər kənar mahnılar oxunsun, istər müəyyən danışmaq və ya bütöv bir epizod bir dramdan çıxarılıb başqasına daxil edilsin, nə fərqi var?..

QEYDLƏR

XALQ ƏDƏBİYYATINA AİD QEYDLƏR

1. Bu parça Aristofanın “Süllh” adlı məzhəkəsindən götürülmüşdür.
2. Bu parça Lesbos adasında Mitilen şəhəri ilə bağlıdır. VII əsr Yunan tarixçisi Plutarx tapmışdır.
3. P i t t a k – aşağı təbəqədən çıxmışdır. VII əsrin sonlarında Mitelen şəhərində gedən mübarizədə fəal surətdə iştirak etmiş və hökuməti öz əlinə alaraq tiran seçilmişdi.
4. L i n – əfsanəvi yunan şairidir. Guya, o da Orfey və Oleni lə birlikdə allahlara şeir yazmaqda şöhrət tapmışdı.
5. F e b – Apollon. Atası Zevsdür, anası Latona. Əkinçilik, yaşlılıq allahıdır. Şəhərləri təsis edən və incəsənəti himayə edəndir.

LİRİK ŞEİRLƏRƏ AİD QEYDLƏR

1. P e r i k l – Arxiloxun dostu, eyni zamanda yeznəsidir.
2. S a l a m i d e s s a – Frakiyada limandır.
3. E m b a t e r i y – yüksək vətəndaşlıq hissləri ifadə edən mart nəğmələri
4. A r e s – Yunan əsətirində müharibə allahı
5. X a l k i d – Evbey adasında şəhərdir.
6. A f r o d i t a – sevgi və gözəllik ilahəsi Yunan əsətirində görə dəniz köpüyündən dünyaya gəlmişdir.
7. A r a b a – gərdünə deməkdir.
8. T a r t a r – yeraltı qaranlıq dünya, günahkarların cəzalandığı yer
9. A i d – yeraltı səltənətin allahı. Zevsin qardaşı. Atası Kronos, anası isə Reyadır.
10. E r o t – sevgi allahı. Afroditanın oğlu. Yunan əsətlərində onu qanadlı əlində ox və ya məşəl təsvir edirdilər.

ESXİLƏ AİD QEYDLƏR

1. P a l l a d a – ilahə Afina
2. K i p r i d a – Afrodita. Eşq ilahəsi
3. F e r e t – Zevs
4. E r e x t e y – Erexfey – Afınada Afina ilahəsinin məbədi
5. K r a n e y ə h l i – Kranay, Yunanıstanın əsətiri hökmdarlarındandır. Attika əhalisinə kranay əhli deyirlər.

SOFOKL VƏ ƏSƏRLƏRİNƏ AİD QEYDLƏR

1. K a d m – Finikiya hökmdarı Aqenorun oğludur. Öz bacısı Avropanı axtara-axtara Delfə gəlir. O, burada arakuldan (hatif) məsləhət alır ki, axtarışını bitirsin, rast

gəldiyi inəyin dalınca getsin, inək harada yatsa, orada təzə şəhərin əsasını qoysun. Kadın belə də edir. İnəyin dayandığı yerdə ev qurur. Beləliklə, Fiv şəhərini təsis edir.

2. İ s m e n – Fivdə çay adıdır. Bu çay üzərində Apollonun məbədi var idi. Burada yandırılmış heyvanların küllü ilə fal açırdılar.

3. S f i n k s – Fivəidə əsətinə görə, Tifonun və Exidnanın qızıdır. Sfinks, özünə yaxınlaşanlara belə sual verirmiş. “O kimdir ki, səhər dördəyaqlı, günorta ikiyaqlı, axşam isə üçyaqlı yeriyir?” Bu tapmacaya cavab verməyənlər, qayadan uçuruma yuvarlanırlarmış. Edip bu tapmacaya cavab vermişdi və demişdi ki: o insandır. Ona görə Sfinksin özü uçuruma yuvarlanmışdır.

4. D i y nəzərdə tutulur.

5. T i r e z i – Gənc ikən allahlər onu kor etmişlər. Rəvayətə görə, Afina çimərkən birdən-birə ona rast olmuş; çıpaq bədənini görməsin deyər, onu kor eləmişdir. Sonra Zevs və Afina Tireziyə zəngin zəka vermişlər. Belə ki, o yeddi nəsil özündən qabağı və sonrını görə bilirmiş və gizlin hadisələri açıb söylərmiş.

6. K i f e r o n – Beotiya ilə Attika arasında dağdır.

7. Apollon deməkdir.

8. P a r n a s – dağdır. Apollonun məbədi burada imiş.

9. P o l i b – Korinf tiranıdır. O Edipi özünə oğulluğa götürmüş idi.

10. A b e y m ə b ə d g a h ı – Fokiddə, Abax şəhərində Apollonun arakulu

11. İ s t m i y l i l ə r – İstmiydə, Korinf şəhərlərinin əhalisi

12. P a n – meşələrin, dağların, sürülərin, kəndin allahıdır.

13. Arkutura ulduzunun çıxmasına qədər – yəni payıza qədər

14. İ s t r – Dunay çayı

15. F a s i s – Gürcüstanda Riona çayı

16. D i k a – Həqiqət və dürüstlük ilahəsi

17. T a n t a l i d a – daşa döndərilmiş Nioba

18. D a n a y a – qızıdır. Onun atasına xəbər vermişlər ki, bu qızdan dünyaya gələn oğlan sənin qatilin olacaqdır. Ona görə ata öz qızını zirzəmidə gizlədir. Zevs, bu qıza aşiq olur. Qapının açar yerindən zirzəmiyə daxil olur və qız ilə evlənir. Sonralar bundan xəbərdar olan ata qızı da, onun doğduğu oğlanı da sandığa qoyub dənizə atır. Onlar Zevsin əmrilə xilas olurlar. Arakulun dediyi düz çıxır, oğlan öz babasını öldürür. Oğlanın adı Perseydir.

19. S e m e l a – Kadının qızıdır. Zevs onu sevmiş və ondan şərab allahı Dionis dünyaya gəlmişdir.

20. D e m e t r a – münbitlik ilahəsi, Zevsin bacısı, Persefonanın anası

21. A m f i o n – atası Zevsdir, anası Antiona. Musiqişünas

22. P l u t o n – Aid. Yeraltı dünyanın allahı. Zevsin qardaşı

23. P e r s e f o n a s a r a y ı – Persefonaya tikilmiş saray Persefona Demetranın qızıdır. Atası Zevsdir. Onu Aid oğurlamışdır. O, ilin yarısını yer altında, yarısını isə işıqlı dünyada keçirir.

24. N e m e z i d a – cinayət üçün insanlardan intiqam alan allah. Gecənin qızıdır. Vəzifəsi etibarilə erinilərə yaxındır.

EVRIPIÐƏ AİD QEYDLƏR

1. Apollonun məbədinə işarədir.
2. A m m o n – Misir allahlarındandır. Yunanilərin Zevsi deməkdir. Burada Livin çölü nəzərdə tutulmuşdur, çünki Ammonun məbədi orada idi.
3. A s k l e p i y – təbəbət elmi allahı. Atası Apollon, anası Koroildadır.
4. X a r o n – ölümləri yeraltı dünyaya daşıyan. Atası Erebadır, anası gecədir. Xaron eyni zamanda ölüm iblisidir.
5. O r f e y – qədim yunanistanın Homerdən qabaq əfsanəvi şairi. Yunanilər onun haqqında əsəti yaratmışlar.
6. K e r b e r - S e r b e r – qaranlıq yeraltı dünyanın qapısını gözləyən üçbaşı it. O içəri girənlərə mane olmur. Lakin içəridən heç kəsi buraxmaz. Əsəti görə, bir dəfə Orfey onu öz nəğməsilə aldatmış və zülmətdən çıxmışdır. Herakl isə Hermesin köməyilə onu oğurlamışdır.
7. P e l i a d a – yəni Peli qızı Alkesta
8. Herakl ilə bağlı əsəti də deyilir ki, Bistoniyada Frakin hökmdarı Diomed öz atlarına onun ölkəsinə gələn səyahların ətini yedirirmiş. Herakl o atları oğurlayıb gətirmişdir.
9. Heraklın on iki qəhrəmanlığı vardır. O, burada onlardan ikisini yada salır.
10. A l k m e n a – Heraklın anası
11. P e r s e i d – yəni Zevs nəslə. Persey Zevsin oğludur.
12. K i p r i d a – Afrodita deməkdir, eşq allahı
13. K o r – bax: Parsefon
14. Q o r q o n – bax: Esxilə aid qeydlər
15. K r o n k i n – yəni Zevs
16. S i r m p l e q a d a – Bosfor boğazının Qara dənizə birləşən yerində çox qayalı, dağlı iki ada
17. P e l i o n – Fessaliyada meşəli dağlar. Əsəti görə, Arqo gəmisi buradan kəsilən ağaclardan düzəldilmişdir.
18. P e l e y – Yazonun dayısı
19. İ o l k – Fessaliyada şəhər
20. P i r r e n a – Kornifdə bulaq
21. F e m i d a – ədalət, həqqaniyyət və yer allahı (qadın). Atası Uran (Zevsin babası) anası isə Geyadır.
22. P o n t – Qara dəniz
23. S i z i f – əsəti görə, Konrif ölkəsinin banisi. Sizif uşaqları ilə Medeya, Konrif hökmdarı Kreonu nəzərdə tutur
24. H a r m o n i y a – atası Ares (müharibə allahı), anası Afroditadır. Fivin əsasını qoyan çayın adı
25. Attikada iki çayın adı
26. Q e n i y – dar mənada himayə allahları
27. P i e r i – Pieri qəsəbəsinin muzaları

28. P a n – insanların ürəyinə çaxnaşma salan allah. Panika həmin sözdəndir.
 29. S s i l a – üçbaşı bədheybət varlıqdır ki, gəmiləri batırır
 30. H e r a – uca dağlar allahı (qadın). Onun məbədi Kornif körfəzinin yaxınlığında imiş

ARİSTOFANA AİD QEYDLƏR

1. Niki və Demosfen simasında, Aristofan V əsrin 20-ci illərində Afina demokratiyasının başcısı Kleona qarşı mübarizə apararı Afina zadəganlığının nümayəndələrini vermişdir. Kleon dabaqxana emalatxanasının sahibi idi. Bizim eradan əvvəl 424-cü ildə Kleon cəbhədə spartalıları məğlub etmişdi. Demosfen spartalıların Pilos limanını ələ keçirdikdən sonra, Kleon da Pilos yanında möhkəm cəbhə tutmuş Sfakteri adasında güclü və seçilmiş Sparta hissələrini darmadağın etmişdi. Buna görə, Afina xalq məclisi Kleon haqqında xüsusi qərar çıxararaq, onu böyük hörmət və təntənə ilə qarşılamışdı.

Peloponnes müharibəsinin düşməni olan Aristofan bu məzhəkədə Kleonun Pilos yaxınlığındakı qələbəsinə mərkəzə qoyaraq, ona gülməyə və güldürməyə çalışır. Aristofan göstərməyə çalışır ki, Kleon həmin qələbəni hiylə ilə öz adına çıxarmışdır. Pilos qələbəsi, bu məzhəkədə əsas gülüş hədəfidir.

2. P a f l o q o n l u – dabaq emalatxanası sahibi Kleon deməkdir. Burada müəllif Kleonu dabaq nöker adı ilə vermişdir.

3. O l i m p – burada yunan fleyta çalanı

4. Bu misra eynilə Evripidin “İppolit” əsərindən götürülmüşdür.

5. Burada Aristofan Evripidin anasının göyərti-tərəvəz satan olduğuna işarə edir.

6. Möhkəmədə iştirak edənlərə hər iclas üçün pul verərdilər. Bu ona işarədir.

7. Afinalıların Pilosda əldə etdikləri qələbə nəzərdə tutulur ki, bu qələbəni Kleon öz adı ilə bağlayırdı. Niki isə həmin şərəfi öz adına çıxmaq istəyirdi.

8. Bunlar gülüşü artırmaq üçün yapma, düzəltmə adlardır.

9. F e m i s t o k l – V əsrin əvvəlində Afina sərkərdəsi və dövlət xadimi idi. O, sürgündə öküz qanı içərək özünü zəhərləmişdi.

10. P r a m i a – şərab növüdür.

11. B a k i d – əsətiri falçı

12. P r i t a n e y – xarici nümayəndələri və böyük şəxsiyyətləri qəbul etmək üçün ayrılmış dövlət binası

13. P n i k s – Afinada tərə adıdır. Burada xalq məclisi toplanırdı.

14. O zaman üç quruşa səs satırdılar.

15. Düşməyə şey satır, vətənə xəyanət edir, deməkdir.

16. Afina şəhərinin yanında kiçik qəsəbə

17. Q i p p o d a m – yunan arxitektordur. Afina vətəndaşlığına qəbul edilməmişdi. Onun oğlu da Afina demokratiyasına düşmən idi

18. M o r s i m – yunan məzhəkə yazanıdır. Aristofanın müasiridir.

19. K r a t i n – yunan məzhəkə yazanıdır. Aristofanın böyük müasiridir.

20. Demetra (Dimitra) – münbitlik allahı (qadın). Zevsin bacısı, Parsefonun anasıdır.

22. Alkmeonidlər – VII əsr Afina zadəgan nəslindəndir. O vaxt Afinadan sürgün edilmişlər. Bu misra onun demaçoqluğuna işarədir.

23. Tifon – yunan əsatinə görə, yerin bədhəybət oğludur. Burada Kleon nəzərdə tutulur

24. Maqnet – qədim yunan məzhəkə yazanlarındandır. V əsrdə yaşamışdır.

25. Kratin – IV əsr yunan məzhəkə yazanıdır.

26. Konn – V əsr yunan musiqiçisidir. Kifara çalardı.

27. Krates – V əsr yunan məzhəkə yazanıdır.

28. Sunivə Qerest – Attikada burun; Evbey adasında burundur.

29. Formion – Afina sərkərdəsidir.

30. Afinanın hamisi, Afina – Pallodayaya işarədir.

31. 425-ci ildə Nikinin Korinfə hücumu nəzərdə tutulur. Atlılar öz atlarını barklara mindirmişdilər.

32. Feor – Kleonun dostu

33. Lisikl – qoyun satan idi. Periklin yaxın dostu olmaqla bərabər, demokrat partiyasının görkəmli nümayəndəsi idi.

34. Afina qetəralarıdır.

35. Qarmodin – Tiran Qipparxı öldürən

36. Arxintolem – Afina demokratiyasının düşməni, Sparta ilə sülh tərəfdarı

37. Femistokl – sərkərdədir. Salamində iranlıları məğlub etmişdi.

38. Silfi – Afrikada bitən göyörtidir. Xörəyə qatırlar.

39. Geliya – Afina məhkəməsi

40. Varlıları gəmi alıb dövlətə verməyə məcbur etmək

41. Aristofanın siyasi düşmənlərindən olmalıdır. O həmişə Aristofanın gülüş hədəfi olmuşdur.

42. Lisistratvə Fumant – parazit, tüfeyli deməkdir.

43. Ariqonta – kifara çalandır.

44. Hipربول – Kleonun tərəfdarlarındandır.

45. Miltiad – sərkərdədir. Marafonda iranlılara qalib gəlmişdi. Aristid – V əsrin əvvəlində mühafizəkar demokrat

46. Demokrat gənclərin nümayəndələri

47. Feak – natiqdir.

KİTABDAKILAR

Ön söz	4
--------------	---

ƏN QƏDİM ƏDƏBİYYAT

XALQ ƏDƏBİYYATI

Zəhmət nəğməsi	7
Dəyirmançı qızlar nəğməsi	7
Qaranquş haqqında rodos nəğməsi	8
Lin şərəfinə nəğmə	8

ƏSATİRLƏR

Prometey	9
Herakl	30
Afina-Pallada	52
Araxna	52
Piqmalion	54
Narsis	55
Adonis	57
Dionis	58
Sizif	59
Dedal və İkar	60

ERAMIZDAN ƏVVƏL XII– VIII ƏSRLƏRDƏ YUNAN ƏDƏBİYYATI

Homer	63
Troya müharibəsi haqqında əsatir	64
“İliada”nın qısa məzmunu	65
“Odyssey”nin qısa məzmunu	69

**ERAMIZDAN ƏVVƏL VIII-VI ƏSRLƏRDƏ
YUNAN ƏDƏBİYYATI**

Hesiod	74
Zəhmətlər və günlər. Parçalar (çevirəni M.Rzaquluzadə)	75
<i>LİRİKA</i>	
Arxilox (çevirəni M.Rzaquluzadə)	79
Tirtey (çevirəni M.Rzaquluzadə)	81
Alkey (çevirəni M.Rzaquluzadə)	83
Sapfo (çevirəni M.Rzaquluzadə)	85
Anakreont (çevirəni M.Rzaquluzadə)	88
<i>FACİƏ</i>	
Qədim yunan faciəsi haqqında bəzi qeydlər	90
Esxil	92
Evmenidlər (çevirəni Ə.Məmmədخانli)	95
Sofokl	123
Tiran Edip (çevirəni Ə.Sadiq)	125
“Edip Kolonda” faciəsinin qısa məzmunu	165
Antiqona (çevirəni O.Sarıvəlli)	166
Elektra (çevirəni Ü.Hüseynov)	244
Evrupid	292
Alkesta (çevirəni M.Arif)	295
Medeya (çevirəni M.Rzaquluzadə)	327
<i>KOMEDİYA</i>	
Qədim yunan komediyası haqqında bəzi qeydlər	367
Aristofan	369
Atlılar (çevirəni M.Rzaquluzadə)	373
Aristotel	472
Poetika (çevirəni A.Aslanov)	474
<i>Qeydlər</i>	488

Buraxılışa məsul:

Umud Rəhimoğlu

Texniki redaktor:

Zahid Sarıtorpaq

Kompyuter səhifələyicisi:

Allahverdi Kərimov

Kompyuter operatorları:

Maral Rəisqızı

Ruhəngiz Arazqızı

Korrektor:

Elman Bəşirli

Yığılmağa verilmişdir 01.06.2006. Çapa imzalanmışdır 02.08.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$, Fiziki çap vərəqi 31. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 100.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.